

**Міністерство освіти і науки України
Соціологічна асоціація України
Рівненська обласна рада**

**Рівненська обласна державна адміністрація
Рівненський державний гуманітарний університет
Національний університет водного господарства та природокористування
Хмельницький національний університет
КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»**

**Брестський державний університет імені О. С. Пушкіна (Республіка Білорусь)
Брестський державний технічний університет (Республіка Білорусь)
Жешувський університет (Республіка Польща)
Гірничо-металургійна академія імені С. Сташиця в Кракові (Республіка Польща)**

**Рівненське територіальне відділення Соціологічної асоціації України
Громадська організація «Всеукраїнська екологічна ліга»
Рівненський відділ Українського географічного товариства
Громадська організація «Сталий розвиток – майбутнє»
Громадська організація «Регіональний центр екологічної освіти та інформації»**

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

**Збірник матеріалів
I Міжнародної науково-практичної конференції**

(електронне видання)

Рівне - 11 червня 2021 року

Рівне -2021

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Sociological Association of Ukraine**

**Rivne Regional Council
Rivne Regional State Administration**

**Rivne State University of Humanities
National University of Water and Environmental Engineering
Khmelnyskyi National University
PHEE «Vinnytsia Academy of Continuing Education»**

**Brest State A. S. Pushkin University (Republic of Belarus)
Brest State Technical University (Republic of Belarus)
University of Rzeszów (Republic of Poland)
AGH University of Science and Technology in Krakow (Republic of Poland)**

**Rivne territorial branch of Sociological Association of Ukraine
Non-Governmental Organization «All-Ukrainian Ecological League»
Rivne Department of Ukrainian Geographical Society
Non-Governmental Organization «Rivne Agency for Sustainable Development»
Non-Governmental Organization «Sustainable Development – the Future»
Non-Governmental Organization
«Regional Center for Ecological Education and Information»**

**SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY:
CONCEPTUAL AND PRACTICAL ASPECTS**

Abstracts of I International scientific-practical conference

(electronic edition)

June 11, 2021

Rivne -2021

УДК 330.34: 316.4(082)

*Надруковано за ухвалою вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 06 від 30 червня 2021 р.).*

Редакційна колегія:

Постоловський Р.М., професор, ректор РДГУ, голова редакційної колегії;
Дейнега О. В., д.е.н., професор,
Сокурянська Л. Г., д.соціол.н., професор;
Лико Д. В., д.с.-г.н., професор;
Кириленко О. М., д.соціол.н., професор;
Юськів Б.М. д. політ. н., професор
Троян С. С., д.і.н., професор;
Портухай О. І., к.с.-г.н., професор.

Сталий розвиток суспільства: концептуальні та практичні аспекти:
збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції. Рівненський державний гуманітарний університет спільно з Рівненською обласною радою. 11 червня 2021 року (електронне видання). Рівне, 2021. 396 с.

Збірник містить тези виступів учасників I Міжнародної науково-практичної конференції «Сталий розвиток суспільства: концептуальні та практичні аспекти», в яких представлено аналіз теоретичних, концептуальних та практичних засад реалізації політики ООН зі сталого розвитку, а також основ міжнародного співробітництва щодо реалізації стратегій сталого розвитку, особливостей реалізації цілей сталого розвитку ООН в українському суспільстві, форм співпраці органів державної влади, науки, освіти, бізнесу, інститутів громадянського суспільства та ЗМІ у сфері реалізації цілей сталого розвитку та використання наукових підходів у процесах імплементації цілей сталого розвитку для вирішення соціальних, економічних, екологічних, демографічних проблем регіонів та територіальних громад України. Матеріали подано в авторській редакції.

Для науковців, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться науками про суспільство та збереження природного середовища.

УДК 330.34: 316.4(082)

©Рівненський державний гуманітарний університет

©Кафедра кафедри екології, географії та туризму, 2021

©Автори тез доповідей, 2021

З М І С Т

РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ООН НА МІЖНАРОДНОМУ, НА ЦІОНАЛЬНОМУ ТА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНЯХ	
Воронцов С. Б., Бурбела Т. М. <i>ПРО СУЧАСНИЙ СТАН ТА ФОРМУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ</i>	9
Мелков Ю. А. <i>УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА: МЕЖДУ ЛОЗУНГАМИ И ПРАКТИКОЙ</i>	15
Ємельянова Ю. П. <i>ПОНЯТТЯ «СТАЛИЙ РОЗВИТОК» І «КОЕВОЛЮЦІЯ» ЯК СКЛАДОВІ НАУКОМІСТКОГО ДИСКУРСУ ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ЛЮДСТВА.</i>	20
Книш І. В. <i>СТАЛИЙ РОЗВИТОК : ГАБІТУАЛЬНІ МЕТАМОРФОЗИ</i>	25
Ярошенк В. М. <i>СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЧЕРЕЗ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ</i>	30
Ковбатиюк М. В., Шевчук В. О. <i>«ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА» ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД</i>	36
Андрейко І. С. <i>РЕАЛІЗАЦІЯ ЦІЛЕЙ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КРИЗИ ПІД ЧАС COVID-19 В УКРАЇНІ</i>	41
Сяська О. В. <i>ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	45
Бова А. А. <i>СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ У 2020 РОЦІ</i>	50
Князєва О. В. <i>ДОВІРА ЯК ІНДИКАТОР ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	56
Кузьмук О. М. <i>ДОВІРА ЯК ІНСТРУМЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДИ</i>	59
Пришляк С. П. <i>ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ</i>	65
Кумачова А.С. <i>ТРЕНДИ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА</i>	70
Мельников О. В., Назарук М. М., Ратушняк Ю. В. <i>УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРЮВАННЯ</i>	74
Повна С. В. <i>СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ТА ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	81

Бородіна О. А. <i>АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД</i>	87
Лесняк В. Ю. <i>ФУНКЦІОНУВАННЯ РАД СУСПІЛЬНОЇ КОРИСТІ ЯК ПЛАТФОРМ ПОБУДОВИ ПАРТНЕРСТВА ЗАРАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ РІВНІ В СУЧАСНІЙ ПОЛЬЩІ</i>	93
Павлов К. В. <i>ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ БЕЛОРУССКОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ НОВЫХ ПАТОЛОГИЧЕСКИХ ВЫЗОВОВ И ПРОЦЕССОВ ЦИФРОВИЗАЦИИ</i>	98
Швец Н. В. <i>СМАРТСПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: АНАЛІЗ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ</i>	101
Погребняк Л. О. <i>ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ З УПРАВЛІННЯ ОЗЕЛЕНЕННЯМ МІСТ</i>	106
Данієлян Л. В. <i>НАДАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГОЛОВНИМ СОЦІОЛОГІЧНИМ ПРОБЛЕМАМ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ ЗАДЛЯ ПІДТРИМАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА</i>	112
Падалка Г.М. <i>СОЦІОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОВЕДЕННЯ МІСЦЕВИХ РЕФЕРЕНДУМІВ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	117
Сидорович А. А. <i>РОЛЬ МИГРАЦИИ В ДИНАМИКЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНОВ БЕЛАРУСИ ЗА МЕЖПЕРЕПИСНЫЕ ПЕРИОДЫ 1989–2019 ГГ.</i>	123
Хорольський В. П., Квітка Т. В. <i>МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ЦИФРОВИЙ МОНІТОРИНГ ТЕРИТОРІЙ З ТЕХНОГЕННИМ ТИСКОМ ДЛЯ ЇХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	130
Пелех О. Б. <i>НОВІ ПІДХОДИ ДО ТЕОРІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ</i>	138
Шкляр В. В., Сирих Ю. В. <i>ІНВЕСТУВАННЯ ЯК СПОСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА СВІТОВИХ РИНКАХ</i>	143
Дребот О. І., Олійник Г. Б. <i>ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДО 2030 РОКУ</i>	149
Атяшева А. Ю. <i>ПОДАТКОВА ЗВІТНОСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОЗОРОГО ОПОДАТКУВАННЯ ТА ФАКТОР СТАЛОГО ЕКОМІЧНОГО РОЗВИТКУ</i>	152
Яремко О. П. <i>ПИТАННЯ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКОГО ПОДІЛУ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ ДЕРЖАВНОГО ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА</i>	156
Кириленко, О. М. <i>ЦІННІСНІ ТА НАУКОВІ ОСНОВИ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	161
Зінченко В. В. <i>ГЛОБАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ТА СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ</i>	168

РОЗДІЛ 2	
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	
Грязних Є. Д. <i>ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ</i>	175
Романькова О. М., Назарова Л. В. <i>АНАЛІЗ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ</i>	181
Мединська Т.І. <i>ВПЛИВ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ТА ЇХ РЕГІОНІВ НА ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА</i>	184
Абрамова И. В. <i>РАЗВИТИЕ «ЗЕЛЕННОЙ» ЭКОНОМИКИ В БРЕСТСКОЙ ОБЛАСТИ</i>	189
Білотіл В. Ю. <i>ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАПРЯМІВ ЩОДО ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ЗЕЛЕНОГО БУДІВНИЦТВА</i>	197
Панфілов О. Ю., Требін М. П. <i>ДЕФИЦИТ РЕСУРСІВ ПРІСНОЇ ВОДИ ПЛАНЕТИ ЯК ДЕСТРУКТИВНИЙ ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА У ХХІ СТОЛІТТІ</i>	205
Полюхович А. Н., Маметвелиева О. Н. <i>ПРОЕКТ ЭКОТУРИСТИЧЕСКОГО КАРКАСА ДЛЯ ГОРОДА ИВАЦЕВИЧИ</i>	210
Тельний М. А. <i>ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ</i>	214
Велесик Т. А. <i>ПРОБЛЕМИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	220
Клименко М. О., Прищеп А. М. <i>ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЇ</i>	228
Кринець Г. В., Малькевич Є. К., Мельничук О. В. <i>ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНІ ШЛЯХИ ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ</i>	233
Кірін Р. С. <i>ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВУГІЛЬНИХ МОНОМІСТ В УМОВАХ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ</i>	238
Тарасевич О. В., Градобоева Є. С. <i>ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОЛІПШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ МІСТ ДОНБАСУ ЯК КЛЮЧОВОЇ СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ</i>	243
Кофанова О. В., Кофанов О. Є. <i>ПІДБІР КОМПОНЕНТІВ СУМІШЕВИХ БІОПАЛИВ НА ОСНОВІ БАГАТОПАРАМЕТРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ РАМКОВИХ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	249
Трегуб О. А. <i>ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАЛОГО ВИРОЩУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РОСЛИН</i>	254

Киристюк С. В. <i>РИЗИКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ GREEN DEAL ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ</i>	259
Молчан Ю. М., Донцова Т. А. <i>ПОВТОРНЕ ВИКОРИСТАННЯ СТИЧНИХ ВОД ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ПОДОЛАННЯ ВОДНОЇ НЕСТАЧІ</i>	265
Лисиця А. В. <i>ПОШУК НОВИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ДЕЗІНФЕКЦІЇ ПРИ ОРГАНІЧНОМУ ВИРОБНИЦТВІ</i>	270
Гриб Й. В., Михальчук М. А., Войтишина Д. Й. <i>ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА МЕЖІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОСИСТЕМ РІЧКОВИХ БАСЕЙНІВ</i>	276
Ляшенко В. І., Толмачова Г. Ф. <i>ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОНБАСУ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ</i>	280
Волинчук Ю. В. Оксенюк К. І. <i>ПРОБЛЕМАТИКА ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТУ І ЛОГІСТИКИ</i>	287
Ковбатюк Г. О. <i>ОСОБЛИВОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	291
Бабікова К.О. <i>ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ</i>	296

РОЗДІЛ 3.	
СОЦІАЛЬНІ, ДЕМОГРАФІЧНІ, ГЕНДЕРНІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	
Черненко С. М. <i>СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ</i>	300
Лико Д. В., Мартинюк В. О., Лико С. М., Портухай О. І., Зубкович І. В. <i>ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	305
Позняк О. В. <i>ОЦІНЮВАННЯ РЕАЛЬНОЇ ЧИСЕЛЬНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ</i>	313
Юськів Б. М. <i>ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ І МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19</i>	317
Москвіна О. Д. <i>АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ І ДИНАМІКИ ДОХОДУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ</i>	328
Безтелесна Л. І., Пляшко О. С. <i>ОЦІНЮВАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ХАРЧУВАННЯМ ТА ЗДОРОВ'ЯМ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ</i>	334
Луценко О. Г., Бондаренко Н. Ю., Слепакурова І. В. <i>ВПЛИВ ТЮТЮНОПАЛІННЯ НА ПРОЯВИ АГРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ</i>	341

Малахівська І. В. <i>ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ «ЗЛОЧИННА ОСОБИСТІТЬ» В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	346
Пономаренко Я. С. <i>ОБМАН ЯК НЕГАТИВНИЙ ФАКТОР ВПЛИВУ НА ВЕКТОР РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ</i>	352
Антонюк В. П. <i>РОЗВИТОК ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ</i>	357
Литовченко О. В. <i>СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ</i>	362
Аніщенко О. В. <i>ПАРТНЕРСТВО В ОСВІТІ ДОРΟΣЛИХ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА</i>	367
Лико Д. В., Войтович О. П., Костолович М. І., Якута О. О. <i>ПРОСВІТНИЦЬКА ЕКОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА</i>	372
Грицай Н. Б. <i>ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ» НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ І ЕКОЛОГІЇ В 11 КЛАСІ</i>	376
Юдіна С. П., Рябич Н. І. <i>ОЦІНКА ОРГАНІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКИХ ОЛІМПІАД В ІНТЕРЕСАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	380
Письменний В. В. <i>ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГЕЙМІФІКАЦІЇ НАВЧАННЯ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</i>	386
Глушкова Д. В. <i>ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА</i>	390
Резолюція конференції	395

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ООН НА МІЖНАРОДНОМУ, НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНЯХ.

ПРО СУЧАСНИЙ СТАН ТА ФОРМУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Воронцов Сергій Борисович,
кандидат економічних наук,
Національний інститут стратегічних
досліджень
Бурбела Тетяна Миколаївна,
кандидат економічних наук,
Національний інститут стратегічних
досліджень

У сучасних умовах одним із головних критеріїв успішного розвитку країн є забезпечення економічного зростання при збереженні екологічно безпечного навколишнього середовища з одночасним підвищенням рівня добробуту та якості життя населення держави.

Як відомо, питання збалансованого розвитку почало активно обговорюватися на початку 1970-х років після оприлюднення відомої доповіді Римському клубу «Межі зростання» та проведення у 1972 році у Стокгольмі Конференції ООН з навколишнього природного середовища. Подальший розвиток питання збалансованого або сталого розвитку, отримало у 1987 році у доповіді Гру Харлем Брундтланд «Наше спільне майбутнє». Проте, якщо на початку в основу концепції сталого розвитку був покладений імператив обов'язковості врахування екологічного чинника у ході розбудови економіки, то

на даний час досягнення сталого розвитку вважається неможливим без врахування соціальних чинників.

Саме виходячи з цих міркувань, у 2015 році у Нью-Йорку на Саміті ООН зі сталого розвитку було ухвалено Резолюцію №70/1 від 25.09.2015 р. “Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року”, в якій затверджено 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР) економічного, екологічного та соціального спрямування.

З огляду на підтримку проголошених глобальних ЦСР до 2030 року в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток цього напрямку діяльності, зокрема:

- Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», схвалену Указом Президента України від 12.01.2015 р. №5, якою передбачалося здійснити 62 реформи та програми розвитку держави і було визначено 25 індикаторів, за якими мала оцінюватися результативність реалізації Стратегії;

- Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка містить завдання, індикатори та рекомендації щодо адаптації до 2030 року 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку;

- Указ Президента України від 30.09.2019р. №722 “Про Цілі сталого розвитку на період до 2030 року”, згідно з яким визначені ЦСР мають слугувати орієнтирами для розроблення проектів прогностичних і програмних документів, нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України¹.

У рамках виконання положень зазначених документів в Україні створено національну систему завдань та показників Цілей сталого розвитку, призначених для забезпечення комплексного моніторингу ходу виконання 17 цілей та 86 національних завдань, інкорпорованих у 145 нормативно-правових актів Уряду (загалом же, на реалізацію вищевказаних цілей і завдань спрямовано 1052 завдання та 3465 заходів, закріплених у цих актах).

¹ Указ Президента України “Стратегія сталого розвитку “Україна – 2020” від 12 січня 2015р. №5/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015 #Text>.

З метою імплементації та оцінки стану досягнення ЦСР за дорученням Кабінету Міністрів України було створено Міжвідомчу робочу групу (МРГ) з питань координації процесів імплементації та забезпечення моніторингу ЦСР, у ході роботи якої, зокрема, було забезпечено:

- надання центральними органами виконавчої влади пропозицій щодо імплементації ЦСР в усі актуальні стратегічні та програмні документи;
- схвалення проекту концепції Інформаційної платформи “Партнерство заради досягнення ЦСР”;
- схвалення переліку доопрацьованих тем Національних тематичних доповідей, які пропонувалось висвітлювати у майбутніх Звітах щодо досягнення Україною ЦСР.

У той же час, незважаючи на те, що в Стратегії сталого розвитку “Україна - 2020” сталий розвиток визначається як “процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь”, ЦСР не знайшли належного відображення на законодавчому рівні, а відтак не стали дороговказом для здійснення реформ. Наприклад, у Законі України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” від 01.07.2010 № 2411-VI, йдеться лише про сталий соціально-економічний розвиток України і не враховано цілу низку ЦСР та не визначено засади державної політики щодо їх досягнення.

Аналіз вітчизняної законодавчої та нормативно-правової бази також показує, що переважна більшість запропонованих для забезпечення сталого розвитку заходів має загально-рекомендаційний характер з визначенням цільових орієнтирів (індикаторів), яких вважається за необхідне досягнути у певний період часу в окремих сферах (економічній, екологічній, соціальній тощо). Проте, в умовах відсутності у відповідальних органів виконавчої влади єдиного розуміння та взаємоузгоджених підходів до забезпечення сталого розвитку, врахування таких заходів у планах їх роботи на цьому напрямі здебільшого зводиться до дублювання прямих функціональних завдань або

заходів, спрямованих на вирішення нагальних господарських проблем відомств та підзвітних їм галузей.

За цих умов найактуальнішим завданням для України має залишатися розроблення і практичне впровадження таких концепції і моделі державного регулювання соціально-економічного розвитку, які б спрямовували всі органи державної влади і суспільство на збалансований розвиток економіки та ріст доходів (добробуту) населення при збереженні природного середовища у стані, безпечному для проживання людини, та утриманні рівноваги екосистеми у цілому. При цьому практичне впровадження такої моделі має забезпечувати одночасне покращення (або збереження у безпечних межах) усіх репрезентативних показників сталого розвитку (економічний, екологічних та соціальних) в умовах реального та ймовірного негативного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників.

Ураховуючи сучасні проблеми українського суспільства, а також те, що на сьогодні у світі не створено уніфікованої моделі сталого розвитку, уявляється, що для поступового досягнення ЦСР в Україні має бути забезпечено першочергове вирішення питань щодо визначення, розробки та впровадження дієвих механізмів та інструментів державного регулювання, спрямованих, серед іншого, на:

- ефективну реалізацію конституційного права власності Українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси (частина перша статті 13 Конституції України). У контексті активізації земельної реформи особливий інтерес мали б представляти підходи до формування механізмів державного регулювання ринку землі в Україні;

- забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України (стаття 16 Конституції України), насамперед шляхом запобігання залучення у господарський оборот надмірних обсягів природних ресурсів (як з точки зору їх безповоротного вилучення, так і з точки зору наступного понаднормативного забруднення навколишнього середовища) та

покарання за порушення встановлених правил безпечного природокористування з відшкодуванням збитків за нанесення екологічної шкоди;

- стимулювання раціонального використання земельних, водних та інших видів природних ресурсів;

- практичну реалізацію припису частини третьої статті 13 Конституції України: “Власність зобов’язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству”;

- підвищення об’єктивності, простоти та прозорості системи оподаткування, яка має одночасно забезпечувати належне наповнення державного та місцевих бюджетів і стимулювання економічної активності;

- створення реальних об’єктивних стимулів для рівномірного та пропорційного розвитку продуктивних сил на всій території країни та її регіонів;

- спрямування інвестицій у впровадження ресурсозберігаючих та екологічно прогресивних технологій, а також розвиток видів діяльності, не пов’язаних з вилученням та переробкою природних ресурсів;

- об’єктивність та економічну обґрунтованість ціноутворення, перш за все на природні ресурси та соціально значущі товари;

- забезпечення справедливості оплати праці найманих працівників та належного рівня соціального захисту непрацездатним категоріям населення;

- впровадження об’єктивних критеріїв оцінки ефективності роботи органів виконавчої влади всіх рівнів;

- підвищення ефективності боротьби з корупцією.

Резолюція, прийнята ГА ООН 25 сентября 2015 года 70/1. «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года». URL.: https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/Resolution_A_RES_70_1_RU.pdf.

Указ Президента України “Стратегія сталого розвитку “Україна – 2020” від 12 січня 2015р. №5/2015. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.

Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL.: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.

Указ Президента України від 30.09.2019р. №722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» URL.: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.

Цілі сталого розвитку та Україна. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>.

Політика, що ґрунтується на фактах, для досягнення Цілі сталого розвитку: стале житлове господарство та міський розвиток України. URL.: https://unece.org/fileadmin/DAM/hlm/Meetings/2019/01_30_Kyiv_workshop/03_POnyschenko.pdf.

Закон України «Про засади зовнішньої та внутрішньої політики» від 01.07.2010 № 2411-VI (зі змінами та доповненнями). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА: МЕЖДУ ЛОЗУНГАМИ И ПРАКТИКОЙ

Мелков Юрий Александрович,
доктор философских наук,
Институт высшего образования
Национальной академии
педагогических наук Украины

Идея устойчивого развития общества, то есть идея того, что экономическое развитие человеческой цивилизации может иметь какие-либо ограничения, возникает как результат появления в 1972 году знаменитого первого доклада Римского клуба «Пределы роста». Проанализировав существовавшие на то время тренды развития цивилизации, авторы этой работы пришли к выводу, что если текущие тенденции по части роста населения, индустриализации, загрязнения, производства продуктов питания и исчерпания невозобновляемых ресурсов останутся неизменными, то где-то в течение ближайших ста лет будут достигнуты те самые «пределы роста» – с последующим внезапным и неконтролируемым упадком как и населения, так и производства¹. Как и любой неблагоприятный, но академический прогноз, эти предсказания заблаговременно обеспечивали себе способ «не сбыться»: авторы призывали человечество изменить существующие практики и установить состояние экологического и экономического равновесия, которое могло бы обеспечить нашей цивилизации более желанное будущее.

Исходя из такого призыва и возник термин-лозунг для обозначения новых стратегий человеческой цивилизации: «устойчивое развитие», одна из наиболее известных концепций альтернативного (и положительного) видения будущего человечества. Собственно, в более точном переводе этого устоявшегося словосочетания с английского языка его следовало бы передавать как развитие

¹ Meadows D., Meadows D., Randers J., Behrens W. The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. – New York : Universe Books, 1972. – P. 23.

«самоподдерживающееся»: выдержанное, гармоничное, ориентированное на долгосрочную перспективу и при этом безопасное в плане минимизации рисков и вредных последствий – то есть такое, ход которого не угрожает будущему, не осуществляется за счёт грядущих поколений и в котором сплетены воедино сразу три отдельных вектора: экономический, социальный и экологический.

Анализ документов, которые активно принимались различными международными организациями и межправительственными комиссиями, начиная с конца 1980-х годов, демонстрирует всё же существование определённого несоответствия – коренного противоречия, присущего концепции устойчивого развития. Прежде всего, это отсутствие принципиальной согласованности между её экономической и экологической компонентами. Последняя даже и не артикулируется с достаточной полнотой и ясностью: к примеру в декларации Всемирного саммита по устойчивому развитию в Йоханнесбурге (2002 г.) природа фигурирует разве что в качестве «естественной базы ресурсов экономического и социального развития»², – то есть по-прежнему как *средство* для экономического и социального развития человечества, а не как цель сама по себе, не как автономная, самодостаточная, полноценная составляющая самого этого развития. Кроме того, значение и смысл этого последнего понятия также рассматриваются, как правило, с точки зрения западной системы социальных и политических ценностей, которые часто кажутся чем-то совершенно очевидным для западных же организаций, но не всегда оказываются понятными и приемлемыми для других этических систем и культур.

Отчасти безрезультатность подобного рода лозунгов и деклараций зафиксирована некоторыми авторами из числа составителей оригинальных «Пределов роста» в своего рода «обновлении» – «Пределы роста: тридцать лет спустя», вышедшем в 2004 году. Декларации, принятые в Рио-де-Жанейро в 1992 г. и в Йоханнесбурге в 2002 г., обозначаются здесь как не достигшие своих

² United Nations. Report of the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, South Africa, 26 August – 4 September 2002. – URL: https://digitallibrary.un.org/record/478154/files/A_CONF-199_20-EN.pdf. P. 8.

целей, а общая перспектива становления благоприятного для человечества будущего была оценена в начале XXI в. куда более пессимистично, нежели в 1972 году: «...человечество в основном потратило последние 30 лет на бесплодные дискуссии и такие ответы на глобальный экологический вызов, которые были добрыми по своим намерениям, но несерьёзными. У нас нет ещё одних тридцати лет...»³.

На мой взгляд, подобный пессимистический вывод свидетельствует о том, что одного только лозунга «устойчивого развития» и деклараций самого высокого международного уровня на сегодня оказывается недостаточно для преломления соответствующих идей в практику жизнедеятельности каждого современного человека, – то есть недостаточно для того радикального изменения тенденций развития цивилизации, которые продолжают вмести к неотвратимой экологической катастрофе. В том числе и потому, что устойчивое развитие как минимум отчасти концептуально основывается на устаревших представлениях о развитии как линейном экономическом росте по определённым лекалам, в контексте которого о природе мы должны заботиться разве что в силу исчерпаемости «ресурсной базы» такого развития, а мерилom «успешности» служат экологически губительные западные стандарты потребления. Не менее проблематичной оказывается и социальная составляющая: в конце концов, достаточно длительное историческое время развитие отдельных частей мира, которые и выступают сегодня в качестве экономически развитых и социально обеспеченных, задающих всем остальным идеологические образцы поведения, было возможным лишь за счёт беззастенчивой эксплуатации как природы, так и других, более бедных стран. Как отмечают Рафаэль Хётмер и Мириам Ланг, старая идея «государства благосостояния» оказывается сегодня невозможной даже в отношении Европы, не говоря уже о «Глобальном Юге»⁴.

³ Meadows D., Randers J., Meadows D. Limits to Growth: The 30-Year Update. – Vermont, USA: Chelsea Green Publishing Co., 2004. – P. xii.

⁴ Hoetmer R., Lang M. Beyond Development: Stopping the machines of socio-ecological destruction and building alternative worlds // Alternatives in A World of Crisis / M. Lang, C.-D. König and A.-Ch. Regelmann (eds.). 2nd revised edition. – Brussels, 2019. – P. 280.

Налицо противоречие между понятиями развития, роста и прогресса – и различными пониманиями самого развития. За признанием существования «пределов роста» логичным образом должен следовать не столько поиск путей преодоления этих пределов и достижения запланированного роста любыми способами и любой ценой, а скорее сомнение в самой идее такого роста – по крайней мере, в тех её формах, к которым человечество привыкло за последние десятилетия и даже столетия. Таким образом, нынешний экологический кризис оказывается кризисом чувств, воли, ценностей и образа жизни не в меньшей, а то и в большей степени, нежели он является очевидным кризисом природопользования, промышленности и социальной демографии.

В последние годы можно наблюдать формирование и распространение более радикальной и чётко выраженной концепции будущего развития человека – концепции «*degrowth*». Данный англоязычный термин является эквивалентом французского понятия «*la décroissance*», которое буквально означает «уменьшение» и которое датируется тем же самым судьбоносным 1972 годом, когда его предложил французский социальный философ Андре Горц. Рассматривая и поясняя причины нынешнего кризиса, мыслитель предлагает и определённый способ его преодоления – путём необходимого перехода от общества производства и общества труда к обществу культуры, противостоящему рыночной экономике. «Уменьшение (*La décroissance*) является императивом выживания. Но оно предполагает другую экономику, другой образ жизни, другую цивилизацию, другие социальные отношения...»⁵. Человеческое общество должно стать независимым от роста, – и это единственный способ сделать его устойчивым.

Прежде всего – путём определенного уменьшения масштабов экономики, отказа от экономики, которая ориентируется исключительно на прибыль, путём преодоления парадигмы гегемонии и утилитаризма в развитии. «Уменьшение» представляет собой не лозунг, а практическое движение – проектом

⁵ Gorz A. *Écologica*. – Paris: Galilée, 2008. – P. 29.

добровольного сокращения производства и потребления в обществе, ориентированном на реальную, а не только декларируемую социальную и экологическую устойчивость. Я бы предложил определять «уменьшение» (Degrowth) как сбалансированную форму развития, противоположную неограниченному экстенсивному прогрессу: уменьшение противостоит прогрессу не в смысле регресса» на манер Руссо, а как диалектическое его отрицание⁶. Иначе говоря, мы сталкиваемся с необходимостью уменьшить наш рост – наши чрезмерные привычки по части потребления, нашу экстенсивную эксплуатацию ресурсов – дабы сохранить как природу, так и культуру, предоставляя им возможность развиваться и в дальнейшем, однако по-настоящему устойчивым образом.

Gorz A. *Écologica*. – Paris: Galilée, 2008. – 168 p.

Hoetmer R., Lang M. *Beyond Development: Stopping the machines of socio-ecological destruction and building alternative worlds // Alternatives in A World of Crisis / M. Lang, C.-D. König and A.-Ch. Regelman (eds.). 2nd revised edition. Brussels, 2019. P. 256–306.*

Meadows D., Meadows D., Randers J., Behrens W. *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. New York: Universe Books, 1972. 206 p.*

Meadows D., Randers J., Meadows D. *Limits to Growth: The 30-Year Update. – Vermont, USA: Chelsea Green Publishing Co., 2004. 338, xxii p.*

Mielkov Yu. *From sustainable development to degrowth: philosophical and educational strategies for sustainability // Філософія освіти. Philosophy of Education. – 2020, № 26 (1). – С. 37–53. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-2>.*

United Nations. *Report of the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, South Africa, 26 August – 4 September 2002. URL: https://digitallibrary.un.org/record/478154/files/A_CONF-199_20-EN.pdf.*

⁶ Mielkov Yu. *From sustainable development to degrowth: philosophical and educational strategies for sustainability // Філософія освіти. Philosophy of Education. – 2020, № 26 (1). – С. 44.*

Поняття «сталий розвиток» і «кoeволюція» як складові наукомісткого дискурсу щодо перспектив людства

Ємельянова Юлія Павлівна

доктор філософських наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Понятійний апарат наукового дослідження містить великий обсяг інформації щодо проблематики дослідження, його актуальності, мети, предмету, практичної значущості, нарешті, він надає можливість концептуалізувати дослідження з опорою на ту чи іншу складову цього апарату, тобто, виокремити, зробити провідним те чи інше поняття. Обґрунтована акцентуація одного з понять апарату дослідження виводить колективну теоретичну працю до нових наукових і практичних перспектив.

Проілюструвати нашу думку стає можливим за допомогою аналізу двох понять, які є базовими у дискурсі екологічної проблематики у контексті глобальних проблем людства: поняття сталого розвитку і поняття коеволюції.

Поняття сталого розвитку відноситься до таких понять і категорій наукової мови, які потребують роз'яснення і точного визначення. Хоча воно відомо вже більш як півстоліття і на інтуїтивному рівні у певній мірі зрозуміло, як науковий термін воно ще немає конвенційного узгодження. Термін «сталий розвиток» з початку 1990-х рр. і до сьогодні визначається як такий розвиток людства, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. В російській мові цей термін перекладається як «постоянный / стабильный» розвиток або «устойчивое развитие». Англomовний оригінал цього поняття — «sustainable development» означає «підтримуваний розвиток», французький варіант терміну — це «developpment durable» тобто «міцний/тривалий розвиток». Зрозуміло, що у процесі набуття цим поняттям наукової ясності і точності можуть виникати певні суперечності та загострюватися протиріччя у позиціях дослідників.

Дослідники-лінгвісти нагадають, насамперед, про те, що з позиції семіотики, будь-яке явище або процес, що втіленні у знаки, можуть стати предметом міждисциплінарного аналізу, тому що знак у людській свідомості є надзвичайно складним феноменом. За цим феноменом приховується певний матеріальний об'єкт, який сприймається на чуттєвому рівні, має свою емпіричну так би мовити «історію» у людській пам'яті. Знаки виступають у процесі спілкування і мислення людей представниками різних об'єктів, але можуть представляти також предмет, явище, процес, дію, подію. У нашому випадку важливим є те, що знак/знаки презентують окремі властивості об'єктів і наявність взаємовідносин між ними.

Аналіз змісту поняття сталого розвитку з позиції семіотики скерує шанувальників цього поняття до безлічі об'єктів, явищ, процесів, дій та подій, які можуть його презентувати у природній та соціальній реальності. З огляду на невичерпність самої реальності та її окремих фрагментів філософи запропонують враховувати, що будь-яка наукова теорія істинна лише частково, і що її застосування обмежене колом певних об'єктів. До того ж, треба однаково критично й уважно поставитись до різних підходів під час аналізу певного терміну, як то субстанціонального й функціонального. Протиріччя між філософським розумінням сенсу понять сталості й розвитку, поєднаних у одному складному понятті теж не додає ясності.

Поняття сталого розвитку впродовж кількох десятиліть свого існування неодноразово викликало дискусії, під час яких уточнювався його зміст, прибиралися його неспецифічні контексти з метою посилення його функції на рівні терміну – обслуговувати сферу фахового спілкування у галузях науки, виробництва, управління соціальними процесами тощо. Неточність цього мовного висловлення призводила до багатьох непорозумінь у стратегії його застосування задля вирішення проблем соціально-економічного і соціально-політичного рівня функціонування суспільства.

Звернемо увагу на те, що концептуально поняття сталого розвитку спирається на поняття економіки, а саме, економіки певного етапу капіталізму,

яка вважалась на той момент головним детермінантом суспільного розвитку. Це була економіка, у якій втілились загрози, про які попереджав В. Вернадський, вказуючи на роль людства як надприродної сили, здібної втручатися у хід природних земних процесів. Людина, її діяльність стала активним чинником змін у функціонуванні планетарної природи і, разом із тим, джерелом більшої частини глобальних проблем, і в той же час безпечний сталий розвиток людства пов'язувався із ринковими відносинами між суб'єктами економіки. Більш того, ядром ноосферного розвитку вважалась єдина еколого-економічна теорія розвитку. Поняття екологія, ноосфера, моральний імператив та інші були під час дискурсу щодо перспектив існування людства лише похідними від глобальної проблеми конфлікту необмежених потреб людини і обмежених ресурсів планетарної природи. Виникнув у 60-70-ті рр. ХХ ст. під час загострення екологічних проблем у розвинутих країнах світу, концепція сталого розвитку пройшла етап політизації, пошуку міжнародних механізмів протистояння екологічній кризі, а сьогодні перетворилась на пошуки механізмів сталого розвитку корпорацій, корпоративної сталості локальної економічної стабільності. І хоча акцент у понятті сталого розвитку перейшов з економічного зростання на увагу до екологічної рівноваги, теоретичного прориву не відбулось. Сьогодні концепція сталого розвитку лежить у контексті багатьох законодавчих ініціатив, транслюється у суспільній свідомості, нарешті, стає помітним чинником формування локальної соціодинаміки (країни Скандинавії).

Головною проблемою реалізації інтуїтивно зрозумілої концепції сталого розвитку стає відсутність розробки теоретичної основи поняття, що не дозволяє перейти до конкретних практичних дій до формування самої «сталості» у широкому міжнародному масштабі.

Теоретична невизначеність або певна теоретична імпліцитність поняття сталого розвитку у соціальному і гуманітарному дискурсі стає досить помітною поряд з семантикою поняття коеволюції (В.Вернадський, В.Кутирьов, М.Моїсєєв та ін.). Звернення до цього поняття передбачає розуміння ролі і функції людини у планетарно-космічному вимірі, а також розуміння того, що не економіка, а

людина є природною провідною складовою біосфери і тим паче ноосфери. І це розуміння постає й поширюється наприкінці ХХ століття, набуває філософського і наукового виміру в концепції а пізніше теорії глобального універсального еволюціонізму (В.Стьопин). Еволюція як незворотний процес змін усього живого (у дарвінівському розумінні) набуває у цій теорії універсального значення, тобто значення у масштабі планети і близького Космосу.

Універсальний еволюціонізм дозволяє інтерпретувати процес розвитку планетарної речовини разом із соціальним рівнем організації цієї речовини – людською цивілізацією. У функціонуванні такої надскладної системи важливого значення набуває людська свідомість/«колективний Розум», який здатний контролювати активність людства у конкретних природних умовах, вказуючи на небезпечні межі. Інакше кажучи, колективний розум формує моральний імператив, ціннісну шкалу поведінки людини у процесах самоорганізації єдиної планетарної системи. Саме цей тип поведінки відповідає терміну коеволюції або узгодженого розвитку природи, людини з її соціальною суспільною організацією життя.

Як біологічний вид людина має зберігати баланс між можливостями своєї екологічної площини існування і своїми потребами, і саме цей імператив пояснює місце людини у біосфері, заперечуючи агресію людини по відношенню до інших чинників біосферної складової. Єдино можливою стратегією подальшого розвитку людської цивілізації на планеті стає органічна ко-еволюція людства з планетарною природою.

Поняття сталого розвитку і поняття ко-еволюції виникають майже одночасно у європейському науковому соціально-гуманітарному дискурсі, але наукова значущість другого здається більш вагомою. Фундаментальні філософські принципи єдності світу і людини, закладені у це поняття, вказують на перспективи його теоретичного застосування і на його праксеологічну міцність.

Сьогодні стає зрозумілим, що пошуки глобальної сталості існування людської цивілізації можливі лише на основі політичного консенсусу, на визнанні важливості механізмів самоорганізації усєї планетарної системи з її сталими параметрами фізичного існування. Тобто, приходить усвідомлення пов'язаності понять сталого розвитку і коеволюції, у якій перше поняття є лише певною частиною другого більш потужного і глибокого теоретичного конструкту.

Отже, заміна неясних, не точних понять більш точними не лише позбавляє від логічних помилок, але й стає засобом більш глибокого проникнення у певну проблематику.

Вернадский В.И. Начало и вечность жизни. М., 1989. 704 с.

Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера. М.: Прогресс, 1990.

Моисеев, Н.Н. Восхождение к Разуму. Лекции по универсальному еволюционизму и его приложениям / Н.Н. Моисеев. – М.: ИздАТ, 1993. 2. Моисеев, Н.Н. Универсум. Информация. Общество / Н.Н. Моисеев. М.: Устойчивый мир, 2001. 200с.

Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): Пер. з англ. 2-ге вид. К.: Інтелсфера, 2000. 360 с.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК : ГАБІТУАЛЬНІ МЕТАМОРФОЗИ

Книш Інна Василівна,
доктор філософських наук, доцент
м. Суми, Україна

Сучасний науковий дискурс, присвячений висвітленню можливих шляхів розвитку суспільства за умов сталого розвитку, зазвичай виходить із досвіду США, країн ЄС, держав південно-східної Азії та спирається здебільшого на статистичні дані. Створюється хибне враження, що інформатизація – це закономірний цивілізаційний процес із незначними регіональними відмінностями. Головною проблемою, яка його гальмує, вважається інформаційна нерівність. На сьогодні інших альтернатив у науковому дискурсі не існує, й Україні не залишається нічого іншого, як «наздоганяти». Єдиним позитивним моментом є те, що наша держава отримає шанс уникнути тактичних помилок і максимально використати світовий досвід, де має домінувати інноваційний сектор з індустрією знань, конкуренцією, адгократією (від англ. *adhoccracy*) [13, с. 67, 231, 341] – гнучкими, поліморфними об'єднаннями, що швидко трансформуються, пристосовуючись до змін, а також більшою часткою населення, зайнятого у сфері послуг, ніж у промисловому виробництві, врізноманітненням життя [13]. Інформація може замінити більшість матеріальних ресурсів і стати основним засобом «інформаційного робітника» (Пітер Друкер) [23]; «людини знання» (Мануель Кастельс) [6], «когнітаріїв» (Елвін Тоффлер) [14, с. 44, 102], «символічного аналітика» (Роберт Райх) [9], «knowledge classes» (Деніел Белл) [3, с. 144] та ін. Так створюються «меритократія» (від лат. *meritus* – гідний + давньогрец. *κράτος* – влада, управління) та «нетократія» [1] (Олександр Бард і Ян Зодерквіст).

У глобалізованому світі, де підтримуються засади сталого розвитку, самої лише змоги щось виробляти вже замало, головним чинником стає здатність підвищувати вартість товару і працювати на успіх компанії. Вочевидь, відбувається зсув у бік збільшення ваги тих галузей, які Лестер Туроу та Брілі

Ніколас називають «мозковими» [25], – біотехнологій, засобів масової інформації та комп'ютерного програмування, оскільки вони є єдиною надійною ставкою в глобальній економічній грі. Дешева робоча сила, якої у світі надлишок, без цих галузей не в змозі виробляти нову складну продукцію, що потребує інновацій і високих технологій, до того ж вона може коштувати дешевше, ніж зараз, тому що, коли товар уже розроблений, вартість його виробництва мінімізується.

Метаморфоз, за умов сталого розвитку суспільства, зазнала й традиційна сім'я. За спостереженнями Аліси Толстокорової, поширюються і стають нормою [10, с. 94–111; 11, с. 23–32] **габітуальні практики** втрати «почуття загальності та прихильності» [12, с. 172] до сім'ї, друзів, сусідів, що створює «парадокс інверсії юмівських спадних концентричних кіл» [4, с. 6]. Зі збільшенням відстані (інше місто, інша країна, інше середовище) близькі люди віддаляються, стають чужими, водночас завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям малознайомі зближуються. Це сприяє формуванню сімейних стосунків без сексу, дітей, господарства та постійного партнерства, ба навіть без фізіологічного тіла з його потребами [24]. Унаслідок зазначених процесів виникають нові типи сімей, які віддзеркалюють адаптування седентарів, номадів і неономадів до умов життя, що змінилось, а шлюб чим далі, тим більше стає «метафорою й індикатором глобалізації особистого життя» [21, с. 73].

Аліса Толстокорова виокремлює моделі активного очікування, що практикуються чоловіками жінок-заробітчанонок: «чоловіки-домогосподарки», «заступник заочного завідувача», «за себе і за того хлопця», а також рідними, які наглядають за її дітьми: «білка в колесі» [10, с. 94–111; 11, с. 23–32]. Трансформацій зазнає й інститут батьківства з його концептом чоловічих «патріархальних дивідендів» (різновид – «батьківські дивіденди»), внаслідок чого можна вести мову про чотири моделі батьківства у транснаціональних сім'ях: «татусі-банкомати», «тато Пітер Пен», «тато-домогосподарка» і «тато мати Тереза» [10, с. 94–111].

Якщо Аліса Толстокорова, осмислюючи габітуальні практики, спирається головню на ставлення подружжя до дітей, то Олексій Шляков пропонує акцентувати увагу на принципово іншому типі стосунків – «*childfree*» («чайлдфрі») – «вільний від дітей» [18, с. 153], що його культивують люди з нормальною фертильністю та (ре-)продуктивністю, свідомо відмовляючись від народження дітей. На думку «чайлдфрі», дитина є якорем, що їх стримує (кар'єра, приємне дозвілля, подорожі, обмеження моральних, емоційно-психічних і матеріальних ресурсів, розпорошення почуттів, ризику під час вагітності і пологів, трансформації тіла, невпевненість у майбутньому, використання дітей ворогами тощо), та намагаються звільнитися від примусу щодо виконання репродуктивної функції («народжувати – це право людини, а не її обов'язок») [18, с. 154]. Ідеологія «чайлдфрі» сприяла виникненню у 1991 році в Портленді (штат Орегон, США) «Руху за добровільне вимирання людства» («*Voluntary Human Extinction Movement*»). Його засновником є Лес Найт, який після повернення з В'єтнаму став спочатку членом руху «Нульове зростання населення» («*Zero Population Growth*»), а згодом створив власну організацію. Члени цих організацій не закликають до самогубств або стерилізації, але пропагують свідому відмову від народження дітей.

З цієї нагоди Крістін Бахен зазначає: «Немає більше святилища, де сім'я була б захищена від вторгнення ззовні, домівка тепер – це комунікаційний вузол, куди постійно надходять повідомлення, й здебільш глобального походження» [20, цит. за : 16, с. 402]. Такі мережеві сім'ї, що втратили нуклеарність, Грем Аллан і Грем Кроу називають «непевними» (unclear) [19, с. 132]. «“Непевні” сім'ї фрагментовані не тільки соціально, але й просторово, і більшість пар після розлучення роз'їжджаються по різних домівках. Необхідність переїздити між новими місцями проживання матері та батька спонукає до подорожей дітей і батьків, особливо якщо хтось із останніх переселився до іншого міста» [19, с. 132 (цит. за : 16, с. 402–403)]. Отже, як зазначає Джон Уррі, «нетворкінг сімейного життя відбувається за рахунок зростання кількості домогосподарств по всьому світу» [16, с. 403].

Отже, як бачимо, попередні дослідники доволі песимістично ставляться до змін у сучасному суспільстві, особливо за умов сталого розвитку, закликаючи змінити онтологічну сутність людини, але ці заклики, на наше переконання, є марними, що підтверджує й досвід минулого, зокрема, пов'язаний із відомим гаслом Ж.-Ж. Руссо «назад до природи». Більш життєздатними виявилися висновки Протагора («*Homo mensura omnium rerum est*» – «людина є мірою всіх речей») [8, с. 203, 226, 240] і гасло Івана Мічурина «Не можна чекати милості від природи, взяти її у неї – ось наше завдання» [7]. Сучасний світ не тільки цілісний, а й складний. Цілісність і складність взаємопов'язані, й життя у складності є джерелом інновацій та фрустрацій (наприклад, соціальні проблеми) [5, с. 165]. Англійський соціолог Джон Уррі для опису мобільних відмовляється від протиставлення «центр» – «периферія», натомість звертаючись до метафор «мережа», «потік» [цит. за : 15, с. 23] і «плинність» [2; 17; 22], що дозволяє позбутись уявлень про вихідну та кінцеву точки й санкціонує осмислення руху в його матеріальності без перебільшення напрямків та керованості. Рух складається з тілесних випробувань різних матеріальних і соціальних режимів «проживання-на-ходу» (*dwelling-in-motion*) [16, с. 81].

1. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / пер. с шведского. Санкт-Петербург : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. 252 с.
2. Бауман З. Текущая современность / пер. с англ. ; под ред. Ю. В. Асочакова. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 240 с.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. Изд. 2. Москва : Academia, 2004. 788 с.
4. Вебер А. Б. Современный мир и проблема глобального управления. *Век глобализации*. 2009. № 1. С. 3–15.
5. Инновационная сложность. Парадигма сложности в перспективе философской стратегии Жюль Делёза: материалы «круглого стола». *Философия науки и техники*. 2016. Т. 21. № 2. С. 149–181
6. Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту: фінська модель. Київ : Веклер, 2006. 256 с
7. Мичурин И. В. Итоги шестидесятилетних трудов по выведению новых сортов плодовых растений. Изд. 3-е. Москва : Рипол Классик, 2013. 618 с.
8. Платон. Собр. соч. : в 4 т. Т. 2. Москва : Мысль, 1993. 528 с. (Философское наследие. Т. 116).

9. Райх Р. Труд наций. Готовясь к капитализму XXI века. URL : http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1506.htm
10. Толстокорова А. В. «Папы» всякие нужны: трансформации института отцовства в украинской транснациональной семье. URL : http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_3/Tolstokorova_2014_3.pdf
11. Толстокорова А. В. Пенелопы постмодерна: модели активного ожидания в транснациональной семье украинских женщин-мигранток. *циальные явления*. 2016. № 2 (5). С. 23–32.
12. Толстокорова А. В. Мы, дети галактики. Типы модальной личности в эпоху глобализации (эффект международной географической мобильности). *Свободная мысль*. 2015. № 5. С. 165–176.
13. Тоффлер Е. Третья Хвиля / з англ. пер. А. Євса. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
14. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / пер. с англ. В. В. Белокосков, К. Ю. Бурмистров, Л. М. Бурмистрова, Е. К. Комарова, А. И. Мирер, Е. Г. Руднева, Н. А. Строилова. Москва : ООО «Изд-во АСТ», 2003. 669, [3].
15. Трубина Е. Г. Мобильность и седентаризм в социально-теоретическом дискурсе. *Известия Уральского федерального университета. Сер. 3. Общественные науки*. 2012. № 2 (103). С. 22–34.
16. Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.
17. Урри Дж. Социология за пределами обществ. Виды мобильности для XXI столетия / пер. с англ. Д. Кралечкин. Москва : Издат. дом Высш. шк. экономики, 2012. 336 с. (Серия : «Социальная теория»).
18. Шляков А. В. Феномен номадизма в культуре постмодерна: дисс. ... докт. филос. наук: 24.00.01 Теория и история культуры. (философские науки). Тюмень : ФГАОУ ВО «Тюменский государственный университет», 2019. 328 с.
19. Allan G., Crow G. Families, Households and Society. London : Red Globe Press, 2001. 272 p.
20. Bachen C. The Family in the Networked Society: A Summary of Research on the American Family. URL : https://www.researchgate.net/publication/247877400_The_Family_in_the_Networked_Society_A_Summary_of_Research_on_the_American_Family
21. Beck U. What is Globalization? Cambridge : Polity Press, 2000. 192 p.
22. Cresswell T. Introduction: Theorizing Place. *Mobilizing Place, Placing Mobility: the Politics of Representation in a Globalized World* / eds. : G. Verstraete, T. Cresswell. Amsterdam : Rodopi, 2002. P.11-32. (Thamyris Intersecting: Place, Sex and Race).
23. Drucker P. F. Landmarks of Tomorrow: A Report on the New «Post-Modern» World. New Jersey : Transaction Publishers, 1996. 270 p.
24. Ruspini E. Diversity in Family Life. Gender, Relationships and Social Change. Bristol : Policy University Press, 2014. 176 p.
25. Thurow L., Brealey N. The Future of Capitalism. New York : Penguin Books, 1996. 384 p.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЧЕРЕЗ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ

Ярошенко Віра Миколаївна,
кандидат політичних наук,
Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського

Вчення про ноосферу В.Вернадського в сучасних умовах загострення різноманітних криз і ризиків актуалізувало необхідність створення концепції сталого еколого-соціально-економічного розвитку [1].

Сталий розвиток (sustainable development – англ., устойчивое развитие – рос.) розвиток, що дозволяє задовольнити потреби сучасного покоління без шкоди для майбутніх поколінь. Переклад поняття sustainable development на українську мову має декілька варіантів (наприклад, стійкий розвиток). Але термін сталий розвиток є офіційно визнаним в Україні відповідником англійського терміна. Багато українських науковців, освітян, експертів застосовують також термін збалансований розвиток як такий, що більше відповідає суттєвості розвитку як процесу змін з утриманням еколого-економічного та *соціального балансу*. Основою сталого розвитку є економічні та екологічні інтереси суспільства. Порушення рівноваги між ними впливає на погіршення якості життя [2].

У даному дослідженні наведемо варіант створення і підтримання *соціального балансу*, яке можливе через становлення інституту демократичної громадянськості та посилення механізмів політичної і громадянської відповідальності. Громадянськість особистості означає, за визначенням В. О. Сухомлинського, «складне соціально-психологічне явище, в якому органічно поєднуються інтелектуальний, емоційний, вольовий та практичний аспекти життєдіяльності людини як творця матеріальних і духовних цінностей суспільства» [3]. «Інститутом демократичної громадянськості» авторка визначає конструктивну якісну частину громадянського суспільства, яка організована на об'єднанні свідомих активних компетентних національно-патріотичних

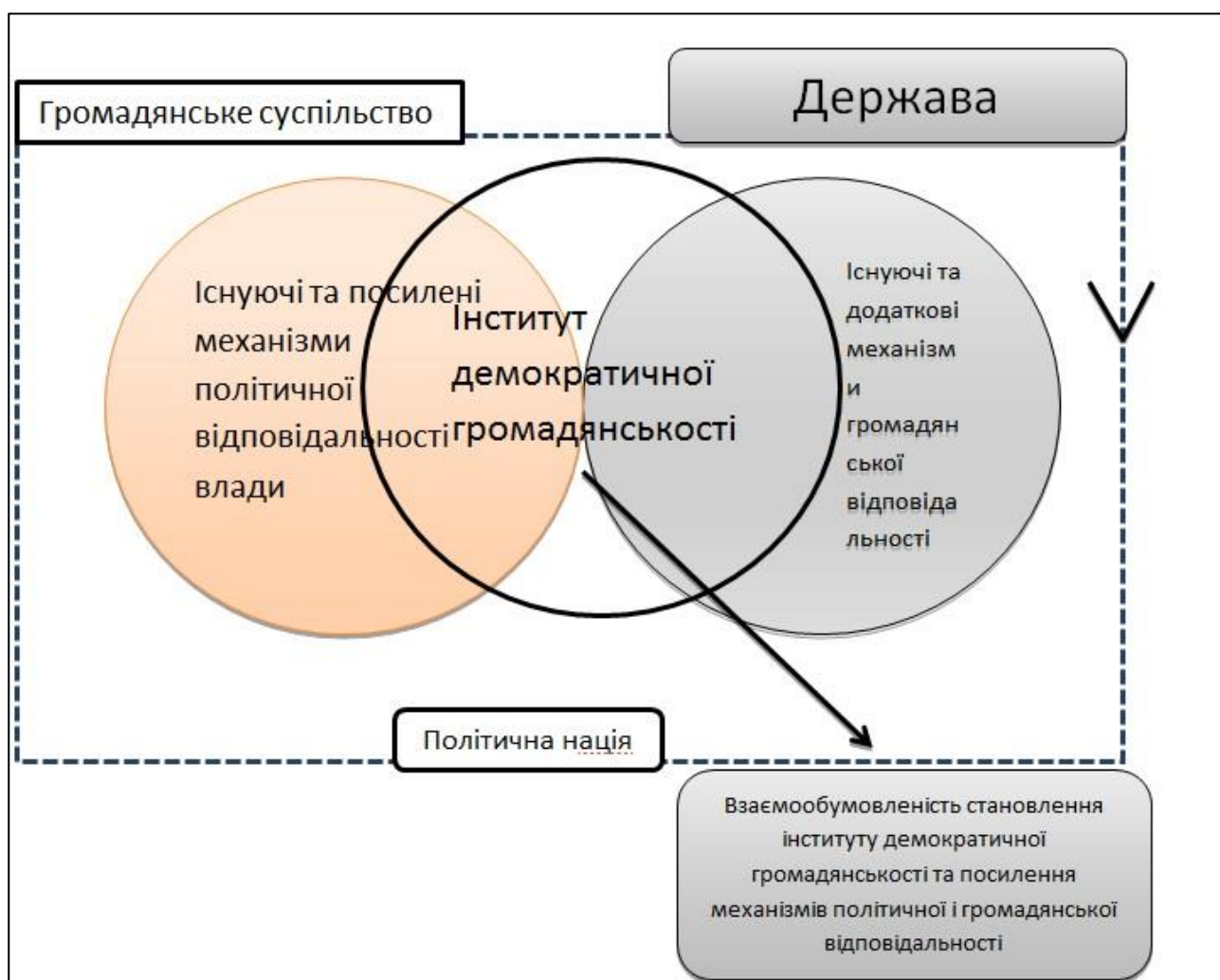
громадян з високим рівнем політичної культури у політико - відповідальній співпраці з державною владою» [4]. Прикладом таких громадян можна вважати членів територіальних громад в умовах реформування в сучасній Україні [5]. Тому *гіпотеза даної публікації*: створення і підтримання *соціального балансу* можливе через становлення інституту демократичної громадянськості та посилення механізмів політичної і громадянської відповідальності. Територіальні громади в сучасній Україні є агентами інституціоналізації демократичної громадянськості завдяки особливостей функціонування. Зокрема, статичним чинником успішної діяльній моделі розвитку громад представляється територія, а динамічним чинником - громадянськість, яка *персоналізується в колективах, об'єднаних спільною взаємодією на взаємну корисність, що сприяє сталому розвитку*. Колективну громадянськість у образі територіальних громад можна визначити агентом інституціоналізації демократичної громадянськості. Відповідно можна визнати демократичну колективну громадянськість політичним інститутом і спільнотою одночасно, а синтез соціокультурного та стратегічного чинників розвитку громади є необхідною умовою її залучення до сучасної політики у якості політичного актора і забезпечення *сталого розвитку*. Оскільки мотиваційним ресурсом членів громади є інтереси покращення якості життя громади На користь цієї тези є праця Елінор Остром «Керування спільним» [6]. Еволюція інституцій колективної дії, а також авторські дослідження теми самоврядування протягом останніх років (2002-2018pp) та узагальнення власного досвіду депутатської та викладацької діяльності дозволяють наголосити на важливості об'єднання територіальних громад для економічної, соціальної та культурної успішності. Для ефективного процесу сприяння *сталому розвитку* слід визнати важливу роль механізмів політичної і громадянської прозорості та відповідальності.

Політичні механізми. Глобальні цілі сталого розвитку були затверджені у 2015 році на саміті ООН. 15 вересня 2017 року Уряд України представив Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», у якій визначені базові

показники для досягнення поставлених цілей з урахуванням специфіки національного розвитку.

Механізми громадянської відповідальності. Сучасні політичні процеси в Україні наповнились змістом пошуку різними верствами суспільства представників своїх інтересів. Громадяни включаються в політичну боротьбу, оскільки вони отримали можливість політичного вибору. Процес демократизації поступово переніс акцент із проблем масової участі громадян в політичних процесах на проблеми участі в політиці на особистісному рівні (Рис. 1).

Рис. 1.

На сучасному етапі індивідуальна участь у політиці знаходиться в центрі уваги. Це пояснюється тим, що в молодій державі, де нещодавно пройшло одержавлення етносу, значно вищий рівень політичної свідомості щодо загальнонаціональних цінностей і необхідності захисту своєї держави від агресії ззовні ніж у традиційно демократичних країнах. Тому в політичному житті Української держави повинна враховуватись участь не лише загал громадянства, а і політичні позиції мало не кожного громадянина, члена територіальної громади, оскільки державність ще не пройшла свого порогу незворотності. За таких умов становлення громадянськості, громадянських позицій людини відбувається прискореними темпами. Одночасно слід врахувати, що активне набуття людиною політичних якостей, політичних знань, уміння, навичок, спадщини політичної культури – це безперервний процес, який потребує конструктивного спрямування в загальнонаціональних інтересах. Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується перебудовою економічної та політичної систем, які зорієнтовані на демократичні перетворення в країні. Для цього періоду характерні інституціональні зміни та невизначеність. Своєрідна точка біфуркації супроводжується конфронтацією політичних інтересів, настанов, стратегій дій учасників політики.

Підтвердження гіпотеза щодо створення і підтримання соціального балансу, яке можливе через становлення інституту демократичної громадянськості та посилення механізмів політичної і громадянської відповідальності ґрунтується на визнанні готовності громадян з високим рівнем громадянськості, які, колективно взаємодіючи у складі: волонтерських організацій, об'єднаних спроможних територіальних громад, студентського самоврядування, утворюють структуру інституту демократичної громадянськості і виступають динамічним чинником демократичних перетворень, створюючи *соціальний баланс*. Становлення інституту демократичної громадянськості є закономірним поступальним процесом консолідації національно-свідомої, ініціативної частини українства з високим

рівнем громадянськості, які утворюють ціннісно-діяльнісне ядро громадянського суспільства здатні більш успішно забезпечити проєвропейський демократичний вектор політичного розвитку українського суспільства, сприяючи *сталому розвитку*.

Узагальнюючи дослідження, наводимо наступні пропозиції співпраці місцевого самоврядування з науковцями, експертами, представниками ЗМІ, щодо їх подальшого розвитку та підвищення ролі територіальних громад у сприянні становленню інституту демократичної громадянськості:

1. Започаткувати практику співпраці територіальної громади з науковими установами, закладами вищої освіти для проведення короткотермінових тематичних семінарів, тренінгів, конференцій для активістів територіальних громад .

2. Поширювати інформацію про успіхи, яких вдалося досягти у діяльності громад, створюючи позитивний імідж територіальної громади. .Оскільки це створює позитивний вплив на менш впевнених у успішних результатах активістів громади.

3. Розробляти реальні проекти залучення коштів на баланс громади, сприяти організації нових робочих місць та удосконалення інфраструктури.

4. Залучати якомога більше молоді до процесу реформування, сприяючи їх працевлаштуванню та забезпеченню житлом. Дослідження функціонування територіальних громад в сучасній Україні надає можливість стверджувати, що процес функціонування територіальних громад, залучаючи активних громадян до вирішення основних проблем, в першу чергу, місцевого значення, сприяє визначенню груп інтересів та формування нової генерації національної еліти.

Отже, ефективне функціонування місцевого самоврядування може мобілізувати потенційні ресурси в достатню критичну масу громадянської енергії для спрямування вектору політичного розвитку до стійкої євроінтеграції та, зокрема, до *сталого розвитку*. Оскільки громадяни у практиці самоврядування набувають лідерських якостей, персоналізацією якої є

громадянськість патріотів України. Саме це здатне сприяти задоволенню елементарних потреб людей і надавати їм можливість реалізувати свої надії на благополучне життя.

1. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере // Успехи современной биологии. 1944. No. 18, вып. 2. с. 113-120.
2. Zgurovsky M. Z. Sustainable development global simulation: Opportunities and threats to the planet // Russian journal of Earth science. 2007. Vol. 9. p.118. ES2003, doi:10.2205/2007ES000273, 2007, p. 1-18.
3. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина. Москва: Мол. гвардия, 1971. 336 с.
4. Ярошенко В.М. Роль територіальних громад у процесі становлення інституту демократичної громадянськості в Україні/ Політичне життя. Political laif: Донецький національний університет імені Василя Стуса. № 4 (2019). URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/7673>
5. Моніторинг процесу децентралізації та реформування місцевого самоврядування станом на 10 липня 2019 року. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>
6. Остром Еліно́р Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії. 2017. URL: https://naturalworld.guru/kniga_keruvannya-spilnim-evolyuciya-instituciy-kolektivnoyi.htm

«ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА» ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Ковбатюк Марина Володимирівна,

кандидат економічних наук,

Державний університет інфраструктури та технологій

Шевчук Владислава Олегівна,

кандидат економічних наук,

Державний університет інфраструктури та технологій,

м. Київ, Україна

Останніми десятиліттями на перший план вийшли різноманітні аспекти взаємодії суспільства, навколишнього середовища та економіки, часто почав використовуватись термін «екологізації економіки» та «екологічна економіка», яка розглядає взаємозв'язок екологічних та економічних систем.

Трансформація економіки у напрямку екологізації заклала основи концепції сталого розвитку, яка нині стає ключовим фактором інтеграції екологічних проблем у стратегії і плани соціально-економічного розвитку країн. Як відомо, концепцію сталого розвитку було офіційно сформульовано у 1987 році у доповіді «Наше спільне майбутнє», яка була підготовлена Комісією ООН зі сталого розвитку. Згідно з нею сталий розвиток є гармонійним соціально-економічним розвитком, який має на меті задоволення потреб сьогодення, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби¹. 25 вересня 2015 року 193 країни прийняли «Порядок денний в галузі сталого розвитку до 2030 року», який включає 17 глобальних цілей сталого розвитку, що мають комплексний характер та забезпечують збалансованість трьох компонентів сталого розвитку: економічного, соціального та екологічного.

Ознаки стратегічних завдань сталого розвитку наведено на рисунку 1.

¹ «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Центр Разумкова. Київ: Видавництво «Заповіт», 2019. С. 12.

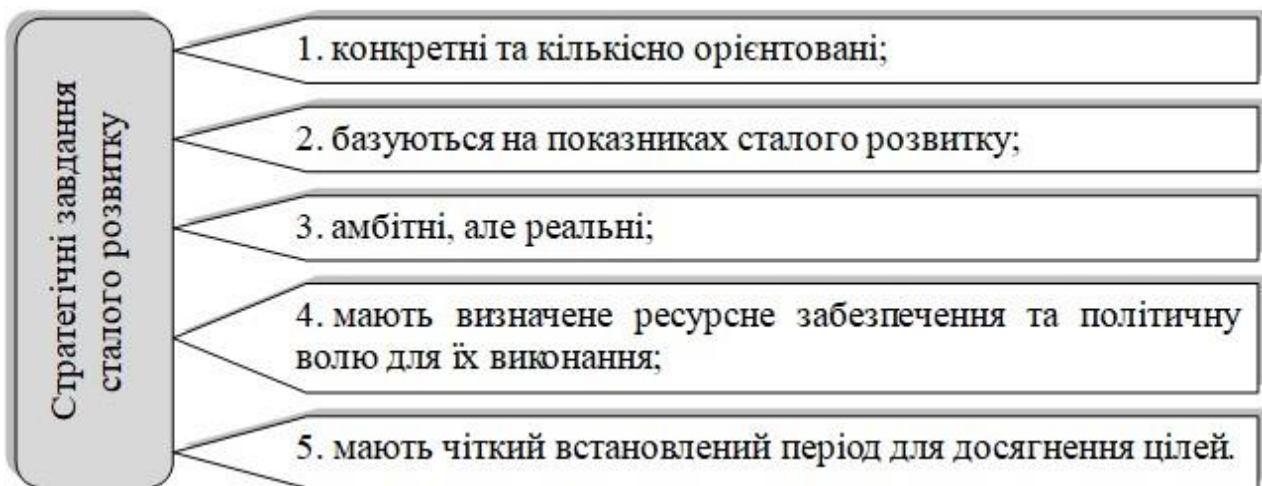

Рис. 1. Ознаки стратегічних завдань сталого розвитку²

Засобом досягнення сталого розвитку є перехід до так званої «зеленої економіки», що заснована на активізації зусиль щодо зменшення залежності економічного зростання від деградації навколишнього середовища шляхом стимулювання «зелених» інвестицій та інновацій, сприяння сталому виробництву, підвищення енерго- та ресурсоефективності.

Міжнародні організації неодноразово закликали до інтеграції та реалізації «зеленого» зростання як на глобальному, так і регіональному, національному та субнаціональному рівнях. Тому країни вдалися до перегляду та оновлення свої стратегій та політики з урахуванням цілей сталого розвитку.

У 2012 році під час саміту В20 у місті Лос-Кабосі на міжнародному рівні було підписано Декларацію бізнес-лідерів країн G20 з питань «зеленого» зростання, в якій було запропоновано ряд заходів³.

Якщо розглядати національний рівень, то варто зазначити, що Південна Корея стала однією з перших країн, яка оголосила як національну стратегію реалізацію концепції «зеленого зростання», що впродовж 2009-2050 рр. має забезпечити комплексний політичний підхід щодо «зеленого зростання» у

² Сітнікова Н.П. Досвід стратегічного планування сталого розвитку у країнах Європейського Союзу. Економіка та держава. № 11, 2012. С. 11-14.

³ B20 Task Force Recommendations: Concrete Actions for Los Cabos June 2012. URL: <https://biac.org/wp-content/uploads/2016/01/B20-Task-Force-Recommendations.pdf>.

коротко- та довгостроковій перспективі⁴. В Китаї також «зелене зростання» проголошено головним стратегічним завданням держави⁵. І в таких країнах, як США, В'єтнам і Франція, було офіційно прийнято стратегічний вектор на екологізацію економіки.

У 2019 році Головою ЄК Урсулою фон дер Ляйен було представлено програмну пропозицію перебудови Європейського Союзу під назвою «Нова Зелена Угода для Європи», яка об'єднала три «стовпи» (рис. 2).

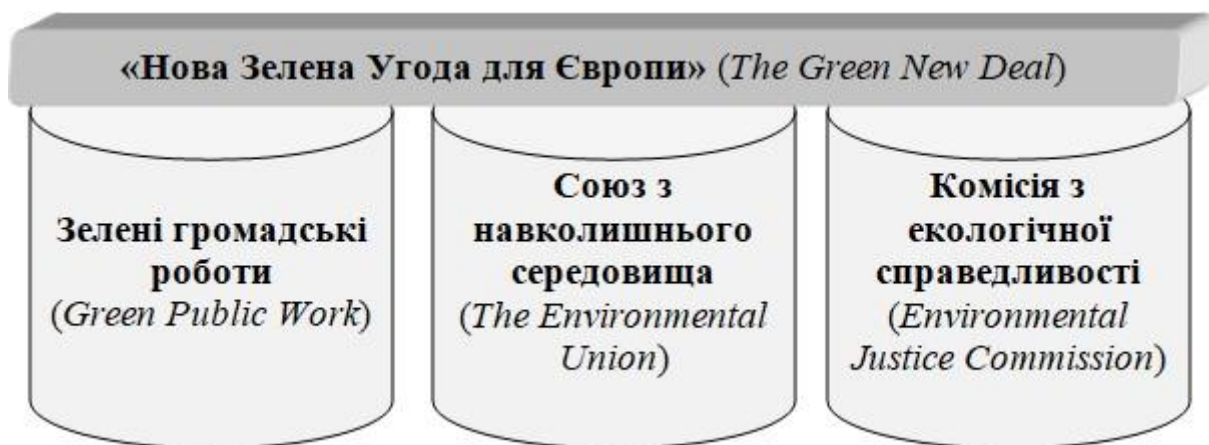

Рис. 2. Три «стовпи» програми «Нова Зелена Угода для Європи»

У таких умовах відбувається активніший розвиток раціонального природокористування, зростання ринку «екологічних» товарів і послуг, виробництва устаткування і екологічних технологій для «зеленої економіки». У розвинених країнах зростає попит на «екологічні» споживчі товари та послуги, компанії почали нарощувати свій потенціал у сфері «зелених» технологій. За експертними оцінками, світова торгівля екологічними товарами щорічно оцінюється у \$ 1 трлн. (€ 938 млрд.)⁶.

⁴ Green growth in action: Korea. OECD. URL: <https://www.oecd.org/korea/greengrowthinactionkorea.htm>.

⁵ Yao Lu. China Releases 12th Five-Year Plan for National Strategic Emerging Industries. China Briefing, 25 July 2012. URL: <https://www.china-briefing.com/news/china-releases-12th-five-year-plan-for-national-strategic-emerging-industries/>.

⁶ World Trade Organization 'green goods' negotiations collapse. DW. URL: <https://www.dw.com/en/world-trade-organization-green-goods-negotiations-collapse/a-36637163>.

В умовах формування «зеленої економіки» зникає необхідність обирати між економічним зростанням та захистом навколишнього середовища, адже можна одночасно досягти цих двох цілей, які дозволять забезпечити сталість, створити додаткові економічні можливості завдяки ефективному екологічному управлінню, посилити конкурентоздатність на світових ринках тощо.

Перехід до «зеленої» економіки має закріпити глобальні тенденції до зростання добробуту людей та їх соціальної рівності, скорочення екологічних ризиків та дефіцитів. А успіх в реалізації цього курсу повинен забезпечуватися свідомим формуванням кожною країною сприятливих умов, що вимагає проведення необхідних реформ у певних напрямках (рис. 3).

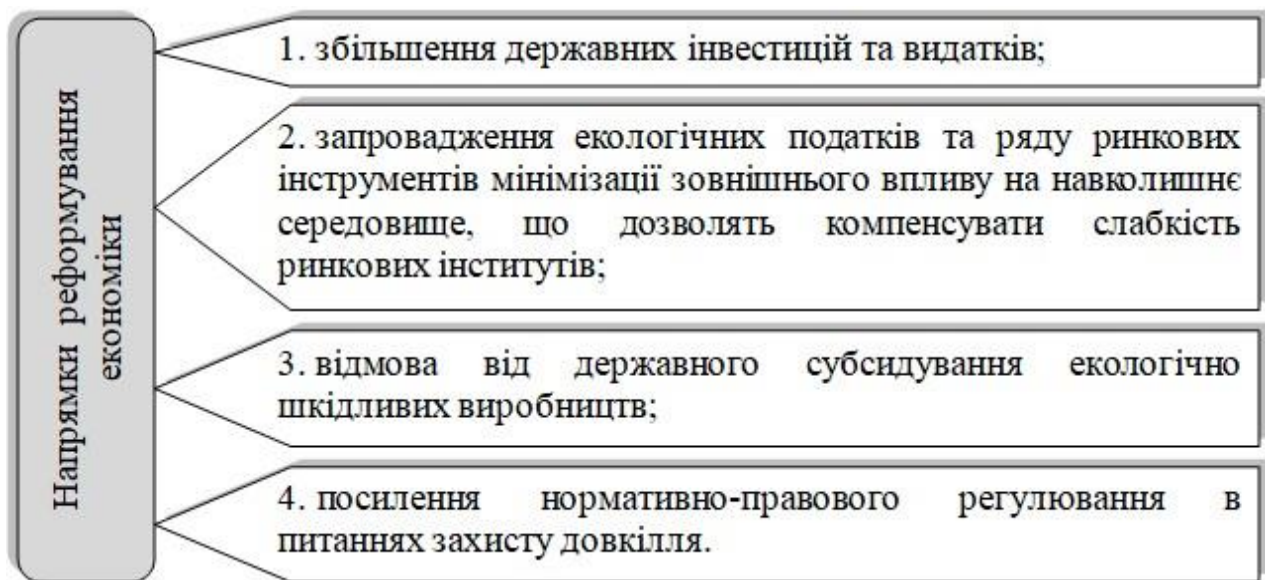

Рис. 3. Напрямки реформування при переході до «зеленої економіки»⁷

Варто зауважити, що стратегія сталого розвитку розроблена у кожній країні Європейського Союзу з урахуванням вимог часу та особливостей кожної країни. Концепція сталого розвитку в будь-якій країні ЄС є основою реалізації державної економічної, соціальної та екологічної політики на середньо- та довгострокову перспективу. Вивчаючи стратегії розвитку країн ЄС можна

⁷ Маркіна І.А. Світові тенденції реалізації концепції сталого розвитку. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. Вип. 32(1), 2016. С. 77-83.

зробити висновок, що не існує чітко визначених стандартів щодо структури та змісту цього документа. Тому необхідно, щоб стратегії та законодавчі акти, які приймаються країнами, мали чітку інтерпретацію концепції «зеленої економіки», базувалися на міжнародних стандартах та угодах. Країни мають продовжувати вдосконалювати національні стратегії, з метою визначення конкретних цілей, послідовності дій і шляхів виконання зобов'язань. Країни повинні мати чітко визначені програми конкретних дій і показники для контролю за ходом впровадження кроків на шляху до побудови «зеленої економіки».

«Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Центр Разумкова. Київ: Видавництво «Заповіт», 2019. 316 с.

B20 Task Force Recommendations: Concrete Actions for Los Cabos, June 2012. URL: <https://biac.org/wp-content/uploads/2016/01/B20-Task-Force-Recommendations.pdf>.

Green growth in action: Korea. OECD. URL: <https://www.oecd.org/korea/greengrowthinactionkorea.htm>.

World Trade Organization 'green goods' negotiations collapse. DW. URL: <https://www.dw.com/en/world-trade-organization-green-goods-negotiations-collapse/a-36637163>.

Yao Lu. China Releases 12th Five-Year Plan for National Strategic Emerging Industries. China Briefing, 25 July 2012. URL: <https://www.china-briefing.com/news/china-releases-12th-five-year-plan-for-national-strategic-emerging-industries/>.

Маркіна І.А. Світові тенденції реалізації концепції сталого розвитку. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. Вип. 32(1), 2016. С. 77-83.

Сітнікова Н.П. Досвід стратегічного планування сталого розвитку у країнах Європейського Союзу. Економіка та держава. № 11, 2012. С. 11-14.

РЕАЛІЗАЦІЯ ЦІЛЕЙ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КРИЗИ ПІД ЧАС COVID-19 В УКРАЇНІ

Андрейко Ірина Степанівна,
аспірантка кафедри політичних наук,
Рівненський державний гуманітарний університет

Концепція сталого розвитку з'явилася в 1970-1980 роках минулого століття як результат визнання світовими державами проблем пов'язаних з розвитком науки, скороченням природних ресурсів на тлі екологічних проблем в сучасному суспільстві.

Стійкий розвиток / сталий розвиток (англ. *Sustainable development*) — загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Для реалізації намічених 17 цілей сталого розвитку та 169 завдань в 2015 році було прийнято документ ООН «Порядок денний» у сфері сталого розвитку до 2030 року, який «є планом дій для людей, планети та процвітання. Його мета полягає у зміцненні всезагального миру в умовах більшої свободи. Ми визнаємо, що викорінення бідності в усіх її формах та вимірах, включно з крайньою бідністю, є найважливішим глобальним завданням та однією із невід'ємних потреб сталого розвитку» [1].

Цілі та завдання закладені у «Порядок денний» є комплексними, неподільними та об'єднують три виміри сталого розвитку: економічний, соціальний та екологічний, що сьогодні реалізується через Стратегічний план ПРООН (2018-2021) [6], який спрямований на реалізацію трьох ключових аспектів з урахування різноманіття відмінностей між країнами:

- скорочення бідності у всіх сферах;
- прискорення структурних змін та
- розбудова стійкості до потрясінь і криз.

Щодо світу та, зокрема, України Стратегічний план в умовах глобальної кризи під час COVID-19 направлений на прийняття ключових рішень пов'язаних із:

- 1) *Скороченням бідності серед населення* в умовах підчас пандемії стає одним із найактуальніших питань, оскільки за прогнозами ООН та Світового банку за 2000-2001 рік число людей, які живуть у злиднях збільшиться на 130-150 млн. осіб з яких 82% припаде на країни із середнім доходом. Щодо України то рівень бідності, який почав знижуватися після початку війни на Донбасі та анексії Криму від 47,3% в 2017 р. до 37,8% в 2019 році; за прогнозами ЮНІСЕФ за 2020-2021 роки зросте до 43,6%. За межею бідності може опинитися більше 6 млн. українців, серед яких найуразливіші верстви населення – люди з обмеженими можливостями, люди старші 65 років, багатодітні сім'ї, самотні батьки з дітьми, тощо.
- 2) *Демократичним врядуванням*. Сьогодні ООН за фінансової підтримки Європейського Союзу реалізує Проєкт ЄС-ПРООН з парламентської реформи має на меті посилити роботу Верховної Ради України (ВРУ). Парламент України повинен працювати ефективніше та бути «підзвітним та прозорим у виконанні своїх конституційних функцій – законодавчої, контрольної та представницької, та здійснював позитивний вплив на загальний процес виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» [4].
- 3) *Попередження кризи і зміцнення стійкості в умовах кризи та пандемії* є одним і пріоритетних рішень для світова спільнота стикнулася з безпрецедентним викликом усім сферам життя від особистого простору до умов праці. COVID-19 вплинув на усі трудові аспекти від зміни більшості форм організації праці, наприклад, частина працівників отримала можливість працювати дистанційно, але і спричинив потенційні ризики щодо умов безпечної праці на роботі, зокрема ризики пов'язані з насильством та психосоціальні форми ризиків. Зміцнення систем безпеки та здоров'я на робочому місці та організація діалогу щодо важливості попередження та зменшення поширення COVID-19 на робочому місці

повинні включати як національний, так і локальний рівні. Це завдання МОП визначає Конвенція про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці N 187 (2006 р.).

4) *Довкілля*: екорішення на благо розвитку мають на меті припинити негативний вплив на природні системи планети та створити суспільство майбутнього гармонійного співіснування людини та природи. З 2019 в Україні діє національне представництво WWF – найбільш незалежної природоохоронної організації у світі, яка діє у більш ніж у 100 країнах з представництвом 5 мільйонів науковців, захисників природи та представників громадськості. «Наша робота набуває різноманітних форм — проведення досліджень, просвітництво, консультування державних органів та лобювання змін до законодавства, мобілізація фінансових ресурсів для впровадження програм із вивчення й збереження природи — і стосується в першу чергу таких тем, як ліси, прісна вода та рідкісні види» [2].

5) *Доступна енергія* серед ключових рішень в мінімізації шкідливого впливу на навколишнє середовище, також для поліпшення стану довкілля та його збереження.

Сьогодні Україна долучається до світового напрямку досягнення вуглецевої нейтральності: заходи щодо енергозбереження, залучення відновлювальних джерел для заміщення викопного палива. Нові технології допоможуть модернізувати найбільш енергозатратні галузі промисловості, зокрема, металургійну. Важливим напрямом останньої декади є сонячна енергетика технології якої «стають більш привабливими для споживачів на фоні зростання вартості електроенергії та зниження вартості обладнання» [3]. Серед заходів даного напрямку за підтримки ЄС в Україні діє проект «Чиста енергія для Вашої родини», який має на меті інформування населення про користь відновлюваних джерел енергії в домашніх умовах, громадах та домогосподарствах. Що дасть можливість інвестувати як у власну енергонезалежність й добробут, так і сталий розвиток та національну екологію.

б) *Розширення прав і можливостей жінок та гендерна рівність.* В контексті рішень ціль №5 сталого розвитку щодо гендерної рівності. Ситуація в Україні поступово змінюється на краще, оскільки сьогодні ВРУ нараховує 20% жінок (12,5% 8 скликання). Кількість жінок у політиці на усіх рівнях збільшилася протягом 10 років, зокрема в обласних радах жінки нараховують 15%, проте залишається значний розрив кількості між жінками і чоловіками в управлінні, зайнятості, розрив у середній заробітній платі становить 20-25% на користь чоловіків, тощо.

Для реалізації цілей сталого розвитку в Україні потрібно подолати проблеми в соціально-економічній сфері, які сприяли збільшенню бідності в період пандемії у зв'язку із скороченням виробництва та зменшенням кількості робочих місць, інвестиційних програм, інноваційних розробок та впровадження високих технологій. Сьогодні залишається питання збереження довкілля та природніх екосистем для майбутніх поколінь. Розвиток держава має бути системним, стратегічним та узгодженим, як на національному та і регіональному рівні для того, щоб успішно подолати наслідки COVID в Україні.

1. UNDP Strategic Plan, 2018-2021. URL: <https://undocs.org/DP/2017/38>
2. Огляд стану довкілля та ризиків для людей і бізнесу. Україна 2020. URL: https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/_2020____web.pdf
3. «Зелена» енергетика: як бізнес стає екологічним/Економічна правда. 2021. 17 травня. URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/ekonomika-bez-vykydiv/2021/05/17/673870/>
4. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року ООН Україна від 11 травня 2021. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>
5. Представники Європарламенту та Представництва ЄС в Україні долучилися до обговорення результатів парламентської реформи в Україні, ООН Україна. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2020/parliamentary-reform-progress-discussed-ukraine.html>

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сяська Олена Василівна
кандидат економічних наук.,
Рівненський державний гуманітарний університет

Сталий розвиток – такий розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь. Головними принципами сталого розвитку є: поєднання збереження природи і розвитку суспільства; задоволення основних потреб людини; досягнення рівності та соціальної справедливості; забезпечення соціального самовизначення та культурного різноманіття; підтримання цілісності екосистем. Концепція збалансованого розвитку передбачає реалізацію цілісної системи принципів діяльності. При цьому системоутворюючим є принцип цілісності¹.

Сталий розвиток (стале споживання) природних ресурсів передбачає їх раціональне використання. Сталий розвиток природних ресурсів є однією з важливих складових сучасного життя. Головною ідеєю сталого споживання є мінімізація споживання природних ресурсів при виробництві будь-яких товарів та послуг, що сприятиме зниженню навантаження на навколишнє середовище.

Глобальні цілі сталого розвитку були затверджені на саміті ООН з питань сталого розвитку, який проходив 25-27 вересня 2015 р. у Нью-Йорку. Значна частина глобальних цілей висвітлює проблеми екології та використання природних ресурсів. Пріоритетним закликком, що прозвучав у Нью-Йорку під час формування Порядку денного щодо сталого розвитку до 2030 р., був наступний: “ми декларуємо рішучість зберегти планету від деградації, в тому числі шляхом впровадження раціональних моделей споживання і виробництва, раціонального

¹ Що таке сталий розвиток? *Сталий розвиток для України*. URL: <https://sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/>

використання її природних ресурсів і вжиття термінових заходів у зв'язку зі зміною клімату, задля того, щоб планета могла забезпечити потреби нинішнього і майбутніх поколінь”².

30 вересня 2019 р. Президент України видав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», в якому підтримав забезпечення досягнення глобальних цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна».

Головними цілями сталого розвитку для України є³: подолання бідності; подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, розвиток сільського господарства; забезпечення здоров'я та благополуччя для всіх громадян; забезпечення якісної освіти; забезпечення гендерної рівності; забезпечення доступності до водних ресурсів та їх раціональне використання; забезпечення доступу до недорогих та надійних джерел енергії; сприяння економічному зростанню та повній зайнятості населення; створення стійкої інфраструктури, сприяння індустріалізації та інноваціям; скорочення нерівності; сталий розвиток міст і громад; раціональне споживання і виробництво; впровадження заходів щодо боротьби зі зміною клімату; збереження та раціональне використання морських ресурсів; захист та відновлення екосистем суші; сприяння побудові миролюбного, справедливого і відкритого суспільства; активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Глобальні цілі сталого розвитку вимагають формування чіткого підходу до раціонального використання природних ресурсів. Такий підхід повинен бути пов'язаний з людською здатністю розумно використовувати та економно споживати природні ресурси, більшість з яких сьогодні є дефіцитними.

² Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. – 35 pages. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf

³ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

Є різні індикатори, які дозволяють виміряти сталий розвиток. Можна використовувати показник екологічного сліду – площа продуктивних земель і водних екосистем, які необхідні для виробництва всього того, що людство споживає, за умови, що воно відновлює всі екосистеми, які були порушені в результаті економічної діяльності. Екологічний слід дозволяє порівняти в єдиних одиницях виміру обсяг ресурсів, які використовуються зараз, і обсяг ресурсів, доступних з точки зору довгострокового сталого природокористування. В даний момент екологічний слід людства перевищує площу планети Земля.

День екологічного боргу – це приблизна дата, яку вираховує науково-дослідницька організація «Глобальна мережа екологічного сліду» (Global Footprint Network, GFN), коли людський попит на природні ресурси перевищує можливості Землі їх відновити протягом одного року. Щороку ця дата змінюється.

В 2020 р. Всесвітній день екологічного боргу настав 22 серпня. Це на 24 дні пізніше ніж у 2019 р. Отже, наслідки пандемії COVID-19 відіграли позитивну роль в зменшенні екологічного сліду.

За даними ⁴ за останні 20 років Всесвітній день екологічного боргу змістився на три місяці. Людство тепер витрачає ресурси в 1,6 рази швидше, ніж екосистеми Землі встигають відновитися. Це означає, що нам потрібні ресурси не однієї, а 1,6 планети, щоб забезпечити нинішній стиль життя.

В 2021 р. Всесвітній день екологічного боргу назначено на 29 липня, тобто людство знову повернулося до обсягів споживання 2019 р., що є надзвичайно негативним фактором та може призвести до катастрофічних наслідків.

Організація Global Footprint Network визначила національні дні екоборгу-2021 для різних країн. Зрозуміло, що для кожної країни ця дата різниться. За даними ⁵ на першому місці по швидкості споживання природних ресурсів

⁴ COVID-19 retrasó el sobregiro del planeta solo tres semanas; será el próximo 22 de agosto. URL: <https://www.eluniverso.com/noticias/2020/06/05/nota/7862619/sobregiro-planeta-tierra-2020-ecuador-recursos/>

⁵ Country Overshoot Days 2021. URL: <https://www.overshootday.org/newsroom/country-overshoot-days/>

знаходяться мешканці Катару, для яких день екоборгу в цьому році вже пройшов 9 лютого. Вони є «лідерами» з перевищення екологічної норми. За ними йдуть жителі Люксембургу (15 лютого) та Об'єднаних Арабських Еміратів (7 березня).

Найбільш бережливими та економними по відношенню до планети виявилися жителі демократичної республіки Сан-Томе і Прінсіпі, для яких день екоборгу настане 27 грудня.

Україна відноситься до країн з екологічним дефіцитом, оскільки день екоборгу в 2021 р. для нас настане 8 серпня (в 2019 р. і 2020 р. – 24 липня). Таке «покращення» ситуації в 2021 р. можна пояснити спадом виробництва і відповідно зменшенням його потреби у споживанні ресурсів внаслідок пандемії коронавірусу. Однак, це також означає, що Україна 5 місяців має жити в борг, оскільки ми вичерпали всі природні ресурси, які були вироблені за попередній рік. Чим раніше настає день екологічного боргу, тим більше населення заборговує перед країною та майбутніми поколіннями.

Люди повинні змінити своє ставлення до природних ресурсів та навчитися бережливо та раціонально їх використовувати. Потрібно дбати про майбутнє нашої планети та благополуччя прийдешніх поколінь.

Не всі природні ресурси можуть відновлюватися самостійно (ресурси земних надр, мінерали, нафта, природний газ, вугілля, тощо), але окремі їх види можуть відтворюватися за допомогою людини (посадка лісу, очищення води, підвищення родючості ґрунтів, відновлення поголів'я диких тварин, відновлення природних популяцій риб та ін.).

Сьогодні в світі склалася така ситуація, що навіть відновлювані природні ресурси (ті, що відновлюються самостійно без участі людини) втрачають свою відтворювальну функцію, оскільки масштаби їх використання та споживання населенням не збігаються з темпами їх відновлення природою. Все це призводить до спустошення природних ландшафтів, забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, зниження якості прісної води, скорочення біомаси рослинного і тваринного світу, погіршення стану навколишнього

природного середовища, що створює реальну загрозу для життя і діяльності нинішніх і майбутніх поколінь.

Для досягнення соціально-екологічної рівноваги між природою та суспільством необхідно:

- впроваджувати у виробництво товарів та послуг ефективні ресурсозберігаючі технології;

- здійснювати реабілітаційні заходи, спрямовані на штучне відновлення природо-ресурсного потенціалу та охорону навколишнього середовища;

- реалізовувати основні положення сталого розвитку шляхом збереження балансу між потребами життєдіяльності суспільства та відновлювальною, регенеративною здатністю екосистеми;

- дотримуватися принципу «забруднювач платить», сутність якого полягає у повній фінансовій компенсації споживачами природних ресурсів вартості завданого ними екологічного збитку;

- змінити ставлення людей до природних ресурсів, перейти на «екологічну» свідомість, поведінку, культуру та навчитися раціонально та економно використовувати природо-ресурсний потенціал.

Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 04.06.2021).

Що таке сталий розвиток? *Сталий розвиток для України*. URL: <https://sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/> (дата звернення: 04.06.2021).

COVID-19 retrasó el sobregiro del planeta solo tres semanas; será el próximo 22 de agosto. URL: <https://www.eluniverso.com/noticias/2020/06/05/nota/7862619/sobregiro-planeta-tierra-2020-ecuador-recursos/> (дата звернення: 04.06.2021).

Country Overshoot Days 2021. URL: <https://www.overshootday.org/newsroom/country-overshoot-days/> (дата звернення: 04.06.2021).

Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. 35 pages. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf (дата звернення: 04.06.2021).

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ У 2020 РОЦІ

Бова Андрій Андрійович,
кандидат соціологічних наук,
Державний науково-дослідний інститут МВС України

Для запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 Постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» від 11 березня 2020 р. № 211 (з відповідними змінами) з 12 березня 2020 року до 22 травня 2020 року на всій території України встановлено карантин та обмеження на відвідування закладів освіти, проведення масових заходів, роботу суб'єктів господарювання, яка передбачала приймання відвідувачів, регулярні та нерегулярні перевезення пасажирів автомобільним транспортом у приміському, міжміському внутрішньообласному й міжобласному сполученні тощо. Карантинні заходи («адаптивний карантин», «карантин вихідного дня») залежно від епідеміологічної ситуації в певних регіонах діяли й надалі.

Внаслідок введення вимушених карантинних обмежень відбулося зниження економічної активності суб'єктів господарювання: впали доходи та прибуток підприємств, погіршилися ділові очікування підприємців, зменшилася платоспроможність домогосподарств. Зменшення обсягу валового внутрішнього продукту України в II кварталі 2020 року становило 11,4% проти аналогічного періоду 2019 року (у постійних цінах 2016 року)¹. За підсумками 2020 року реальний ВВП скоротився на 4% у річному вимірі після зростання на 3,2% у 2019 році.

Як свідчать дані Державної служби статистики України (далі – Держстат України) протягом 2020 року суттєво зріс (на +47,2%) показник затримки з

¹ Зміна обсягу валового внутрішнього продукту у 2020 році / Державна служба статистики України. URL: <https://is.gd/RbBkms>

виплати зарплат працівникам підприємств: з 1,8 млрд грн у січні до 2,7 млрд грн у грудні².

Середня заробітна плата штатних працівників у березні 2020 року становила 11446 грн, у квітні – 10430 грн, у травні того ж року – 10542 грн. Найбільше скорочення величини заробітної плати у квітні 2020 року проти березня 2020 року відбулося, зокрема, у таких видах економічної діяльності, як тимчасове розміщування й організація харчування (-38,0%), авіаційний транспорт (-27,8%), надання інших видів послуг (-23,5%), інформація та телекомунікації (-21,4%), професійна, наукова та технічна діяльність (-20,2%), операції з нерухомим майном (-16,0%), будівництві (-13,8%), охороні здоров'я та надання соціальної допомоги (-12,7%), промисловості (-12,5%), діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (-11,3%). Від червня 2020 року спостерігається вже зростання середньої заробітної плати штатних робітників. Так, розмір офіційної зарплати становив у січні 2020 року 10727, у листопаді – 11987 грн, в грудні – 14179 грн³.

За результатами обстеження робочої сили, що здійснюється під егідою Держстату України, в I кварталі 2020 року налічувалося 16574,5 тис. зайнятих (серед усього населення 15 років і старше), в II кварталі того ж року – 15707,9 тис. (-5,2%). Згідно з методологією Міжнародної організації праці, що ґрунтується, зокрема, на широкомасштабних соціологічних опитуваннях, які проводив Держстат України, у січні – березні 2020 року налічувалося 1548,9 тис. безробітних серед населення 15 років і старше (8,5% сукупної робочої сили відповідного віку), а в січні – червні – 1630,6 тис. (9,2%)⁴. Своєю чергою, за даними Державного центру зайнятості, кількість зареєстрованих безробітних на кінець січня 2020 року становила 373176 осіб, на кінець червня 2020 року –

² Винокуров Я. Бідний кожен другий: наскільки потоншали гаманці українців за 2020 рік / Економічна правда. 2021. 5 січня. URL: <https://is.gd/2rvtnG>

³ Середня заробітна плата за видами економічної діяльності по місяцях / Державна служба статистики України. URL: <https://is.gd/FAWnN5>

⁴ Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2020 році / Державна служба статистики України. URL: <https://is.gd/qBExiC>

517704 осіб (+38,7% від базового рівня початку року) і на кінець жовтня того ж року – 399486 осіб (+7,1%)⁵.

Закриття кордонів у період жорсткого карантину призвело до повернення в країну економічних мігрантів, які тимчасово працювали за її межами.

Як свідчать дані вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, що проводить Держстат України, за 9 місяців 2019 року середньодушові еквівалентні загальні доходи до 5 тис. грн (включно) мали 53,0% домогосподарств України (за аналогічний період 2020 року – 51,1%), від 5 тис. до 8 тис. грн (включно) – 33,0% (відповідно 34,5%), від 8 тис. грн та вище – 14,0% (14,4%) домогосподарств країни. У структурі витрат домогосподарств за 9 місяців 2020 року найбільшу питому вагу займали продукти харчування та безалкогольні напої (48,4%), житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива (13,8%), одяг і взуття (4,6%) та охорона здоров'я (4,3%). 51,9% сукупних витрат домогосподарств в Україні йшло на продовольчі товари⁶. За даними Держстату України у 2020 році наявний дохід у розрахунку на одну особу становив 73355 грн⁷.

Багато сімей зазнали суттєвих фінансових витрат у зв'язку з необхідністю робити власним коштом діагностичні тести та лікуватися. За розрахунками, здійсненими за результатами проведення Київським міжнародним інститутом соціології 13–15 квітня 2021 року всеукраїнського соціологічного опитування ($n = 2001$), виявилось, що серед дорослого населення (18 років і старші) перехворіло 4,4 млн людей, що є принаймні вдвічі більше ніж за офіційною статистикою⁸.

⁵ Дані щодо кількості зареєстрованих безробітних та надання їм послуг, а також кількості зареєстрованих вакансій (січень – жовтень 2020 року) / Державний центр зайнятості. URL: <https://is.gd/Pjf67z>

⁶ Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) за 9 місяців 2020 року. Додаток 1. Додаток 5 / Державна служба статистики України. URL: <https://is.gd/mWSenA>

⁷ Доходи та витрати населення у 2020 році / Державна служба статистики. С. 1. URL: <https://is.gd/VSUgVy>

⁸ Пясковська Т. В. Україні хворих на Ковід-19 більше, ніж за офіційною статистикою! Думки населення України щодо проблем пандемії COVID-19: оцінка рівня захворюваності,

Коронакриза негативно вплинула на повсякденну життєдіяльність громадян України, характер їхньої зайнятості та матеріальний рівень. За результатами всеукраїнського вивчення громадської думки компанією Info Sapiens ($n = 809$), що відбулося протягом 25–29 березня 2020 року, серед негативних наслідків епідемії коронавірусу 60% опитаних зазначили різного виду фінансові втрати, зокрема, 38% респондентів вказали на зменшення регулярного доходу, 16% – на повну втрату доходу, 14% – на втрату роботи⁹. Згідно з даними соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології в травні – червні 2020 року ($n = 2000$), через економічні наслідки COVID-19 57% громадян України були вимушені витратити свої заощадження, 53% – заощаджували на продуктах харчування, а 23% опитаних заборгували за комунальні послуги¹⁰.

Відповідно до даних всеукраїнського соціологічного опитування «Українське суспільство», що проведене з 19 вересня по 9 жовтня 2020 року Інститутом соціології НАН України ($n = 1800$), значна частина населення країни під час карантину зіткнулася з різноманітними проявами економічної кризи. Зокрема, 33,2% респондентів вказали на обмеження покупок одягу, взуття, інших речей, 28,6% – на труднощі з оплатою комунальних послуг через постійне зменшення сімейного бюджету, 27% – на скорочення споживання продуктів харчування, 24,9% – на труднощі з отриманням необхідного лікування і придбанням ліків. 17,1% респондентів повідомили про те, що залишилися без заробітку під час карантину, а 19,5% опитаних – що в аналогічній ситуації опинилися члени їх сімей. Кількість тих, хто за цей період отримав виплату заробітної плати (пенсії) у неповному обсязі, становила 12,6%¹¹.

ризиків інфікування та ставлення до вакцинації. Прес-реліз. 3.5.2021 / Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://is.gd/otG4q8>

⁹ Волосевич І., Беланенко Д., Савчук Д. Дослідження громадської думки щодо ситуації у країні під час пандемії COVID-19. Березень 2020. С. 5 URL: <https://is.gd/JDvkck>

¹⁰ 69% українців відчули негативний вплив COVID-19 на сімейний бюджет – опитування ЮНІСЕФ. Прес-реліз. 02.07.2020. URL: <https://is.gd/EIziwp>

¹¹ Беленок О., Бова А. Соціально-економічні наслідки коронакризи за оцінками представників різних груп українського суспільства. Українське суспільство: Моніторинг

Якщо на кінець грудня 2019 року борги населення за житлово-комунальні послуги становили 60,1 млрд грн, то на кінець грудня 2020 року вона сягнула 73 млрд грн¹².

Певним чином пом'якшує економічні наслідки коронакризи наявність у країні великого сектору тіньової економіки. Так, зокрема, за попередніми розрахунками Міністерства економіки України в січні – вересні 2020 року рівень тіньової економіки склав 31% від обсягу офіційного ВВП¹³.

За даними Держстату України, кількість неформально зайнятого населення у віці 15-70 років за січень – грудень 2020 року становила 3237,8 тисячі осіб (20,3% від загальної чисельності працюючих українців цього віку)¹⁴. Такі працівники зазвичай мають нестабільний заробіток та позбавлені деяких соціальних гарантій. Результати всеукраїнського соціологічного опитування Центру Разумкова, яке проведене з 17 по 24 червня 2020 року ($n = 2017$), демонструють, що 36% респондентів отримували усю або частину зарплати неофіційно. Зокрема, 16,4% опитаних хоч і мали офіційні стосунки з роботодавцем, але частину зарплатні отримували неофіційно, а майже кожен п'ятий (19,8%) взагалі працював без офіційного оформлення¹⁵.

Отже, з початку розповсюдження нової інфекційної хвороби українська влада намагалася встановити оптимальний баланс між необхідністю протидії епідемії, що насувалася, потребами економіки та соціальним захистом населення. Запроваджені жорсткі карантинні обмеження, що діяли впродовж березня – травня 2020 року, негативно позначилися на соціально-економічному становищі громадян України. Багато індивідуумів були вимушені змінювати

соціальних змін. Випуск 7(21). Збірник наукових праць. Київ: ІС НАН України, 2020. С. 322–323.

¹² Українці заборгували за комуналку 73 мільярди – Держстат. 29.01.2021 / Укрінформ. URL: <https://is.gd/TBKm64>

¹³ Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2020 року. Аналітична записка / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. С. 2. <https://is.gd/JIBGZf>

¹⁴ Неформально зайняте населення за статтю, місцем проживання та статусом зайнятості у 2020 / Державна служба статистики України. URL: <https://is.gd/THCDSA>

¹⁵ Зануда А. Скільки насправді заробляють українці: статистика vs реальне життя 5.05.2021 / BBC News Україна. URL: <https://is.gd/nxEc43>

соціальні практики, формувати нові стратегії індивідуального виживання. Наприкінці року відбулося деяке поживлення економіки та певна адаптація населення до нової ситуації.

69% українців відчули негативний вплив COVID-19 на сімейний бюджет – опитування ЮНІСЕФ. Прес-реліз. 02.07.2020. URL: <https://is.gd/Elziwp>

Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2020 році / Державна служба статистики України. URL: <https://is.gd/qBExiC>

Беленок О., Бова А. Соціально-економічні наслідки коронакризи за оцінками представників різних груп українського суспільства. Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. Випуск 7(21). Збірник наукових праць. Київ: ІС НАН України, 2020. С. 321–339.

Винокуров Я. Бідний кожен другий: наскільки потоншали гаманці українців за 2020 рік / Економічна правда. 2021. 5 січня. URL: <https://is.gd/2rvtnG>

Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) за 9 місяців 2020 року. Додаток 1. Додаток 5 / Державна служба статистики України. URL: <https://is.gd/mWSenA>

Волосевич І., Беланенко Д., Савчук Д. Дослідження громадської думки щодо ситуації у країні під час пандемії COVID-19. Березень 2020. 20 с. URL: <https://is.gd/JDvkck>

Дані щодо кількості зареєстрованих безробітних та надання їм послуг, а також кількості зареєстрованих вакансій (січень – жовтень 2020 року) / Державний центр зайнятості. URL: <https://is.gd/WwbITO>

Доходи та витрати населення у 2020 році / Державна служба статистики. 4 с. URL: <https://is.gd/VSUgVy>

Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2020 року. Аналітична записка / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. 12 с. <https://is.gd/JIBGZf>

Зануда А. Скільки насправді заробляють українці: статистика vs реальне життя 5.05.2021 / BBC News Україна. URL: <https://is.gd/nxEc43>

Зміна обсягу валового внутрішнього продукту у 2020 році / Державна служба статистики України. URL: <https://is.gd/RbBkms>

Неформально зайняте населення за статтю, місцем проживання та статусом зайнятості у 2020 / Державна служба статистики України. URL: <https://is.gd/THCDSA>

Пясковська Т. В. Україні хворих на Ковід-19 більше, ніж за офіційною статистикою! Думки населення України щодо проблем пандемії COVID-19: оцінка рівня захворюваності, ризиків інфікування та ставлення до вакцинації. Прес-реліз. 3.5.2021 / Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://is.gd/otG4q8>

Середня заробітна плата за видами економічної діяльності по місяцях / Державна служба статистики України. URL: <https://is.gd/FAWnN5>

Українці заборгували за комуналку 73 мільярди – Держстат. 29.01.2021 / Укрінформ. URL: <https://is.gd/TBkm64>

ДОВІРА ЯК ІНДИКАТОР ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Князева Олена Володимирівна,
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри регіональної політики та публічного адміністрування,
Одеський регіональний інститут державного управління

Довіру як один з індикаторів ЦСР можна охарактеризувати як маяк, який потенційно здатний направити людство в правильному напрямку до сталого розвитку. Важливість дослідження довіри пов'язана з необхідністю реалізації Україною Цілей Сталого Розвитку, що є частиною Порядку денного в галузі розвитку на період до 2030 року, прийнятого світовими лідерами на історичному Саміті ООН у вересні 2015 року. Глобальні цілі офіційно вступили в силу 1 січня 2016 року. 15 вересня 2017 року - Уряд України представив Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР). У доповіді представлені результати адаптації 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку.

Цілі сталого розвитку в Україні становлять нову систему взаємоузгоджених управлінських заходів за економічним, соціальним та екологічним (природоохоронним) вимірами, спрямовану на формування суспільних відносин на засадах довіри, солідарності, рівності поколінь, безпечного навколишнього середовища. Слід зазначити, що одна з цілей сталого розвитку (№16) безпосередньо наголошує на формуванні довіри в суспільстві задля досягнення інших цілей розвитку суспільства. Довіра регулює сферу взаємовідносин між суб'єктами на міжособистісному та інституціональному рівнях, вноормуючи формальні, публічні та інституційні сфери.

Проблема довіри є однією з ключових у сучасному українському соціумі. В сучасних теоріях соціальної довіри підкреслюється, що для підвищення соціально-економічного рівня та доброту населення та впровадження в Україні Стратегії сталого розвитку необхідна підтримка довірчих відносин на всіх рівнях

соціальної організації – від міжособистісних контактів до ставлення громадян до держави, соціальних і політичних інститутів і влади.

У порядку денному в галузі сталого розвитку на період до 2030 року справедливо вказується, що стійкість має три аспекти: економічний, екологічний та соціальний. Перші два добре вивчені і добре виміряні. Економічній стійкості присвячено безліч публікацій, і Всесвітній банк і МВФ приділяють багато уваги економічній стійкості в своїх звітах. Те ж можна сказати і про екологічну стійкість, в рамках якої країни готують національні плани адаптації, приділяють увагу внутрішнім заходам щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та інш. Незважаючи на включення соціального аспекту стійкості в ЦСР, майже немає нічого, що дозволяло б виміряти або оцінити довіру. Очевидно, що довіра є важливим фактором сталого розвитку. Ціль 16 Цілей сталого розвитку (ЦУР) (“Сприяти розвитку мирних та інклюзивних суспільств для сталого розвитку, забезпечити доступ до правосуддя для всіх і будувати ефективні, підзвітні та інклюзивні установи на всіх рівнях”) фокусується на довірі та управлінні. У соціологічній науці вимірювання довіри має давню традицію, але заходи, які існують, не завжди можливо використовувати у міжнародному порівнянні. Соціологи мають на меті внести свій внесок у заповнення цього розриву. Їх основною метою є підтримка виробників даних у власних ініціативах щодо вимірювання довіри. Необхідно синтезувати те, що ми в даний час знаємо про належну практику щодо того, як можна і як слід вимірювати довіру. Це знання може змінюватися в міру розвитку доказової бази щодо довіри, описати найкращі практики для вимірювання довіри, запропонувати базовий комплекс заходів, які лягли б в основу міжнародних відносин.

Без довіри буде важко досягти ЦСР. Створення підтримки для фінансування ЦСР також вимагає величезного рівня довіри всередині і між країнами. Всесвітній банк, ОЕСР та інші міжнародні інституції намагалися виміряти довіру, її вплив і важливість для сталого розвитку. Ці зусилля необхідно інвестувати в розробку методології виміру довіри. Вимірювання показників довіри необхідно для відповідності стандартам, встановленим в

Порядку денному на період до 2030 року. Це також важливий крок на шляху до допомоги країнам в досягненні їх цілей у боротьбі з бідністю та голодом, зміцненню здоров'я і зайнятості і досягнення всіх амбітних цілей, закладених в Цілях сталого розвитку. Довіра має вирішальне значення для виходу з поточної кризи. Вона формує відповідні заходи політики. А після кризи урядам необхідно буде відновити довіру як на національному, так і на міжнародному рівні. Криза є тестом для ключових концептів довіри. Також важливо, щоб ці дискусії не носили суто академічний характер. Ці дебати повинні мати реальні наслідки для розробки і реалізації політики сталого розвитку. Для цього необхідні якісні та цілісні дані.

Отже дослідження такого складного соціального феномену як довіра в контексті виявлення ролі та місця, функцій, механізмів розвитку довіри між різними елементами українського суспільства можуть бути використані в процесі підвищення згуртованості вітчизняного соціуму задля реалізації цілей сталого розвитку, попередження соціальних та інших конфліктів, підвищення ефективності соціально-політичних, економічних та інших реформ. Політика сталого розвитку не може бути реалізована у повному обсязі і достатньо ефективно, якщо в суспільстві немає довіри суспільства до інститутів публічної влади і навпаки.

ДОВІРА ЯК ІНСТРУМЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДИ

Кузьмук Ольга Миколаївна

кандидат соціологічних наук

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Шлях наукового вивчення довіри пролягає від розуміння довіри як елемента міжіндивідуальної взаємодії у повсякденному житті до осягнення довіри як певного соціального феномену, значимого соціального ресурсу суспільства, який потенційно має здатність суттєво впливати на різні галузі суспільного життя та здійснювати позитивний вплив на розвиток громади.

В результаті взаємодії індивідів формуються стійкі взаємозв'язки, що є основою для розбудови довірчих відносин у соціальній групі чи соціальній спільноті. Як наслідок, утворюється структура, у межах якої закріплюється спільний для певної групи суб'єктів довіри набір норм та цінностей.

Інтерес до теми довіри загострюється в періоди переходу суспільства до наступної історичної стадії, в період перебування суспільства в умовах кризи, коли недовіра до політичного режиму зі сторони громадськості може розглядатися як каталізатор для реформ у суспільстві. Але й разом з тим, й у відносно стабільних суспільствах тема довіри є досить актуальною, оскільки рівень довіри напряму пов'язаний з очікуваннями і надіями, якими оперує громадськість при прогнозуванні соціально-економічного зростання й збереження соціальної стабільності [¹, с. 15].

Якщо ж рівень довіри низький, то в суспільстві спостерігається соціальна напруженість і політичні конфлікти. Їх виникнення пояснюється тим, що кожна людина має свій поріг довіри, а саме той критичний момент, від якого довіра переходить у недовіру. Він залежить від індивідуальних особливостей людини,

¹ Андрущенко Г. І. Довіра як засіб нейтралізації ризику та протидії невизначеності / Г. І. Андрущенко // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2009. – №43. – С. 13-18.

а також конкретного досвіду, її взаємодії з іншими суб'єктами суспільно-політичного життя.

Дійсно, в розвинутих суспільствах фіксується високий рівень міжіндивідуальної довіри і довіри до соціальних інститутів суспільства. Довіра є водночас і умовою процвітання суспільства і її результатом, що спонукає до пошуку механізмів збільшення ресурсу довіри у суспільстві. Не залежно від того, під яким кутом зору вчені розглядають довіру, у кінцевому рахунку всі ці прагнення зводяться до питання, яке можна сформулювати наступним чином: «чи можна управляти довірою як певним ресурсом, скеровуючи його у визначене русло з метою активації соціальних змін у суспільстві?» [2, с. 36].

Різнобічні інтерпретації поняття «довіра» представлені у напрацюваннях багатьох соціологів. Зокрема, довіру вивчають Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс, Р. Мертон, Р. Патнем, Р. Барт, Дж. Коулмен, Ф. Фукуяма, Д. Гамбетта, П. Штомпка та Ф. Фукуяма, Ш. Ейзенштадт.

Серед українських соціологів до проблем довіри – недовіри в українських реаліях звертаються переважно І. Бекешкіна, Є. Головаха, Н. Паніна, С. Макеєв, А. Мельников, І. Мартинюк, А. Ручка, М. Паращевін, А. Колодій, В. Степаненко та інші. Їх напрацювання пов'язані передусім з вивченням тенденцій ставлення громадян та довіри громадськості до суспільно-політичних інститутів.

Якщо класифікувати науковий здобуток з точки зору найбільш затребуваних тем у контексті дискусії про довіру, то, можна умовно виділити 4 основні напрями вивчення довіри:

1) довіра як ключова характеристика міжіндивідуальної взаємодії соціальних суб'єктів (Дж. Мід, Е. Еріксон, Е. Гідденс, Н. Луман та ін.);

² Макеєв С. А. Институционализация доверия как механизм интеграции украинского общества / С. А. Макеєв // Вісник Одеського національного університету. Серія : Соціологія і політичні науки.– 2003.– Т. 8, Вип. 9. – С. 31–41.

2) довіра як чинник функціонування соціальних інститутів суспільства (Б. Барбер, Н. Луман, Е. Гідденс, Ш. Ейзенштадт, Л. Рорінджер, С. Роуз-керман, Е. Ушландер, К. Ньютон, М. Доган);

3) довіра як соціальна основа культури і процесу глобалізації (Ф. Фукуяма, Е. Гідденс);

4) довіра як складова соціального капіталу (П. Бурдьє, Р. Патнем, Дж. Коулмен, Ф. Фукуяма) [3].

У першому напрямі довіра розглядається як основа міжіндивідуальної взаємодії та комунікації, на другому розкривається її вплив на функціонування суспільства, третій напрям описує довіру як елемент культури, який зумовлює взаємодію суспільства та держави, а четвертий підхід розкриває довіру як певний соціальний ресурс, що дозволяє накопичувати соціальний капітал.

Довіра є категорією, яка має подвійний характер: з одного боку, в її основі лежать моральні засади співробітництва, коли майбутня поведінка партнера авансовано отримує характеристики, які відповідають очікуванням, з іншого – її виникнення зумовлене знаннями про партнера, його репутацією. Такі характеристики не суперечать, а лише доповнюють одна одну, тим самим створюючи повну картину досліджуваного явища [4, с. 34].

П. Штомпка, визначаючи довіру як ставку стосовно майбутніх не передбачуваних дій інших, визначає три типи орієнтацій індивіда стосовно дій інших:

1) надія-розчарування;

2) віра-сумнів, для яких характерними є пасивність, спостережливість, дистанційність, намагання уникнути будь-яких зобов'язань;

³ Стеценко Т. О. Функції довіри та недовіри у складі соціального капіталу / Т. О. Стеценко // Соціальні виміри суспільства.– 2012.– Вип. 5.– С. 567-578.

⁴ Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма; [пер. с англ. Д. Павловой, В. Кирющенко, М. Колопотина].- М.: АСТ, 2008.- 730 с.

3) довіра, яка виявляється в ситуаціях, коли всупереч невизначеності та ризику особа все-таки діє [⁵, с. 79].

Критеріями оцінювання рівня довіри можуть бути також передбачуваність, наявні ресурси, добровільність, результативність і наслідки, залежність та вигода. Щодо передбачуваності, то вона існує, як правило, у таких довірчих відносинах, коли між їх учасниками вже є певний досвід взаємодії, адже передбачуваність дає змогу суб'єктам не підтримувати постійно високий рівень пильності один до одного.

Довіра по горизонталі виникає між членами суспільства на певному етапі його розвитку, виростаючи зсередини суспільства, і є результатом спільних зусиль переважної більшості його членів. На відміну від довіри по вертикалі, її не можна запроваджувати і насаджувати, гарантувати чи технологізувати навіть за допомогою певних соціальних технологій (у тому числі політичних).

Отже, в сучасних дискусіях щодо феномена довіри все більше питань спрямовано на пошук механізмів практичного управління соціальним ресурсом довіри з метою досягнення певних цілей, особливо це актуально, коли потрібно використати весь наявний ресурсний потенціал для розвитку громади.

Довіра є водночас і умовою процвітання суспільства і її результатом, що спонукає до пошуку механізмів збільшення ресурсу довіри у суспільстві, що, в кінцевому підсумку дозволить активізувати позитивні соціальні зміни в суспільстві.

Андрущенко Г. І. Довіра як засіб нейтралізації ризику та протидії невизначеності / Г. І. Андрущенко // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2009. – №43. – С. 13-18.

Макеев С. А. Институционализация доверия как механизм интеграции украинского общества / С. А. Макеев // Вісник Одеського національного університету. Серія : Соціологія і політичні науки.– 2003.– Т. 8, Вип. 9. – С. 31–41.

Стеценко Т. О. Функції довіри та недовіри у складі соціального капіталу / Т. О. Стеценко // Соціальні виміри суспільства.– 2012.– Вип. 5.– С. 567-578.

⁵ Штомпка П. Доверие в эпоху глобализации / П. Штомпка // Соц. политика и социология.– 2006.– № 4.– С. 8-15.

Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма; [пер. с англ. Д. Павловой, В. Кирющенко, М. Колопотина].- М.: АСТ, 2008.- 730 с.

Штомпка П. Доверие в эпоху глобализации / П. Штомпка // Соц. политика и социология.- 2006.- № 4.- С. 8-15.

ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Пришляк Світлана Петрівна,
аспірантка, Національний інститут стратегічних досліджень,
м. Київ, Україна

В законодавчому полі України національна безпека визначається як комплексне поняття, що включає захищеність національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Поміж інших сфер очевидно тут і соціальна, і економічна, і екологічна безпека, а також сектор безпеки і оборони країни. Тобто це забезпечення життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, зокрема безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Новим глобалізаційним викликам і загрозам сьогодні досить ефективно протистоять недержавні структури та громадські інститути. На цьому наголошують як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, адже сьогодні соціальні рухи і громадські організації мають у своєму розпорядженні широкий арсенал тактичних і стратегічних засобів, різних форм і методів впливу на політику залежно від їх політичної орієнтації, поведінки, рівня активності. При цьому громадські об'єднання та рухи нерідко допомагають владним структурам у виконанні ними управлінських функцій, привертають увагу широких мас населення до гострих проблем сьогодення та пропонують оптимальні способи їх вирішення. Показово, що сфера діяльності недержавних організацій (молодіжних, професійних, дитячих, жіночих, ветеранських, релігійних, а також елітарних організацій–клубів, аналітичних центрів або так званих «мозкових центрів» (think tank) – в розвинених країнах охоплює практично всі галузі життя людини – економіку, політику, науку, культуру, освіту. Участь громадян країн з усталеними традиціями демократії настільки значна, що американський вчений

Дж. Коумен визнав за можливе назвати потенціал взаємної довіри і взаємодопомоги «соціальним капіталом»¹.

У зв'язку з виникненням нової парадигми розвитку суспільства, що отримала назву «сталий розвиток» (sustainable development), виникає необхідність визначення форми взаємодії суспільства і природи для забезпечення збалансованості економічного зростання, соціального розвитку та екологічної стійкості, при якій нинішні покоління забезпечують свої життєві потреби, не позбавляючи майбутніх поколінь аналогічної можливості.

Україна офіційно підтримала ряд міжнародних рішень щодо сталого розвитку, проте загальнонаціонального плану практичного впровадження ідей сталого розвитку не мала через відсутність національної стратегії сталого розвитку і плану дій щодо її реалізації. Було здійснено кілька спроб створити та затвердити на законодавчому рівні Концепцію сталого розвитку країни, але жодна не мала успіху².

Тільки у січні 2015 року указом президента України від 12.01.2015 № 5/2015 було схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», метою якої було впровадження європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Задля цього рух здійснювався за векторами розвитку, безпеки, відповідальності та гордості. Головною передумовою реалізації Стратегії був суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона мала свою зону відповідальності.

У вересні 2015 року у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей сталого розвитку. Вони мають комплексний та неподільний характер і забезпечують зрівноваження трьох вимірів сталого розвитку: економічного, соціального та

¹Корнієвський О.А. Громадські об'єднання як суб'єкт політики національної безпеки: постановка проблеми Стратегічні пріоритети, №1(10), 2009

²Харазішвілі Ю.М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації: монографія / Ю.М. Харазішвілі; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Київ, 2019. – 304 с

екологічного. Ці Цілі та завдання у наступні 15 років стимулюватимуть діяльність у сферах, що є критично значущими для людства і планети.

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Протягом 2016–2017 років тривав широкомасштабний та всеосяжний процес адаптації Цілей сталого розвитку з урахуванням українського контексту. Кожна глобальна ціль була переглянута, беручи до уваги специфіку національного розвитку. Результатом цієї роботи стала національна система, яка складається із 86 завдань національного розвитку.

Національні завдання, індикатори для моніторингу виконання завдань та цільові орієнтири для досягнення до 2030 року відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна»³.

Створена національна система завдань та показників Цілей сталого розвитку забезпечує міцну основу для подальшого комплексного моніторингу країни. Загалом, 17 цілей та 86 національних завдань інкорпоровані у 145 нормативно-правових актів Уряду, на реалізацію цілей і завдань спрямовано 1052 завдання та 3465 заходів, закріплених у цих актах.

З метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019 підтримано забезпечення досягнення глобальних цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна».

Цим Указом запроваджена система моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку України (далі - ЦСР) на період до 2030 року та оприлюднення його результатів щороку до 1 березня року, який настає за звітним.

³ Прогрес у сфері екології, соціальної відповідальності та ефективного управління в Україні
URL: https://mof.gov.ua/uk/esg_performance-426

Так, у вересні 2020 року Держстат на своїй веб-сторінці за допомогою VoxUkraine представив інструмент моніторингу, який дає можливість відстежувати прогрес у досягненні ЦСР на національному рівні та програми, які варто активізувати, щоб досягнути ЦСР до 2030 року. Наприклад, Моніторинговий звіт «Цілі сталого розвитку: Україна-2020», який є публічним та доступним на офіційних сайтах Мінфіну та Держстату, чітко показує виконання завдання 16.9 «Зміцнити соціальну стійкість, сприяти розбудові миру та громадській безпеці (конфліктне та постконфліктне врегулювання)» за допомогою індексу соціальної єдності та примирення⁴.

Крім цього, Україна провела перший Добровільний національний огляд на базі статистичних даних за 2015-2019 роки, який присвячено питанням трансформаційних перетворень суспільства на шляху до досягнення ЦСР.

Досягнення визначених ЦСР до 2030 року потребує наявності ефективної системи стратегічного планування, яка забезпечить стійку основу для комплексного формування політики.

Якщо говорити про стан взаємодії держави та суспільства в сфері безпеки в Україні, то основними документами, що визначають вектори руху є вже згадувана Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» та Стратегія національної безпеки України, остання редакція якої вийшла під гаслом «Безпека людини – безпека країни». У них визначаються завдання та індикатори їх досягнення, принципи, загрози та основні напрями діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки.

ЦСР охоплюють такі важливі напрями, як: розбудова миру, забезпечення верховенства права, викорінення корупції та зміцнення соціальної згуртованості.

⁴ Моніторинговий звіт «Цілі сталого розвитку: Україна-2020» URL: https://mof.gov.ua/uk/esg_performance-426

Україна віддана цінностям та цілям, визначеним у Порядку денному в галузі сталого розвитку на період до 2030 року. ЦСР інтегровані в державну політику на засадах «нікого не залишити осторонь»⁵.

Отже, питання сталого розвитку сьогодні є важливою складовою національної політики України і багатьох країн світу. Запровадження нових концепцій сталого розвитку є важливим та відповідальним завданням, оскільки мова йде про стратегію розвитку особистості, суспільства, держави, світу в цілому на довготривалу перспективу. А практичне досягнення ЦСР є показником ефективності співпраці суспільства та держави в сфері національної безпеки.

Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні URL: https://mof.gov.ua/uk/esg_performance-426;

Корнієвський О.А. Громадські об'єднання як суб'єкт політики національної безпеки: постановка проблеми Стратегічні пріоритети, №1(10), 2009;

Міністерство фінансів України, Прогрес у сфері екології, соціальної відповідальності та ефективного управління в Україні. URL: https://mof.gov.ua/uk/esg_performance-426;

Моніторинговий звіт «Цілі сталого розвитку: Україна-2020» URL: https://mof.gov.ua/uk/esg_performance-426;

Харазішвілі Ю.М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації: монографія / Ю.М. Харазішвілі; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Київ, 2019. – 304 с.

⁵ Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні URL: https://mof.gov.ua/uk/esg_performance-426

ТРЕНДИ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

Кумачова Аліна Сергіївна,

к.держ.упр., доцент кафедри управління персоналом та економіки підприємства, Донецький державний університет управління,

Розвиток світової економіки у 2020 році супроводжувався шоковим ефектом, спричиненим пандемією COVID-19, що обумовило різке скорочення економічної діяльності, яке за різними оцінками є наймасштабнішим за останні часи. Аналіз макроекономічної ситуації дозволив констатувати, що характерними рисами розвитку економіки як у світі, так і у європейському регіоні у 2020 р. стали обвал світових цін на сировинні товари, перебої у глобальних і регіональних виробничо-збутових ланцюгах, скорочення внутрішнього попиту, істотний відтік інвестицій, скорочення експорту та посилення навантаження на платіжний баланс.

Після років зростаючої нерівності, занепокоєння з приводу технологічного переміщення робочих місць та наростаючого суспільного розладу в країнах з розвиненою економікою, країнами, що розвиваються, та економікою, що розвивається, сукупні шоки в галузі охорони здоров'я та економіки 2020 року поставили економіки у вільне падіння, порушили ринки праці¹.

Так, згідно звіту ООН² пандемія спричинила негативний вплив на світові ринки праці, особливо на стан зайнятих у неформальному секторі, самозайнятих, поденників і працівників секторів, у найбільшому ступені схильних до ризику дезорганізації. У той же час криза створює серйозну загрозу безпеці та гігієні праці працівників і може підвищити ризик щодо дитячої праці. З огляду на це, необхідні термінові політичні заходи для підтримки підприємств, підвищення попиту на трудові ресурси та збереження існуючих робочих місць – особливо

¹ Annual Report 2019-2020. *World Economic Forum*. Available at:

http://www3.weforum.org/docs/WEF_Annual_Report_2019_2020.pdf

² The Sustainable Development Goals Report 2020. United Nations. Available at:

<https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2020.pdf>

для найбільш уразливих груп населення, – щоб забезпечити повну і продуктивну зайнятість і гідну роботу для всіх жінок і чоловіків, що безпосередньо відповідає Цілі 8 Порядку денного до 2030 «Сприяння поступальному, всеохватному і сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх».

Узагальнюючи дослідження Міжнародної організації праці³ щодо трендів сучасного ринку праці, можна виокремити такі сучасні характерні ознаки, як нерівність у доступі до можливостей та результатів гідної роботи (гендерна, вікова, географічна та ін.); нерівномірний розподіл доходів від праці як у межах однієї країни, так і серед різних країн; невідповідність попиту та пропозиції робочої сил, дефіцит гідної праці; широка поширеність неповної зайнятості навіть серед розвинутих країн, перевищення невикористання робочої сили в два рази у порівнянні з безробіттям; значний прогрес у скороченні частки низькокваліфікованих робітників; послаблення соціальної згуртованості та зростання хвилювань і т.д.

Така ситуація з огляду на відсутність належної інклюзивності створює загрозу низького економічного зростання, що у підсумку погіршує здатність країн досягти зменшення бідності та вдосконалення умови праці.

Таким чином, якщо раніше найбільш впливовими вимірами ринку праці були загальний рівень розвитку економіки, глобалізація та темпи старіння населення, то на сьогоднішній день вплив пандемії значно збільшив невизначеність, зокрема, щодо темпів трансформації у бік сталого розвитку згідно погоджених стратегічних планів.

Однак, будь-яка невизначеність сприяє створенню нових можливостей. Так, еволюційні процеси у світовій економіці показали, що в умовах середовища, яке постійно змінюється, саме розвиток навичок робітника стає найціннішим активом, вартість якого не падає навіть в умовах економічних криз.

³ World Employment and Social Outlook Trends 2020. International Labour Office – Geneva: ILO, 2020. Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_734455.pdf

Згідно досліджень Всесвітнього економічного форуму⁴ для трансформації економіки в умовах відновлення після наслідків пандемії уряди та підприємства повинні дедалі більше поєднувати проривні технологічні та соціально-інституційні інновації для створення нових ринків, які можуть забезпечити товари та послуги, необхідні для вирішення майбутніх проблем.

В цих умовах формуються фактори попиту на робочу силу та відповідні навички, пов'язані зі структурними економічними змінами, які витісняючи непродуктивні робочі місця, як наслідок, обумовлюють утворення нових робочих місць.

Люди з навичками, які не відповідають потребам робочого місця, стикатимуться зі скороченням доходів та зростанням невизначеності на роботі. Розуміння змін у попиті на робочу силу та навички потребуватиме визначення правильних важелів політики з метою зменшення небажаних нерівностей у результатах праці та їх визначальних факторах.

Згідно дослідження Всесвітнього банку⁵ саме низькокваліфіковані робітники, а також молодь і жінки найчастіше зтикаються сьогодні з меншим доступом та безпекою стосовно робочих місць. У багатьох країнах на умовах тимчасової зайнятості частіше працевлаштовуються працівники з початковою освітою ніж ті, хто має вищий рівень освіти.

Тому на сьогоднішній день залишається актуальним питання про те, як аргументовано оцінювати навички з метою розширення можливостей працівників, збільшення їхньої можливості інвестувати в капітал своїх навичок та у підсумку забезпечити більш повне використання робочої сили з огляду на поточні та майбутні потреби економіки.

⁴ Markets of Tomorrow: Pathways to a New Economy. Insight Report. October 2020. *World Economic Forum*. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Markets_of_Tomorrow_2020.pdf

⁵ Margo Hoftijzer, Lucas Gortazar Skills and Europe's Labor Market How Technological Change and Other Drivers of Skill Demand and Supply are shaping Europe's Labor market Background to "Growing United: Upgrading Europe's Convergence Machine". *World Bank Group*. 2018. Available at: <https://pubdocs.worldbank.org/en/115971529687983521/EU-GU-Skills-and-Labor-Markets-final-5-29-2018.pdf>

Таким чином, на сьогоднішній день в умовах впливу наслідків пандемії на світовий економічний розвиток потреба забезпечення повної зайнятості та підвищення рівня життя значно загострюється, однак залишається пріоритетною з огляду на Порядок денний сталого розвитку ООН до 2030 року, який обумовлює завдання досягти стійкого та всеохоплюючого зростання та гідної праці для всіх. Оскільки майбутні ринки праці залежатимуть від технологічних змін, рівня економічного розвитку, соціально-демографічної структури та багатьох інших факторів, формування у працівників адаптованого до майбутнього попиту комплексу навичок є запорукою підвищення продуктивності для забезпечення економічного зростання та підтримки сталості системи соціального забезпечення.

Annual Report 2019-2020. *World Economic Forum*. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Annual_Report_2019_2020.pdf

Margo Hoftijzer, Lucas Gortazar Skills and Europe's Labor Market How Technological Change and Other Drivers of Skill Demand and Supply are shaping Europe's Labor market Background to "Growing United: Upgrading Europe's Convergence Machine". *World Bank Group*. 2018. Available at: <https://pubdocs.worldbank.org/en/115971529687983521/EU-GU-Skills-and-Labor-Markets-final-5-29-2018.pdf>

Markets of Tomorrow: Pathways to a New Economy. Insight Report. October 2020. *World Economic Forum*. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Markets_of_Tomorrow_2020.pdf

The Sustainable Development Goals Report 2020. *United Nations*. Available at: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2020.pdf>

World Employment and Social Outlook Trends 2020. *International Labour Office* – Geneva: ILO, 2020. Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_734455.pdf

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Мельников Олександр Валерійович,
доктор економічних наук,

ІТ СТЕП Університет

Назарук Микола Миколайович,

доктор географічних наук,

Львівський національний університет ім. Івана Франка

Ратушняк Юрій Володимирович,

кандидат технічних наук,

ІТ СТЕП Університет

У пошуках оптимального розв'язання всього комплексу глобальних проблем світове співтовариство виробило концепцію сталого розвитку. Багато держав на додаток до міжнародних документів, що стосуються питань сталого розвитку підготувало (або розробляє нині) і свої національні концепції, в яких по-своєму конкретизуються завдання світового та регіонального масштабу, — це США, Сполучене Королівство, Королівство Нідерландів, Королівство Бельгія, РФ, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан. В Україні також діяла спочатку Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020», а нині – Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року.

Що таке *концепція сталого розвитку*? За суттю справи, це інтегративний науковий і суспільно-політичний утвір ідеальної природи з метою всебічної оптимізації сучасної діяльності людства, основних сторін життя суспільства. Як науковий феномен (певна форма наукового знання) концепція сталого розвитку має інтегрувати під конкретним кутом зору сучасні досягнення всіх галузей науки – природознавства, суспільно-гуманітарних дисциплін, технічних наук, економіки, математики, медицини, філософії, психології, інформатики тощо — для теоретичного синтезу ідей фундаментального характеру та виведення їх на рівень соціально-практичної значущості, коли стає можливим реальне впровадження цих результативних ідей у конкретні механізми цілеспрямованої діяльності суспільства [Семенюк Е. П. та ін. (2012)]. Коли було висунуто ідею

сталого розвитку, суспільство добре усвідомлювало цінність не тільки природничо-наукового та технічного знання й соціально гуманітарного зусилля та інтеграція представників різних галузей наукового знання сприяла взаємовпливу та взаємному поглибленню ролі філософських аспектів у вирішенні проблем сталого розвитку [Назарук, 2019].

Якщо мова йде про *сталий розвиток галузей господарювання* – потрібно розуміти, що він полягає у створенні відповідних умов для стійкого зростання виробництва ними продукції (товарів і послуг), що здатне забезпечити інтереси теперішнього та прийдешнього поколінь за умови забезпечення їх безпеки (продовольчої, інформаційної тощо).

Сталість галузей господарювання нерозривно пов'язана із зростанням виробництва ними продукції, ефективним використанням економічних й інтелектуальних ресурсів, підвищенням добробуту й якості життя населення, стабільним і збалансованим природокористуванням. Тільки за збалансованої економічної, соціальної та екологічної складових можливо забезпечити стійкий розвиток галузей господарювання протягом тривалого часу.

Сталий розвиток галузей господарювання визначається взаємопов'язаними складовими: *економічною, соціальною й екологічною*. Основними критеріями сталого розвитку є виробництво безпечної продукції з метою задоволення потреб людей, забезпечення економічної ефективності виробництва, що дозволяє вести розширене відтворення. Соціальна складова стійкого розвитку охоплює підвищення рівня та якості життя людей. Стійке природокористування пов'язане із забезпеченням у даний час і довготривалій перспективі якості навколишнього середовища та збереженням ресурсів.

У зв'язку із труднощами вимірювання процесу економічного розвитку у макроекономічних дослідженнях частіше за все аналізують економічне зростання, хоча воно є тільки одним із можливих напрямів економічного розвитку. Для вимірювання прогресу щодо досягнення кожної з цілей мають застосовуватися спеціальні показники *індекси*. Вони вказують на те, яка інформація необхідна для оцінки успіху практичної роботи органів влади та

суспільства в цілому. Незважаючи на значну кількість досліджень з цього питання єдина думка щодо системи індикаторів розвитку економіки поки що відсутня.

Важливою проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи вимірювання для кількісного та якісного оцінювання цього складного процесу. Головними вимогами такої системи є її інформаційна повнота та адекватність представлення взаємопов'язаних складових сталого розвитку. У цьому напрямку зараз працюють як відомі міжнародні організації, так і численні зарубіжні та вітчизняні наукові колективи, але її однозначного узгодження поки що не досягнуто. У зв'язку з цим, наприклад, в межах Веб-спільноти для статистики та соціальних інновацій (англ. *Web Communities for Statistics and Social Innovations*) було створено веб-ресурс (<http://www.webcosi.eu/>), який зібрав усю доступну інформацію про офіційні та неофіційні ініціативи, які вимірюють добробут і прогрес суспільства.

Іншими словами мова фактично йде про необхідність розроблення індексу готовності окремих галузей господарювання до сталого розвитку (*індекс сталого розвитку*). У нашому випадку така спроба була здійснена на прикладі медіаіндустрії (інформаційної сфери) [Мельников О. В. (2018), С. 9]. *Індекс сталого розвитку медіаіндустрії* (ICPM) є сукупністю показників (індикаторів), що характеризують стан інформаційної сфери та рівень доступу до інформаційної продукції з метою визначення того, як держава використовує можливості інформаційної сфери для розвитку громадян, суспільства та держави [Мельников О. В. та ін. (2019), С. 53-61].

В основу запропонованого підходу обрахунку індексу ICPM покладено основні положення розробленої Інститутом прикладного системного аналізу НАН України та МОН України під керівництвом академіка М. З. Згуровського методології вимірювання процесів сталого розвитку [Згуровський М. З. та ін. (2008), С. 7-33] із внесенням деяких коректив.

ICPM оцінюється за допомогою відповідного індексу у просторі трьох вимірів: економічного розвитку, соціального прогресу та виробництва

інформаційної продукції. Цей індекс з математичної точки зору є результуючим вектором цих вимірів, норма якого визначає рівень сталого розвитку, а його орієнтація в тривимірній системі координат характеризує міру гармонійності цього розвитку (ступінь гармонізації сталого розвитку). Виміри сталого розвитку характеризуються відповідними індексами, що у свою чергу складаються з категорій політики, індикаторів та параметрів [Згуровський М. З. та ін. (2008), С. 8].

Рівновіддаленість вектора сталого розвитку медіаіндустрії I_{cp} від кожної з координат вимірів економічного розвитку I_e , соціального прогресу I_c та виробництва інформаційної продукції I_v буде відповідати найбільшій гармонійності ІСРМ. Наближення ж цього вектора до однієї з координат буде вказувати на пріоритетний розвиток за відповідним виміром і нехтування двома іншими. Індекс I_{cp} та ступінь гармонізації сталого розвитку медіаіндустрії G_{cp} обчислюються через свої складові I_e , I_c та I_v . У свою чергу, кожен з цих вимірів обчислюється з використанням відповідних категорій політики та індикаторів, які обчислюються на основі параметрів. Для визначення індексу сталого розвитку I_{cp} запропонована система параметрів, що ґрунтується на актуальних даних Держстату України.

Індекс сталого розвитку I_{cp} і ступінь його гармонізації G_{cp} описується за допомогою 17 індикаторів і 52 параметрів.

Параметри, що є вихідними для обчислення індексу сталого розвитку I_{cp} поділяються на стимулятори та дестимулятори. Стимулятори, X_c – позитивно впливають на розвиток досліджуваної області (наприклад, кількість осіб, випущених із університетів, академій, інститутів, тис. осіб).

Дестимулятори, X_{dc} – негативно впливають на розвиток досліджуваної області¹ (чисельність населення із середньодушовими еквівалентними

¹Віднесення цих параметрів до дестимуляторів пов'язано, із тим що їх зростання зменшує кількість потенційних споживачів інформаційної продукції із високою доданою вартістю: найбільше споживачів цих видів інформаційної продукції є серед громадян країни

загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, млн. осіб; середньодобовий обсяг телемовлення, год.; середньодобовий обсяг радіомовлення, год.).

Необхідно відзначити, що всі параметри, що використовуються в процесі обчислень, вимірюються за допомогою різних фізичних величин, мають різні інтерпретації та змінюються в різних діапазонах. Тому в процесі виконання обчислень ці дані приводимо до нормованого вигляду таким чином, щоб їх зміна відбувалася в діапазоні від 0 до 1, тоді найгірші значення даних відповідають числовим величинам, близьким до 0, а найкращі – наближуються до 1. У випадку дестимуляторів діє інша закономірність: максимальне значення, що наближається до одиниці говорить про те що ситуація із ним є найгірша і навпаки мінімальне його значення свідчить про позитивні тенденції у розвитку ситуації.

Модель розрахунку ІСРМ пов'язує між собою математичними співвідношеннями виміри, категорії політики, індикатори, параметри, що ґрунтуються на відповідних вихідних даних і здійснює їх згортку. Таким чином, застосований підхід дозволяє обчислювати ІСРМ $I_{ср}$ та ступінь гармонізації $G_{ср}$ цього розвитку для кожного року за який є дані.

Запропонований авторами *індекс сталого розвитку медіаіндустрії* – інтегрована оцінка відповідної сфери соціально-економічних відносин, яка враховує сумісно усі три виміри сталого розвитку інформаційної сфери, й, тим самим, відображає взаємозв'язок між трьома нероздільними складовими її розвитку: економічним розвитком, соціальним прогресом і створенням інформаційної продукції.

ІСРМ – інтегрована оцінка відповідної сфери соціально-економічних відносин, яка враховує сумісно усі три виміри СРІС, і, тим самим, відображає взаємозв'язок між трьома нероздільними складовими її розвитку: економічним розвитком, соціальним прогресом і створенням інформаційної продукції

з мінімальними доходами та невисоким рівнем освіти [Сеньківський В. М. та ін. (2009), С. 37–40].

Semenyuk E. P. et al. (2017). P. 15].

І. Ю. Єгоров виокремлює чотири основні проблеми, що необхідно враховувати при побудові зведених (бальних) індексів призначених для аналізу соціально-економічних процесів: вибір і представлення первинних показників (параметрів), що стають основою для побудови індексу; достовірність та порівнюваність даних за різні періоди та за різними регіонами (країнами); вибір методу згортки та розрахунку балів; аналіз на стійкість отриманих результатів [Єгоров. І. Ю. (2012), С. 90-94].

Обраний шлях наступним чином відповідає на вищеперераховані питання:

1. Вихідні параметри та їх групування за індикаторами, категоріями політики були здійснені на основі консенсусу думок експертів, що залучалися на етапі відбору вихідних даних. У якості первинних параметрів використовувалися дані державної статистики, що у подальшому нормувалися.

2. Достовірність та порівнюваність даних забезпечується однаковістю методики відбору первинної інформації Держстатом України.

3. З метою уникнення додаткових експертних опитувань і розрахунків для усіх аналізованих параметрів була прийнята однакова вага. У процесі розв'язання поставленої задачі застосовано неодноразово апробований метод згортки отримання інтегральних оцінок М. З. Згуровського із співавторами.

4. Аналіз отриманих результатів у розрізі їх складових свідчить про їх високу вірогідність та відповідність загальносвітовим і національним тенденціям розвитку інформаційної сфери.

Необхідно відзначити, що запропонований перелік індикаторів не є вичерпним і може змінитися після обговорення та доопрацювання, а також з часом, відповідно до набутого практичного досвіду, отриманих нових знань про наукові та методичні можливості, що закладені в їхню основу. Отримані результати, враховуючи складність та багатоаспектність проблеми регулювання медіаіндустрії, потрібно трактувати як визначення напрямів, що потребують більш високої деталізації із прив'язкою до поточної ситуації в інформаційній сфері з можливою розбивкою за адміністративно-територіальними одиницями та

економічними районами України.

Єгоров. І. Ю. Проблеми побудови узагальнюючих індексів на основі бальних оцінок у сучасній економіці (на прикладі деяких індексів для України) / І. Ю. Єгоров // Формування ринкових відносин в Україні. — 2012. — № 5 (132). — С. 90–94.

Згуровський М. З. Глобальне моделювання процесів сталого розвитку в контексті якості та безпеки життя людей / М. З. Згуровський, Т. А. Маторина, Д. О. Прилуцький, Д. А. Аброськін // Системні дослідження та інформаційні технології. — 2008. — № 1. — С. 7–33.

Мельников О. В. Методологічні підходи до аналізу рівня сталого розвитку інформаційної сфери України / О. В. Мельников, Ю. В. Ратушняк // Актуальні проблеми економіки. — 2019. — № 8 (218). — С. 53–61.

Мельников О. В. Сталий розвиток інформаційної сфери України: Напрями та перспективи / О. В. Мельников. — К. : Центр учбової літератури, 2018. — 390 с.

Назарук М. М. Філософія довкілля та природокористування: монографія / Микола Назарук. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. — 302 с.

Семенюк Е. П. Екологізація суспільства : Соціальна роль та моделювання = Ecologization of society : Social role and modelling = Экологизация общества : Социальная роль и моделирование. / [Е. П. Семенюк, Т. В. Олянишен, В. М. Сеньківський, О. В. Мельников, Я. В. Котляревський] — Львів: Укр. акад. друкарства, 2012. — 460 с.

Сеньківський В. М. Читання як проблема вільного часу : За результатами соціолого-статистичних досліджень / [В. М. Сеньківський, Т. В. Олянишен, А. М. Штангрет, О. В. Мельников]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2009. — 160 с.

Semenyuk E. P. Information economy : The Formation of Special-Purpose Categorical Framework / E. P. Semenyuk, Ya. V. Kotlyarevsky, S. I. Kniaziev, A. V. Melnikov // Science and innovation. — 2017. — Vol 13, No3. — P. 5–19.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ТА ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Повна Світлана Вікторівна,
кандидат економічних наук,
Національний університет «Чернігівська політехніка»

Першими трьома цілями у сфері сталого розвитку визначені наступні: (1) подолання бідності; (2) подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; (3) забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці¹. Аграрний сектор і харчова промисловість прямо пов'язані з кожною указаною метою, адже продукція галузі входить до списку життєво-необхідних товарів для кожної людини, а якість харчування прямо впливає на здоров'я.

У цьому контексті є важливим поняття продовольчої безпеки, яке включає у себе фізичну, економічну та соціальну доступність продовольства належної якості та збалансованої структури². Фізична доступність передбачає наявність на споживчому ринку життєво-необхідних продуктів, економічна доступність включає фінансову можливість їх отримати, а соціальна – мінімальну диференціацію у споживанні головних груп продуктів серед різних верств населення³.

За дослідженнями, рівень продовольчої безпеки України знаходиться на набагато нижчому місці, ніж міг би бути. Згідно Глобального індексу

¹ Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

² Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

³ Ульяновченко А.В., Прозорова Н.В. (2014) Продовольча безпека – основа національної безпеки держави. *Международный конгресс «Мир»*. URL: http://congressworld.com.ua/blog_article.php?id=5

продовольчої безпеки у 2020 р.⁴ Україна посіла 54 місце серед 113 досліджуваних країн, пропустивши вперед усі 26 європейських держав, із 63 балами із 100 можливих. При цьому за окремими категоріями були зайняті такі місця:

- економічна доступність – 54 місце;
- фізична доступність – 78 місце;
- якість та безпека – 46 місце;
- природні ресурси та стійкість – 42 місце.

Для того, щоб посісти високе місце у цьому рейтингу, необхідно мати гарні погодні умови, якісну та безпечну продукцію, а також високий рівень життя, що дає населенню можливість споживати якісні і різноманітні продукти харчування. Найбільший негативний вплив на ситуацію з продовольчою безпекою в Україні мають фактори, що не належать до суто аграрних проблем, але які пов'язані із загальним станом економіки: високий рівень корупції, дорогі кредити, ризик політичної нестабільності⁵.

Згідно вітчизняних досліджень, Україна має потужний агропродовольчий потенціал та здатність максимально забезпечити споживчий попит харчовими продуктами. Але основними негативними тенденціями продовольчої безпеки є: незбалансованість харчування; скорочення обсягів власного виробництва окремих продуктів; споживання деяких продуктів знаходиться нижче раціональних норм, а якість харчування погіршується; економічна недоступність продовольства через низький рівень доходів населення; висока диференціація рівня життя населення за соціальними групами; зростання імпорту майже по всіх продовольчих групах. У 2019 р. найменші індикатори достатності споживання згідно раціональних норм МОЗ України склали (1 – відповідність раціональним нормам харчування): за молоком і молокопродуктами – 0,53; за

⁴ Global Food Security Index. URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Ukraine>

⁵ Food Safety. Baker Tilly Ukraine. URL: <https://bakertilly.ua/news/id44424>

рибою і рибопродуктами – 0,63; за плодами та ягодами – 0,65, за м'ясом та м'ясопродуктами – 0,67⁶.

Останніми роками відзначається бурхливий розвиток аграрного сектора, що пов'язано з його експортною спрямованістю. Так, Україна є визнаним у світі експортером зернових культур, у 2019 р. експорт продуктів рослинного походження сформував 25,8% товарного експорту України (у 2017 р. відповідне значення складало 21,3%). Натомість експорт готових харчових продуктів дещо знижується: у 2017 р. він складав 6,5% товарного експорту, а в 2019 р. – 6,4%, при тому що імпорт готових харчових продуктів істотно збільшується з 3,9% до 4,3% товарного імпорту України за відповідні роки⁷. Отже, можна констатувати, що харчова промисловість не розвивається відповідними аграрному сектору темпами, а навпаки, втрачає свої позиції навіть на внутрішньому ринку.

Але продаж сировинних товарів, якими є зернові культури, не приносить країні великої доданої вартості, що тягне за собою проблему бідності. Звичайно, попит у світі є саме на сировинні товари без додаткової обробки, але у країнах, які стають залежними від сировинного експорту, і забувають про розвиток сучасних обробних виробництв, яскраво проявляється феномен «ресурсного прокляття». Він полягає у тому, що при наявності великої природно-сировинної ренти державне управління не зацікавлене у реформах, які удосконалюють інституційне середовище, в країні зростає рівень корупції, не захищаються права власності. Така ситуація призводить до проблем у розвитку сучасних виробництв у державі та відповідно відсутності високотехнологічних робочих місць, при цьому втрачається значення навчання і збільшення людського капіталу.

Сьогодні в аграрному секторі зернотрейдери активно працюють над популяризацією вирощування зернових культур, створюють заохочувальні програми для аграрних виробників (переважно це товарні кредити під майбутній

⁶ Інформаційно-аналітичні матеріали щодо стану продовольчої безпеки в Україні. URL: https://agro.me.gov.ua/storage/app/sites/1/stanAPK_pdf_zvity/%D0%90%D0%9F%D0%9A%2020/%20%D0%B7%D0%B0%202019%20%D1%80%D1%96%D0%BA_1.pdf

⁷ Статистичний щорічник України за 2019 рік / за ред. Вернера І.Є. – К.: Державна служба статистики України, 2020. С. 365. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

урожай)⁸. Такі дії дозволили їм стимулювати і модернізувати українське сільгоспвиробництво, залучити в агросектор суттєві інвестиції, але вони ж забезпечили прямий експорт української сировини, без можливості її обробки. Це вплинуло також на сектор тваринництва, адже більшість його напрямів (велика рогата худоба, свині, вівці та кози) останніми роками звужує обсяги поголів'я (у 2020 р. по відношенню до 2019 р. близько 5% за кожним напрямом).

Тому, на нашу думку, стратегічним напрямом розвитку харчової промисловості є укладання довгострокових взаємовигідних контрактів із постачальниками аграрної продукції. Це забезпечить поставки якісної сировини та спроможність суб'єктів аграрного сектора заздалегідь планувати структуру вирощування задля кращої відповідності потребам підприємств харчової галузі. Але для цього мають бути гарантії з боку підприємств харчової галузі щодо закупівель продукції, аналогічні стимулюючі програми, а також прийнятний рівень закупівельних цін.

Зауважимо на ще одну тенденцію – незважаючи на зменшення кількості населення, роздрібний продаж більшості товарів харчової промисловості має тенденцію до збільшення. Так, протягом 2017-2019 рр. роздрібний продаж у натуральному виразі перероблених фруктів та овочів зріс на 33,6%, м'ясних продуктів, сирів та цукрових кондитерських виробів – на 32%, масла вершкового – на 19%, борошна – на 9% тощо⁹. Ця тенденція разом із тенденцією зростання імпорту готових харчових продуктів свідчить про зростання можливостей населення щодо купівлі продуктів харчування та відповідно запит на більш якісні товари. Отже, конкуренція і для харчової промисловості стає глобальною, що є викликом, який вимагає від національних харчових підприємств наявності менеджменту на рівні, не нижчому за їх закордонних конкурентів.

⁸ Володимир Славінський: «Експорт перетворив вітчизняний АПК на високотехнологічне індустріальне виробництво» («Агропрофі»). URL: <https://www.nibulon.com/news/novini-kompanii/volodimir-slavinskii-eksport-peretvoriv-vitchiznyanii-apk-na-visokotexnologichne-industrialne-virobnictvo-agroprofi-8826.html>

⁹ Статистичний щорічник України за 2019 рік / за ред. Вернера І.Є. – К.: Державна служба статистики України, 2020. С. 388. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Висновок. Для реалізації цілей сталого розвитку в Україні необхідна більш узгоджена взаємодія аграрного сектора та харчової промисловості, де саме підприємства харчової промисловості мають проявити ініціативу, укладаючи довгострокові взаємовигідні контракти з аграрними виробниками, запроваджуючи програми стимулювання для них. Харчова промисловість сьогодні зіштовхнулася з глобальною конкуренцією, що вимагає від підприємств галузі запровадження стандартів діяльності на рівні, не нижчому від їх закордонних конкурентів.

Продаж Україною сировини аграрного походження активно розвиває сектор рослинництва, але призводить до занепаду більшості напрямів тваринництва. Крім того, в Україні став яскраво проявлятися феномен «ресурсного прокляття» у зв'язку із залежністю від експорту аграрної сировини. Додаткова переробка аграрних продуктів у межах країни могла б сприяти збільшенню доданої вартості та збільшенню рівня достатку у країні.

Отже, сьогодні аграрний сектор та харчова промисловість при достатньому рівні взаємовигідної співпраці спроможні забезпечити реалізацію усіх трьох вказаних цілей сталого розвитку (подолання бідності; досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування; забезпечення здорового способу життя) хоча б у національних межах, але для їх досягнення найбільші виклики стоять перед підприємствами харчової промисловості, що потребує від них ініціативи та спроможності розвиватися у руслі глобальних тенденцій.

Food Safety. Baker Tilly Ukraine. URL: <https://bakertilly.ua/news/id44424>
Global Food Security Index. URL:
<https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Ukraine>

Володимир Славінський: «Експорт перетворив вітчизняний АПК на високотехнологічне індустріальне виробництво» («Агропрофі»). URL:
<https://www.nibulon.com/news/novini-kompanii/volodimir-slavinskii-eksport-peretvoriv-vitchiznyanii-apk-na-visokotexnologichne-industrialne-virobnictvo-agroprofi-8826.html>

Інформаційно-аналітичні матеріали щодо стану продовольчої безпеки в Україні С.15
https://agro.me.gov.ua/storage/app/sites/1/stanAPK_pdf_zvity/%D0%90%D0%9F%D0%9A%2020/%20%D0%B7%D0%B0%202019%20%D1%80%D1%96%D0%BA_1.pdf

Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

Статистичний щорічник України за 2019 рік / за ред. Вернера І.Є. – К.: Державна служба статистики України, 2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Ульянченко А.В., Прозорова Н.В. (2014) Продовольча безпека – основа національної безпеки держави. Международный конгресс «Мир» http://congressworld.com.ua/blog_article.php?id=5 (доступ 01.06.2021)

Цілі сталого розвитку та Україна <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Бородіна Оксана Анатоліївна

кандидат наук з державного управління
докторантка Інституту економіки
промисловості НАН України

Сучасний процес децентралізації влади, який визначає один з основних напрямів державної політики регіонального розвитку, є мейнстрімом у порядку денному реформ в Україні. Саме децентралізація створила базис для кардинальних інституційних перетворень, наближає владу до громадян та має визначний характер для продовження секторальних реформ. Завдяки створенню нової системи розподілу владних повноважень між центральними та місцевими органами влади в Україні фактично сформована нова система взаємовідносин між гілками влади, утворився новий баланс стримувань і противаг.

В той же час, перебіг подій реформування адміністративно-територіального устрою України (далі – АТУ) не позбавлений проблемних питань, які детерміновані, в першу чергу, тим фактом, що реформа є унікальною, не копіює досвіду будь-якої країни.

Процес реалізації реформи створює низку потенційних викликів і ризиків у сфері соціокультурної політики, ефективного управління, розвитку політичного плюралізму в громадах, включаючи: ризик поглиблення диспропорцій регіонального розвитку, обмежений контроль над процесом виборів у громадах з боку громадських інститутів та Центральної виборчої комісії, невиконання поточних зобов'язань соціального плану в процесі життєдіяльності об'єднаної громади тощо.

Ще на початку реформи відзначалося, що після об'єднання громад та запровадження нового АТУ влада в регіонах буде передана обласним радам та їх виконкомам. Одночасно обласні та районні адміністрації бідуть ліквідовані із одночасною їх заміною на префектури з функціями нагляду. Втім, ситуація не є

однозначною. Так, під час децентралізації місцеві громади отримали низку зобов'язань та повноважень. Однак, органам місцевого самоврядування (ОМС), бракує інструментів та необхідних умов для розвитку власних громад. Зокрема, територіальні громади фактично не мають законних підстав отримати землі несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів у комунальну власність, що не відповідає самому концепту децентралізації.

Якщо громадам передадуть головний ресурс - землі - вони самостійно зможуть управляти своїми активами. Такими мають стати нові принципи земельних відносин: передача земель у власність громад, реформування системи державного контролю за використанням земель та системи управління землями, повна відкритість і доступність інформації про землі та перехід до публічної системи управління, коли будь-які рішення приймаються відкрито з громадськими обговореннями.

Розгляд конкретного регіонального виміру дослідження дозволяє констатувати той факт, що децентралізація на Дніпропетровщині віддзеркалює практично усі проблеми регіонального сенсу, які склалися в загальнодержавному масштабі. Область є лідером не тільки за кількістю громад, а й за їхньою фінансовою спроможністю та очолює відповідний національний рейтинг (Рис. 1).

За результатами моніторингу Міністерства розвитку громад та територій, область має другий серед областей України показник (93%, більше тільки Житомирська область – 100%) передачі об'єктів спільної власності територіальних громад району у комунальну власність територіальних громад та відповідно фінансуватися за рахунок коштів їх бюджетів¹. Дніпропетровщина надзвичайно цікава для бізнесу. У якості ресурсів земля, рівень промислового виробництва, фінансова спроможність.

¹ Негода В. 55% об'єктів по Україні громади вже готові отримати у комунальну власність // Гаряча агрополітика. URL :<https://agropolit.com/news/19254-55-obyektiv-po-ukrayini-gromadi-vje-gotovi-otrimati-u-komunalnu-vlasnist>

Але громадам важливо вміти шукати потенційних інвесторів та презентувати свої проєкти так, аби зацікавити ними. Громади регіону не тільки збільшують свої власні надходження, а й активно залучають додаткові, позабюджетні кошти², налагоджуючи ефективну взаємодію між бізнесом, владою, інвестиційними компаніями та ОТГ Дніпропетровщини. Розвиваються різні формати державно-приватного партнерства. Приклади такої співпраці – будівництво міжнародного аеропорту «Дніпро» та екопарку.

Рис.1. АТУ Дніпропетровської області після реформування

Водночас, область не позбавлена проблемних наслідків нового районування. Так, під час підготовки центральними органами влади пропозицій щодо меж укрупнених районів для нового районування, не було враховано місцевих тонкощів. В результаті - наявна диспропорція, за якої низка територій

² ОТГ Дніпропетровщини презентували свої інвестиційні проєкти на регіональному форумі / Дніпропетровська ОДА. URL : <https://adm.dp.gov.ua/news/otg-dnipropetrovshchini-prezentuvali-svoyi-investicijni-proyekt-na-regionalnomu-forumi>

опинилася у вкрай невідгідних умовах. А незгода частини громад може призвести до соціального вибуху. Прецедентом був протест жителів ОТГ Петропавлівського та Межівського районів, міста Першотравенська проти нового районування. Невдоволені віднесенням їхніх населених пунктів до новостворюваного району з центром в Синельниковому, з яким вони не пов'язані ані економікою, ані інфраструктурою. Ба більше, Синельникове – це містечко, і райони, які до нього доєднались, – теж фінансово слабкі (Рис. 2).

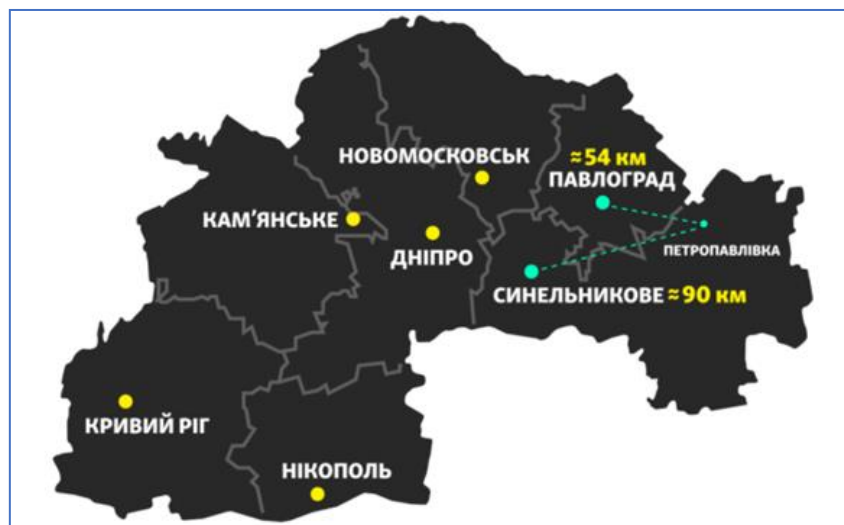

Рис. 2. Прецеденти нового районування Дніпропетровської області

На рівні сіл ситуація теж далека від ідеальної. Так, наприклад, ті громади, що були самодостатніми та утримували себе (зокрема, обладнували інфраструктуру села, ремонтували дороги, утримували власну комунальну техніку, навіть, продавали послуги сусіднім селам) до реформування, адміністративним шляхом об'єднали всупереч побажанням жителів. Наслідком цього стала ситуація, коли громада «має гроші на зарплату старости та діловода, а податки йдуть у район».

Дискусійними є й питання розподілу повноважень у процесі децентралізації. ОМС потрібно мати чіткі фінансові компенсатори і широкі повноваження. Головними стейкхолдерами такої концепції розвитку є міська

влада Дніпра³. Насамперед - створення муніципальної поліції безпеки, яка існує в країнах Євросоюзу, впровадження інституту мирових суддів, яким можуть довіряти люди, а також передача місцевому самоврядуванню регулювання земельних питань - системи Геокадастру. Взагалі питання довіри людей – є наріжним каменем філософії реформи.

Серед повноважень ОМС мають бути також адміністрування місцевих податків і можливість здійснювати екологічний контроль. Держава повинна віддати всі притаманні місцевому самоврядуванню функції. Сама ж має займатися такими питаннями, як держбезпека, зовнішня політика, армія, економіка.

Отже, реформа децентралізації на рівні регіонів з 2015 року пройшла важкий та значний шлях, позначившись протестами районної влади, з амбіціями місцевого бізнесу, з відкритим спротивом державним реформам, пасивною позицією голів місцевих рад і небажанням мешканців починати зміни з себе. Безумовно, певний вплив мала політична складова реформ.

Реформу в цілому можна назвати успішною вже тому, що протягом багатьох років не вдавалося оптимізувати новий АТУ, визначити чіткі повноваження та коло відповідальності на кожному рівні управління. Задля ефективного завершення реформування, необхідним вважається:

- На законодавчому загальнодержавному рівні привести діяльність усіх органів місцевої виконавчої влади у відповідність до нового районування,
- На місцях інституційно та методично підтримувати громади, провести серію навчань, які базуватимуться на досвіті роботи ОТГ, можливо залучити до цієї роботи спеціалістів обласних рад,
- На рівні кожної громади розробити власні стратегії розвитку громад,

³ Очільник Дніпра Філатов запропонував передати повноваження МВС з охорони порядку місцевим громадським об'єднанням // «5» перший український інформаційний <https://www.5.ua/polityka/ochilnyk-dnipra-filatov-zaproponuvav-peredaty-povnovazhennia-mvs-z-okhorony-poriadku-mistsevym-hromadskym-obiednanniam-245617.html>

- Центральним органам виконавчої влади у взаємодії з ОМС розглянути можливість створення нових інституціональних структур з передачею повноважень – муніципальної поліції безпеки, інституту мирових суддів,
- у разі прийняття змін до Конституції, переформатування місцевих державних адміністрацій на органи префектурного типу, і зміни на рівні районних та обласних рад, і створення нової системи нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування,
- можливо, в якості законодавчої ініціативи - створення проекту кодифікованого законодавчого акту, куди б увійшла більшість аспектів діяльності місцевого самоврядування, наприклад, Місцевого кодексу.

Отже, процес децентралізації повинен бути тісно пов'язаний з новою регіональною політикою та трансформацією всієї регіональної структури, а також, забезпечувати соціальну легітимність та справедливість.

Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь. Авт.: Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: 2019. – 115 с.

Ляшенко В.І., Солдак М.І. Модернізація промисловості регіонів в контексті територіальної та функціональної децентралізації / В.І. Ляшенко, М.І. Солдак // Вісник економічної науки України: науковий журнал. – К: ІЕП НАНУ, 2018 – Вип. 2(35).

Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні [Текст]: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (20 грудня 2019 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. М. Микієвича, проф. О. Сушинського, доц. Р. Бедрія. - Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. - 300 с.

Шаров Ю.П. Європейські стандарти публічного управління: проекція на муніципальний рівень / Ю. Шаров, І. Чикаренко // Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол.: С.М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. - Д.: ДРІДУ НАДУ, 2010. - Вип. 1 (4).- С. 295-304.

ФУНКЦІОНУВАННЯ РАД СУСПІЛЬНОЇ КОРИСТІ ЯК ПЛАТФОРМ ПОБУДОВИ ПАРТНЕРСТВА ЗАРАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ РІВНІ В СУЧАСНІЙ ПОЛЬЩІ

Лесняк Віталій Юрійович
кандидат політичних наук, доцент
доцент кафедри політології та соціології
Рівненського державного гуманітарного університету

Термін «сталий розвиток» є офіційним українським відповідником англійського терміну «*sustainable development*», дослівний переклад якого також може набути форму «життєздатного розвитку» чи «самопідтримуваного розвитку». У польській інтерпретації цей термін прийнято тлумачити як «*zrównoważony rozwój*» — «зрівноважений» або ж «збалансований розвиток».

Концепція «сталого розвитку» з'явилася в результаті об'єднання економічної, соціальної і екологічної складових та містить вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості, відсутності расової, гендерної, національної дискримінації, спрямована на підвищення рівня життя та освіченості населення, подолання голоду, нерівності та бідності у світі.

Важливим питанням у реалізації концепції сталого розвитку стало виявлення її вимірюваних індикаторів. У цьому напрямку систематично працюють міжнародні експерти та науковці. Подібні індикатори пов'язують вищевказані три складові і відображають як екологічні, економічні, так і соціальні аспекти.

Власне, згідно з показниками реалізації цілей сталого розвитку у 2020 році¹, Польща знаходиться на 23 місці з індексом 78,10², натомість Україна

¹Sustainable Development Report 2020 [Electronic resource]. — Mode of access: <https://sdgindex.org/reports/sustainable-development-report-2020/>

²Poland Indicators. Sustainable Development Report 2020 [Electronic resource]. — Mode of access: <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/POL/indicators>

знаходиться на 47 позиції з індексом 74,24³. Поряд з Польщею на 22 місці знаходиться Іспанія з показником 78,11 та Латвія (24 місце, 77,73). Поряд з Україною знаходяться Еквадор (46 місце, 74,26) та Китай (48 місце, 73,89). Польща, посідаючи 23 місце, випереджає багато розвинених країн (наприклад, Італію з 30-им місцем чи США – з 31-им). Це досягається завдяки системній роботі щодо досягнення цілей сталого розвитку на рівні багатьох регіонів та громад. Аналізуючи подібно до дослідження про реалізацію 100-ею іспанських міст 17 цілей сталого розвитку⁴ результати польського дослідження «Рейтинг польських сталих міст 2021 Аркадіс»⁵ щодо успішності досягнення 50-ма найбільшими містами Польщі загальних цілей сталого розвитку у сфері економіки, суспільства і середовища, можна припустити, що загальні досягнення Польщі пов'язані з налагодженням впровадженої у 1998 році успішної адміністративно-територіальної реформи, що забезпечила функціонування з 1 січня 1999 року традиційного, трьохланкового поділу на гміни, повіти і воєводства; та передбачила функціонування широкої мережі центральних та територіальних державних інститутів та органів місцевого самоврядування, котрі й забезпечують сталий розвиток на рівні держави в цілому.

Забезпечення ефективної взаємодії влади з громадськістю є одним із ключових пріоритетів діяльності державного апарату та органів місцевого самоврядування. Саме тому злагоджені принципи двосторонньої співпраці між владними органами та громадськими організаціями повинні будуватись на основі успішної адміністративної практики розвинених європейських держав.

Згідно із Законом Польської республіки від 24 квітня 2003 року про суспільно корисну діяльність та волонтерства⁶, співпраця між органами

³ Ukraine Indicators. Sustainable Development Report 2020 [Electronic resource]. — Mode of access: <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/UKR/indicators>

⁴ Informe “Los Objetivos de Desarrollo Sostenible en 100 ciudades españolas 2020” [Electronic resource]. — Mode of access: <https://spanish-cities.sdgindex.org/>

⁵ Ranking polskich miast zrównoważonych 2021 Arcadis [Electronic resource]. — Mode of access: https://samorzad.pap.pl/sites/default/files/2021-05/RPMZ%202021_RAPORT.pdf

⁶ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tekst jedn.: Dz.U.2016. Nr 239 z późn. zm.) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=wdu20030960873>

територіального самоврядування та неурядовими організаціями відбувається на основі (ст. 5): делегування неурядовим організаціям реалізації публічних завдань; взаємного інформування про заплановані напрямки діяльності; консультування з неурядовими організаціями в сферах, які стосуються їхньої статутної діяльності; консультування з приводу проектів нормативних актів; створення спільних органів дорадчого та ініціативного характеру; укладення договорів про виконання місцевих ініціатив; договорів про партнерство в рамках політики розвитку.

Однією з форм інституційної співпраці влади та громадянського суспільства є створення спільних допоміжних консультаційних органів, що складаються з представників неурядового сектора та публічної адміністрації. Відповідно до ст. 5 абз. 2 п. 2 Закону про суспільно корисну діяльність та волонтерство, особливим видом такої співпраці є воєvodські, повітові та гмінні ради діяльності суспільної користі ⁷. Окрім вказаних рад також передбачене функціонування відповідних рад діяльності суспільної користі при урядовій адміністрації. У такий спосіб ради діяльності суспільної користі як консультативні інституції створюються як на рівні місцевого самоврядування, так і на рівні органів державної влади.

Ради суспільної користі мають за мету брати участь у створенні органами самоврядної влади актів місцевого права та бути дискусійним майданчиком при плануванні сталого розвитку регіону, визначенні локальної публічної політики, напрямків розвитку місцевої громади. Закон про суспільно корисну діяльність та волонтерство передбачає реалізацію радами діяльності суспільної користі таких функцій: висловлення рекомендаційних висновків в справах щодо функціонування громадських організацій, зокрема при виробленні програм співпраці між органами влади та неурядовими організаціями; висловлення висновків стосовно проектів актів місцевого права щодо сфер публічних завдань, визначених у ст. 4; надання допомоги або виголошення висновків у конфліктних

⁷ Blicharz J. Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Ustawa o spółdzielniach socjalnych / Jolanta Blicharz. – Warszawa: LEX Wolters Kluwer business, 2012. – S. 212.

ситуаціях між органами публічної адміністрації та неурядовими організаціями; висловлення висновків в справах, що стосуються публічних завдань та адресування виконання цих завдань громадським організаціям; висловлення висновків щодо проектів стратегії розвитку відповідних структур територіального самоврядування. Додатково воєводські ради виконують також функцію організації виборів представників неурядових організацій до складу моніторингового комітету відповідно до ст.14 Закону від 11 липня 2014 про засади реалізації політики фінансової згуртованості в фінансовій перспективі 2014-2020⁸.

Однак для аналізу діяльності воєводських, повітових та гмінних рад суспільної користі розуміння одного лише Закону є недостатнім. Адже їхнє функціонування тісно пов'язане з рівнем культури співпраці, партнерським досвідом та взаємною довірою між владою та конкретною локальною спільнотою. Оскільки скликання воєводських, повітових та гмінних рад діяльності суспільної користі не є обов'язковим⁹, це може лише вказувати на їх допоміжний, дорадчо-консультативний характер, що залежить насамперед від рівня політичної культури представників органів місцевого самоврядування та громадськості. Проте, не зважаючи на дорадчий характер діяльності територіальних рад суспільної користі, вони ефективно функціонують на рівні більшості структур місцевого самоврядування, хоча й ініціатива щодо активізації їхньої діяльності залежить насамперед від волі представників влади.

Таким чином, планування сталого розвитку регіону, повіту чи місцевої громади не можливе без залучення представників впливового третього сектору. Саме тому ради суспільної користі є тією платформою, яка забезпечує партнерство органів публічної влади з громадським сектором для обговорення,

⁸ Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014-2020 (Dz. U. poz. 1146, z późn. zm.) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20160000217>.

⁹ Kosowski J. Współpraca jednostek samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi / J. Kosowski. — Warszawa : Wolters Kluwer Polska. — 2012. — S.160.

планування, реалізації сталого розвитку на рівні відповідних територіальних утворень.

Blicharz J. Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Ustawa o spółdzielniach socjalnych / Jolanta Blicharz. – Warszawa: LEX Wolters Kluwer business, 2012. – 487 s.

Informe “Los Objetivos de Desarrollo Sostenible en 100 ciudades españolas 2020” [Electronic resource]. — Mode of access: <https://spanish-cities.sdgindex.org/>

Kosowski J. Współpraca jednostek samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi / J. Kosowski. — Warszawa : Wolters Kluwer Polska. — 2012. — 222 s.

Poland Indicators. Sustainable Development Report 2020 [Electronic resource]. — Mode of access: <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/POL/indicators>

Ranking polskich miast zrównoważonych 2021 Arcadis [Electronic resource]. — Mode of access: https://samorzad.pap.pl/sites/default/files/2021-05/RPMZ%202021_RAPORT.pdf

Sustainable Development Report 2020 [Electronic resource]. — Mode of access: <https://sdgindex.org/reports/sustainable-development-report-2020/>

Ukraine Indicators. Sustainable Development Report 2020 [Electronic resource]. — Mode of access: <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/UKR/indicators>

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tekst jedn.: Dz.U.2016. Nr 239 z późn. zm.) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=wdu20030960873>

Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014-2020 (Dz. U. poz. 1146, z późn. zm.) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20160000217>

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ БЕЛОРУССКОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ НОВЫХ ПАТОЛОГИЧЕСКИХ ВЫЗОВОВ И ПРОЦЕССОВ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Павлов Константин Викторович,
доктор экономических наук,
профессор кафедры экономики,
Полоцкий государственный университет,
Беларусь

В последнее время существенно возрос уровень неопределенности и изменчивости организационно-экономической и экологической среды. Особенно это стало очевидным в условиях пандемии COVID-19, когда даже в развитых странах уровень ВВП сократился на 7-8 %, усилилась социальная напряженность в обществе, а вместе с этим возросла и вероятность возникновения так называемых цветных революций со всеми вытекающими отрицательными последствиями. В народно-хозяйственном комплексе Республики Беларусь, как и во многих других странах, особенно сильно снизился уровень развития услуг (сфера туризма, транспортное сообщение и т.д.), хотя в целом уровень снижения ВВП здесь был не столь существенен, как в большинстве развитых стран. Связано это с мерами государственного регулирования, принятыми правительством страны.

Все эти негативные явления, нередко называемые вызовами современного мира, обобщенно можно назвать патологиями социально-экономического и экологического характера (этот термин образован от греческого «патос», что означает болезнь). Учитывая, что в последние десятилетия на разных уровнях общественной иерархии участились всевозможные кризисы, которые весьма болезненно переживаются населением, представляется, что развитие различного рода патонаук является весьма актуальным. И речь здесь идет не только об известных традиционных науках медико-биологического характера

(патоанатомии, патопсихологии, патофизиологии и т.п.), но и о новых научно-учебных дисциплинах общественного характера. Начиная с 90-х годов XX века автор в ряде научных работ уже высказывал идею о целесообразности возникновения и развития такого рода патонаук [1], которые было предложено называть патоэкономикой [2], патоэкологией [3] и пр.

Влияние пандемии COVID-19 на функционирование социально-экономической системы практически всех стран мира воочию показало, насколько серьезно может быть влияние патогенных факторов на систему общественного воспроизводства, на сколько может измениться функционирование так называемой нормальной социально-экономической и экологической системы вплоть до появления общественных закономерностей патологического типа.

Однако наряду с негативными факторами на функционирование общественных систем большое влияние оказывают и прогрессивные факторы, особенно связанные с передовыми технологиями и другими направлениями современного научно-технического прогресса. Таким образом, равновесное функционирование общества в значительной мере зависит от соотношения (даже можно сказать – от противодействия) этих двух групп факторов – патологических вызовов современного мира и факторов, связанных с НТП. В настоящее время к последней группе относятся процессы цифровизации общества на разных уровнях управленческой иерархии.

Таким образом, факторы общественного развития и возникающие вследствие их действия социально-экономические тенденции с достаточной степенью условности можно разбить на две большие группы. К первой группе следует отнести факторы и тенденции негативного характера, связанные с действием всевозможных патологий (экономических, социальных, экологических, территориальных, правовых и т.п.), отрицательно влияющих на функционирование производственной системы. Ко второй группе, наоборот, можно отнести позитивные факторы и тенденции, прежде всего связанные с

прогрессивным влиянием НТП и таким его перспективным направлением, как цифровизация общества.

Проведенный анализ свидетельствует, что в обозримой перспективе влияние этих двух групп факторов и тенденций окажет существенное воздействие на уровень равновесия и устойчивости общественных систем, во многом определяет динамику и перспективы развития социума и его различных составляющих. От того, какая из этих двух групп факторов и тенденций возобладает, во многом и будет зависеть состояние общественного устройства: будет ли оно деградировать или, наоборот, прогрессировать и развиваться. Очевидно, что от этого зависит динамика многих важнейших экономических показателей – уровня и темпов роста ВВП, качества жизни, инфляции и многих других значимых параметров.

1. Лузин Г.П. Патозкономика: задачи, проблемы, направления исследований. Монография/ Г.П. Лузин, К.В. Павлов– Апатиты: Изд-во Кольского НЦ РАН, 1995. – 111с.
2. Павлов К.В. Патологические процессы в эколого-экономической сфере: монография / К.В. Павлов – Германия: Изд-во LAP LAMBERT, 2011. – 438 с.
3. Павлов К.В. Патологические процессы в экономике: монография / К.В. Павлов – М.: Магистр, 2009. – 461 с.

СМАРТСПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: АНАЛІЗ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ

Швець Наталія Вячеславівна,
кандидат економічних наук, доцент, докторант
Інститут економіки промисловості НАН України

З 2018 р. Україна розпочала впровадження європейської методології стратегування регіонального розвитку на основі підходу смартспеціалізації (Strategy for Smart Specialization – S3), який передбачає виявлення та цілеспрямовану підтримку унікальних внутрішніх можливостей регіонів до трансформації економік та їх інноваційного розвитку. На сьогодні в усіх областях затверджені стратегії до 2027 р. та згідно з Порядком розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації (Постанова Кабінету України від 11.11.2015 р. № 932 із змінами) кожен регіон з різним ступенем опрацювання визначив не менше однієї стратегічної цілі на засадах S3.

На даному етапі регіональні робочі групи знаходяться у процесі підприємницького відкриття (Entrepreneurial Discovery Process), за результатами якого мають бути визначені пріоритети смартспеціалізації та розроблені плани дій щодо їх реалізації. Враховуючи новизну та відсутність практичного досвіду в Україні проведення такої роботи, регіони потребують не тільки методичної, а й інформаційно-аналітичної підтримки задля успішного проходження зазначеного процесу і досягнення бажаних результатів. Така підтримка має ґрунтуватися на вивченні практики смартспеціалізації в європейських регіонах, які розпочали застосовувати підхід S3 після прийняття у 2010 р. Стратегії «Європа 2020», одним з пріоритетів якої стало розумне зростання – розвиток економіки, заснований на знаннях та інноваціях. Варто звернути увагу на те, що другим стратегічним напрямом, позначеним програмними документами ЄС, є сталий розвиток, ґрунтований на ефективному використанні ресурсів, створені екологічної та конкурентоспроможної економіки. Передбачається, що зазначені

стратегічні пріоритети мають підсилювати один одного задля досягнення динамічних позитивних змін у регіонах Європи.

Сьогодні багато українських науковців досліджують різні аспекти імплементації підходу смартспеціалізації в європейських країнах, насамперед країнах Центральної та Східної Європи. Так, в статті Г. Возняк та Т. Кльоба¹ систематизовано досвід стратегування на засадах смартспеціалізації Польщі, Чеської республіки, Румунії, Латвії й Естонії та надано рекомендації для України щодо планування регіонального розвитку з використанням підходу S3. О. Амоша, В. Ляшенко та І. Підоричева² дають оцінку можливостям розвитку польсько-українських міжрегіональних та транскордонних відносин у контексті розумної спеціалізації. Г. Шевцова³ за результатами аналізу європейського досвіду робить висновок про важливість врахування Цілей сталого розвитку під час визначення регіональних пріоритетів, що, на думку автора, відкриває перспективні шляхи трансформації та інноваційної модернізації, зокрема для вітчизняної хімічної промисловості.

Разом з помітним зростанням науково-практичного інтересу до теми імплементації в Україні концепції S3, питання використання підходу смартспеціалізації в контексті завдань сталого розвитку поки що не знайшли широкого висвітлення у вітчизняних наукових публікаціях. З урахуванням зазначеного, метою дослідження є вивчення польського досвіду регіональної смартпріоритизації у напрямі реалізації Цілей сталого розвитку.

Основною інформаційною базою для аналізу польських смартпріоритетів стала Платформа S3⁴ (Smart Specialisation Platform) – цифровий продукт

¹ Возняк Г.В., Кльоба Т.Л. Смарт-спеціалізація як інноваційна стратегія економічного зростання регіонів: досвід країн Центральної та Східної Європи для України. *Бізнес Інформ*. 2020. №11. С. 59-68. doi: 10.32983/2222-4459-2020-11-59-68.

² Amosha A., Liashenko V., Pidorycheva I. Inter-regional and cross-border spaces in the context of smart specialization. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*. 2019. NO. 140. P. 7-16. doi: 10.29119/1641-3466.2019.140.1.

³ Шевцова Г.З. Сучасні тренди та пріоритети розвитку європейської хімічної індустрії: аналітичний огляд. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2 (39). С. 36-45. doi: 10.37405/1729-7206.2020.2(39).36-45.

⁴ Eye@RIS3: Innovation Priorities in Europe. Smart Specialisation Platform. URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/map>.

Єврокомісії, призначений для підтримки країн/регіонів щодо розробки і реалізації стратегій смартспеціалізації. Згідно з європейською практикою, зовнішня компонента цільових орієнтирів для вибору пріоритетів регіонального розвитку визначається цілями політики смартспеціалізації. Це перелік актуальних інноваційних трендів, що були зазначені у програмі «Горизонт 2020», та Флагманській ініціативі «Інноваційний союз». Одна з цілей політики S3, а саме ціль J – Сталі інновації, розкриває предметні сфери R&D, спрямовані на досягнення Цілей сталого розвитку.

Національна стратегія смартспеціалізації Польщі містить три пріоритети із зазначенням цілі J: (1) Біоекономіка, що включає агропродовольчий сектор, лісове господарство та навколишнє середовище; (2) Стала енергетика; (3) Природні ресурси та поводження з відходами. Сталі інновації як базис для регіонального розвитку обрали 15 із 16 зареєстрованих на Платформі S3 польських регіонів. Кількісний аналіз вибору предметних сфер інновацій в рамках цілі J показав (див. рис.1), що регіони Польщі переважно сконцентрувалися на реалізації можливостей ефективного використання ресурсів (J.65), створенні екоінновацій (J.63) та розробках і застосуванні технологій сталої енергетики (J.68).

Реалізація регіональних смартпріоритетів у визначених домінантних інноваційних сферах передбачає й найбільше залучення видів економічної діяльності, включаючи сільське, лісове, рибне господарство, добувну і переробну промисловості, енергетику, будівництво, соціальну сферу та креативні індустрії. Участь організацій (установ) R&D-сектору передбачена регіонами тільки у чотирьох напрямках створення сталих інновацій: J.65 – Ефективність використання ресурсів, J.67 – Стале сільське господарство, J.68 – Стійка енергетика та відновлювані джерела енергії, J.70 – Стале виробництво та споживання. Таке обмежене залучення професійної наукової та технічної діяльності до реалізації стратегічних смартнапрямів є незрозумілим, оскільки їхній інноваційний характер передбачає обов'язкову участь суб'єктів сектору R&D. Також встановлено, що освіта як вид економічної діяльності зустрічається

лише в пріоритеті Селезьського воєводства, зареєстрованого під назвою «ІКТ», який охоплює дуже різноманітний спектр майбутніх інноваційних розробок, включаючи технології для забезпечення чистого навколишнього середовища, створення ефективних енергетичних мереж, удосконалених виробничих систем, розвиток промислових біотехнологій тощо. Затребуваність такого широкого переліку технологій майбутнього однозначно вимагає модернізації існуючих та розроблення нових освітніх програм для підготовки фахівців у відповідності до перспективних потреб.

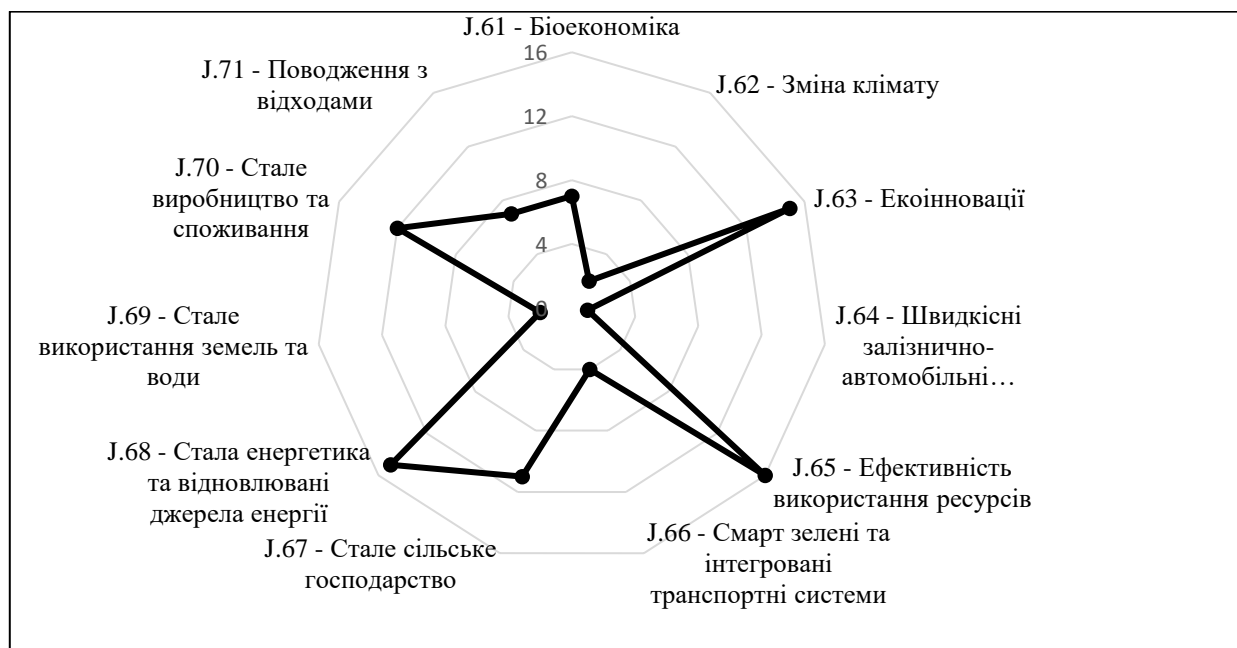

Рис. 1. Вибір регіонами Польщі предметних інноваційних сфер цілі «Сталі інновації»

Також характерним для польських регіональних пріоритетів є те, що у половини з них ціль «Сталі інновації» поєднується з ціллю Е – KETs (Key Enabling Technologies – Ключові перспективні технології), яка теж має складову сталого розвитку, зокрема позначену кодом Е.39 – Промислові біотехнології.

Отже, можна стверджувати, що в стратегіях смартспеціалізації польських регіонів передбачено активне втілення прагнень ЄС до сталого розвитку з акцентом на відновлювальну енергетику, підвищення ефективності використання природних ресурсів та створення безпечних продуктів.

Спираючись на досвід інших країн, українським регіонам при виборі смартпріоритетів також необхідно враховувати посилення в Європі тенденції екологізації економік.

Зі зростанням усвідомлення суспільством важливості боротьби зі зміною клімату і збереження навколишнього середовища збільшується увага інституцій ЄС до екологічних питань та удосконалюється загальноєвропейська політика щодо реалізації Європейського зеленого курсу. Зазначене також не оминуло концепцію S3, яка у 2018 р. отримала новий напрям розвитку, сформульований як S4 (Smart Specialisation Strategies for Sustainability) – Стратегії смартспеціалізації для сталого розвитку. Підхід S4 має системно мобілізувати інновації на міжгалузеві рішення та змінити політику уряду щодо інвестування країн/регіонів з метою регулювання розвитку у напрямі досягнення Цілей сталого розвитку. Зазначені зрушення у методологічних засадах європейського підходу смартспеціалізації обов'язково необхідно враховувати у поточних процесах смартпріоритизації українських регіонів.

Amosha A., Liashenko V., Pidorycheva I. Inter-regional and cross-border spaces in the context of smart specialization. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*. 2019. NO. 140. P. 7-16. doi: 10.29119/1641-3466.2019.140.1.

Eye@RIS3: Innovation Priorities in Europe. Smart Specialisation Platform. URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/map>.

Возняк Г.В., Кльоба Т.Л. Смарт-спеціалізація як інноваційна стратегія економічного зростання регіонів: досвід країн Центральної та Східної Європи для України. *Бізнес Інформ*. 2020. №11. С. 59-68. doi: 10.32983/2222-4459-2020-11-59-68.

Шевцова Г.З. Сучасні тренди та пріоритети розвитку європейської хімічної індустрії: аналітичний огляд. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2 (39). С. 36-45. doi: 10.37405/1729-7206.2020.2(39).36-45.

ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ З УПРАВЛІННЯ ОЗЕЛЕНЕННЯМ МІСТ

Погребняк Л.О.,
кандидат технічних наук.,
доцент кафедри екологічного менеджменту,
Донецький державний університет управління

Розвиток сучасного міста неможливий без урахування екологічних потреб його мешканців – городян, життя та здоров'я яких здебільшого залежить від якості довкілля, насамперед, міського зеленого простору, як системоутворюючої складової загальної екологічної системи міста.

Досвід європейських країн у питаннях міського благоустрою та формування системи озеленення є прикладом позитивних нововведень для нашої країни з багатьох питань, починаючи із створення переважно пішохідних зон, де заборонено пересування на автомобілях, до формування розгалуженої мережі озелених територій, майданчиків, зон, бар'єрно-архітектурних споруд тощо. – тобто, комплексної системи озеленення міста.

Наприклад, у Великобританії широко застосовується залучення до вирішення проблем, пов'язаних із комунальним господарством, власників приватного капіталу, які на основі конкурсного відбору отримують право надання послуг із прибирання вулиць, приміщень, поводження із побутовими відходами, утримання та розширення зелених об'єктів та інших озелених територій міста [2].

Деякі країни використовують у житлово-комунальному господарстві міст приватну ініціативу у формі укладання контракту «зацікавленого управління» з фізичною чи юридичною особою. Умови контракту базуються на принципі підвищення доходу підприємства не за рахунок підвищення цін за свої послуги, а шляхом підвищення ефективності його роботи, тобто, економії ресурсів, зниження витрат, застосування новітніх технологій, зростання показників охоплення населення та якості послуг. Пріоритетним напрямком такої форми взаємодії муніципалітетів та підприємств, що претендують на укладання

договорів, визначено, найчастіше, формування та розвиток системи озеленення території міста.

У будь яких формах залучення капіталу приватних власників до співпраці у сфері комунальної діяльності на органах міського управління полягає відповідальність із забезпечення та контролю діяльності приватних підприємств.

Для сфери зеленого благоустрою Фінляндії характерне широке залучення акціонерних товариств, акціонерами яких є комуни (громади), яким підпорядковані більшість комунальних господарств [2].

Показовим можна вважати приклад Голландії, де за єдину модель благоустрою міста визнано забезпечення переміщень населення за допомогою велосипедів: не менше 30% переміщень за маршрутом «дім-робота-дім» та 60% - «дім-школа-дім». Формування інфраструктури велосипедних маршрутів передбачає широке використання можливостей озелених територій, майданчиків, вздовж дорожньої мережі міста. Загалом, вибір маршруту велосипедного пересування залежить, насамперед, від ступеня озеленення [2].

Звичайно, особливо цікавим для України є досвід з державного регулювання житлово-комунального господарства, благоустрою населених пунктів та озеленення міських територій у країнах Східної Європи, з якими ми маємо спільну історію перебування у складі СРСР. Такі країни, як Литва, Латвія та Естонія досить швидко здійснили перехід до демократичного устрою своїх держав, який супроводжувався процесом децентралізації влади і формування чітких меж між повноваженнями органів місцевого самоврядування та органами державної виконавчої влади [2].

Реформування економіки та системи управління, яке супроводжувало процес приватизації та появу приватного сектору економіки, забезпечило розмежування приватного підприємництва та органів державного управління, яких було звільнено від участі у конкурентній сфері економіки, що дозволило їм підвищити ефективність своєї діяльності та зосередитися на вирішенні проблем благоустрою міста та житлово-комунального господарства.

Так, реформами у сфері управління передбачалася передача державних

активів комунальних господарств у власність органів місцевого самоврядування. Паралельно, відбувалися процеси створення акціонерних компаній, які ставали власниками, балансоутримувачами комунальних господарств, у тому числі у сфері благоустрою: формування, утримання, та охорони зон озеленення населених пунктів [2].

Такі ринкові нововведення та широке залучення громадськості до співпраці з органами місцевого самоврядування, надання їй розширених можливостей впливу на органи управління не могли не призвести до суттєвих змін у їх діяльності.

Розглянемо приклад Литви, законодавством якої передбачені, зокрема, такі види діяльності місцевих органів влади у сфері благоустрою населених пунктів: догляд та утримання пам'ятників культурного значення; забезпечення санітарно-гігієнічних умов будинків і територій навколо них; розташування у загальних місцях рекламних матеріалів, об'яв та іншої нагальної інформації; утримання та догляд місць загального користування, зелених насаджень, парків та інших природних об'єктів; організація надання муніципальних послуг (поводження із побутовими відходами, прибирання прибудинкових та між будинкових територій, створення дитячих майданчиків, зон озеленення тощо.); утримання територій та майданчиків міста у належному стані (будівництво, реконструкція, підтримка стану вулиць, доріг, майданів, зелених зон, створення кладовищ та їх утримання тощо.).

Досвід Литви цікавий у налагодженні ефективної співпраці з питань будівництва та розвитку інфраструктури, надання послуг населенню, підвищення рівня благоустрою міста між місцевими органами влади через створену нову, засновану на добровільних засадах, інституцію – Асоціацію місцевих органів Литви. З одного боку, місцеві муніципалітети цілком автономні та мають досить широкі повноваження, з іншого, через інструменти Асоціації, набутий досвід її членів, використання спільних фінансових фондів у вигляді кредитів, інвестування, можливості конкретних міст значно зростають. Також, значно підвищується вага місцевої влади у спірних питаннях з органами

державного управління, зокрема, розподілу місцевих видатків, фінансування програм і проектів місцевого чи державного значення, формування місцевої економічної, екологічної, соціальної стратегії та політики.

У Литві використовуються дуже лояльні підходи до форм власності підприємств, що задіяні у наданні комунальних послуг. Це можуть бути державні, муніципальні підприємства (тобто, акціонерні товариства з обмеженою відповідальністю), акціонерні компанії, приватні та неприбуткові компанії, товариства, у тому числі громадські організації. Усі муніципальні підприємства, що надають комунальні послуги, зареєстровані як акціонерні товариства з обмеженою відповідальністю. Фінансовий розподіл коштів для виконання комунальних видів робіт відбувається за допомогою відкритих тендерів.

Майже аналогічний підхід до розподілу обов'язків щодо задоволення потреб міського населення застосовується і у Польщі, де кожний муніципалітет має статус юридичної особи, з усіма його повноваженнями. Якщо держава приймає участь у фінансуванні певних програм чи проектів у місті, вона, через орган державної адміністрації, може передати частину своїх повноважень місцевій адміністрації. Наприклад, однією із особливостей взаємодії органів державної та місцевої влади у Польщі є спільна відповідальність за стан доріг, їх утримання та спільне фінансування. Муніципалітети країни можуть об'єднуватися у «Комунальні союзи» [2].

У країнах ЄС ще наприкінці ХХ сторіччя виникла необхідність узгодження зусиль з забезпечення благоустрою населених пунктів та територій у контексті сталого розвитку. Тому, ще у 2000 році була прийнята так звана «Ландшафтна конвенція», метою якої визначено створення, регулювання, планування та охорона ландшафтів і яка набула чинності у 2004 році рішенням Ради Європи. У 2006 році до Конвенції приєдналася і наша країна.

Сфера застосування цієї Конвенції розповсюджується на усі природні земельні ресурси, внутрішні та морські води з їх басейнами і акваторіями, ландшафти, соціо- екологічні системи населених пунктів та території, що

знаходяться під їх управлінням.

У рамках Ландшафтної конвенції передбачені сумісні заходи із визначення країн чи конкретних організацій із найбільш ефективною реалізацією своєї ландшафтної політики, що може бути відзначеним у вигляді нагороди та використаним у якості прикладу для застосування у політиці інших країн.

В Україні відповідно до Закону України «Про благоустрій населених пунктів» [3] та Постанови Кабінету Міністрів України «Про організацію щорічного всеукраїнського конкурсу «Населений пункт найкращого благоустрою і підтримки громадського порядку» з 2003 року [2] щорічно проводиться всеукраїнський конкурс «Населений пункт найкращого благоустрою і підтримання громадського порядку».

Треба зазначити, що, на жаль, хоч Україна і приєдналася до Ландшафтної конвенції, її вітчизняне законодавство досі недостатньо адаптоване до законодавства ЄС з цього приводу.

По-друге, в Україні не вирішені питання формування державної політики у сфері благоустрою території країни у цілому, хоча вже прийняті Закони України «Про благоустрій населених пунктів» [3] та «Про місцеве самоврядування в Україні» [4], які стосуються і сфери благоустрою населених пунктів за допомоги їх систем озеленення, що розглядається як складова житлово-комунального господарства, але не включає розгляду благоустрою територій, прилеглих до населених пунктів.

Тому, для забезпечення реалізації Україною Ландшафтної конвенції необхідно сформувати єдину державну політику в сфері благоустрою країни.

Зарубіжний досвід державного управління сферою благоустрою населених пунктів дозволяє визначити, що на якість та ефективність заходів із запровадження дій щодо підвищення стану благоустрою впливають багато чинників, пов'язаних як із аспектами містобудування взагалі, так і з запитами та потребами мешканців.

У рамках існуючої Стратегії сталого розвитку ЄС планується розроблення та прийняття Лісової і Морської стратегії, якими передбачено ефективне

заліснення територій та посилення контролю за імпортом товарів, які можуть наносити шкоду лісовим ресурсам; запровадження процедури «нульової толерантності» стосовно незаконного рибальства. Підсумовуючі досвід впровадження зелених ідей окремих країн ЄС, необхідно визначити сучасні напрямки загально європейського курсу на озеленення та збереження біорізноманіття [1].

Механічне копіювання закордонного досвіду не може бути прийнятним, враховуючі відмінності у політичному, економічному, екологічному, соціальному устрої між країнами, але нехтувати можливостями використання та адаптації до наших умов напрацьованих європейцями інструментів не раціонально і не на користь нашої країни.

1. Вісім ідей для зелених міст України: посібник для міст, громад і громадян. / авт. кол.: С. Романко, Н. Андрусевич. – Київ: 350.org, 2020. – 56 с.

<https://promprylad.ua/ua/miskiy-sad-na-dahu-promprilad-renovatsiya>.

2. Ігнатенко О.П. Державне регулювання сфери благоустрою населених пунктів: дис. д-ра. наук держупр. Київ, 2016. 460с.

3. «Про благоустрій населених пунктів»: Закон України від 06.09.2005 №2807-IV. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/> - Ст. 10-15, 21-25, 28. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>

4. «Про місцеве самоврядування в Україні»: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1997-2021. - № 24. - Ст. 1-3, 24,26. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>

НАДАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГОЛОВНИМ СОЦІОЛОГІЧНИМ ПРОБЛЕМАМ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ ЗАДЛЯ ПІДТРИМАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Данієлян Ліліт Володимирівна,
студентка 3 курсу факультету психології, історії та соціології
Під керівництвом Черкашиної Т.О.,
доцентки кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та соціології
Херсонський державний університет, Україна

На сьогодні, молодь в економіці країни відіграє дуже важливу роль та функції. Завдяки мобільності молодого покоління та його високому потенціалу, воно є майбутнім суспільства та держави, оскільки має можливість впливати на суспільний прогрес та виступати головною рушійною силою сучасного світу, тобто для сталого розвитку суспільства необхідно досконало вивчити проблеми зайнятості молоді, задля їх вирішення. На разі значна частина трудового потенціалу молоді не використовується на ринку праці, оскільки не витримує конкурентної боротьби із представниками старших поколінь.

Стійкий розвиток, сталий розвиток — загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Як сформулювала визначення сталого розвитку у своїй доповіді Комісія Брундтланд, це «розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». ¹

Для розкриття та надання характеристики проблем зайнятості молоді, задля подальшого їх вивчення, слід розуміти визначення поняття «молодь».

Молодь – це соціально-демографічна група, яка переживає період становлення соціальної та психофізіологічної зрілості, адаптації до виконання

¹ Сталый розвиток [Електронний ресурс] URL.: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

соціальних ролей дорослих, тому саме ця категорія людей є дуже важливим об'єктом дослідження соціології.²

Вивченням проблем зайнятості молоді в Україні займалися: Н.Богданова, Б. Буяк³, А.Журавльов, Г. Качан, І.Мачуліна¹, Н.Подобєд, М.Підлісний, О.Сіпакова⁴ та інші.

Зайнятість молоді тісно пов'язана із загальним станом сфери зайнятості. Вона має власні виміри та проблематику, що у відповідь вимагають використання специфічних заходів.

В економічно розвинених країнах безробіття молоді частково пов'язане з такими чинниками як: період закінчення школи і початок періоду праці, різні форми вияву дискримінації, відсутністю у молоді досвіду роботи, циклічні тенденції ринку праці та деякі структурні фактори. У країнах, які знаходяться на стадії економічного розвитку, молодіжне безробіття може бути пов'язане з недостатнім розвитком та зростанням економіки. У бідних країнах безробіття та бідність працюючих є нагальними й актуальними проблемами більшості молодих жінок та чоловіків, які намагаються заробити на життя.

Більша частина сільської молоді з низьким рівнем освіти не мають можливості досягти успіху у сфері праці, що спричинено відсутністю підтримки зі сторони інфраструктури, відсутністю ресурсів тощо. Для сільського господарства це все має не аби які наслідки, бо інвестиції в інфраструктуру та розвиток навичок у сільському господарстві є ключовим з огляду на зростання дефіциту сільськогосподарських продуктів.⁵

² Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія молоді» для студентів спеціальності «Соціологія»: укл. Мачуліна І. І. Дніпродзержинськ, ДДТУ, 2013. 92 с.

³ Буяк Б. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціально-правової держави та громадянського суспільства. Наукові записки. Випуск 36. Вінниця, 2012. С. 198-209.

⁴ Сіпакова О.А. Ціннісні орієнтації студентської молоді // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2014. №3 (24). С. 110-116.

⁵ Молодіжна зайнятість: подолання гендерних бар'єрів для молодих жінок і чоловіків [Електронний ресурс] URL:: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_120504.pdf

Хоча проблема молодіжного безробіття є природною, проте вона у будь-якій країні є негативним явищем. З однієї сторони, молодий вік сприяє високій мобільності у пошуку роботи, а з іншої, молоді не вистачає трудового і життєвого досвіду.⁶

Однією з поширених є думка, що проблема молодіжного безробіття є більш закономірною, ніж кризовою, зокрема в Україні, і остаточне подолання безробіття серед молоді об'єктивно є неможливим. Але у будь-якому разі саме від державних структур буде залежати ефективність форм та методів, котрі будуть використані для подолання або зменшення молодіжного безробіття. Однією з важливих проблем молоді в Україні є проблема її недостатньої зайнятості, яка обумовлена такими причинами: невідповідність між попитом і пропозицією на ринку праці, низька адаптованість молоді на ринку праці, відсутність досвіду роботи, підвищені вимоги у молодих людей щодо працевлаштування (престиж професії/посади, розмір заробітної плати), зміст, характер і умови праці. Показником, що характеризує зайнятість на ринку праці, є рівень зайнятості, який визначається відношенням (у %) кількості зайнятого населення віком від 15 до 70 років до всього населення зазначеного віку чи населення за відповідною соціально-демографічною ознакою.⁷

За даними Державної служби статистики України, у 2018 р. рівень економічної активності серед осіб у віці 30 – 34 років становив 83,3 %, у віці 25 – 29 років – 79,6 % та був вищим, ніж в середньому серед населення віком 15 – 70 років (62,6 %). Водночас серед осіб віком 15 – 24 роки цей показник склав лише 33,7 % (для порівняння, в ЄС-28 рівень економічної активності молоді у віці 15 – 24 роки у 2018 р. становив 41,7 %).⁸

Низькі показники економічної активності серед молодого покоління віком 15-24 роки пояснюються тим, що саме в цей період життя молодь отримує освіту

⁶ Молодь на ринку праці України: проблеми, тенденції й особливості. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197267897.pdf>

⁷ Проблеми зайнятості молоді на ринку праці України. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=227>

⁸ Там само.

та відкладає свій вихід на ринок праці, але серед молоді є значна кількість осіб, які своєчасно не скористалися правом зайняття першого робочого місця і з'являється прірва при переході від навчання до праці. Такі люди є найбільш уразливими на ринку робочої сили, оскільки поступово втрачають кваліфікацію і надію отримати роботу за набутою спеціальністю та працевлаштовуються часто не за фахом або шукають роботу за межами країни.²

Найвищий рівень безробіття молоді у віці 15 – 24 років підкреслює, що складність та тривалість переходу молоді від навчання до стабільної та задовільної роботи залишається суттєвою проблемою. Серед безробітних цієї вікової категорії біля 40 % складають ті, які не працювали, не навчалися і не набували професійних навичок, проте активно шукали робочі місця, або намагалися розпочати власну справу. Саме ця категорія молоді перебуває в зоні постійного ризику соціального відчуження.⁹

Деякі характеристики та виміри молодіжної зайнятості відрізняються у залежності від таких соціально-демографічних критеріїв: стать, вік, етнічне походження, рівень освіти та професійне навчання, сімейний стан, стан здоров'я та працездатність тощо. Певні групи більш уразливі та натикаються на перешкоди, коли перебувають на ринку праці. Небезпека криється у тому, що вразливі групи молоді можуть припинити пошук роботи, втратити довіру до системи управління, яка на їхню думку не є спроможною втілити в життя їхні очікування, і у крайніх випадках, це може призвести до політичної нестабільності та зростання екстремізму.¹⁰

Отже, розвиток молодіжного сегменту ринку праці характеризується такими рисами як: посилення дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили, зниження рівня економічної активності молоді, зростання рівня безробіття серед молоді, збільшення частки молодих людей, зайнятих у неформальній сфері

⁹ Проблеми зайнятості молоді на ринку праці України. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=227>

¹⁰ Молодіжна зайнятість: подолання гендерних бар'єрів для молодих жінок і чоловіків [Електронний ресурс]. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_120504.pdf

економіки, збільшення чисельності трудових мігрантів серед молодих людей. Що є наслідком виявлення недосконалості механізмів державного регулювання зайнятості молоді на ринку праці, що означає необхідність вирішення проблеми зайнятості молоді, оскільки сталий розвиток прямопропорційно залежить від зайнятості молоді, бо молодь – це рушій розвитку суспільства.

Буяк Б. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціально-правової держави та громадянського суспільства. *Наукові записки*. Випуск 36. Вінниця, 2012. С. 198-209.

Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія молоді» для студентів спеціальності «Соціологія»: укл. Мачуліна І. І. Дніпродзержинськ, ДДТУ, 2013. 92 с.

Молодіжна зайнятість: подолання гендерних бар'єрів для молодих жінок і чоловіків [Електронний ресурс] URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_120504.pdf

Молодь на ринку праці України: проблеми, тенденції й особливості. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197267897.pdf>

Проблеми зайнятості молоді на ринку праці України. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=227>

Проблеми молодіжної зайнятості в Україні та шляхи їх подолання. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019>

Сіпакова О.А. Ціннісні орієнтації студентської молоді // *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. №3 (24). С. 110-116.

Сталий розвиток [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

СОЦІОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОВЕДЕННЯ МІСЦЕВИХ РЕФЕРЕНДУМІВ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Падалка Г.М.

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та суспільно-гуманітарних дисциплін
Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

В Україні довгий час використовувався адміністративно-територіальний поділ, започаткований ще в УРСР (в рамках існування СРСР), який відповідав тогочасним потребам політично-економічного розвитку територій. Подальші зміни в усіх сферах (політичній, економічній, соціальній та гуманітарній), які відбувалися в Україні з 90-х років ХХ століття почали вимагати нових підходів до адміністративно-територіального поділу виходячи із сучасних потреб сьогодення. Основними чинниками необхідності таких заходів стало зменшення кількості населення у сільській місцевості, зменшення промисловості та переформатування економічних зв'язків як всередині країни, такі і ззовні. В таких умовах ефективність існування органів місцевої влади тільки знижувалася, що не давало можливості ефективно використовувати інститут місцевого самоврядування разом із використанням усіх форм прямої (безпосередньої) демократії. Все це призвело до того, що «переважна більшість територіальних громад через їх надмірну подрібненість та надзвичайно слабку матеріально-фінансову базу виявилися неспроможними виконувати всі повноваження органів місцевого самоврядування», а саме «створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад» [7]. Результатом переосмислення необхідності дієвих та кардинальних заходів стало розроблення

та впровадження заходів з децентралізації, адже «місцеве самоврядування є тим правовим інститутом, що надає широкі можливості для застосування форм прямої (безпосередньої) демократії, оскільки, за онтологією та визначеною природою, максимально наближене до особи у прямому та опосередкованому значенні» [8, с.5]. Початком «докорінної зміни системи влади та її територіальної основи на всіх рівнях» стало схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади разом із затвердженням Плану заходів щодо її реалізації, які дали старт реформі у 2014 році [1]. Результати проведення реформ з децентралізації першого етапу реформ можна побачити на офіційному порталі «Децентралізація дає можливості» (Див. рис.1) [1].

Рис. 1. Результати першого етапу децентралізації.

Що стосується другого етапу, то «2020 рік став ключовим у питанні формування базового рівня місцевого самоврядування: 12 червня 2020 року Уряд затвердив новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня», яким було «сформовано 1469 територіальних громад, що покриватимуть усю територію країни» [1]. Тобто, можна говорити про завершення формування базового рівня місцевого самоврядування через місцеві органи влади.

Тобто, можна побачити, що «запровадження повноцінного місцевого самоврядування на рівні районів та областей», коли «районні та обласні ради отримали розширену сферу компетенції та право формувати власні виконавчі органи», стало передумовою виникнення потреби у впровадженні інституту місцевого референдуму як засобу громадського контролю за діяльністю органів місцевої влади» як на районному так і на обласному «рівнях адміністративно-територіального устрою держави подібно до практики розвинених демократичних держав Європи» [9, с.32]. Таким чином, можна говорити про те, що «проголошена та впроваджувана децентралізація, як один із принципів побудови нової політико-правової системи, лише підвищує роль та відповідальність місцевого самоврядування у системі організації суспільства. А тому інститутам залучення громадян до здійснення права на управління в рамках місцевого самоврядування слід приділяти особливу увагу.» [8, с.5], оскільки «з точки зору репрезентативності інтересів мешканців адміністративно-територіальних одиниць найважливішим таким інструментом є інститут місцевого референдуму» [9, с.26], а «місцевий референдум» розглядається як «форма прийняття територіальною громадою рішень з питань, що належать до відання місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування» [6, ст.1]. На жаль, «узагальнення практики проведення місцевих референдумів в Україні» виявило «чинники, які заважають територіальним громадам використовувати цей інститут для прийняття важливих локальних рішень, зокрема: відсутність чіткої концепції безпосередньої місцевої демократії в Україні, у тому числі й щодо інституту місцевого референдуму; існуючі проблеми організаційно-правового регулювання проведення місцевого референдуму, у тому числі й щодо

фінансового забезпечення; наявність потужного адміністративного чинника, який впливає як на підготовку та проведення місцевого референдуму, так і на реалізацію його результатів; незавершеність проведення реформи системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні; недостатня взаємодія органів місцевого самоврядування з членами територіальної громади; відсутність дієвих форм контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування з боку територіальної громади; необізнаність населення з правами у сфері місцевого самоврядування, реальними механізмами їх безпосередньої участі у прийнятті управлінських рішень на місцевому рівні.» [3, с.259]. Вказане дає змогу говорити про те, що розпочавши реформи з децентралізації необхідно і надалі отримати високий темп змін та перетворень, адже задумане буде тільки тоді ефективно функціонувати, коли все буде зроблено у комплексі. Так, у своїй передвиборчій програмі Президент України В. Зеленський питанням місцевого самоврядування виділів цілий розділ, який отримав назву «Народовладдя через референдуми», в якому, зокрема, передбачалося розроблення, внесення на розгляд та схвалення проекту Закону «Про народовладдя», положеннями якого закріплювався «механізм, за яким тільки Народ України буде формувати основні завдання для влади через референдуми та інші форми прямої демократії» [4]. На жаль, на сьогодні прийнято Закон України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум», який визначає правові засади здійснення народного волевиявлення через всеукраїнський референдум, його організацію та порядок проведення [5]. Що стосується питань місцевих референдумів, то законодавчо це питання досі не врегульовано, а тому на сьогодні «головними ризиками застосування даного інституту (місцеві референдуми) є: неузгодженість у законодавстві України (право на проведення місцевих референдумів гарантує Конституція України, але відсутнє з 2012 року законодавче регулювання механізму його реалізації); перевищення повноважень місцевої влади при винесенні на народне обговорення питань, які не належать до предметів відання органів місцевого самоврядування, маніпуляція громадською думкою, спроби легітимізувати протизаконні рішення,

або рішення, які суперечать інтересам громади; інертність громадськості (у широкому сенсі слова) у захисті своїх інтересів» [2, с.17] унеможливають забезпечення виконання завдань децентралізації, а саме: «розвиток форм прямого народовладдя: виборів, референдумів» [1]. Крім того, відсутнє законодавче врегулювання інших форм прямої (безпосередньої) демократії, а саме: «народна законодавча ініціатива; «народне вето»; відкликання народних депутатів України; публічні консультації» [9, с.50], що не дає змоги ефективно здійснювати «конкуренцію (конкуренцію політичним, регіональним та бізнес-елітам, що монополізували доступ до влади)» та «контроль (контроль органів влади з боку громадськості)», що стає все більш актуальним, зважаючи на широкий спектр повноважень та ресурсів, переданих від центральної влади до місцевої (наочним прикладом є інформація на рис.1). Зважаючи на зазначене, можна відзначити, що актуальним є питання нормативно-правового забезпечення питань широкого використання на місцевому рівні усіх форм прямої (безпосередньої) демократії, а саме: місцевий референдум, «народна законодавча ініціатива; «народне вето»; відкликання народних депутатів України; публічні консультації», що дасть змогу створити ефективну модель місцевого самоврядування, яка здійснюватиме конкуренцію та контроль над місцевою владою. А це в кінцевому результаті сприятиме забезпеченню сталого розвитку територій.

1. Децентралізація дає можливості. Сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>

2. Досвід застосування місцевого референдуму в Україні як складової місцевої демократії/ Доповідь Лабораторії законодавчих ініціатив. Київ. 2016. 23 с. URL : <http://parlament.org.ua/wpcontent/uploads/2017/10/pdfjoiner.pdf>

3. Муркович Л. Місцевий референдум як форма безпосередньої участі населення в управлінні місцевими справами. Державне управління та місцеве самоврядування, 2013, вип. 4(19). С.251-261.

4. Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського. Центральна виборча комісія. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp009pt021f01=233pt001f01=719.doc>.

5. Прийнято Закон «Про народовладдя через всеукраїнський референдум». URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/202047.html>.

6. Про місцеве самоврядування в Україні : закон України. Відомості Верховної Ради України від 25.06.1997 - 1997 р., № 24, стаття 170

7. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Урядовий кур'єр від 11.04.2014 - № 67.

8. Пшивора Б, Ільницький О., Ільків Н. Місцеві референдуми в Україні і Республіці Польща: проблемні питання правового регулювання. Часопис 1/2020. С.3-15. URL : <http://www.wpie.ujd.edu.pl/media/domeny/125/static/bp/1-bohuslav-pshyvora-oleh-ilnytskyi-nataliia-ilkiiv-mistsevi-referendumu-ukraini-respublitsi-polshcha-problemni-pytannia-pravovoho.pdf>.

9. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування : аналіт. доп. / [Павленко І. А., Даниляк О. О., Макаров Г. В., Руденко А. В.]. Київ : НІСД, 2019. 65 с. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/dopovid-1.pdf>.

РОЛЬ МИГРАЦИИ В ДИНАМИКЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНОВ БЕЛАРУСИ ЗА МЕЖПЕРЕПИСНЫЕ ПЕРИОДЫ 1989–2019 ГГ.¹

Сидорович Александр Александрович
кандидат географических наук, доцент,
заведующий кафедрой туризма и страноведения,
Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина,
Беларусь

Роль миграции в формировании и динамике демографического потенциала страны и отдельных регионов определяется не только конкретными значениями численности прибывших и выбывших и миграционным сальдо как их разности, но и соотношением миграционного сальдо с другим компонентом динамики численности населения – естественным приростом. В самом общем случае удельный вес миграционного сальдо в общей динамике населения зависит от типа изменения численности населения – его увеличения либо убыли.

В качестве источников информации о миграционном сальдо могут выступать данные текущего учета прибытий и убытий населения, а также расчетные данные смежных переписей. В межпереписной период численность населения и его половозрастная структура определяются посредством текущего учета демографических событий (фактов рождений и смертей) и миграционных перемещений (фактов прибытия и убытия с данной территории путем регистрации по месту постоянного и временного проживания) с привязкой к предыдущей переписи. Следовательно, миграционное сальдо может быть определено из уравнения демографического баланса (формула 1):

$$МС = ЧН_k - ЧН_0 - Р + У = ЧН_k - ЧН_0 - ЕП, \quad (1)$$

¹ Исследование выполнено при финансовой поддержке БРФФИ (грант № Г20М-030)

где MC – миграционное сальдо; $ЧН_0$ и $ЧН_k$ – численность населения на начало (критический момент предыдущей либо более ранней переписи) и конец периода (последующая либо более поздняя перепись); P – число родившихся за период; $У$ – число умерших за период; EP – естественный прирост (убыль) населения.

Как свидетельствуют данные рисунка 1, за межпереписной период 1989–1999 гг. миграция обусловила увеличение численности населения в Гродненской и Брестской областях, а также в г. Минске. В Гродненской области в условиях естественной убыли положительное миграционное сальдо полностью определило возрастающий вектор динамики численности населения. В Брестской области, так же как и в г. Минске, число родившихся превышало число умерших, в силу чего общий прирост населения распределялся между миграционным и естественным приростом. В этих регионах вклад миграции в увеличение численности населения составил 57 % и 39 % соответственно. Ключевым фактором генерирования миграционных потоков являлось переселение людей с территорий, подвергшихся радиоактивному загрязнению.

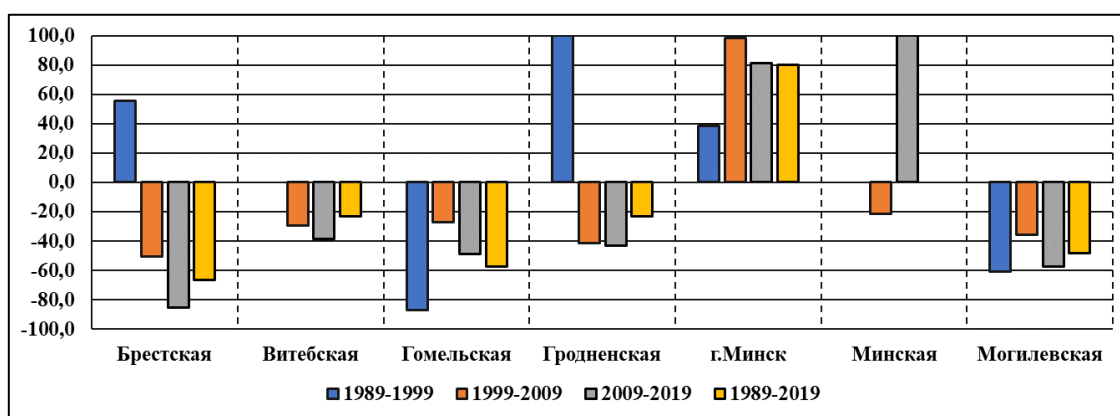

Рис. 1 – Удельный вес миграции в динамике численности населения Беларуси в разрезе областей и г. Минска

за межпереписные периоды 1989–2019 гг., %

Примечание: положительные значения предполагают рост населения, отрицательные – убыль, нулевые – превышение естественной убылью миграционного прироста или превышение естественным приростом миграционной убыли.

Так, миграционная убыль населения была отмечена только в наиболее пострадавших областях – Гомельской и Могилевской. Доля миграции в общем сокращении численности населения составила 87 % и 61 % соответственно. В Минской и Витебской областях положительное миграционное сальдо по своему масштабу уступало естественной убыли, которая и выступила определяющим компонентом динамики численности населения.

Районы с доминирующей ролью миграции как компонента динамики численности населения территориально сосредоточены в Гомельской и Могилевской областях (рисунок 2). Из 24 районов, в которых миграционный отток более чем на половину определил сокращение численности населения, 17 относятся к категории наиболее пострадавших от аварии на Чернобыльской АЭС.

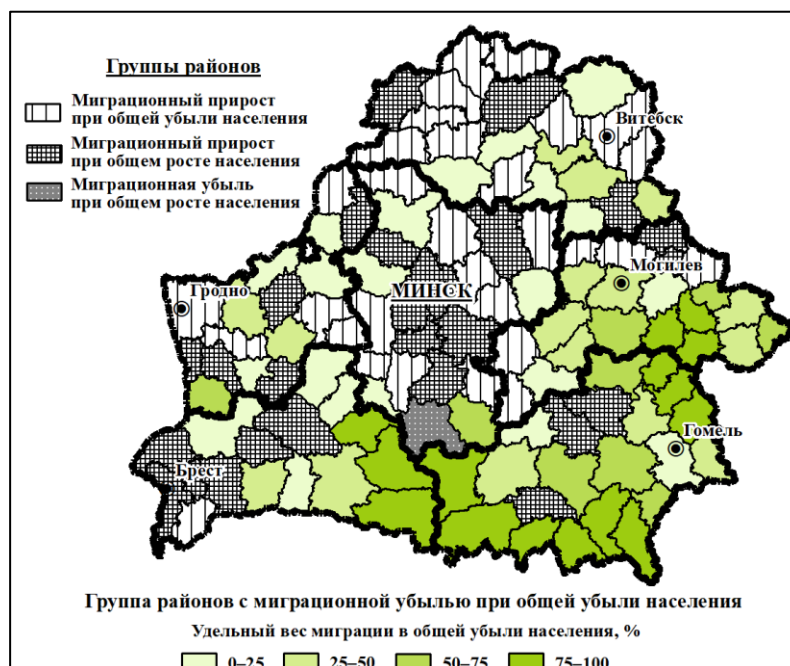

Рис. 2 – Группировка районов Беларуси по удельному весу миграции в общей убыли населения за межпереписной период 1989–1999 гг.

В межпереписной период 1999–2009 гг. единственным регионом притяжения мигрантов выступал г. Минск (+153,3 тыс. чел.). Удельный вес миграции в снижении численности населения варьировал от 22 % в Минской до

41 % в Гродненской области. Невозвратный миграционный поток из областных регионов лишь на 2/3 был принят г. Минском, остальная часть носила характер эмиграционных потерь (около 76,4 тыс. чел.).

В этот период относительная турбулентность миграционных процессов сменилась более однородной структурой миграционного воздействия на демографический потенциал регионов. Число районов с положительным миграционным сальдо сократилось до 9 (рисунок 3). Произошло усиление концентрации миграционного эффекта и роли Минского района в качестве центра – притяжения мигрантов. За счет прибытий из других регионов численность жителей столичного района увеличилась на 18 тыс. человек.

Рис. 3 – Группировка районов Беларуси по удельному весу миграции в общей убыли населения за межпереписной период 1999–2009 гг.

Несмотря на то что естественная убыль населения на уровне районов увеличилась более чем в два раза – с 219 тыс. до 462 тыс. чел., число районов с доминирующей ролью миграционного фактора в динамике численности населения выросло с 24 до 37. Превалирующая роль миграционного оттока в общем сокращении численности населения стала наблюдаться и в индустриально

развитых районах, в том числе в тех, в которых в предыдущий период происходил миграционный прирост на фоне общего роста численности населения (Ивацевичский, Волковысский, Мозырский и др.).

За период 2009–2019 гг. благодаря развитию Минской агломерации и реализации программ по развитию городов-спутников столицы повысилась миграционная привлекательности столичного и пристоличных районов. В результате сложилось положительное миграционное сальдо не только в г. Минске, но и в Минской области. В последнем случае из-за естественной убыли, уступавшей по масштабам миграционному приросту, вклад миграции в общий рост численности населения составил 100 %. В г. Минске на миграционный прирост пришелся 81 % общего прироста.

В 2010-е гг. произошло усиление контрастности в распределении районов по роли миграции в динамике численности населения. Во-первых, выросло до 20 число районов с миграционным приростом, составившим 126 тыс. чел. (рисунок 4).

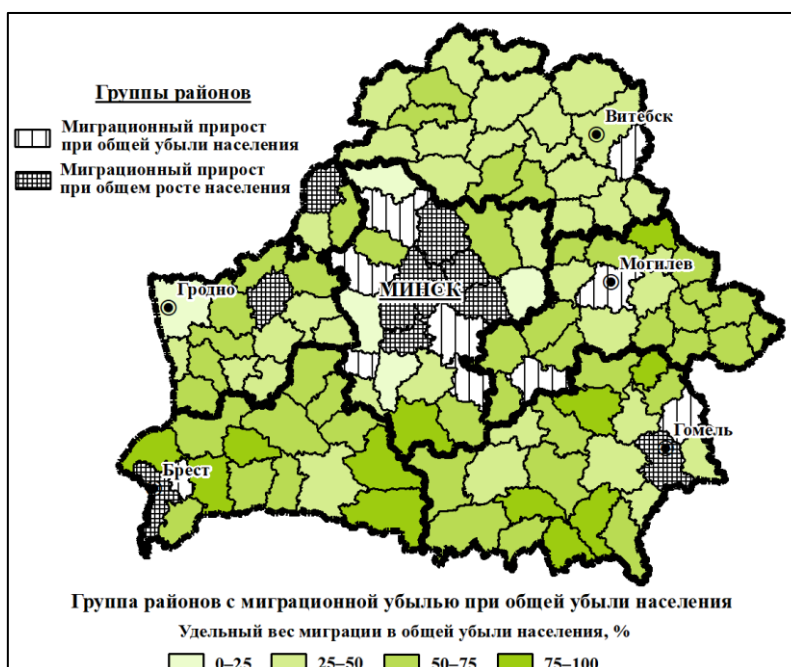

Рис.4 – Группировка районов Беларуси по удельному весу миграции в общей убыли населения за межпереписной период 2009–2019 гг.

В первую очередь это районы Минской области, тяготеющие либо относящиеся к Минской агломерации. Во-вторых, сформировалась группа регионов притяжения мигрантов с общим ростом численности населения. В-третьих, увеличилось число районов с преобладанием миграционного оттока в общей убыли населения (56 районов).

В целом за данный межпереписной период благодаря положительному миграционному сальдо численность городов областного подчинения выросла на 39,3 тыс. чел., что составляет 48 % общего прироста. Параллельно с этим районы Беларуси в результате миграционного обмена потеряли 124,9 тыс. чел., что определило 35 % общей убыли их населения. В 20 районах с миграционным приростом населения число прибывших превысило число выбывших на 125,8 тыс. чел. В 98 районах с миграционной убылью населения сальдо составило -250,7 тыс. чел.

Особенности протекания демографических и миграционных процессов в отдельные межпереписные периоды определили характер и направленность миграционного воздействия на общую динамику численности населения за весь анализируемый период 1989–2019 гг. Миграционная убыль как превалирующий компонент динамики численности населения отмечена в Брестской (67 %) и Гомельской (57 %) областях. Около половины общей популяционной динамики пришлось на миграцию в Могилевской области (49 %). В Гродненской и Витебской областях доля миграционной убыли в общей динамике составила по 23 %. Рост г. Минска за анализируемый период на 80 % был обусловлен миграционным приростом населения. Административные районы в процессе миграционного обмена потеряли 452,8 тыс. чел., что составило 33 % суммарных демографических потерь (рисунок 5).

Рисунок 5 – Группировка районов Беларуси по удельному весу миграции в общей убыли населения за период 1989–2019 гг.

Таким образом, установлено, что миграционный отток как преобладающий компонент динамики численности населения отмечен в Брестской (67 %) и Гомельской (57 %) областях. В г. Минске миграционный прирост обеспечил 80 % общего увеличения населения. Для региональной динамики миграционной ситуации характерны пространственное расширение миграционного оттока населения, увеличение удельного веса миграции в общей убыли населения и концентрация входящих миграционных потоков в ограниченном числе регионов за период 1989–2019 гг.

Корженевич, С. В. Географические закономерности трансформации населения Белорусского Полесья : дис. ... канд. геогр. наук : 25.00.24 / С. В. Корженевич ; БрГУ имени А. С. Пушкина. Брест, 2011. 183 л.

Красовский, К. К. Урбанистическая эволюция Беларуси : монография / К. К. Красовский. – Брест : БрГУ имени А.С. Пушкина, 2009. 237 с.

Сидорович, А. А. Геодемографическая оценка масштабов скрытой миграции в Беларуси по данным переписей населения 1989–2019 гг. / А. А. Сидорович // Весці БДПУ. Серыя 3. Фізіка. Матэматыка. Інфарматыка. Біялогія. Геаграфія. 2021. № 1 (107). С. 60–67.

Сидорович, А. А. Региональная оценка миграционной ситуации в Беларуси на основе данных смежных переписей / А. А. Сидорович // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя 5. Хімія. Біялогія. Навукі аб зямлі. – 2017. – № 1. – С. 102–111.

Шахотко, Л. П. Миграционные процессы в Республике Беларусь / Л. П. Шахотко // Социологические исследования. 1999. № 3. С. 87–97.

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ЦИФРОВИЙ МОНІТОРИНГ ТЕРИТОРІЙ З ТЕХНОГЕННИМ ТИСКОМ ДЛЯ ЇХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Хорольський Валентин Петрович,
доктор технічних наук, професор,
Донецький національний університет економіки і
торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
Квітка Тетяна Володимирівна,
старший викладач,
Донецький національний університет економіки і
торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Парадигма сталого розвитку містить вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості, відсутності расової та національної дискримінації, а головне спрямована на підвищення рівня життя населення. Цілі сталого розвитку ООН були прийняті у 2015р., вони фокусуються на проблемах не тільки країн, що розвиваються, а й розвинених. У роботах фахівців Римського клубу зародилася триєдина концепція сталого розвитку та отримала подальший розвиток у роботах Е. Барб'є, Д. Сакса та ін.[1], які звернули увагу на взаємозалежність трьох ключових аспектів розвитку – екологічного, економічного та соціального. У роботах Е. Барб'є вперше було показано, що цілі охорони навколишнього середовища й економічний розвиток не тільки не суперечать одне одному, а навпаки, можуть сприяти взаємному посиленню. В рамках триєдиного підходу екологія, соціальні та економічні проблеми розглядаються як єдине ціле. Цілями сталого розвитку вважаються досягнення високого рівня життя населення, процвітаюча економіка та збережена природа. Британська економістка Кейт Раворт з Інституту екологічних змін Оксфордського університету кілька років тому почала розробляти «Модель «пончика»»[2], яка пояснює, як країни, міста і люди можуть розвиватися, не

порушуючи при цьому баланс на планеті. Згідно з цією моделлю внутрішнє кільце «пончика» - це мінімум, який необхідний людству, щоб жити добре відповідно до критеріїв, що узгоджуються з метою ООН у сфері сталого розвитку. Ті, у кого немає навіть мінімуму, живуть в «дірі пончика». Зовнішнє кільце «пончика» - є екологічною «стелею», перетнути яку можна тільки з великим збитком для екології. «Тісто» між двома кільцями «пончика» - сфери життя, де потреби людей і планети перетинаються. Такі підходи відповідають «Стратегії сталого розвитку України», метою якої є забезпечення високого рівня та якості життя населення України, створення сприятливих умов для діяльності нинішнього та майбутніх поколінь та припинення деградації природних екосистем шляхом впровадження нової моделі економічного зростання, що базується на засадах сталого розвитку. Досягнення цієї мети відповідає світоглядним цінностям і культурним традиціям українського народу та міжнародним зобов'язанням України. Сталий розвиток орієнтований насамперед на людину та поліпшення якості її життя у сприятливому соціально-економічному середовищі та екологічно чистому, здоровому, різноманітному природному довкіллі.

В Україні внаслідок домінування протягом багатьох років ресурсо- та енергоємних галузей і технологій, сировинної орієнтації експорту та надмірної концентрації виробництва у промислових регіонах утворились території з техногенним тиском. Одним із таких міст є Кривий Ріг, особливість розташування родовищ корисних копалин у межах міста визначає особливість джерел забруднення даної території. У місті розташовані підприємства гірничо-металургійного комплексу а саме: публічні акціонерні товариства "АрселорМіттал Кривий Ріг", ПРАТ «Кривий Ріг Цемент», "Криворізький залізорудний комбінат", "Південний гірничо-збагачувальний комбінат", приватні акціонерні товариства "Центральний гірничо-збагачувальний комбінат", "Північний гірничо-збагачувальний комбінат", "Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат", "ЄВРАЗ СУХА БАЛКА", структурний підрозділ

приватного акціонерного товариства "Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча" ГЗК "УКРМЕХАНОБР", "Криворізький завод гірничого обладнання". Відкрита розробка залізорудної сировини, що проводиться в глибоких кар'єрах є джерелом інтенсивного виділення пилу і шкідливих газів. По-перше, це пов'язано з гірничими роботами в кар'єрах, по-друге, з періодичним проведенням вибухів. Іншим джерелом забрудненості території є гірничо-збагачувальні фабрики, які переробляють залізорудну сировину з метою її збагачення та агломерації.

Одним із шляхів забезпечення сталого розвитку є моніторинг, математичне моделювання та використання цифрових платформ для поліпшення якості життя населення.[3] Основним забруднювачем атмосферного повітря в Україні є промисловість, серед об'єктів якої перше місце посідають підприємства теплоенергетики (близько 29% від усіх шкідливих викидів в атмосферу). Друге місце посідає - чорна металургія яка є виробництвом, що спричиняє інтенсивне забруднення навколишнього середовища. На частку підприємств чорної металургії припадає 15-20% загальних промислових забруднень атмосфери, що становить понад 10,3 млн. т шкідливих речовин на рік, а у районах розташування великих металургійних комбінатів – до 50%. Так 2020 року індекс (ІЗА) по м. Кривий Ріг склав 13,8, що характеризує рівень забруднення як високий, по Україні місто знаходиться на четвертій позиції по рівню забруднення повітря. Все це позначається як на екології в цілому так і на якості життя кожного мешканця міста, як працюючого на промисловому підприємстві так і в будь-якій іншій сфері, на дітях та людях похилого віку.

Число робітників, які працюють на техногенно небезпечних підприємствах, досить велике і неможливо прослідкувати за втратою працездатності кожного робітника. Тому запропоновано модель з використанням методу динаміки середніх, згідно з якою перехід робітника із одного стану (робітник працездатний) до іншого (робітник непрацездатний) відбувається під дією потоку втрати працездатності інтенсивністю λ . [4]

Диференціальні рівняння для середніх чисельностей станів, в безрозмірному вигляді описують математичну модель втрати працездатності:

$$\frac{d\hat{m}_0}{d\theta} = -\hat{m}_0 + \hat{\delta},$$

$$\frac{d\hat{m}_1}{d\theta} = \hat{m}_0,$$

$$\hat{m}_0(\theta = 0) = 1,$$

$$\hat{m}_1(\theta = 0) = 0,$$

$$\text{де } \theta = \lambda \cdot t, \hat{m}_0 = \frac{m_0}{m_{00}}, \hat{m}_1 = \frac{m_1}{m_{00}}, \hat{m}_{10} = \frac{m_{10}}{m_{00}}, \hat{\delta} = \frac{\delta}{\lambda \cdot m_{00}}.$$

де m_0 – середня чисельність здорових робітників, m_1 – середня чисельність непрацездатних робітників внаслідок техногенного тиску, λ – інтенсивність втрати працездатності внаслідок техногенного тиску, δ – інтенсивність поповнення ззовні середньої чисельності працездатних робітників. Дана модель дозволяє провести аналіз, зокрема і графічний кількості непрацездатних робітників на підприємстві.

Статистичний аналіз медичного стану працівників техногенно небезпечних підприємств показав, що спостерігаються випадки, коли працівник хворіє одночасно декількома професійними захворюваннями. Незважаючи на те, що ці випадки зустрічаються досить рідко, хоча наслідки можуть бути серйозними, виникає питання про ймовірність їх виявлення. Як один із можливих шляхів розв'язання цього питання є побудова математичної моделі можливості захворювання декількома професійними захворюваннями працівника техногенно небезпечного підприємства. Спираючись на результати медичних спостережень достовірною математичною моделлю дозволить в цифровій формі зробити обґрунтовані висновки про можливість отримання декількох захворювань працівником з метою уникнення таких випадків. Виходячи із моделі, запропонованої Кейт Раворт для забруднених територій України необхідним є моделювання процесу мінімізації можливості отримання декількох професійних захворювань працівниками техногенно небезпечних підприємств.

Побудова математичної моделі можливості отримання декількох професійних захворювань працівником техногенно небезпечного підприємства базується на результатах медичних аналізів і відповідної діагностики, які підтверджують, що працівник такого підприємства може захворіти одночасно кількома професійними захворюваннями. Таке спостереження дозволяє формалізувати задачу, скориставшись методами теорії ймовірностей

де N – загальна кількість працівників на підприємстві,

M_i – кількість працівників, які захворіли хворобою i – ого типу.

Математична модель приймає вигляд

$$P(A_1 \cdot A_2 \cdot \dots \cdot A_n) = \frac{1}{N^n} \prod_{i=1}^n M_i, \quad (1)$$

$$P(\bar{A}_1 \cdot \bar{A}_2 \cdot \dots \cdot \bar{A}_n) = \frac{1}{N^n} \prod_{i=1}^n (N - M_i), \quad (2)$$

$$P(A_1 \cdot A_2 \cdot \dots \cdot A_k \cdot \bar{A}_{k+1} \cdot \dots \cdot \bar{A}_n) = \frac{1}{N^n} \prod_{i=1}^k M_i \cdot \prod_{i=k+1}^n (N - M_i), \quad (3)$$

$$P(\sum_{i=1}^n A_i) = 1 - \frac{1}{N^n} \prod_{i=1}^n (N - M_i). \quad (4)$$

Таким чином, математичні моделі(1), (2), (3) і (4) дозволяють дослідити можливості захворювання працівника усіма варіантами розглянутими професійними захворюваннями в загальному випадку, з'ясувати який варіант захворювання буде найбільш вірогідним. Моніторинг та вчасне виявлення потенціальних небезпек дозволить зменшити ротацію робітників та витрати на навчання нових.

З іншого боку будь-яке підприємство працює заради прибутку, що в більшості випадків призводить до техногенного забруднення навколишнього середовища. Разом з цим, вимоги сталого розвитку щодо екології встановлюють обмеження на такі забруднення, оскільки вони негативно впливають як на природу, так і на стан здоров'я людей, що мешкають у прилеглих до підприємств районах. Що є особливо актуальним для такого міста як Кривий Ріг. Абсолютно уникнути техногенних забруднень в сучасних умовах неможливо, але виникають питання, пов'язані з границями обмеженості таких забруднень. У такому

випадку можна запропонувати моделювання впливу техногенної забрудненості на прибуток підприємств, операційні системи виробництва продукції яких є джерелами цієї забрудненості. Особливістю розвинутого підходу є застосування диференціальних рівнянь на якісному рівні, що дозволяє скористатись побудовою «м'яких» математичних моделей. З одного боку, враховуються екологічні обмеження, а з іншого – можливе існування оптимальної величини техногенної забрудненості, за якої прибуток підприємства буде максимальним.[5] Математичне моделювання прибутку дозволило визначити умови існування оптимальної величини техногенної забрудненості. Застосування методів теорії подібності і аналізу розмірностей дозволило представити математичну модель прибутку підприємства у безрозмірному вигляді, що зменшило об'єм необхідних обчислень при дослідженнях:

$$\hat{\Pi} = \begin{cases} \frac{1}{e^{\theta_{\text{opt}} + \hat{k}\theta_{\text{opt}}} - (\hat{b} + \hat{k})(e^{\theta_{\text{opt}} - 1})} - \hat{Z}_0 e^{-\gamma\theta_1}, \text{ якщо } \theta_{\text{opt}} \leq \bar{\theta} \\ \frac{1}{e^{\bar{\theta} + \hat{k}\bar{\theta}} - (\hat{b} + \hat{k})(e^{\bar{\theta}} - 1)} - \hat{Z}_0 e^{-\gamma\theta_1}, \text{ якщо } \theta_{\text{opt}} > \bar{\theta} \end{cases},$$

θ_{opt} – оптимальна безрозмірна величина техногенної забрудненості,

$\bar{\theta}$ – гранична безрозмірна величина техногенної забрудненості.

Важливо підкреслити, що побудована математична модель прибутку в умовах техногенної забрудненості дозволяє у цифровій формі, шляхом відповідних обчислень за допомогою комп'ютерних програм, обґрунтувати і дати рекомендації щодо оптимальної величини техногенної забрудненості працюючого підприємства при якій буде досягнуто максимальну величину прибутку. За допомогою одержаних універсальних моделей менеджмент підприємств може провести імітаційне моделювання.

У таких промислових містах як Кривий Ріг неможливо усунути наслідки техногенного забруднення швидко, тому одним із шляхів мінімізації їх негативних впливів є необхідність створення регіональної парадигми здорового харчування, її доступність для усіх працівників підприємств ГМК, а також розширення асортименту і моніторинг споживання якісних, екологічнобезпечних

продуктів для дітей та населення, яке мешкає на території з техногенним тиском. Розв'язання цієї проблеми можливе за допомогою впровадження розробленої

вченими ДонНУЕТ ім.М.Туган-Барановського цифрової платформи «Їжа». Цифрова платформа «Їжа» - це система алгоритмізованих взаємовідносин споживачів здорового харчування з виробниками, яка приводить до зниження витрат за рахунок використання пакету цифрових технологій та зміни системи забезпечення продуктами харчування усіх верств населення регіону. Відмітимо, що платформа «Їжа» побудована з використанням знань і наукових розробок у сфері біо-, нано-, інформаційно-комунікаційних, когнітивних технологій та впровадження інноваційних продуктів для харчування криворізьких гірників, школярів та населення, що мешкає на забруднених територіях [3]. У процесі розробки цифрової платформи «Їжа» автори використали об'єктно-орієнтований підхід.

З позиції об'єктно-орієнтованого підходу продукт харчування людини (гірника, дробарника, збагачувальника, металурга) представлено у вигляді фрейму виду:

$$F_1 = \langle \vec{P}_i; \vec{\Phi}(P_i) \rangle, \quad i, j = 1, n,$$

Де n – число компонентів, які приймають участь в рецептурі харчового продукту, \vec{P}_i - вектор властивостей об'єкту досліджень (екзогенних (вхідна база даних), ендогенних (розрахункові)) вихідних показників безпечного продукту; $\vec{\Phi}(P_i)$ – вектор морфізи (математичні моделі), технології виробництва, робо технологічні комплекси. Розрахунок рецептури (наприклад: макарони з печінкою, вітаміни В і С) виконується за допомогою обчислювальної техніки на рівні $\vec{\Phi}(P_i) = idem$ заданої технології шляхом побудови дерева рецептури. Кожна із вершин дерева рецептури продукту гірника представлена об'єктом $F_j^{(k)}$ (готовий продукт харчування, співвідношення, тіста з печінкою, параметри вітамінізації) з k рівнями ієрархії продукту.[6]

Таким чином запропоновані моделі дозволяють спроектувати комплекс заходів по моніторингу, виявленню, запобіганню та усуненню наслідків негативного впливу на проживання населення на територіях з техногенним тиском. Менеджмент підприємств може використовувати запропоновані математичні моделі для імітаційного моделювання та прогнозування операційних систем з мінімізацією забруднення та оптимальними іншими показниками.

Цифрові системи інтелектуального управління підприємствами промислового комплексу регіону. / В. П. Хорольський, О.В. Хорольська, І.П.Діянов // за загальною редакцією професорів В. П. Хорольського, О.Б.Чернеги. Кривий Ріг: видавець ФО-П Чернявський Д.О., 2020, 564с

Raworth, K. Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist. (2017).

Хорольський В.П., Хорольський К.Д., Рябикіна К.Г. Теорія та практика інноваційно-інтелектуального розвитку регіону з техногенними територіями: моногр.; [за загальною редакцією докторів наук, професорів В.П. Хорольського, О.Б. Чернеги]. Кривий Ріг: Видавець ФО-П Чернявський Д.О., 2019. 633 с.

Хорольський В. П. Моделювання втрати працездатності робітників на техногеннонебезпечних підприємствах. / В.П. Хорольський, В.М.Серебренников, Т.В. Квітка // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. 2019. №6. С.125-132.

Квітка Т. В. Моделювання прибутку в умовах техногенної забрудненості. / Т. В. Квітка. // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2020. №57. С. 35–44.

Хорольський В. П. Соціально-економічні парадигми здорового харчування працівників регіону з техногенними територіями у період пандемії. / В.П. Хорольський, Т.В. Квітка, Ю.М. Коренець // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. 2020. №6. С.164-168.

НОВІ ПІДХОДИ ДО ТЕОРІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Пелех Оксана Богданівна,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту
Рівненського державного гуманітарного університету

Нові теоретичні підходи - група теорій¹, що включає теорії, які було створено в результаті пошуку причин диференціації темпів розвитку і які визнають, що найважливішим для економічного розвитку є мобілізація внутрішніх потенціалів конкретного регіону.

Нова економічна географія – (П. Кругман). Цей напрям мислення, який враховує насамперед просторові аспекти соціально-економічного розвитку.

В останні десятиліття ХХ ст. виникнення нових теоретичних підходів до просторових аспектів соціально-економічного розвитку мало місце в рамках економічної географії. Одним із творців таких теорій є П. Кругман², який понад чверть століття тому заявляв, що настав час вважати просторові аспекти основним чинником розвитку економіки. Складність реальної соціально-економічної ситуації на межі ХХ і ХХІ ст. означала, що просторові зв'язки стали розглядатися не просто як один із багатьох чинників, які детермінують зростання й розвиток, а як основний чинник, що визначає соціально-економічні процеси. Це символізує якісну зміну теорій зростання й розвитку.

На думку прихильників теорії, основну роль у просторових взаємодіях відіграють дві внутрішні сили, що викликають процеси концентрації та деконцентрації людської діяльності, зокрема економічної. Результатом дії цих сил є формування, розвиток і розпад агломерації. У випадку, коли з погляду суб'єкта соціально-економічної діяльності вигоди від локалізації та урбанізації є вищими, ніж негативний вплив процесу агломерації, маємо справу з явищем

¹ Nowińska-Łażniewska E. Relacje przestrzenne w Polsce w okresie transformacji w świetle teorii rozwoju regionalnego. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 2004. s.12.

² Krugman P. R. Development Geography, and Economic Theory, Ohlin Lectures, Cambridge London: MIT Press, 1995. 127 p.

концентрації активності. У протилежному випадку спостерігається деконцентрація господарської діяльності.³

Еволюційна економіка – (Р. Нельсон, С. Вінтер, Дж. Дозі, Ж. Меткалф), належить до однієї з найсучасніших теорій економічного зростання та розвитку, хоча «батьком» цієї теорії небезпідставно визнають австрійського економіста першої половини ХХ ст. Й. Шумпетера.

Узагальнено еволюційна економіка представляє собою економічну концепцію, яка має на меті опис економічних процесів за аналогією з еволюційними процесами в природі. Дослідники вказують на три особливості, які відрізняють її від решти теорій: роль концепції рівноваги, важливість динамічних процесів і особливості суб'єктів господарювання⁴.

Предметом еволюційної економіки є процеси змін в економічних структурах, які розглядаються в довгостроковій перспективі в умовах швидко прогресуючих ускладнень і розмаїть у сфері технологій, організації та поведінки «економічних гравців», що намагаються адаптуватися до швидко змінюваних соціально-економічних структур. Головним об'єктом пізнання є мотиви залучення людини до економічної діяльності. Принципи економічного розвитку, сутність економічної діяльності та механізми, які керують цією діяльністю, аналізуються з допомогою інструментів природничих наук. На відміну від «класичної економіки», теорії, які охоплює концепція, не абстрагують економічну сферу від системи соціально-економічних впливів. Вони визнають вплив на економічну діяльність психологічних, культурних, соціологічних, кліматичних, політичних і технологічних чинників. Крім того, вони аналізують економічний процес із погляду динаміки, а саме: намагання досягнути стану рівноваги, з якого систему постійно виводять різні чинники⁵.

3 . Gałąska A. Teoretyczne podstawy rozwoju regionalnego – wybrane teorie, czynniki i bariery rozwoju regionalnego. Teoretyczne Studia BAS. 2017. Nr 1(49). S.50.

4 Zalega T. Ekonomia ewolucyjna jako jeden z nurtów współczesnej ekonomii - zarys problematyki. Studia i Materiały. Wydział Zarządzania. Uniwersytet Warszawski. 2015. Nr 2. S.171.

5 Gałąska A. Teoretyczne podstawy rozwoju regionalnego – wybrane teorie, czynniki i bariery rozwoju regionalnego. Teoretyczne Studia BAS. 2017. Nr 1(49). S.52.

Концепція сталого розвитку розширює й удосконалює неоліберальну парадигму, але не є альтернативою, яка заперечує її сутність. У ній так само економічний розвиток на чільному місці й розглядається насамперед як економічне зростання. Однак концепція сталого розвитку бере до уваги ті соціально-економічні чинники та їхні взаємозв'язки, які забезпечують так званий сталий екологічний і соціальний розвиток «з урахуванням потреб майбутніх поколінь, зокрема використання невідновлювальних і майже відновлювальних ресурсів»⁶. Концепція сталого розвитку є продовженням неоліберальної парадигми в тому сенсі, що вона задає нові цілі розвитку, пов'язані зі стійкістю екосистеми, а також новим ринком, об'єктом якого є операції купівлі-продажу викидів у природне середовище⁷. Тобто предметом економіки сталого розвитку є управління в системі «суспільство – економіка – навколишнє середовище». Іншими словами, концепція сталого розвитку запроваджує нову філософію, в якій обов'язок людини полягає в управлінні природним середовищем, що дозволяє зберегти основи життя та розвитку як сучасних, так і майбутніх поколінь. Тут головним завданням менеджменту є не прибуток, а збереження сталості соціально-економічного розвитку, тоді як прибуток – лише один із показників господарської діяльності.

Концепція передбачає, що джерелом екологічних загроз є технологія виробництва. Прихильники концепції вважають, що оцінка негативних впливів виробництва є необхідним стимулом для вироблення заходів, спрямованих на захист навколишнього середовища, а ринок прав на викиди є найефективнішим засобом зменшення викидів. Варто зауважити, що надмірна експлуатація навколишнього середовища також безпосередньо пов'язана з рівнем споживання та способом життя, а не лише з технологіями⁸.

6 Gałaska A. Teoretyczne podstawy rozwoju regionalnego – wybrane teorie, czynniki i bariery rozwoju regionalnego. *Teoretyczne Studia BAS*. 2017. Nr 1(49). S.13.

7 Matysiak A., Struś M. Paradygmat rozwoju zrównoważonego. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*. 2015. Nr 213. S.20.

8 Matysiak A., Struś M. Paradygmat rozwoju zrównoważonego. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*. 2015. Nr 213. S.16.

Концепція інтелектуальної спеціалізації – це новий підхід у політиці ЄС, який був запроваджений Європейською комісією у 2010 р. і опублікований у вигляді окремого документа «Європа-2020 – Стратегія для інтелектуального, сталого та інклюзивного зростання» і який став ключовим елементом політики ЄС щодо регіонів. Стратегія включає три взаємопов'язаних пріоритети⁹: розумне зростання (розвиває економіку, побудовану на знанні та інноваціях); сталий розвиток (ґрунтується на ефективному та екологічно безпечному використанні ресурсів); інклюзивне, або всеохоплювальне, включення (підтримка економіки високої зайнятості, забезпечення соціальної і територіальної цілісності). Метою стратегії є вироблення в усіх країнах ЄС для кожного регіону індивідуального підходу щодо виходу з рецесії з подальшим забезпеченням довгострокового розвитку. Стратегія вимагає, щоб кожен регіон обрав спеціалізацію, яка представляє собою набір чітко визначених пріоритетів з огляду на сильні та слабкі сторони регіону, його інноваційний потенціал, наявну інфраструктуру промислового й науково-технічного співробітництва, спрямування економіки в ті сфери, в яких він матиме конкурентні переваги.

В основі концепції лежать чотири припущення¹⁰: 1) створити мережу досліджень та інновацій, яка б забезпечила можливість конкурувати з великою кількістю суб'єктів (Європейський науковий простір); 2) процес ідентифікації інтелектуальної (розумної) спеціалізації не повинен бути надто бюрократизованим чи дуже широким; він мусить концентруватися на тих сферах науки й інновацій, які пов'язані із соціально-економічними умовами та ресурсами регіону; 3) зміст поняття «інтелектуальна спеціалізація» визначається так званими технологіями загального призначення, які формують можливості розвитку, а не кінцеві розв'язки конкретних проблем; 4) винятково важливим є

9 Grądział A. Strategia inteligentnej specjalizacji stymulatorem rozwoju gospodarczego regionów. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, 2014. Nr 37, T.2. Gospodarka regionalna i międzynarodowa. S.244.

10 Foray D. Understanding “Smart Specialisation”. The question of R&D Specialisation: Perspectives and policy implications. Institute for Perspective Technological Studies – Joint Research Centre. Seville. 2009. P.14.

процес впровадження спеціалізації, який має бути процесом творчим, що базується на потенціалі розвитку регіону, а не на довільно вибраному адміністративному рішенні. Тому соціально-економічний розвиток країн / регіонів¹¹ повинен визначатися інвестиційними пріоритетами, які в умовах швидко змінюваного середовища вимагають ретельного планування, актуалізації та верифікації. Водночас вільний вибір шляхів розвитку здійснюється з урахуванням отримання максимального ефекту в межах відведеного фінансування. Інтелектуальна спеціалізація вимагає реальної зацікавленості як із боку влади на всіх рівнях (ЄС, країни, регіону), так і з боку науковців і бізнесу, що базується на їхній тісній співпраці.

Foray D. Understanding “Smart Specialisation”. The question of R&D Specialisation: Perspectives and policy implications. Institute for Perspective Technological Studies – Joint Research Centre. Seville. 2009.

Gałąska A. Teoretyczne podstawy rozwoju regionalnego – wybrane teorie, czynniki i bariery rozwoju regionalnego. *Teoretyczne Studia BAS*. 2017. Nr 1(49).

Godlewska S. Strategie na rzecz inteligentnej specjalizacji (RIS3) – instrument realizacji polityki rozwoju vs. warunek pozyskiwania funduszy unijnych. *Przegląd Europejski*. 2013. Nr 4 (30).

Grądział A. Strategia inteligentnej specjalizacji stymulatorem rozwoju gospodarczego regionów. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, 2014. Nr 37, T.2. *Gospodarka regionalna i międzynarodowa*.

Krugman P. R. *Development Geography, and Economic Theory, Ohlin Lectures*, Cambridge London: MIT Press, 1995.

Matysiak A., Struś M. Paradygmat rozwoju zrównoważonego. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*. 2015. Nr 213.

Nowińska-Łaźniewska E. *Relacje przestrzenne w Polsce w okresie transformacji w świetle teorii rozwoju regionalnego*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 2004.

Zalega T. *Ekonomia ewolucyjna jako jeden z nurtów współczesnej ekonomii - zarys problematyki*. *Studia i Materiały. Wydział Zarządzania. Uniwersytet Warszawski*. 2015. Nr 2.

¹¹ Godlewska S. Strategie na rzecz inteligentnej specjalizacji (RIS3) – instrument realizacji polityki rozwoju vs. warunek pozyskiwania funduszy unijnych. *Przegląd Europejski*. 2013. Nr 4 (30). S.90.

ІНВЕСТУВАННЯ ЯК СПОСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА СВІТОВИХ РИНКАХ

Шкляр Вікторія Вікторівна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри ТПЕ
Державний університет інфраструктури та технологій
Сирих Юлія,
студентка ФУТ, групи ТМ-1811
Державний університет інфраструктури та технологій

Однією з важливих складових нової парадигми економічного росту світових ринків стає розгляд інвестицій в контексті цілей сталого розвитку (ЦСР). Вирішення інвестиційних проблем та використання їх можливостей починають реалізовуватися на регіональних ринках та занурюються в більш широку виробничу базу. Конкуренція на основі витрат за інвесторів в одному місці змінюється конкуренцією за диверсифіковані інвестиції, засновані на гнучкості і стійкості. Зростає пріоритет ролі дрібних виробничих об'єктів і послуг з «компактною інфраструктурою» перед великими промисловими інвесторами з «великою інфраструктурою».

Протягом останніх трьох десятиліть міжнародне виробництво і сприяння інвестиційним вкладенням в експортоорієнтовані обробні виробництва були опорами стратегій розвитку та індустріалізації більшості країн, що розвиваються. Інвестиції, спрямовані на використання факторів виробництва, ресурсів і дешевої робочої сили, збережуть свою важливість, але можливості залучення таких інвестицій звужуються. Ступінь перебалансування на перевагу зростання внутрішнього та регіонального попиту і послуг є неминучим. Тому зміна стратегії заохочення інвестицій з посиленням в ній уваги на інфраструктуру і послуги буде переважати.

Залучення інвестицій в інфраструктуру і внутрішні послуги, а також в зелену і синю економіку¹ передбачає створення ринку для нових секторів

(наприклад, поновлюваних джерел енергії, водопостачання та санітарії, охорони здоров'я – типових секторів, пов'язаних з ЦСР), використання іншого типу фінансування (проектне фінансування замість традиційних ПІІ) та залучення інших типів інвесторів (інвесторів в проекти з додатковою віддачою, інституційних інвесторів і соціальних підприємців замість інвесторів, що орієнтуються тільки на багатонаціональні підприємства), що діють в іншій екосистемі політики (стандартів і правил регулювання фінансового ринку).

Оцінка обсягів інвестування в ЦСР, яка вперше була проведена ЮНКТАД, дала можливість визначити 10 відповідних секторів, що охоплюють всі 17 цілей сталого розвитку, і оцінити щорічний дефіцит інвестицій в країнах, що розвиваються в 2,5 трлн доларів. Прогрес в області інвестицій в ЦСР для країн, що розвиваються очевидний в шести з десяти секторів ЦСР, а саме: інфраструктура, зменшення наслідків зміни клімату, продовольство і сільське господарство, охорона здоров'я, телекомунікації та екосистеми, біорізноманіття. Однак зростання обсягів інвестицій в даних секторах є недостатнім. Інвестування у такі важливі сектори, як освіта, водопостачання та санітарія взагалі переживають застій.¹

Величина витрат на нові проекти ПІІ у восьми секторах ЦСР за період 2015-2019 рр. становили в середньому 134 млрд дол. на рік, що на 18% більше ніж в 2010-2014 рр. Проте дане збільшення було пов'язано зі зростанням інвестицій в рамках ЦСР в перші два роки (2015 р. і 2016 р.).² Найбільшим зростанням характеризується кількість проектів у галузі відновлюваної енергії.

Для країн, що розвиваються фінансування проектів в секторах ЦСР в більшій мірі відбувалося в галузях енергетики, інфраструктури, телекомунікацій, водопостачання і санітарії. За період 2015-2019 рр. обсяг фінансування становив в середньому 418 млрд дол. на рік, що на 32% менше, ніж за 2010-2014 рр.

¹ Основы инвестиционной политики в интересах устойчивого развития ЮНКТАД. URL: investmentpolicyhub.unctad.org/ipfsd

² Там само.

Кількість проектів зростає більш ніж на 40% за рахунок укладання значної кількості малозатратних проектів освоєння поновлюваних джерел енергії. Обсяг фінансування за проектами, орієнтованим на найменш розвинені країни, залишався незначним (близько 8 млрд дол., або 6% від загальної суми для всіх країн, що розвиваються), так і не підвищившись за останні п'ять років¹.

Тенденціям фінансування досягнення ЦСР на світових ринках капіталу характерна орієнтація фондів стійкості на сектори пов'язані з екологічними, соціальними та управлінськими стандартами або чистою енергетикою, чистими технологіями, сільським господарством і продовольчою безпекою. За оцінками ЮНКТАД, кошти, які були виділені на інвестиції в стійкий розвиток досягли 1,2-1,3 трлн доларів у 2019 р¹. У більшій мірі вони включають фонди стійких інвестицій, зелених і соціальних облігацій.

До кількості фондів стійких інвестицій відносяться взаємні фонди і біржові фонди, які використовують екологічні, соціальні та управлінські критерії в своєму процесі вибору цінних паперів або прагнуть до відчутного позитивного ефекту поряд з фінансовою віддачею. За оцінками ЮНКТАД, у всьому світі налічується близько 3100 таких фондів, що управляють активами на суму близько 900 млрд доларів. Двома найбільшими ринками стійких інвестицій є Європа і Сполучені Штати Америки. За період 2010-2019 рр. кількість фондів стійких інвестицій на даних ринках зростає з 1304 до 2708, а активи під їх управлінням з 195 млрд дол. до 813 млрд дол. Фонди стійких інвестицій в країнах, що розвиваються залишаються відносно новим явищем. У Китаї налічується 95 фондів стійких інвестицій у розпорядженні яких на 2019 р. перебувало активів у розмірі 7 млрд дол.³ За останні роки фонди, які орієнтовані на екологічні, соціальні та управлінські стандарти демонструють зростання в

³ Основы инвестиционной политики в интересах устойчивого развития ЮНКТАД. URL: investmentpolicyhub.unctad.org/ipfsd

Бразилії, Сінгапурі та Південній Африці, хоча знаходяться на незначному початковому рівні.

Зелені облігації сприяють впровадженню інвестицій в кліматичні дії (ЦСР 13), доступну і чисту енергію (ЦСР 7) та стійкі міста і населені пункти (ЦСР 11). У 2019 р. глобальний ринок зелених облігацій показав швидке зростання майже до 260 млрд дол., що на 51% більше ніж в попередньому році⁴ Суми, отримані від розміщення зелених облігацій, в основному використовуються в трьох секторах – енергетика, будівництво і транспорт.

У 2019 р. випуск соціальних облігацій демонструє значне зростання, оскільки глобальні зусилля для боротьби з пандемією COVID-19 призвели до збільшення їх кількості. У першому кварталі 2020 року соціальних облігацій, що пов'язані з пандемією COVID-19 було залучено на 55 млрд дол., що більше загальної вартості соціальних облігацій, випущених за весь 2019 р. Фондові біржі активно підтримують швидко зростаючий ринок облігацій, випущених для реагування на COVID-19, наприклад не стягуючи збори за допуск цінних паперів до торгів.

Охоплення ЦСР режимом міжнародних інвестиційних договорів також є непростим завданням. Переважна більшість з 3300 нині діючих договорів прийняті раніше ЦСР. З моменту прийняття ЦСР в 2015 р. було укладено 190 міжнародних інвестиційних угод. З них понад 30% містять положення, що стосуються безпосередньо ЦСР, і майже 60% згадують сталий розвиток у своїй преамбулі⁵ Крім того, кілька країн переглядають свої моделі договорів відповідно до запропонованого ЮНКТАД пакету заходів по реформі режиму міжнародних інвестиційних угод.

З метою сприяння «потужного поштовху» інвестицій приватного сектора в ЦСР потрібен новий комплекс глобальних заходів. Поточні інвестиції в сектори

⁴ Основы инвестиционной политики в интересах устойчивого развития ЮНКТАД. URL: investmentpolicyhub.unctad.org/ipfsd

⁵ Там само.

ЦСР в країнах, що розвиваються занадто малі, фінансування стійких проектів в значній мірі їх обходить, а інвестиційна політика, пов'язана з ЦСР, реалізується недостатньо швидко. Ця ситуація ускладнюється впливом кризи COVID-19, який ризикує підпорядкувати прогрес в досягненні ЦСР пріоритету відновлення економіки.

Ґрунтуючись на шести трансформаційних заходах, запропонованих в Основах інвестиційної політики в інтересах сталого розвитку (ОПСР)², новий План дій ЮНКТАД об'єднує кілька інструментів політики і є механізмом реалізації Стратегії Генерального секретаря ООН з фінансування реалізації Порядку денного сталого розвитку до 2030 року.

Чотири головних принципи інвестицій приватного сектора з досягнення ЦСР, запропоновані в ОПСР наступні: баланс між лібералізацією і регулюванням; забезпечення привабливих характеристик ризику/прибутковості та доступних товарів і послуг; погодження заходів щодо залучення приватних фондів з основною роллю держави; проведення відмінності між глобальним охопленням ЦСР і особливими зусиллями в інтересах найменш розвинених країн та інших країн з вразливою економікою в будь-якій політичній програмі нарощування інвестування в ЦСР².

У новому Плані дій представлений перелік варіантів політики для реагування на проблеми мобілізації, напрямків і віддачі інвестицій, з якими в першу чергу зіштовхуються країни, що розвиваються. Він включає наступні шість трансформаційних заходів¹: охоплення ЦСР концепціями національної інвестиційної політики і режимом міжнародних інвестиційних договорів; переорієнтація стратегій заохочення і спрощення інвестицій в сторону інвестування в ЦСР; розробка регіональних угод про інвестування в ЦСР; заохочення нових форм партнерства для інвестування в ЦСР; затвердження екологічних, соціальних та управлінських стандартів на фінансових ринках на основі створення глобального механізму моніторингу з однаковим підходом до розкриття інформації; зміна глобального ділового мислення.

Новий План дій став відповіддю на заклик в резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Сприяння інвестиціям в інтересах сталого розвитку» (A/RES/74/199) представити «конкретні рекомендації щодо вдосконалення інвестиційної діяльності в цілях здійснення Порядку денного на період до 2030 року».

Основы инвестиционной политики в интересах устойчивого развития ЮНКТАД. URL: investmentpolicyhub.unctad.org/ipfsd

World Investment Report 2020. International Production Beyond the Pandemic. UNCTAD. United Nations. Geneva, 2020. 247 p.

**ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ
ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ
ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДО 2030 РОКУ**

Дребот Оксана Шванівна,
Доктор економічних наук, професор, академік НААН,
директор,
Інститут агроекології і природокористування НААН
Олійник Галина Богданівна,
аспірантка,
Інститут агроекології і природокористування НААН

Зважаючи на сучасні глобальні виклики суспільства, передусім проблеми екології, раціонального природокористування, бідності й продовольчого забезпечення всіх верств населення, трендом соціально-економічної політики на міжнародному і національному рівні розвинених країн є концепція сталого розвитку. Враховуючи той факт, що в Україні сільське населення становить 31 % наявного населення, а сільськогосподарські угіддя – 70 % земельного фонду країни, сталість розвитку сільських територій значною мірою визначає забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому [1].

Усвідомлення світовою спільнотою глобальних масштабів бідності на міжнародному рівні, проблем розвитку сільських територій, нерівності доходів, погіршення стану навколишнього середовища сприяло розумінню необхідності врахування інтересів людини, підвищення якості життя, переходу від кількісного зростання до якісного. Усесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку ООН у 1987 р. започатковано концепцію сталого розвитку, згідно з якою сталий розвиток (англ, sustainable development) - це процес, що задовольняє потреби теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. У вересні 2015 р. на Саміті ООН 193 державами були прийняті Цілі сталого розвитку (2015-2030 рр.), відповідно до яких першочерговими завданнями світового співтовариства визначено розв'язання проблем подолання бідності, зменшення нерівності, підвищення

рівня життя всіх верств населення, розширення їхніх прав і можливостей, розвиток соціальної інфраструктури тощо [2].

Проект Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року встановлює цілісну систему стратегічних та операційних цілей переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку країни до 2030 року. Вона також визначає інституційні засади впровадження Стратегії, напрями міжгалузевої та міжсекторальної взаємодії, основні рушійні сили та інструменти її реалізації. Основою для розроблення Стратегії стали 17 глобальних Цілей сталого розвитку на період до 2030 року, Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» та Оновлена стратегія сталого розвитку ЄС [3].

Перспективними напрямками для сталого розвитку сільських територій є виконання таких основних завдань, які представлені в Стратегії [3]:

- забезпечити збалансований і взаємопов'язаний просторовий розвиток міст і сільських населених пунктів і можливості для інтегрованого планування населених пунктів за участю громадськості та управління ними;

- забезпечити загальний і рівноправний доступ до безпечної і недорогої питної води для всіх, зокрема 90% – сільського населення, 100% – міського населення;

- здійснити науково обґрунтоване коригування методів ведення сільського господарства з урахуванням кліматичних змін і зростання ризиків екстремальних погодних явищ;

- забезпечити реалізацію політики, яка сприяє продуктивній діяльності, створенню гідних умов праці, підприємництву, творчості та інноваційній діяльності, створити сприятливі умови для підвищення кваліфікації, мотиваційні стимули для професійної переорієнтації та розвитку самозайнятості населення.

Виконання цих та інших завдань спрямовані на соціальну та екологічну справедливість, спрямовані на створення стійкості екосистем та соціальних систем, що в свою чергу дозволить розвинути українське село та зменшити соціальну нерівність, яка є на даний час в Україні.

За умови успішної реалізації адміністративно-територіальної реформи яка триває на теренах нашої держави та взявши курс на сталий розвиток сільських територій є поступове нарощування фінансового потенціалу ОТГ, прискорення місцевого розвитку та підвищення якості життя, що сприятиме формуванню передумов для зменшення міграції сільського населення, обумовленої здебільшого причинами незадоволеності місцевими умовами проживання. За помірних адміністративно-територіальних зрушень динаміка розвитку сільських поселень залишатиметься в обсягах ретроспективного періоду та може підпадати під тиск диспропорційності економічного та соціального розвитку ОТГ, що поживить міграційні переміщення з біднішої громади до заможнішої та дещо зменшить міграційну активність у фінансово стабільних громадах. Натомість при уповільненні адміністративно-територіальної реформи, часткової її реалізації чи призупинення високоймовірними стануть посилення деформації поселенської структури країни, зниження сільського поселенського потенціалу, що проявиться у здрібненні поселенської мережі та зменшенні людності в селах [4].

Отже, Україна повинна брати приклад з європейських розвинених держав, які для розвитку сільських територій об'єдналися навколо використання сталого розвитку як провідної ідеї, яка реалізується через різноманітні програми та стратегії розвитку сільських територій для розвитку та управління ресурсами, особливо тих, що апелюють до концепції інтегрованого розвитку сільських територій.

1. Могилова М. Об'єднання територіальних громад в Україні: перспективи і ризику для розвитку сільських територій. 2019. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17420/Mohylova_Obiednannia_terytorialnykh_hromad_v_Ukraini_perspektyvy_i_ryzyku_dlia_rozvytku_silskykh_terytorii.pdf?sequence=5.

2. Патинська М.М. Формування категорії «сталий розвиток територіальних громад» в умовах євроінтеграційної перспективи. 2019. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/27362/1/P.32-33.pdf>

3. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. 2017. URL: file:///C:/Users/QQQ/Downloads/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf

4. Дяконенко, О.І. Розвиток сільських поселень в умовах адміністративно-територіальної реформи. 2020. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/33457/atepkr_20_78.pdf?sequence=1

ПОДАТКОВА ЗВІТНОСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОЗОРОГО ОПОДАТКУВАННЯ ТА ФАКТОР СТАЛОГО ЕКОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Атяшева Анна Юріївна.,
студентка 2 курсу групи 621ф
Національний аерокосмічний університет
ім М.Є. Жуковського «ХАІ»

Система оподаткування є важливим елементом формування фінансових відносин між державою і суб'єктами господарювання та суттєвим фактором, що впливає на господарську діяльність підприємств. Податкова звітність являє собою сукупність дій платника податків (або особи, що його представляє) і податкового органу зі складання, ведення і здачі документів установленої форми, що містять відомості про результати діяльності платника податку, його майнове становище і фіксують процес обчислення податку, а також суму, що підлягає сплаті до бюджету.

Правильний підхід до відображення в податковому обліку операцій платника податків є основою вірного їх відображення в податковій звітності. Ведення податкової звітності забезпечує можливість мати повне уявлення про всі операції, пов'язані з діяльністю платника податку, і про його фінансове становище. Ці операції повинні бути відбиті таким чином, щоб можна було простежити їхній початок, хід і закінчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В фаховій науковій літературі існують різні точки зору на трактування податкового обліку. Перша полягає в тому, що “взагалі немає необхідності у створенні відокремленої податкової звітності оскільки так чи інакше бухгалтерські регістри містять необхідну для складання податкових декларацій інформацію, потрібно лише розробити алгоритм для її використання”. Друга група фахівців, яких є переважна більшість, вважає за необхідне виділення податкової звітності в самостійний вид,

як окрему підсистему бухгалтерського обліку. Третя позиція – податкову звітність пов’язує виключно з такими поняттями як валові доходи, валові витрати, податковий кредит з ПДВ, тощо. Нові виклики потребують пошуку шляхів подальшого вдосконалення вітчизняної податкової політики та податкової системи з урахуванням світового досвіду, що дасть змогу окреслити нові можливості та перспективи податкового реформування.

Метою дослідження є відображення порядку ведення податкової звітності в Україні, висвітлення особливостей, принципів та недоліків та також можливих шляхів поліпшення системи оподаткування, відновлення й стабілізації позитивної економічної динаміки

Податкова звітність, згідно з законодавством України, – це обов’язок платників податків, які подають за кожний звітний період, податкові декларації щодо кожного окремого податку, платником якого він є, незалежно від того, чи провадив такий платник податку господарську діяльність у звітному періоді. Відмінність у призначенні бухгалтерської і податкової звітності (якщо за даними першої можна охарактеризувати фінансовий стан підприємства, то за даними другої – стан розрахунків з бюджетом за відповідними податками. Податкове законодавство відображає інтереси держави, яка таким чином хоче захистити себе від втрати долі в прибутку підприємства через його безгосподарність (наприклад непродуктивні втрати через перевищення норм витрачання, або невиробничі витрати, тощо).

Причиною відокремлення податкової звітності є суттєві, принципові відмінності в трактуванні окремих категорій та понять податковим законодавством та нормативними документами, що регламентують ведення бухгалтерського обліку. Ці відмінності мають як об’єктивний характер через неспівпадіння інтересів держави та підприємств в процесі оподаткування, так і, на жаль, суб’єктивний через недосконалість діючого законодавства. Серед причин, що дають право податковому обліку на існування, поряд з вищезазначеним, слід звернути увагу на зростання ступеню впливу оподаткування на діяльність підприємства. Питання оподаткування завжди було

одним з важливих факторів впливу на діяльність та розвиток підприємств. Сьогодні значний податковий тиск на підприємства, що передбачено діючою системою оподаткування, зумовлює високу долю податкових платежів у витратах підприємства.

Це породжує необхідність інформаційної системи яка могла б забезпечувати не лише податкову звітність та податкові розрахунки, а й потреби внутрішніх користувачів інформації при прийнятті управлінських рішень стосовно розвитку бізнесу та оптимізації оподаткування. Додатковим аргументом за створення такої відносно самостійної системи облікового забезпечення податкових розрахунків є недоліки діючої системи оподаткування, а саме: її надзвичайна складність та нестабільність, що вимагає відповідно складного облікового забезпечення.

Висновки. Податкова звітність повинна відповідати вимогам інформативності, достовірності, належності, аналітичності та контрольної придатності. У зв'язку з цим визначені її обов'язкові реквізити, за відсутності яких документ втрачає свій статус, тобто не сприймається як податковий звіт платника податків.

Водночас для більш ефективного здійснення їхнього розподілу та перерозподілу на цілі економічного й соціального розвитку, а отже, підвищення регулятивної функції податкової системи необхідне подальше її вдосконалення. Таким чином перш за все податкова звітність являє собою інструментом всієї системи оподаткування в Україні. На думку фахівців подальше вивчення й всебічний аналіз податкової звітності може визначати позитивну динаміку у розвитку економіки України, підвищення рівня її збалансованості та ефективності.

1. Ловінська Л.Г., Білоусова О.С. Критичний аналіз розбіжностей бухгалтерського і податкового обліку формування доходів і витрат суб'єктів господарювання в Україні // Наукові праці НДФІ. 2003. №3.

2. Гарасим П. М. Податковий облік і звітність на підприємствах: Підручник. / П. М. Гарасим, Г. П. Журавель, П. Я. Хомин – К.: ВД “Професіонал”, 2004. 448 с.

3. Конституція України // Відомості Верховної ради України. 1996. С. 381 418.

4. Панасюк В. М. Податковий облік: Навчальний посібник. / В. М. Панасюк, Є. К. Ковальчук, С. В. Бобрівець. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 260 с.
5. Чернелевский Л. М. Податковий облік і контроль /Л. М. Чернелевский, Т. Ю. Редзюк. – Навчальний посібник. К.: Пектораль, 2004. 328 с.
6. Закон України “Про систему оподаткування” від 25.06.1991 р., №1251-ХІІ / В кн. Основи податкового законодавства. Збірка основних законодавчих актів. /Укладачі Іванов Ю. Б., Карпов Л. М. 2-ге вид., перероб. та доп. Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2005. С. 5 - 14.
7. Мурашко О. Податковий облік і його узгодженість з фінансовим обліком// Бухгалтерський облік і аудит.2003.-№3 С.50-53
8. Ямборко Г. Проблеми практичного застосування методичних рекомендацій обліку податкових різниць // Бухгалтерський облік і аудит. 2004. № 8 С. 16-20

ПИТАННЯ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ГОСПОДАРСЬКОГО ПОДІЛУ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ ДЕРЖАВНОГО ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Яремко Олег Павлович,
кандидат економічних наук,
Тернопільське обласне управління
лісового і мисливського господарства

Вибір організаційно-господарських об'єктів є найбільш важливою, водночас – найбільш складною, часткою механізмів використання земель лісогосподарського призначення для вирощування лісу. Складність проявляється в тому, що сучасні менеджери з практичного лісівництва і лісовпорядкування працюють з уже діючими частинами, у т. ч. за провідними таксаційними показниками, їх назвами тощо. Спеціалістам потрібен час для втілення в своє уявлення змін, що відбулися і відбуваються в політичному устрої країни, пов'язані з переходом економіки України на ринкові засади: ідентифікація землекористування, самоокупність і прибутковість.

З часів централізованого державного управління лісами, знеособленого за суб'єктами господарювання з лісівництва, до Лісового кодексу України внесені півтора десятки нормативно правових актів, які покладається на Кабінет Міністрів України. В умовах реформування національної економіки України, менеджмент підприємств лісогосподарського виробництва має формувати свою діяльність і відповідальність за результати використання земельних ресурсів, насамперед, про вирощування і реалізацію деревини для заготівлі лісових матеріалів. Не тільки за описовим змістом, а з кількісно-якісними показниками змін у складі адміністративно їм підпорядкованих земельних угідь.

Свого часу діяли у лісівництві норми щодо постійного внесення поточних змін в матеріали лісовпорядкування та книги обліку лісового фонду. Якщо останній облік лісового фонду складено на 1 січня 2011 р., мимоволі виникає

думка, що такі зміни спеціалістами держлісгоспів не вносяться. Поширювані річні звітні матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного лісового агентства України мають фрагментарний зміст про досягнення, наприклад, про створення лісу, не висвітлюючи зміни у їх площі на початок і кінець поточного звітного року.

Останнє, певною мірою, свідчить про відсутність фіксованих обсягів по окремим найбільш важливим таксаційним показникам по всьому ланцюгу лісогосподарського виробництва від лісництва, як первинної його організаційно-господарської комірки. Одним із них, з урахуванням проведених змін в обліку земельних ресурсів, є графа «Ліси та інші лісовкриті землі» (помилковий переклад з англійської «Forest and other wooded land» за визначенням СЕК/ФАО ООН). Такого терміну в річних звітних матеріалах ДЛА немає. Немає також графи категорії обліку землекористування «Землі лісогосподарського призначення (ЗЛГП)». У довіднику на 1.01.2011 р. вона має назву «Розподіл земель лісового фонду», показники якої визначають загальну площу землекористування за всіма обліковими категоріями землекористування Стандартної статистичної класифікації ЄС і Національної системи обліку [1; 2].

Адже, як відомо, з часів діяльності губернських земств, звіт про використання земель подавали усі землекористувачі щорічно. Зі зазначенням площі «Ліси», «Чагарники» у галузі лісівництва. Навіть з порівнянням за показниками «Доход», «Видатки», «Чистий доход». Хоча культурно-освітній рівень підготовки кадрів з лісівництва досить зріс, суттєво поліпшились засоби і способи обчислення, але прийнятної вихідної інформації з обліку земель і вилучення деревини з лісових екосистем для виробництва ЛМ по Україні й у межах її регіонів, за ЦОВВ практика не має.

Чинні раніше вказівки про внесення змін до форм обліку Лісового фонду в порядку поточної діяльності поступово, певно, були забуті. З часу проголошення Україною незалежності не були відновлені. На сьогодні має офіційний статус Довідник лісового фонду України на 1 січня 2011 року. І назва його мала б бути

дещо іншою. Наприклад, «Довідник про стан і використання облікової категорії землекористування «Землі лісогосподарського призначення». Правда, Довідник не містить таксаційних показників розподілу земель лісових, у т. ч. найголовнішого із них – показників розподілу за «Типами лісорослинних умов». Хоча саме він потрібен менеджменту лісівництва для оцінки відповідності вирощуваного лісу за головними лісотвірними породами, обчислення податкових зобов'язань, сплати земельного податку, оцінки раціональності землекористування.

Історично, як відомо, заходи з обмеження вилучення деревини спрямовувались на охорону лісів вздовж великих рік, враховуючи їх водорегульовальне і охоронне значення. У практиці з початку формується поділ на дві групи лісів, керуючись принципами доступу до лісових масивів, а також з урахуванням охорони природних комплексів. Згодом відповідні державні (затверджені державою) норми поширюються, подрібнюються тощо. Як наслідок, уже в новітню пору, в 2007 р., КМ України затверджує «оновлений» згаданий вище «Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок». Підкреслимо, поділ не земель, а лісів, хоча мова ведеться про категорію обліку «Землі лісові».

Це, не дивлячись на те, що видні менеджери з державного лісівництва ще в 1994 році писали «...нині основою організації лісового господарства є громіздка, відірвана від практики система поділу лісів на групи і категорії, а також численні заборони та обмеження, що здебільшого протирічать природі лісу й цілям господарювання» [3]. Чому ніхто їх не почув (не прочитав) мало кому відомо.

Відмова від традиційної організації відомих господарських частин і господарських секцій, призвела до механічного заповнення відповідних граф, не пов'язуючи з ними власне лісогосподарського виробництва. Так, таблиця «Розподіл лісових ділянок за категоріями лісів, господарськими частинами, господарствами, господарськими секціями і панівними породами» в проекті організації і розвитку лісового господарства, займає 11 сторінок. Вміщуючи при цьому, наприклад, господарські секції з площею 0, 2 га – тополя канадська та

верба біла; 6,0 – Сосна кримська; Сосна 4,5 га – Сосна австрійська; 0,4 га – Берест тощо, які ні наукового, ні практичного, як самостійні об'єкти для організації ЛГВ не мають [4; с. 58 – 69].

Не зайвим буде нагадати, що лісівництво, як галузь рослинництва, *«займається вирощуванням лісу для одержання деревини»* [5; с. 422]. Це його головне економічне призначення. Саме таке завдання має виконувати, в першу чергу, проект організації і розвитку лісового господарства бідь-якого державного лісогосподарського підприємства.

Для загального уявлення показника «Ліс», встановленого СЕК/ФАО ООН, приведемо його визначення за перекладом з англійської мови: Ліс – це земля, площею понад 0,5 га з деревами, що перевищують 5 метрів та покривом крони понад 10 відсотків, або деревами, здатними досягти цих порогів *in situ*» [6]. Звернемо увагу, в англійському описі «*in situ*», що означає «на місці зростання», тобто у межах ділянки з урахування – типів лісорослинних умов (ТЛЮ). У межах «*in situ*» визначається корінна лісотвірна порода, а також очікуваний клас бонітету, що необхідно для забезпечення обліку земельного податку за користування земельними ресурсами. Практика і нормативні засади в державному лісівництві України цього не практикують.

Ще більш рушійним ринкові принципи лісозаготівельного виробництва є права постійних лісокористувачів щодо лісозаготівельного виробництва, доміантної частки лісозаготівельного виробництва будь-якого штатного лісогосподарського підприємства: «Постійні лісокористувачі мають:... 2) виключне право на заготівлю деревини; 3) право власності на заготовлену ними продукцію та доходи від її реалізації» /Лісовий кодекс України Ст.19. [7]. Адже формування організаційно-господарського поділу земель у складі державного лісогосподарського виробництва при лісовпорядкуванні за часів незалежності перенесено, в більшості, з пори державного централізованого управління лісами, без врахування нових вимог і напрямів, визначених

завданнями проведення Земельної та Економічної реформ, з переходом господарювання у лісівництві на ринкові засади господарювання.

1. Standard classification of land Use UN-ECE/FAO // Розроблена і затверджена Статистичною комісією та Європейською економічною комісіями. Конференція європейських статистиків. Тридцять сьома пленарна сесія. Женева, 12-16 червня 1989 р.

2. Довідник лісового фонду України за матеріалами державного обліку лісів станом на 01.01.2011 року // Державне агентство лісових ресурсів України. Українське державне проектне лісовпорядне виробниче об'єднання. Ірпінь, 2012. 130 с.

3. Брежнев В.М. //Лісове право – підвалини нових економічних відносин (Брежнев В.М., Попков М.Ю). Лісовий журнал, 1994, № 5. С. 3.

4. Проект організації та розвитку лісового господарства Державного підприємства «Тернопільський лісгосп» // Державне агентство лісових ресурсів України. Українське державне проектне лісовпорядне виробниче об'єднання. Львівська державна лісовпорядна експедиція. Львів, 2914. 326 с.

5. Українська енциклопедія лісівництва /за редакцією академіка, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, доктора сільськогосподарських наук, професора С.А. Генсірука //Національна Академія Наук України, Наукове товариство ім. Шевченка, Державний комітет лісового господарства України. Львів, 1999. С. 422.

6. FRA. Definition of a forest ULR: [https://en.wikipedia.org/wiki/Global_Forest_Resources_Assessment_\(FRA\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Global_Forest_Resources_Assessment_(FRA))

7. Звіт про землі та земельні ділянки за власниками та угіддями (форма № 16-зем (річна)) ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0136-16#Text>

ЦІННІСНІ ТА НАУКОВІ ОСНОВИ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Кириленко Олеся Миколаївна,
доктор соціологічних наук,
Рівненський державний гуманітарний університет

Сучасні науки про суспільство – політичні та економічні науки, соціологія, демографія, соціальна географія, соціальна психологія, правознавство, педагогіка та ін. можуть реалізовувати свій потенціал не тільки щодо аналізу соціальних проблем, а й практичного їх розв'язання через інформаційно-аналітичну, прогностичну та аксіологічну свої функції в межах реалізації програм сталого розвитку.

XX століття стало періодом надзвичайно швидкого зростання демографічного і техногенного навантаження на природне середовище на фоні істотного зниження його відновлювальних можливостей. Така ситуація поставила перед людством необхідність формування нового світогляду щодо впливу на природу, розвиток виробництва та споживання, інтеграцію та співпрацю. Так, в 1992 році учасники Міжнародної конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (м. Ріо-де-Жанейро) проголосили та затвердили Концепцію сталого розвитку як стратегічний вектор змін людської цивілізації XXI століття, спрямований на гармонізацію розвитку всіх сфер суспільства зі збереженням планетарної природи Землі для всіх наступних поколінь людей.

Теорія і практика сталого розвитку – це сучасна ціннісна і наукова, політична і практична платформа, яка об'єднує науковців, політиків, громадських лідерів, представників бізнесу, різноманітних інституціональних, групових та індивідуальних акторів навколо принципів інвайронменталізму та збалансованості розвитку всіх суспільств та його сфер від макро до мікро рівня. Збереження природи як центральна лінія сталого розвитку стала вкрай важливою

для життя не тільки сучасних, а й всіх майбутніх поколінь людей всіх без виключення суспільств.

Актуальність реалізації стратегічних 17 цілей сталого розвитку ООН до 2030 року обумовлено, по-перше необхідністю зміни технологічних основ використання енергії, організації виробництва, оптимізації споживання заради збереження природи – переходу до зеленої, циркулярної економіки. По друге, загострилась актуальність подолання розривів у економічному, соціальному, культурному розвитку як між соціальними групами в кожній країні, так і між країнами світу. В такому аспекті необхідна ефективна політика забезпечення благополуччя для кожної людини та кожної родини, суб'єктами якої виступають політичні та економічні інститути національного рівня, а також місцеве самоврядування в територіальних громадах та всі їх жителі.

По третє, зростає роль цінностей гуманізму, демократизму, постматеріалізму, інвайронменталізму як сучасної і перспективної світоглядної моделі на основі глобального мислення щодо забезпечення і глобальної, і локальної ефективності - «Думай глобально, дій локально». Такий підхід свідчить про осмислення складної взаємозалежності між людьми, суспільним розвитком та природним середовищем планети, несе в собі розуміння необхідності всебічної інтеграції та співпраці на всіх рівнях соціального управління й соціальних відносин заради соціальних змін прогресивного спрямування.

Так, у вступній частині документу ООН «Доповідь про людський розвиток – 2016. Людський розвиток для всіх і кожного» зазначається, що «людський розвиток прямо стосується людських свобод: свободи повною мірою реалізувати потенціал кожного людського життя – не кількох, не більшості, а всіх життів у кожному куточку нашої планети, зараз і в майбутньому. Саме ця всезагальність надає концепції людського розвитку її унікального характеру».¹

¹ Доклад о человеческом развитии 2016. Человеческое развитие для всех и каждого [Электронный ресурс] // Программа развития ООН. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2016_report_russian_web.pdf

Комплексний характер політики сталого розвитку як політика потребує консолідації науковців всіх профілів, оскільки цілі даної політики охоплюють всі сфери життя сучасного суспільства та його взаємодію з природним середовищем. Отже, для реалізації Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року необхідне активне включення науковців не тільки соціально-політичного спрямування, а й дослідників в сфері природничих та технічних наук. Співпраця науковців всіх напрямів здатна забезпечити не тільки інформаційно-аналітичні засади політики сталого розвитку, а й створення умов для її технологічної реалізації.

Необхідно зауважити, що процес розробки Стратегій сталого розвитку експерти ООН розпочали у період 2012–2015 рр., базуваяся на унікальному глобальному комплексному дослідженні за трьома напрямками:

- 88 експертних національних консультацій в країнах, урядам яких ООН надавав допомогу;
- 11 тематичних обговорень під керівництвом представників ООН з представниками урядів, громадського сектору та бізнесу та консультації з різними соціальними групами, включно інтерактивні консультації;
- глобальне інтернет-опитування на тему «Мій світ»: з грудня 2012 р. по грудень 2014 р. було опитано біля 800 тис. осіб з 194 країн світу.²

В 2015 році ООН підготувала аналітичний документ під назвою «Цілі тисячоліття ООН: доповідь за 2015 рік» (далі – Доповідь ООН за 2015 рік), в якому були підведені підсумки щодо їх неповної реалізації. Це обумовило необхідність вдосконалення цілей стратегічного розвитку. Тому друга частина Доповіді ООН за 2015 рік була присвячена обґрунтуванню подальших стратегій глобального розвитку на основі експертних та масових досліджень 2012–2015 років.³ Ця Доповідь стала основою для наступних документів ООН, в яких

² Диалоги по осуществлению Повестки дня в области развития на период после 2015 года // The world we want. URL: <https://www.worldwewant2030.org/>

Глобальный опрос «Мой мир» URL: <http://vote.myworld2015.org/>

³ Цели развития тысячелетия: Доклад за 2015 год. – Официальный сайт ООН. URL: <http://www.un.org/ru/millenniumgoals/mdgreport2015.pdf>

сталий розвиток був включений у визначення цілей глобального розвитку на наступні 15 років. Так, на 70 ювілейній Сесії Генеральної Асамблеї ООН 26 вересня 2015 року була прийнята Резолюція «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року».⁴ В документі відзначено, що наступні 15 років реалізація Цілей сталого розвитку буде включати 5 основних пріоритетів: люди, планета, процвітання, мир, партнерство. Цілі за завдання в області сталого розвитку мають взаємопов'язаний, взаємозалежний, універсальний, нероздільний та комплексний характер, врахування чого має велике значення для успішної їх реалізації. Основний результат реалізації Цілей - докорінне поліпшення життя людей та зміна світу на краще.

В документі визначені 17 цілей та відповідних ним 169 завдань (показників, напрямів діяльності), які спрямовують уряди та країни на подальшу реалізацію Цілей розвитку тисячоліття в деталізованій розширеній формі. Аналіз змісту 17 цілей в області сталого розвитку дозволяє умовно їх об'єднати в 4 проблемних блоків:

1. Блок соціальних проблем: подолання нерівності та її вкрай негативних проявів - злиденності та голоду; здоровий спосіб життя та якісна охорона здоров'я; підвищення якості життя.
2. Блок економічних проблем: економічне зростання, оптимізація виробництва та споживання; розвиток зеленої енергетики та інфраструктури.
3. Блок екологічних проблем: збереження природи та клімату, раціональне використання природних ресурсів.

⁴ Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 25 сентября 2015 года 70/1. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Официальный сайт ООН. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>

4. Блок політико-правових проблем та захисту прав людини: демократизація та гуманізація суспільства, партнерство заради сталого розвитку; забезпечення гендерної рівності.

В цілому, Програма ООН «17 Цілей в області сталого розвитку до 2030 р.» визначила унікальну, комплексну і довгострокову мегастратегію глобальної демократизації сучасних суспільств.

В Україні у 2017 р. Міністерством економічного розвитку та торгівлі України підготовлена національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». В документі визначені орієнтовні показники досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року, проведено аналіз проблем та перешкод на шляху їх реалізації⁵. На сучасному етапі Цілі сталого розвитку імплементуються в нормативне поле, програми національного і регіонального розвитку, локалізуються через включення їх у стратегії розвитку територіальних громад.

Глобальне інтернет-опитування «Мій світ», яке ООН розпочало в 2012 році тривало до 2018 року і охопило більше 9 млн. 725 тис. респондентів з усіх країн світу. Дослідження показало, що людей планети найбільше хвилюють такі проблеми як доступність та якість освіти; підвищення рівня охорони здоров'я; збільшення кількості робочих місць; чесний та ефективний уряд; доступна поживна їжа (з 16 варіантів відповідей)⁶. Україна на перше місце поставила проблему «чесного та ефективного уряду», що свідчить про надзвичайно низький рівень довіри населення до політичних еліт та інститутів, а також про перманентну політичну кризу в країні.

В 2018 році ООН розпочала нову хвилю глобального опитування під назвою «Мій світ 2030». Станом на 30 червня 2021 року на питання анкети ООН дали відповіді 579 419 респондентів зі всього світу. На перше місце вони поставили

⁵ Національна Доповідь – 2017 «Цілі сталого розвитку: Україна». URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

⁶ Кириленко О. М. Політика сталого розвитку та соціальна ефективність демократії: концептуальні засади і досвід Євросоюзу для України // Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції : монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. - Харків : Право, 2019. С. 191-219.

Ціль № 3 – «Гарне здоров'я та благополуччя для всіх», на другому місці – Ціль № 8 «Достойна робота та економічне зростання», на 3 місці – Ціль № 4 «Якісна освіта», на 4 місці – Ціль № 5 «Гендерна рівність», на 5 місці – Ціль № 6 «Чиста вода і санітарія».⁷

Отже, коло проблем, які хвилюють людей планети незалежно від континентів та рівня розвитку країн, актуалізують необхідність глобальної співпраці. Зауважимо, що ціннісний зміст платформи сталого розвитку має безпрецедентний синергетичний потенціал щодо глобальної інтеграції у забезпеченні як гармонізації розвитку суспільства зі збереженням природи, так і демократизації, гуманізації суспільства шляхом подолання нерівності й дефіциту ресурсів, досягнення миру та демілітаризації.

Наука і науковці відіграють зростаючу роль у розв'язанні різноманітних проблем суспільства, які потребують вивчення, аналізу і розробки технологій для практичного їх вирішення. Цілі сталого розвитку ООН актуальні для всіх сучасних суспільств і потребують інтеграції експертів зі сфер науки та управління від глобального до локального масштабу. В такому аспекті політологи, економісти, менеджери, маркетингологи, юристи, соціологи, психологи і педагоги разом з біологами, екологами, технологами мають активно підтримати глоба-локальний мейнстрім під назвою «Сталий розвиток» щодо його наукового забезпечення.

Доклад о человеческом развитии 2016. Человеческое развитие для всех и каждого // Программа развития ООН. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2016_report_russian_web.pdf

Диалоги по осуществлению Повестки дня в области развития на период после 2015 года // The world we want. URL: <https://www.worldwewant2030.org/>

Глобальный опрос «Мой мир». URL: <http://vote.myworld2015.org/>

Цели развития тысячелетия: Доклад за 2015 год. Официальный сайт ООН. URL: <http://www.un.org/ru/millenniumgoals/mdgreport2015.pdf>

Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 25 сентября 2015 года 70/1. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030

⁷ My world 2030. The Global Survey. URL: <https://datastudio.google.com/u/0/reporting/14nxNJIeenggWkXv5PzHOsPNrclibxuuHH/page/rnaR>

года. Официальный сайт ООН. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>

Національна Доповідь 2017 «Цілі сталого розвитку: Україна». URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

Кириленко О. М. Політика сталого розвитку та соціальна ефективність демократії: концептуальні засади і досвід Євросоюзу для України // Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції : монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. - Харків : Право, 2019. С. 191-219.

My world 2030. The Global Survey. URL: <https://datastudio.google.com/u/0/reporting/14nxNJJeenggWkXv5PzHOsPNrclibxuhH/page/rnaR>

ГЛОБАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ТА СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

Зінченко Віктор Вікторович

доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу дослідницької діяльності університетів
Інститут вищої освіти НАПН України

Потреба у виконанні даного наукового дослідження спричинена інтеграцією вищої освіти України до Європейського простору вищої освіти та Європейського дослідницького простору; необхідністю дослідження проблеми відповідності стратегічних орієнтирів вищої освіти і її конкретних освітніх моделей потребам цивілізаційного поступу у напрямі формування стійкого майбутнього, забезпечення миру, взаємного порозуміння, взаємної поваги і турботи про навколишнє середовище (що відображено у науковій літературі через концепції інформаціонального суспільства, суспільства знань, стійкого розвитку, глобалізації, інтернаціоналізації вищої освіти, культури миру, глобального громадянства і т.п.).

Впровадження результатів наукового дослідження сприятиме підвищенню рівня і якості інтернаціоналізації вищої освіти, формуванню світоглядного підґрунтя для стимулювання і забезпечення стійкого розвитку суспільства, підвищенню соціальної відповідальності вищої освіти і зміцненню її функції служіння суспільству, як якісніше та ефективніше взаємно інтегрувати і пристосувати глобальні суспільні, інституційні та системні освітньо-наукові процеси до відповідного національного середовища. Усе це – винятково важливі й цікаві нові питання, багато з яких ще чекає своєї відповіді.

До початку аналізу та розробок дослідження були недостатньо розробленими у вітчизняному науковому полі питання філософсько-освітнього обґрунтування стратегій стійкого розвитку суспільства у процесах інституалізації світової глобальної системи як цілісної і багаторівневої сфери

взаємодії економік, суспільств, держав, соціальних інститутів, культур, народів, націй, світоглядів та людини у контексті інтернаціоналізації освітньо-наукового простору; розроблення та визначення механізмів імплементації комплексної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти для забезпечення стійкого розвитку суспільства; ціннісних вимірів стратегій вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства; формування глобального громадянства у контексті інтернаціоналізації вищої освіти; міжнародної публікаційної активності як складової стратегії вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства; особливостей комунікаційних стратегій в умовах інтернаціоналізації вищої освіти для стійкого розвитку, стратегій вищої освіти у світлі зміни поколінь¹.

В останні роки в усіх нормативних документах світового і європейського рівня, а також у наукових публікаціях наголошується, що інтернаціоналізація вищої освіти не є самодостатньою метою, а має служити цілям підвищення якості освіти і підсилення її соціальної функції забезпечення інтересів стійкого розвитку суспільства.

На світовому рівні розроблено нові глобальні цілі стійкого розвитку, зафіксовані у документі ООН «2030 Порядок денний для стійкого розвитку», прийнятому 23-24 вересня 2015 року². Підготовка цих цілей почалася ще у 2012 році, коли міжнародне співтовариство освіти під керівництвом ЮНЕСКО та Дитячого Фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) почали широкі та інтенсивні консультації, щоб визначити майбутній порядок денний у галузі освіти. Цей великий процес завершився Мускат Угодою (the Muscat Agreement), прийнятою на світовій нараді з ОДВ в Омані в травні 2014 року і представляє загальне бачення освіти на майбутнє.

¹ V. Zinchenko. Global institutional transformations and the prospects of sustainable development of society in the context of the internationalization of higher education. *Perspectives of Science and Education*, 44 (2), 10-18 (2020). DOI: 10.32744/pse2020.2.1.

² Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.

<https://www.unfpa.org/resources/transforming-our-world-2030-agenda-sustainable-development>

Нині можливо забезпечити більш амбітне бачення вищої освіти у світлі «2030 Порядку денного для стійкого розвитку»³. У цьому документі запропонована нова, холістична концепція стійкого розвитку, що включає 17 цілей і 169 відповідних завдань. Очікується, що ці комплексні, далекосяжні та людино-центровані цілі й завдання будуть включені у порядок денний усіх націй і народів та усіх сегментів суспільства. Нові цілі стійкого розвитку є універсальними, і всі держави-члени зобов'язані спробувати їх досягти шляхом багатостороннього співробітництва у тісній співпраці з громадянським суспільством, бізнесом, науковим співтовариством і установами ООН.

Ці цілі мають бути інтегровані і до комплексної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, особливо у такі її складові, як інтернаціоналізація навчальних програм і планів (так звана «інтернаціоналізація вдома») і міжнародне співробітництво і партнерство.

Тема «2030 Порядок денний для стійкого розвитку» в останні роки активно впроваджується науковими установами, науково-дослідними спільнотами та закладами вищої освіти в усьому світі: Університет Копенгагену (Данія), Університет Кейо (Японія), Мюнхенський університет ім. Людвіга-Максиміліана (Німеччина), Університет Уппсала (Швеція), Брок-Карлтонський університет (Канада), Університет Сіднея (Австралія), Віденський університет (Австрія), Європейська асоціація університетів (ЄС), Гарвардський університет, Федеральний університет Колорадо, Університет Оксфорд та інші.

Вивчення досвіду різних країн та університетів щодо розробки і впровадження стратегій вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства дозволить визначити й обґрунтувати релевантні потребам

³ Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015.
<https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>

стійкого розвитку українського суспільства стратегічні пріоритети і принципи реформування вищої освіти⁴.

Цілі «2030 Порядку денного для стійкого розвитку»⁵ ще недостатньо інтегровані до процесів реформування вищої освіти в Україні. Особливе значення для нашого дослідження мають цілі: 4. Забезпечити всеохоплюючу і справедливу якісну освіту і заохочувати створювати можливості навчання протягом усього життя для всіх; 5. Забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок і дівчаток; 16. Сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах стійкого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних і заснованих на широкій участі установ на всіх рівнях; 17. Зміцнення засобів здійснення та активізація роботи у рамках Глобального партнерства в інтересах стійкого розвитку.

Важливою складовою так званих «політичних педагогик», зорієнтованих на зміцнення демократії і стійкого розвитку, є мультикультурна освіта, освіта заради миру і новий напрям - глобальна громадянська освіта. Глобальна громадянська освіта була імплементована до стратегії стійкого розвитку у 2013 році і з того часу привертає до себе все більшу увагу дослідників і освітян-практиків.

Увесь комплекс цих «політичних педагогик» ще недостатньо імплементований у вищу освіту і не сприймається як пріоритетний напрям освітніх реформ, тоді як в документах і доповідях ЮНЕСКО⁶ і ООН⁷ постійно наголошується, що освіта має бути не тільки пропуском на ринок праці, а має потужний потенціал формувати стійке майбутнє і кращий світ. Тому освітня

⁴ V. Zinchenko. Sustainable development goals as an integrative basis of the global public strategy for the effectiveness of ecology, education and science at all levels. IOP Science: Earth and Environmental Science. 635 (2021). doi:10.1088/1755-1315/635/1/012001

⁵ Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>

⁶ UNESCO. . URL: <https://en.unesco.org/>

⁷ United Nations. . URL: <https://www.un.org/>

політика повинна сприяти миру, взаємній повазі і турботі про навколишнє середовище.

Освіта є однією з ключових передумов виконання цілей «Порядку денного 2030». Тому освіта має ключову роль у баченні справедливого, мирного та стійкого суспільства. Світова спільнота поставила власну мету (SDG 4): «Забезпечити інклюзивну, рівну та якісну освіту та сприяти можливостям навчання протягом усього життя для всіх». Усі партнери з освіти по всьому світу повинні брати участь для досягнення цієї мети. «Порядок денний на 2030 рік» також визначає педагогічні концепції розвитку компетентності в розумінні стійкості в рамках навчальної мети.

Принципи освіти, навчання, освітніх питань та міждисциплінарних тем розвиваються в консорціумах освітніх, наукових, урядових, суспільно-громадських закладів та об'єднань, зокрема: освіта для стійкого розвитку, глобальна громадянська освіта та глобальне навчання, політична освіта, екологічна освіта, питання гендерної освіти, міжкультурна освіта, освіта в галузі прав осіб.

Для спільного екологічного, економічного та соціального виміру велике значення мають міждисциплінарні зв'язки. Крім того, освіта для стійкого розвитку, глобальна громадянська освіта, а також інші навчальні принципи та освітні підходи забезпечують освітні основи щодо стійкості у всіх її вимірах. У процесі навчання слід розвивати знання, компетентності та здібності, цінності та ставлення, щоб молоді могли грати активну роль у вирішенні місцевих та глобальних соціальних, економічних та екологічних проблем. У цьому сенсі освіта підвищує усвідомлення складності глобальних викликів та сприяє розвитку критичної рефлексії та системного та орієнтованого на майбутнє мислення та, зрештою, дій.

Наукове дослідження зумовлено, насамперед, необхідністю дослідження проблеми відповідності стратегічних орієнтирів вищої освіти і її конкретних освітніх моделей потребам цивілізаційного поступу у напрямі формування стійкого майбутнього, забезпечення миру, взаємного порозуміння, взаємної

поваги і турботи про навколишнє середовище (що відображено у науковій літературі через концепції інформаціонального суспільства, суспільства знань, стійкого розвитку, глобалізації, інтернаціоналізації вищої освіти, культури миру, глобального громадянства, мультикультурної освіти, гендерної рівності і т.п.).

Звернення до даної проблематики зумовлено й нагальними практичними потребами реформування вищої освіти відповідно до світових стандартів якості та існуючих цільових пріоритетів.

Зараз відбуваються глобальні інституційні трансформації для стійкого розвитку суспільства в контексті інтернаціоналізації вищої освіти і науки. Однією з головних ознак сучасного етапу розвитку світової цивілізації є глобалізація всіх сфер суспільного життя людини – культурної, інформаційної, економічної. Виникають і розробляються різного роду концепції глобалізації. Для розуміння сучасного світу як єдиного цілого, економіко-соціальної системи, довгий час широко використовувався термін «інтернаціоналізація».

У науці раніше йшла мова лише про інтернаціоналізацію економіки, суспільного і культурного життя тощо. Однак нині це поняття поширилося на усі системні та інституційні рівні й структури.

Досвід стратегії реалізації стійкого розвитку у контексті освіти і науки в країнах ОЕСР та ЄС зосереджений на тому, що важливо відводити центральне місце зміцненню вкладу освіти у виконання прав людини, миру та відповідального громадянства від місцевого до глобального рівнів, гендерної рівності, стійкого розвитку та здоров'я.

Знання, вміння, цінності та ставлення, необхідні громадянам для ведення продуктивного життя, прийняття обґрунтованих рішень та прийняття активних ролей на місцевому та глобальному рівнях у вирішенні та вирішенні глобальних викликів, можна здобути через *освіту для стійкого розвитку (ОСР)* та *глобальну освіту громадянства (ГОГ)*, яка включає питання глобальних трансформацій, стійкого розвитку, проблем миру та освіти з прав людини, а також міжкультурну освіту та освіту для міжнародного розуміння. Вважаємо, що, як у контексті напряму європейської інтеграції освіти та науки, так і стратегій стійкого

розвитку суспільства – «ОСР» та «ГОГ» мали б бути присутні у діяльності ЗВО України. Зміст такої освіти повинен бути релевантним з акцентом як на теоретико-прикладних, так і на когнітивних аспектах освіти і навчання.

Практично в кожній розвиненій країні є багатий досвід побудови системи вищої освіти. Результати аналізу цього досвіду можуть сприяти розвитку й збагаченню вітчизняної системи освіти, дають змогу уникнути повторення помилок та можливість розкрити нові підходи до вирішення низки проблем у цій галузі.

Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL :

<https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>

Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. URL :

<https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>

UN report «Global Education First». URL :

<https://www.un.org/millenniumgoals/pdf/The%20Global%20Education%20First%20Initiative.pdf>

UNESCO. URL : <https://en.unesco.org/>

United Nations. URL : <https://www.un.org/>

Zinchenko V. Global institutional transformations and the prospects of sustainable development of society in the context of the internationalization of higher education. *Perspectives of Science and Education*, 44 (2), 10-18 (2020). DOI: 10.32744/pse2020.2.1.

Zinchenko V. Sustainable development goals as an integrative basis of the global public strategy for the effectiveness of ecology, education and science at all levels. *IOP Science: Earth and Environmental Science*. 635 (2021). doi:10.1088/1755-1315/635/1/012001

РОЗДІЛ 2

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Грязних Єлизавета Денисівна,
науковий співробітник,
Інститут агроекології і природокористування НААН,
м. Київ, Україна

В сьогоденнішніх реаліях один із основних напрямків сталого розвитку України – формування еколого-економічного механізму. Передумовами ефективної економіки є раціональне використання природних ресурсів при цьому забезпечити стабільний екологічний розвиток на рівні розвинених країн. Існує низка невирішених питань стосовно екологічного та економічного сталого розвитку України, тим самим, виникає необхідність формування еколого-економічного механізму.

Економічний вимір сталого розвитку є складовою і однією з парадигм сучасного розвитку суспільства. У процесі входження економік більшості країн у глобальну економічну кризу постає нагальна потреба у науково-методичному інструментарії вирішення проблем щодо проведення упереджених заходів, стабілізаційних дій, соціально-економічних реформ і перебудови національної економіки на засадах концепції сталого розвитку [1, с. 48].

Проблеми, які виникають через порушення взаємодії людини і природи, в системі зав'язків суспільства утворюють, так звану, еколого-економічну кризу. Така криза має антропогенний характер та глобальний характер (виникають такі проблеми, як глобальне потепління, епідемії, забруднення повітря або

виснаження природних ресурсів тощо), у той час, екологічна криза пов'язана із природними процесами.

Враховуючи те, що основною метою стратегії сталого розвитку України є впровадження стандартів країн Європейського Союзу, тим самим, займати провідні позиції у світі.

Основними завданнями еколого-економічного механізму для вирішення вищезазначеного питання є наступні:

- підвищення стандартів життя для забезпечення сталого розвитку держави, при цьому створюючи сприятливі умови ведення господарської діяльності, введення передових інновацій;
- встановлення чесного правосуддя, очищення влади на всіх рівнях, впровадження антикорупційних заходів та ефективного соціального захисту для забезпечення безпеки держави;
- забезпечення гарантій громадян стосовно доступу до якісної освіти, охорони здоров'я, до надання соціальних послуг (або у державних та приватних організаціях), при цьому незалежно якої релігії, раси, кольору шкіри є людина.

Особливе значення еколого-економічна складова сталого розвитку має для аграрного сектора. Сучасний етап розвитку економіки є підготовчим (перехідним) і має завершитися створенням і суспільним визнанням концепції сталого розвитку як способу розуміння даного явища, керівної ідеї для його висвітлення, створенням умов і передумов макроекономічної стабілізації та формування механізмів вбудовування екологічної складової в стратегію розвитку аграрного сектора економіки і соціально-економічного розвитку сільської місцевості. Сутність категорії сталого розвитку має багатоцільовий характер і припускає, як пріоритетний напрямок, перехід до біосферної моделі розвитку природокористування, тобто до безпечного у всіх аспектах прояву розвитку техносфери і стабільного стану природного середовища, їх гармонійного співіснування в рамках установлених припустимих обмежень. Це означає перехід до нової епохи розвитку цивілізації, мета і цінності якої

зорієнтовані на стабільність усіх сфер життя суспільства, збереження для майбутніх поколінь фундаментального права на життєздатне і життєзабезпечуюче навколишнє природне середовище [2, с. 142].

Для забезпечення сталого розвитку виникає необхідність проведення моніторингу, завдяки якому визначаються особливості та умови функціонування, а також розвитку соціальної та еколого-економічної сфери регіонів України, порівняння сталого розвитку на міжнародному рівні, внутрішнє і зовнішнє середовище регіонів тощо. Оцінювання сталого розвитку регіонів України передусім дає визначити, які загрози (на внутрішньому та зовнішньому рівні) існують, які методи запобігання та вирішення цих загроз необхідно встановити, а також сформулювати оптимальну стратегію функціонування регіонів країни.

Необхідно зазначити, що концепція сталого розвитку зазнала тривалу еволюцію та продовжує розвиватися відповідно до нових глобальних викликів. Сталий розвиток пов'язаний з формуванням принципово нового ставлення до людини, з одного боку, як суб'єкта еколого-економічної системи, з іншого – як головної мети її розвитку. Перехід до сталого розвитку у глобальному масштабі можливий лише за обов'язкової умови узгодженості всіх об'єктів і суб'єктів цього процесу, який носить системний характер і пов'язує в єдине ціле всі рівні соціально-економічної системи (глобальний, національний, регіональний, локальний) та різні сфери її функціонування (економічну, соціальну, екологічну) [3, с. 272].

Необхідно враховувати, що економічний розвиток в Україні, а особливо, її регіонів, є дуже важливим. Темпи зростання економіки визначають динаміку економічного зростання, але, водночас, екологізація виступає ще одним важливим чинником розвитку України. Сформований еколого-економічний механізм сталого розвитку України, при якому забезпечується поступовий розвиток суспільства, а також зменшення навантаження на природні ресурси, дає одночасний розвиток обох напрямків розвитку країни. Дуже ефективними є капіталовкладення у економічне зростання, яке відбувається завдяки

екологічним методам. У такому випадку, існує високоефективне виробництво якісної екологічної техніки, виготовлення екологічно чистих товарів та продукції.

На сьогодні перспективи впровадження і розвитку системи екологічного менеджменту на українських підприємствах є не дооціненими. Використання екологічного менеджменту як додаткового інструменту до існуючого екологічного контролю з боку державних органів створить умови для оптимального використання ресурсів, вирішить проблеми якості продукції, безпеки персоналу та охорони навколишнього природного середовища, сприятиме розвитку додаткових можливостей для підприємства в цілому, підвищить ефективність менеджменту якості й загальної системи управління. Активізація зусиль щодо організації функціонування системи екоменеджменту сприятиме підвищенню еколого-економічної ефективності виробництва, досягнення стійких результатів діяльності, збільшенню мотивації працівників, ідентифікує наявні проблеми та ініціює розробку оптимальних варіантів вирішення поставлених завдань для збереження довкілля [4, с. 143].

В контексті сталого розвитку сучасне суспільство прагне задовольняти свої власні потреби при цьому не завдавати шкоди навколишньому природному середовищу. Якщо говорити про виробничі підприємства, то їх господарська діяльність має негативні фактори впливу на навколишнє природне середовище, що призводить до еколого-економічних проблем. На сьогодні є дуже актуальні питання щодо охорони навколишнього середовища, як для України, так і для інших країн світу. В цьому випадку, еколого-економічна криза формує міжнародний характер. Екологічна ситуація в Україні бажає найкращого, кризи привели до зниження соціальних показників (наприклад, здоров'я населення, середня тривалість життя, зростання смертності). Таким чином, формування еколого-економічного механізму призведе до сталого розвитку в Україні.

Зростання економічної ефективності господарської діяльності призводить до поляризації економічного розвитку у різних вимірах: 1) в межах самого суспільства відбувається розшарування населення за рівнями доходів та

зростання соціальної напруги (розшарування населення); 2) диференціація регіонів та країн за рівнями соціально-економічного розвитку (формування периферії та центрів розвитку). [5, с. 31]. Значним ризиком в економічній сфері є відкритість економіки і, відповідно, взаємозалежність національних економік між собою. Тінізація економіки та розвиток корупції в більшій мірі характерні для країн зі значною часткою державного сектора, а також для країн, що є реципієнтами міжнародної фінансової допомоги. Відповідно, подолання корупції вимагає більш широкого залучення ринкових методів для стимулювання економічного зростання, розроблення прозорих механізмів надання кредитів і матеріальної допомоги країнам, що розвиваються [5, с. 32].

Отже, сучасні екологічні проблеми пов'язані із повільним економічним розвитком, тобто недостатня увага приділяється саме вирішенню питань уникнення негативного впливу виробничо-господарської діяльності українських підприємств, які забруднюють навколишнє природне середовище. Формування та вдосконалення еколого-економічного механізму розвитку призведе до забезпечення галузей у екологічній та економічній сферах, при цьому впроваджувати пріоритетні напрямки сталого розвитку на майбутнє. Першим завданням постає зменшення навантаження на природні ресурси.

Еколого-економічний механізм дозволить підприємствам із виробничо-господарською діяльністю впровадити безпечні умови реалізації як екологічних, так і економічних інтересів, однак із використанням певного інструментарію. Ограни державної влади України при формуванні даного механізму будуть забезпечувати правильний перерозподіл ресурсів, координувати та контролювати підприємства дотримуватись закони та правила щодо еколого-економічного становища, обрати перелік інструментарію еколого-економічного механізму для сталого розвитку в країні.

1. Корольова А.О., Іванченко В.О. Екологічна та ресурсна складова сталого розвитку підприємств України. Наукові записки. Випуск 17. 2015. С. 47-50.
2. Товма Л.Ф. Еколого-економічна складова в концепції сталого розвитку України. Журнал «Бізнес Інформ». № 2. 2012. С. 141-144.

3. Хаустова В.Є., Омаров Ш.А. Концепція сталого розвитку як парадигма розвитку суспільства. Проблеми економіки. № 1 (35). 2018. С. 265-273.
4. Бабчинська О.І. Формування механізму екологічного менеджменту в контексті концепції сталого розвитку. Економіка та держава. № 10. 2020. С. 140-143.
5. Кононенко О.Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку: навчально-методичний посібник. К.: ДП «Прінт сервіс», 2016. 109 с.

АНАЛІЗ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Романькова Оксана Миколаївна,

кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри «Облік, оподаткування та економічна безпека»,
Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ

Назарова Лілія Вячеславівна,

студентка кафедри «Облік, оподаткування та економічна безпека»,
Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ

Постановка проблеми в загальному вигляді: Останнім часом західні країни значну увагу приділяють проблемі сталого розвитку підприємства. Це питання є вкрай важливим в управлінні підприємством. Адже завдяки цьому воно стає фінансово стійким, конкурентоспроможним та ефективно функціонує на ринку. Основними складовими сталого розвитку є соціальна, економічна та екологічна складова.

Аналіз досліджень і публікації останніх років. За останні роки багато наукових праць присвячено цій темі. Розглядали ці питання вітчизняні та іноземні вчені, такі як: Л.А. Квятковська, К. Кларк, Х.Е. Дейлі, Н.М. Андрєєв, Д.Х. Медоус, Л.Г. Мельник, Б. Хугес, З.М. Бурик, Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик, Г.Х. Брундтленд, О.В. Шубравська та інші.

Сталий розвиток, стійкий розвиток (англ. sustainable development) – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі [1].

Поняття сталого розвитку багатогранне та по-різному трактується в роботах авторів. В роботі Л.Г. Мельника, сталий розвиток визначається постійним виходом системи із рівноважного стану [2]. За словами В.Я. Шевчука, сталий розвиток - це гармонійний процес, який забезпечує збалансоване економічне зростання, задоволення потреб суспільства із збереження природо-ресурсного потенціалу [3]. А.І. Бурда розглядає сталий розвиток як сукупність

ресурсів і можливостей, що забезпечують збалансований еколого-соціально-економічний розвиток підприємства [4]. В.Г. Поліщук визначає сталий розвиток як «процес постійного перетворення якісних та кількісних характеристик системи, спрямований на досягнення рівноваги між суспільством, економікою та довкіллям» [5].

На даний момент введення сталого розвитку в Україні не поширене через декілька причин, а саме складна ситуація в економічному та соціальному плані, а також дефіцит джерел для інвестування. Все таки, деякі підприємства, такі як «Фокстрот», «Київстар» та «Воля», приєдналися до ідеї сталого розвитку.

Програма сталого розвитку представлена також міжнародними компаніями, які знаходяться в Україні: Coca-Cola, МакДональдз, PepsiCo, Nestle, Samsung, Groupe SEB, LG, Microlife, Dell Technologies, Amway та інші.

На прикладі ПрАТ «Оболонь» можна розглянути як воно впроваджує стратегію сталого розвитку. З 2007 року товариство публікує річні соціальні звіти відповідно до вимог міжнародного стандарту зі звітності у сфері сталого розвитку GRI (Global Reporting Initiative) за вимогами «Основного» варіанту останньої версії G4 і десяти принципів Глобального Договору ООН (UN Global Compact). На відміну від багатьох інших компаній, товариство «Оболонь» у планах сталого розвитку приділяє увагу не лише соціальному та екологічному аспектам, а також і заходам економічного характеру. ПрАТ «Оболонь» займає досить високі позиції серед інших підприємств країни, характеризується жорсткою конкуренцією, значним впливом сезонних змін, загальною економічною ситуацією в Україні й світі. Як і на всі компанії світу значний вплив на діяльність товариства мала ситуація з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 та заходи пов'язані з боротьбою із захворюванням як в рамках держави, так і товариства [6].

Товариство намагається постійно оптимізувати діяльність, тримати баланс у випуску різних видів продукції, оперативно реагувати на зміни споживчого вибору та ринкових тенденцій. Саме такий підхід дозволив товариству знову вийти на траєкторію динамічного розвитку, нарощуючи об'єми продажів в

Україні та експорту продукції незважаючи на всі складнощі останніх років. Незважаючи на негативну динаміку фінансово-економічних показників (у 2020 році компанія отримала збиток у розмірі 10 490 тис.грн., в порівнянні з 2019 роком він виріс ще на 13,9%), «Оболонь» цілеспрямовано впроваджує розроблений план сталого розвитку [6].

Висновки та перспективи подальших розробок. Отже, перехід до сталого розвитку підприємства вимагає систематичності та збалансованості всіх трьох складових: фінансової, соціальної та екологічної. Тому необхідний глибокий аналіз проблем, їх мінімізацію та шляхи їх вирішення, які базуються на потенціалі підприємства. У даний період концепцію сталого розвитку здебільш починають застосовувати різні категорії підприємств. Однак, найбільш активно її використовують великі та середні підприємства, найменше розповсюдження вона отримала серед малих та мікро- підприємств України.

1. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 25 сентября 2015 года 70/1. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Официальный сайт ООН. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>
2. Мельник Л.Г. Поняття про сталий розвиток. Суми : Університетська книга, 2007. 442 с.
3. Шевчук В.Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку. Київ : Геопринт, 2006. 200 с.
4. Бурда А.І. Оцінювання потенціалу сталого розвитку промислових підприємств: автореферат дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / А.І. Бурда; Нац. техн. ун-т України "Київ. політехн. ін-т". Київ, 2008. 18 с.
5. Поліщук В.Г. Стимулювання сталого розвитку регіону: автореферат дис. канд. екон. наук: 08.00.05/ В.Г. Поліщук; Луц. нац. техн. ун-т. Луцьк, 2010. 24 с.
6. Річна інформація емітента цінних паперів за 2020 рік . Приватне акціонерне товариство "Оболонь" URL: <https://obolon.ua/files/shareholders/379a0cab5dab407e92ebc5ead8be2d5b.pdf>

ВПЛИВ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ТА ЇХ РЕГІОНІВ НА ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Мединська Тетяна Ігорівна,
кандидат економічних наук., доцент кафедри менеджменту
Рівненського державного гуманітарного університету

Так звані “зелені технології” на сьогоднішній день отримують розвиток у всіх сферах людської діяльності, але пріоритетними програмою UNEP (програма ООН з навколишнього середовища¹) визначено 10 наступних ключових секторів:

- сільське господарство;
- житлово-комунальне господарство;
- енергетика;
- рибальство;
- лісове господарство;
- промисловість;
- туризм;
- транспорт;
- утилізація та переробка відходів;
- управління водними ресурсами.

Кожен із секторів економіки за цією програмою повинен мати особливі цілі і завдання, пов’язані із озелененням, а також механізми, які мають сприяти такій трансформації. За окресленими ознаками виділяються три групи галузей (видів діяльності) (табл. 1).

¹ Діяльність UNEP охоплює широкий спектр питань, пов’язаних з атмосферою, морськими і наземними екосистемами, керування екологічними проектами та розвиток зеленої економіки [1]

Таблиця 1 -

Цілі і механізми розвитку зеленої економіки в Україні		
Галузі зеленої економіки	Цілі державної екологічної політики в Україні	Механізм формування зеленої економіки
Група I. Коричнева економіка		
Теплоенергетика, транспорт, житлове господарство, будівництво, промисловість (енерго і матеріаломістка)	<ul style="list-style-type: none"> - зниження вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах до рівня Євро-4 та Євро-5; - зменшення на 15% викидів забруднюючих речовин; - забезпечення зберігання побутових відходів міст на спеціалізованих та екологічно безпечних полігонах; - збільшення в 1,5 рази обсягу заготівлі, утилізації та використання відходів як вторинної сировини; - підвищення енергоефективності виробництва на 50% 	Ліміти, квоти, нормативи, штрафи, державний контроль, інвестиції
Група II. Виробники екологічно чистої продукції та послуг		
Органічне землеробство, альтернативна енергетика, зелений туризм	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення обсягу використання відновлюваних і альтернативних джерел енергії на 55%; - збільшення частки земель, що використовуються в органічному сільському господарстві до 7 % 	Податкові пільги, кредити, гранти, технічна допомога

Група III. Інфраструктура зеленої економіки		
Освіта, наука, фінансові організації, торгівля, громадські та бізнесові структури екологічного спрямування, органи державної влади та місцевого самоврядування	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення програми підтримки громадських екологічних організацій; - розроблення і реалізація Стратегії екологічної освіти; - створення і впровадження механізму забезпечення доступу громадськості до екологічної інформації та участі у прийнятті рішень; - впровадження систем екологічного управління та посилення державного екологічного контролю за об'єктами туристичного, рекреаційного призначення - переорієнтування споживчих звичок, інвестицій і торгівлі в підтримку інклюзивної “зеленої” економіки 	Розроблення програм, державне фінансування, обмін досвідом, технічна допомога

Розроблено автором на основі [2, с. 85; 3, с. 12].

Перша група об'єднує галузі, які на даний момент називають “коричневими”: видобувна промисловість, галузі з первинної переробки сировини, теплоенергетика, житлово-комунальне господарство, транспорт, водне господарство. Їх еколого-економічні характеристики зазвичай є незадовільними. Це стосується енергоефективності виробництва, переробки та утилізації відходів, дотримання лімітів скидів та викидів небезпечних речовин.

Для таких галузей індикаторами озеленення є:

- зменшення енергоємності виробництва;
- зменшення обсягів викидів та скидів небезпечних виробництв;
- зростання частки продукції, виробленої з використанням інноваційних технологій.

Установами та організаціями так званих “третинного” та “четвертинного” сектору, які обслуговують види господарської діяльності, які орієнтовані на екологію: освіта та наука екологічного спрямування, управлінські органи різних ієрархічних рівнів, консалтингові компанії, венчурні фонди, громадські організації тощо. Призначення таких видів діяльності – створити сприятливе середовище для розвитку зеленого бізнесу, а саме: забезпечити підготовку кадрів, розроблення нових технологій, надання кредитної, консультативної допомоги, здійснення впливу на громадську думку та формування попиту на екологічно чисті товари та послуги. Саме через підтримку подібних інфраструктурних галузей держава має стимулювати формування та розвиток зеленої економіки.

Розвиваючи положення Глобального зеленого нового курсу, UNEP присвятив свою чергову доповідь “Назустріч “зеленій економіці”: шлях до сталого розвитку та викоріненню бідності” аргументації на користь інвестування 2% світового ВВП в “озеленення” десяти найважливіших секторів економіки з метою істотної зміни характеру розвитку та спрямування потоків державних і приватних інвестицій на ефективне використання ресурсів та зменшення викидів парникових газів [4]. Такий показник для менш розвинутих держав є досить високим: відразу забезпечити такий рівень фінансування вбачається неможливим. Водночас, спрямовувати вектор державних стратегій і програм розвитку у цьому напрямі є вкрай важливо у довгостроковій перспективі.

1. Environment OUN Program (UNEP). URL: javirua.org/programa-organizaci%D1%97-obyednanix-nacij-z-navkolishnogo-seredovishha-unep/.

2. Основні засади впровадження моделі “зеленої” економіки в Україні: навч. посіб. / Т.П. Галушкіна, Л.А. Мусіна, В.Г. Потапенко та ін.; за наук. ред. Т.П. Галушкіної. К.: Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 154 с.

3. European Economic Commission. Eighth Ministerial Conference “Environment for Europe” Batumi, Georgia, 8-10 June 2016 / Paragraph 4 of the provisional agenda Ecology of the economy in the Pan-European region. Pan-European Strategic Framework for Economics Ecology. P. 12.

4. Global green new Deal. Policy brief. URL: <http://www.unep.ch/etb/publications/Green%20Economy/UNEP%20Policy%20Brief%20Eng.pdf>.

РАЗВИТИЕ «ЗЕЛеноЙ» ЭКОНОМИКИ В БРЕСТСКОЙ ОБЛАСТИ

Абрамова Ирина Васильевна

кандидат биологических наук, доцент

декан географического факультета

Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина

В 1990–2020 гг. «зеленая» экономика заняла центральное место в глобальной повестке дня и стала стимулом экономического роста, содействуя достижению целей устойчивого развития. Традиционная модель экономики, в которой затраты на охрану окружающей среды рассматриваются как нагрузка на экономику, постепенно заменяется моделью, в которой рациональное природопользование выступает драйвером развития.

В 2016 г. в Республике Беларусь был взят курс на развитие инклюзивной, «умной» и цифровой зеленой экономики, призванной содействовать достижению экономического роста в условиях сохранения природного потенциала и повышения занятости населения в результате создания «зеленых» рабочих мест. Концепция «зеленой» экономики тесно взаимосвязана с концепцией устойчивого развития, т.к. «зеленый» экономический рост является базой для обеспечения перехода к устойчивому развитию на региональном и национальном уровнях в результате повышения ресурсо- и энергоэффективности, сокращения количества отходов и развития сферы их повторного использования и переработки, развития экосистемных услуг, рационального использования природных ресурсов, внедрения экологических инноваций, более широкого внедрения «зеленых» технологий, товаров и услуг, создания новых рабочих мест, создания и внедрения образовательных программ для молодежи и взрослых (включая программы повышения квалификации и переподготовки) и др.

Развитие «зеленой» экономики в Беларуси основывается на следующих принципах: устойчивого развития, инклюзивности, межсекторальности,

инновационности, научности, эко-эффективности и достаточности, ресурсосбережения, повышения конкурентоспособности, транспарентности, международного сотрудничества и ответственности.

В 2020 г. завершилась реализация Национального плана действий по развитию «зеленой» экономики в Республике Беларусь до 2020 г. (утвержден постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 21 декабря 2016 г. № 1061). Национальным планом была предусмотрена работа по восьми направлениям:

- институциональная деятельность;
- развитие электротранспорта (инфраструктуры) и городской мобильности, внедрение концепции «умных» городов;
- энергоэффективное строительство;
- энергетика;
- органическое сельское хозяйство;
- устойчивое потребление и производство;
- экологический туризм;
- информационные, образовательные мероприятия.

Концепция «Брест: Симбио Сити 2050» – модель умного устойчивого городского развития – разработана в рамках проекта Программы Развития ООН «Беларусь: Поддержка зелёного градостроительства в малых и средних городах Беларуси» (2016–2021 гг.). Целью данной Концепции является разработка новой модели планирования развития города, основанной на принципах устойчивости, для улучшения качества жизни горожан в кратко-, средне- и долгосрочной перспективе. Основными направлениями работы стали повышение энергоэффективности, умное управление землепользованием, снижение потребления ресурсов, создание благоприятного правового и инвестиционного климата, удобная и эффективная транспортная система, рост благосостояния людей, усиление многогранной культурной идентичности общества (Панченко, 2018). В 2021–2025 гг. проект «Умные города Беларуси» будет реализован в 11 городах (в том числе в Барановичах и Пинске).

С целью обеспечения занятости населения и создания инфраструктуры городской жизни при сохранении деревенского уклада и традиций был разработан типовой проект развития сельской местности Беларуси «Деревня будущего», который будет реализован на базе уже существующих агрогородков. В Брестской области модельной площадкой реализации данного проекта станет агрогородок Остромечево (Брестский район).

С целью развития низкоуглеродной энергетики и более широкого внедрения альтернативных источников энергии в 2019 г. введена в эксплуатацию биогазовая установка в крупном животноводческом комплексе по производству говядины в «Агрокомбинате «Мир» (Барановичский район). Это позволит получать электрическую и тепловую энергию (до 2 тыс. Гкал в месяц) и высококачественные удобрения, а также снизить выбросы в атмосферу метана. В Кобринском районе в 2020 г. на площади 5 га был заложен маточник ивы энергетической для получения возобновляемого источника (щепы), используемого для отопления жилого фонда г. Кобрина. (в будущем планируют увеличить площадь этих насаждений до 1,2 тыс. га). Была продолжена модернизация ряда предприятий с установкой автоматизированных систем контроля за выбросами загрязняющих веществ в атмосферный воздух. Это позволило в 2020 г. снизить выбросы загрязняющих веществ в атмосферу почти на 600 т.

В настоящее время к субъектам инновационной инфраструктуры в регионе относятся: ЗАО «Брестский научно-технологический парк», ООО «Технопарк “Полесье”» (г. Пинск) и ООО «Фермент» (Ляховичский район). Брестский научно-технологический парк был создан в 2012 г. для содействия развитию предпринимательства в научной, научно-технической, инновационной сферах. В настоящее время резидентами данного технопарка являются 64 организации и предприятия из разных сфер (ИТ и робототехника, медицина, строительство, образование и др.).

Технопарк «Полесье» был создан в 2010 г., в настоящее время объединяет 5 резидентов. В 2018 г. на его базе был учрежден Инновационно-промышленный

кластер в области биотехнологии и «зелёной» экономики с целью развития научной, научно-технической, инновационной и предпринимательской деятельности по следующим направлениям: органическое сельское хозяйство, производство удобрений и кормов для животноводства, очистка и дезинфекция воды и воздуха и др. В кластер вошли 32 организации (производственные, перерабатывающие и научные предприятия и организации, фермерские хозяйства, среди которых 3 совместных предприятия) из трёх стран: Беларуси, Украины и Польши.

Технопарк «Фермент» создан в 2019 г., в настоящее время объединяет 5 резидентов. Основным направлением его научно-технической и инновационной деятельности является биотехнологическая (для сельского хозяйства и промышленности).

В нашей стране большое внимание уделяется сохранению и устойчивому использованию биологического разнообразия. В Брестской области на 01.01.2021 доля площади особо охраняемых природных территорий (ООПТ) составила 15% от общей площади региона. Сведения о количестве и площади ООПТ представлены в таблице 1.

Таблица 1.

Особо охраняемые природные территории Брестской области		
Категория	Площадь, га	Количество
Национальный парк	86 317,80	1
Заказники республиканского значения	344 709,85	18
Заказники местного значения	58 400,85	32
Памятники природы республиканского значения	455,90	29
Памятники природы местного значения	1 920,61	83
Итого	491 805,01	163
<i>Источник: Особо охраняемые природные территории Брестской области, 2021)</i>		

Одним из приоритетных видов туризма в Беларуси является экологический туризм на базе ООПТ. Основными видами деятельности экотуристов в нашей стране являются: 1) посещение музеев природы и визит-центров ООПТ; 2) экскурсии по экотропам; 3) путешествия по зеленым маршрутам (водным, велосипедным и т.п.); 4) наблюдения за птицами; 5) посещение экофестивалей. С целью развития экотуризма на территории заказников Брестской области были обустроены 10 экологических троп и 21 зеленый маршрут, в национальном парке – 3 экотропы и 10 маршрутов (из них 6 велосипедных и 4 комбинированных). Две экотропы оборудовано на территории г. Бреста: «Дикая природа в городе Бресте» (создана в 2014 г. на территории Центра экологии БрГУ им. А.С. Пушкина) и «Дорога жизни» (открыта в 2020 г. на левом берегу р. Мухавец). Государственным природоохранным учреждением «Национальный парк «Беловежская пуща» и заказниками Брестской области совместно с субъектами туристической индустрии (в т.ч. агроусадьбами) в 2016–2020 гг. создано 8 экотуристических кластеров.

Количество субъектов агроэкотуризма в стране растет с каждым годом, на начало 2020 г. в Беларуси было зарегистрировано 2760 агроусадьб (на 481 больше по сравнению с 2016 г.), из них в Брестской области – 423 усадьбы (на 77 единиц больше) (Туризм и туристические ресурсы..., 2020).

В Беларуси уделяется большое внимание развитию непрерывного экологического образования и воспитания. Начало реализации образовательного проекта «Зеленые школы» было положено в 2010 г. На сегодня более 300 образовательных учреждений изучают вопросы изучения и сохранения биоразнообразия, энерго- и водосбережения, обращения с отходами, качества атмосферного воздуха, а также организуют и проводят информационно-экологические мероприятия. Количество школ, получивших сертификат «Зеленая школа», к концу 2020 г. составила 98, в том числе в Брестской области – 23. На базе Государственного учреждения образования «Брестский областной центр туризма и краеведения детей и молодежи» создан ресурсный центр проекта. В 2020 г. была запущена электронная онлайн-платформа для сбора и

обработки данных eco-school.by. Она отображает данные 18-ти метеостанций, работающих на базе «зеленых школ», и 53-х автоматических метеостанций Белгидромета.

Изучение вопросов состояния окружающей среды в университетах осуществляется при реализации образовательных программ высшего образования. Например, на географическом факультете Брестского государственного университета имени А.С. Пушкина на специальности 1-31 02 01-02 «География (научно-педагогическая деятельность)» студенты изучают учебные дисциплины «Метеорология и климатология», «Биогеография», «Природопользование и охрана природы», «Геоэкология», «География биоразнообразия» и др.; в магистратуре на специальности 1-31 80 02 «География» - дисциплины «Изменение климата: последствия, смягчение, адаптация», «Глобальные аспекты эволюции биосферы», «Ритмика природных процессов» и др. Факультет осуществляет сотрудничество с Полесским аграрно-экологическим институтом Национальной академии наук Беларуси, Брестским областным комитетом природных ресурсов и охраны окружающей среды, государственными природоохранными учреждениями, созданными для управления заказниками на территории Брестской области (заказники «Споровский», «Прибужское Полесье», «Средняя Припять», «Простырь» и др.), ГНП «Беловежская пуща». В рамках изучения отдельных дисциплин организуются экскурсии по экологическим тропам («Дикая природа в городе», г. Брест; «Лесная речка» в заказнике «Прибужское Полесье»; «Заповедная дубрава» в национальном парке «Беловежская пуща» и др.). Экологическое образование и воспитание осуществляются в ходе учебных практик, которые организуются на базе ООПТ (геоботаническая и комплексная физико-географическая практики в заказниках «Споровский», «Бусловка», «Прибужское Полесье» и др.).

Учитывая современные особенности и тенденции развития урбанизации в Беларуси, появившиеся и усугубляющие ее проблемы экономического, экологического, демографического и градостроительного характера, возникла настоятельная необходимость подготовки специалистов в данной отрасли науки и

практической деятельности в нашей стране. На географическом факультете Брестского государственного университета имени А.С. Пушкина был подготовлен пакет документов для открытия специальности «Урбаноология и сити-менеджмент». Подготовка специалистов в сфере урбаноологии позволит повысить качество принимаемых управленческих решений и реализуемых практических мер с учетом сбалансированности социального и экономического развития, экологического состояния городской среды, потребностей и ожиданий населения, а также обеспечит повышение качества жизни в целом (Красовский и др., 2020).

В настоящее время в нашей стране в соответствии с Программой социально-экономического развития Республики Беларусь на 2021–2025 гг. разработан Национальный план действий по развитию «зеленой» экономики в Республике Беларусь до 2025 года, который предусматривает работу по следующим направлениям: устойчивое потребление и производство; циркулярная экономика; развитие органического сельского хозяйства; экологический туризм (устойчивый туризм); «умные» и энергоэффективные, «зеленые» города; «низкоуглеродная» энергетика; развитие электротранспорта (инфраструктуры) и городской мобильности; смягчение последствий изменения климата и адаптация к климатическим изменениям; сохранение и устойчивое использование биологического и ландшафтного разнообразия; «зеленые финансы»; научные исследования; образовательные мероприятия.

Выполнение мероприятий, разработанных для реализации Национального плана позволит эффективно использовать накопленный потенциал области для повышения качества жизни жителей региона и формирования здорового и конкурентоспособного общества.

Красовский К. К., Сидорович А. А., Абрамова И. В. Специальность «Урбаноология» в системе подготовки востребованных кадров в условиях глобализации и цифровизации общества // Образование XXI века: проблемы, приоритеты и перспективы развития, посвященная 75-летию юбилею университета: сб. материалов респ. науч.-практ. конф., Брест, 26 нояб. 2020 г. / Брест. гос. ун-т им. А. С. Пушкина ; под общ. ред. А. Н. Сендер. Брест : БрГУ, 2020. С. 5-8.

Особо охраняемые природные территории Брестской области [Электронный ресурс]. URL: [http://www.prioda.brest.by/oopt](http://www.priroda.brest.by/oopt). – Дата доступа: 15.05.2021.

Панченко Т. А. Интегрированное устойчивое развитие Бреста – концепция «Брест: Симбио Сити 2050» // Перспективные направления инновационного развития строительства и подготовки инженерных кадров: сборник научных статей XXI Международного научно-методического семинара, Брест, 25–26 октября 2018 года : в 2 частях ; редкол.: В. В. Тур [и др.]. Брест : БрГТУ, 2018. Часть 1. С. 69-72.

Туризм и туристические ресурсы в Республике Беларусь: статистический сборник. Мн.: Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2020. С. 30.

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАПРЯМІВ ЩОДО ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ЗЕЛЕНОГО БУДІВНИЦТВА

Білотіл Валентина Юріївна
науковий співробітник відділу інституціонального забезпечення
природокористування
Інститут агроекології і природокористування НААН
м. Київ, Україна

Екологічні загрози, пов'язані з глобальною зміною клімату та погіршенням стану довкілля, останніми роками посіли перші позиції серед ризиків світового розвитку. Про це однозначно свідчать документи ООН та її спеціалізованих органів та організацій, рішення G20 та G7, матеріали Всесвітнього економічного форуму та його щорічне профільне видання – “Доповідь про глобальні ризики” (Global Risks Report). Ці зростаючі загрози поставили у пріоритет політичних програм країн світу питання необхідності поетапного відновлення природних екосистем до безпечного рівня, дотримання принципів економічної ефективності, соціальної справедливості та сталості розвитку. Тенденції перших двох десятиліть XXI ст. створили “вікно можливостей” для проведення радикальних реформ і переходу на концептуально нові засади економічного розвитку, серед яких ключову роль відіграє концепція “зеленої” економіки. Вона набула популярності в міжнародних, регіональних і національних політичних колах, ставши, з одного боку, відповіддю на світову фінансову кризу, а з іншого – рушієм переходу до нової моделі зростання та розвитку. “Зелена” економіка є базисом реалізації концепції сталого розвитку на основі більш ефективного ресурсо- та енергоспоживання, зниження рівнів викидів CO₂, зменшення

шкідливого впливу на довкілля та розвитку соціально інтегрованого суспільства¹.

Ініціатива із «зеленої» економіки, упроваджувана UNEP (Програма ООН з охорони довкілля), націлена на допомогу урядам у формуванні й зосередженні політики та процесів інвестування на «зелених» секторах розвитку, зокрема «чистих» технологіях, відновлюваній енергетиці, водопостачанні, транспорті, управлінні відходами, «зеленому» будівництві, органічному сільському господарстві².

Розгляньмо більш детально «зелене» будівництво, а саме: його сутність, розвиток, особливості, принципи, переваги тощо.

Словосполучення «зелене будівництво» виникло в США і країнах Європи ще в 70-х роках минулого століття. Дешевизна і невичерпність запасів енергоносіїв зумовили досить марнотратний характер їх використання, який найяскравіше проявився у будівництві. Як результат, за п'ятнадцять років (з 1965 р. по 1980 р.) світове енергоспоживання зросло, в середньому, в 1,7 рази, а витрати енергоресурсів на будівництво і експлуатацію будівель і споруд (без урахування виробничих витрат) в 1970-ті роки стали складати близько половини загальних енерговитрат у більшості розвинених країн світу: в Німеччині, Нідерландах – 39 %, Ірландії – 46 %, Великобританії – 48 %, Данії – 50 %. До того ж більше 90 % цих обсягів, за даними ЄЕК (Європейська Економічна Комісія), припадає безпосередньо на експлуатацію будівель і споруд. Значне підвищення світових цін на традиційні енергоносії, що сталося у кінці 1970-х років, поставило під питання доцільність будівництва взагалі: витрати на зміст будівель стали перевищувати доходи від їх використання. Разом з тим вже у 1975

¹ Маркевич К., Сіденко В. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Центр Разумкова. Київ: Видавництво “Заповіт”, 2019. 316 с. С.7. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf (дата звернення: 01.06.2021).

² Основні засади впровадження моделі «зеленої» економіки в Україні: навч. посіб. / Т.П. Галушкіна, Л.А. Мусіна, В.Г. Потапенко та ін.; за наук. ред. Т.П. Галушкіної. К.: Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 154 с. С.15. (Бібліотека екологічних знань). URL: <http://www.dea.edu.ua/img/source/Book/1.pdf> (дата звернення: 01.06.2021).

році з'явилися перші демонстраційні будівлі, що відрізнялися високою енергоефективністю³.

Хоча зелене будівництво з'явилося не так вже і давно, проте воно нестримно розвивається і стає усе більш популярним у всьому світі⁴.

Стале будівництво (sustainablebuilding), або зелене будівництво (greenbuilding), – це результат філософії проектування, яка дає змогу зробити будівлю ресурсозберігаючою, максимально зручною та з мінімальним впливом на оточуюче середовище. Іншими словами, кожний етап під час зеленого будівництва виконується відповідно до екологічної доцільності. Зазвичай зелені методи будівництва можуть бути інтегровані на будь-якому етапі зведення будівельних конструкцій – від проектування і будівництва, до реконструкції та руйнування. Проте найбільші переваги можуть бути отримані, якщо застосовується комплексний зелений підхід, починаючи з ранніх етапів проекту будівництва⁵. Основні принципи зеленого будівництва відображені у рисунку 1

Щоб будівництво можна було назвати «зеленим», необхідно дотримуватися визначених стандартів та норм на кожному з його етапів. Для адекватної оцінки цих принципів під час реалізації проектів у сфері нерухомості на Заході було розроблено низку добровільних систем сертифікації будівель. До основних міжнародних систем сертифікації, які знайшли найбільше розповсюдження у світі, належать система LEED, розроблена Американською

³ Орловська Ю.В., Яковишина Т.Ф., Орловський Є.С. Зелене будівництво як складова політики ЄС щодо розвитку циркулярної економіки. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. №5 (05). С. 365–371. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/70.pdf (дата звернення: 01.06.2021).

⁴ Орловська Ю.В., Яковишина Т.Ф., Орловський Є.С. Зелене будівництво як складова політики ЄС щодо розвитку циркулярної економіки. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. №5 (05). С. 365–371. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/70.pdf (дата звернення: 01.06.2021).

⁵ Білик О.А. Зелене будівництво: концепція, причини та тенденції розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2016. Випуск 20. Частина 1. С.53–57. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_20/1/15.pdf (дата звернення: 01.06.2021).

Радою з екологічного будівництва, та система BREEAM, розроблена британським інститутом BreGlobal⁶.

Зрозуміло, що розвиток концепції зеленого будівництва неможливий без державної підтримки та розвинутої мережі підтримуючих структур. Так, розвитком та впровадженням зелених стандартів займаються ради із зеленого будівництва, спеціально створені некомерційні організації. Координація діяльності таких рад та інших екологічно орієнтованих будівельних та управляючих компаній здійснюється Міжнародною Радою із зеленого будівництва (World Green Building Council – World GBC), яка була створена в 2002 р. World GBC є некомерційною організацією, діяльність якої полягає в поширенні досвіду лідерів будівельної галузі до інших учасників ринку і наданні міжнародного дискусійного майданчика для обговорення найбільш досконалих методів проектування, будівництва та архітектури в рамках загальноприйнятої концепції сталого розвитку територій (загальноприйнятим у концепції є визнання пріоритету «зелених» рішень у галузі).

Організація має безліч напрямів діяльності, серед яких – підтримка національних рад по зеленому будівництву і сертифікаційних систем з оцінки якості будівель. Експерти World GBC займаються розробкою організаційного інструментарію, маркетинговим просуванням зелених рішень у профільних бізнес-галузях, інформаційною підтримкою програм World GBC і національних рад по зеленим будівлям, а також організацією незалежних брифінгів та консультуванням приватних осіб, які цікавляться проблемою зміни клімату і зеленими рішеннями у будівництві та проектуванні. Зазначена Рада включає в себе близько 80 національних рад у різних державах, які займаються впровадженням принципів «зеленого» будівництва. До складу національних рад входять професійні організації, державні структури, науково-дослідні інститути

⁶ Білик О.А. Зелене будівництво: концепція, причини та тенденції розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2016. Випуск 20. Частина 1. С.53–57. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_20/1/15.pdf (дата звернення: 01.06.2021).

і приватні особи. Мета об'єднання – координація зусиль щодо впровадження принципів зеленого будівництва на всіх рівнях – від прийняття відповідних законів до реалізації проектів нерухомості. Не менш активно поряд із громадськими організаціями на Заході діють і державні структури. Якщо спочатку нормативна база в цій області носила добровільний характер, то на сьогодні в деяких країнах ринкові норми починають переводитися в статус закону⁷.

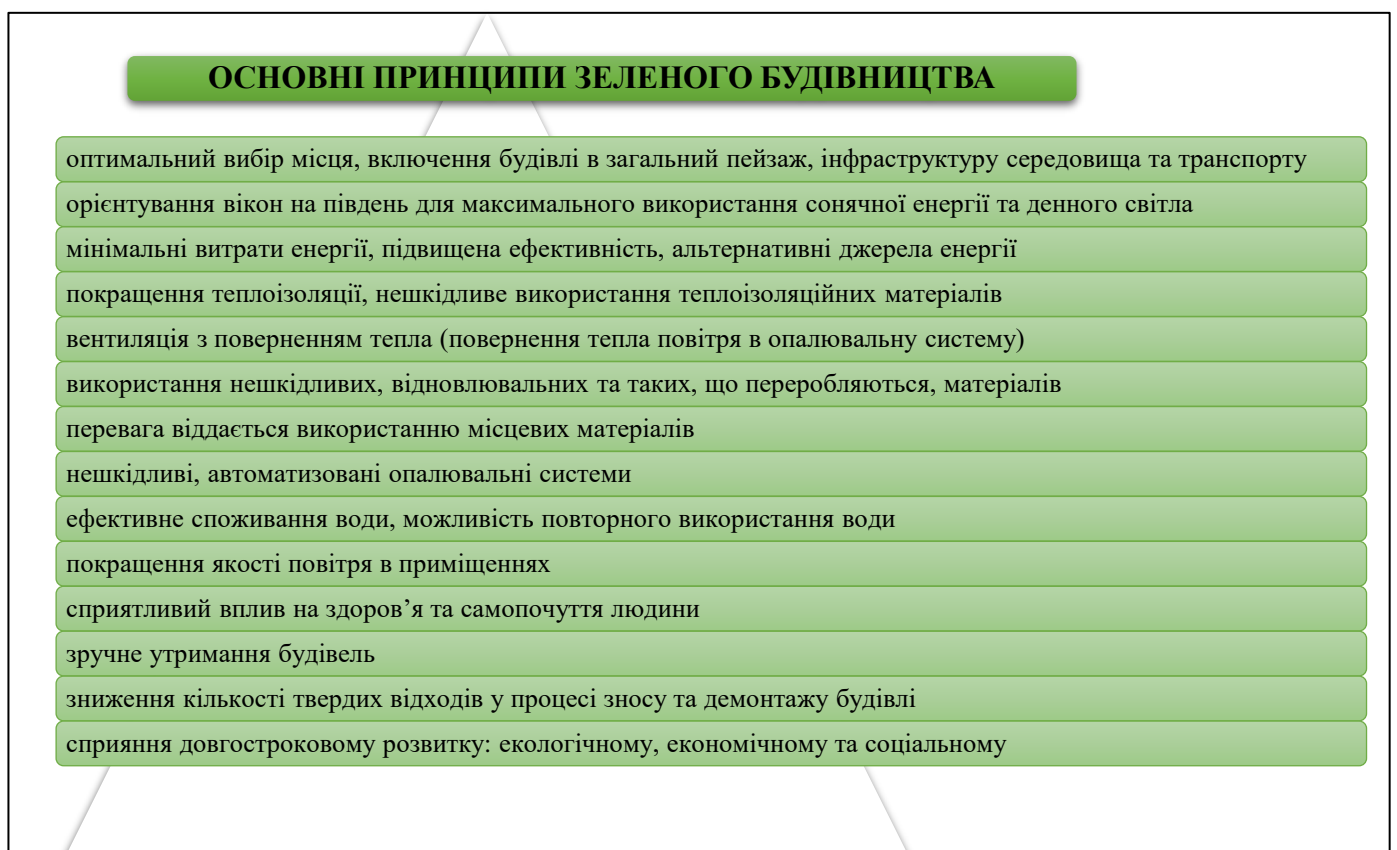

Рис. 1. Основні принципи зеленого будівництва
Джерело: розроблено автором на основі ⁸.

⁷ Білик О.А. Зелене будівництво: концепція, причини та тенденції розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2016. Випуск 20. Частина 1. С.53–57. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_20/1/15.pdf (дата звернення: 01.06.2021).

⁸ Там само.

У всьому світі з'являється все більше свідчень того, що зелені будівлі приносять багато переваг. Вони забезпечують одні з найефективніших засобів для досягнення низки глобальних цілей, таких як: вирішення проблем зі зміною клімату, створення стійких і процвітаючих громад та стимулювання економічного зростання. Переваги зелених будівель можна згрупувати за трьома категоріями: екологічні, економічні та соціальні⁹.

До основних екологічних вигід можемо віднести такі: розширення і захист біорізноманіття та екосистем; поліпшення якості повітря і води; скорочення кількості відходів; збереження і відновлення природних ресурсів¹⁰.

Економічні вигоди полягають у зниженні експлуатаційних витрат; створенні, розширенні та формуванні ринків збуту для зелених продуктів та послуг; підвищенні продуктивності праці працівників та рівня їх задоволеності; покращенні економічних показників життєвого циклу будівель. Зрозуміло, що витрати на будівництво «зеленої» конструкції можуть бути вище, ніж на зведення її у традиційному форматі, але експлуатаційні витрати залежно від проектних рішень нижчі на 50–90%¹¹.

До соціальних вигід від зеленого будівництва можна віднести: підвищення комфорту проживання та здоров'я населення; підвищення естетичних характеристик; зведення до мінімуму навантаження на місцеву інфраструктуру; поліпшення загальної якості життя¹².

Розвинуті країни протягом багатьох років ефективно впроваджують технології «зеленого» будівництва і темпи розвитку цієї сфери прискорюються з кожним роком. Причиною цього є усвідомлення всіма зацікавленими особами переваг зеленого будівництва: екологічних, економічних та соціальних. В Україні впровадження концепції зеленого будівництва знаходиться на

⁹ The benefits of green buildings. URL: <https://www.worldgbc.org/benefits-green-buildings> (дата звернення: 26.05.2021).

¹⁰ Білик О.А. Зелене будівництво: концепція, причини та тенденції розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2016. Випуск 20. Частина 1. С.53–57. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_20/1/15.pdf (дата звернення: 01.06.2021).

¹¹ Там само.

¹². Там само

початковій стадії. У нашій країні впроваджено одиничні будівельні проекти зеленими технологіями. У 2013 р. в Україні було зареєстровано громадську організацію «Рада із зеленого будівництва» (UaGBC). Основною метою Ради є об'єднання організацій і професіоналів, які дотримуються у своїй діяльності принципів зеленого будівництва. У 2016 р. Україна увійшла до Всесвітньої ради по зеленому будівництву¹³.

На думку Білик О.А., розвиток зеленого будівництва в Україні можливий тільки за умови:

- розробки нормативно-правового акту, який би встановлював вимоги з проектування будинків і поселень за екологічними критеріями, а також державно-будівельні норми, які встановлюють правила проектування будинків із рівнем споживання енергії, близьким до нульового;
- стимулювання розвитку виробництва ефективного й екологічного обладнання та матеріалів, зокрема запровадження екологічних податків на будівельні матеріали;
- підвищення професійного рівня спеціалістів, зайнятих у будівництві, експлуатації та проектуванні;
- розвитку наукового супроводження зеленого будівництва;
- впровадження в навчальний процес курсу із зеленого будівництва;
- організації проектування та будівництва будівель та споруд високої екологічної та енергетичної ефективності;
- розробки заходів із підвищення попиту на зелені будівлі, зокрема розробки та реалізації програм із формування екологічного орієнтованого попиту та підвищення екологічної грамотності споживачів тощо¹⁴.

¹³ Білик О.А. Зелене будівництво: концепція, причини та тенденції розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2016. Випуск 20. Частина 1. С.53-57. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_20/1/15.pdf (дата звернення: 01.06.2021)

¹⁴ Там само.

Зелене будівництво спрямоване на мінімізацію негативного впливу на довкілля, а інноваційні зелені технології енергоефективності, зменшення води, ресурсів та відходів призводять до скорочення викидів вуглецю, що забезпечує цілісну основу для стійкості та зменшення впливу будівельної галузі на кліматичні зміни. Міжнародний досвід у багатьох країнах світу переконливо свідчить про те, що зелене будівництво сприяє досягненню Цілей сталого розвитку і виступає у ролі каталізатора для вирішення найбільш актуальних світових проблем¹⁵.

Білик О.А. Зелене будівництво: концепція, причини та тенденції розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2016. Випуск 20. Частина 1. С.53-57. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_20/1/15.pdf (дата звернення: 01.06.2021).

Кривомаз Т.І., Савченко А.М. Зниження впливу будівельної галузі на кліматичні зміни шляхом впровадження принципів зеленого будівництва. *Екологічна безпека та природокористування*. 2021. № 1(37). С. 55-68. DOI: <https://doi.org/10.32347/2411-4049.2021.1.55-68> URL: <http://es-journal.in.ua/article/view/228419> (дата звернення: 26.05.2021).

Маркевич К., Сіденко В. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Центр Разумкова. Київ: Видавництво “Заповіт”, 2019. 316 с. С.7. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf (дата звернення: 01.06.2021).

Орловська Ю.В., Яковишина Т.Ф., Орловський Є.С. Зелене будівництво як складова політики ЄС щодо розвитку циркулярної економіки. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. №5 (05). С. 365-371. URL: http://www.easterneurope-bm.in.ua/journal/5_2016/70.pdf (дата звернення: 01.06.2021).

Основні засади впровадження моделі «зеленої» економіки в Україні: навч. посіб. / Т.П. Галушкіна, Л.А. Мусіна, В.Г. Потапенко та ін.; за наук. ред. Т.П. Галушкіної. К.: Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 154 с. С.15. (Бібліотека екологічних знань). URL: <http://www.dea.edu.ua/img/source/Book/1.pdf> (дата звернення: 01.06.2021).

The benefits of green buildings. URL: <https://www.worldgbc.org/benefits-green-buildings> (дата звернення: 26.05.2021).

¹⁵ Кривомаз Т.І., Савченко А.М. Зниження впливу будівельної галузі на кліматичні зміни шляхом впровадження принципів зеленого будівництва. *Екологічна безпека та природокористування*. 2021. № 1(37). С. 55–68. DOI: <https://doi.org/10.32347/2411-4049.2021.1.55-68> URL: <http://es-journal.in.ua/article/view/228419> (дата звернення: 26.05.2021).

ДЕФЦИТ РЕСУРСІВ ПРІСНОЇ ВОДИ ПЛАНЕТИ ЯК ДЕСТРУКТИВНИЙ ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА У ХХІ СТОЛІТТІ

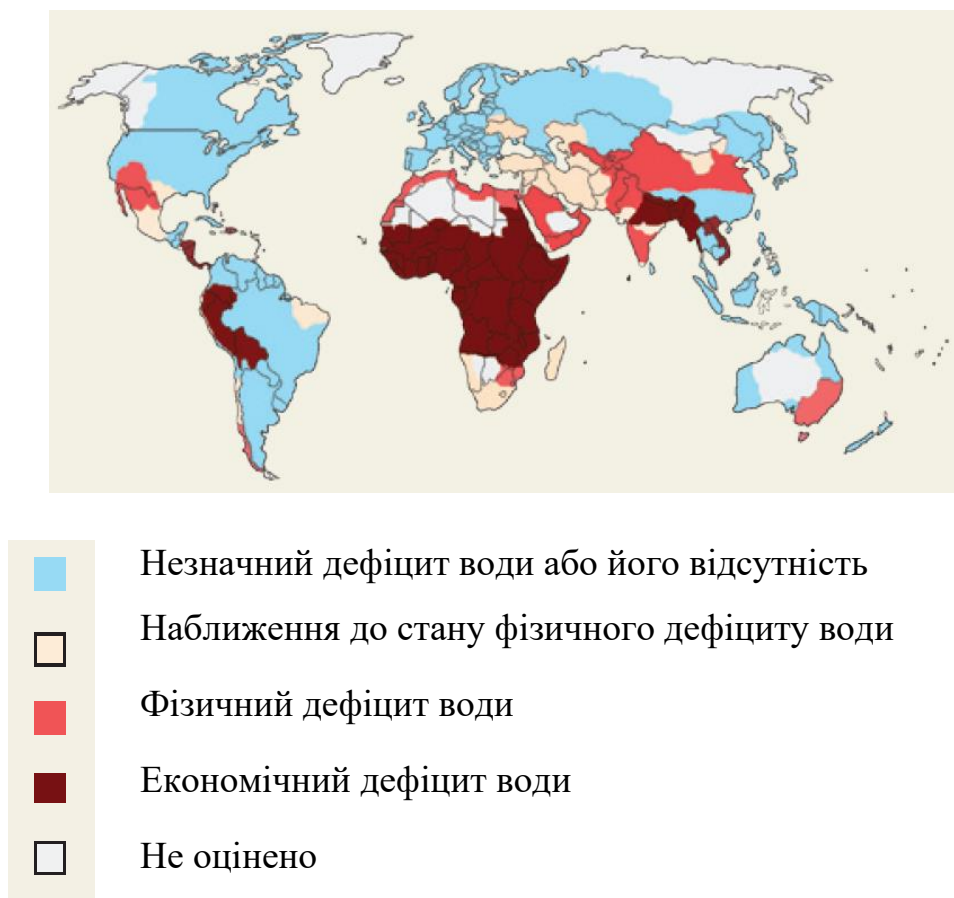
Панфілов Олександр Юрійович,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціології та політології,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Требін Михайло Петрович,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри соціології та політології,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Сталий розвиток людства залежить від багатьох чинників, у тому числі й від чистої води та належних санітарних умов (ціль 6). Вода займає 70% поверхні планети, проте 97,5% всіх запасів води складає солоня вода. Прісна вода міститься у річках, прісних озерах, водосховищах, підземних резервуарах (артезіанські води), у хмарах, льодовиках тощо. У льодовиках міститься 85 % прісної води, доступ до якої на цей час практично неможливий. При першому погляді на мапу світу з дефіциту води (див. Рис. 1), яка була створена на початку ХХІ ст. фахівцями Міжнародного інституту управління водними ресурсами¹, стає очевидна нерівномірність розподілу водних ресурсів по континентах і водних басейнах. Найменш забезпечені регіони - це країни Магрибу, Близького Сходу, республіки Центральної Азії. Згідно з результатами досліджень, проведених Канадським агентством міжнародного розвитку, на початку 1950-х рр. з нестатком питної води зіткнулися 15 держав: Барбадос, Бахрейн, Бурунді, Джибуті, Ізраїль, Йорданія, Ємен, Катар, Кіпр, Кабо-Верде, Кувейт, Мальта, Оман, Сінгапур, Туніс. У 1990-х рр. список таких країн збільшився вдвічі, включивши в себе Алжир, Єгипет, Гаїті, Кенію, Лівію, Мадагаскар, Малаві,

¹ Water for Food, Water for Life: A Comprehensive Assessment of Water Management in Agriculture / Edited by David Molden. London: Earthscan, 2007. P. 11.

Марокко, ОАЕ, Польщу, Руанду, Саудівську Аравію, Сомалі, ПАР і Південної Корею. За прогнозами фахівців, до 2025 р. число держав з низьким рівнем водозабезпеченості зросте до 50, поповнившись Анголою, Буркіна-Фасо, Ганою, Домініканською Республікою, Зімбабве, Індією, Іраном, Камеруном, Китаєм, Лесото, Мавританією, Нігерією, Пакистаном, Перу, Суданом, Сирією, Танзанією, Того, Угандою, Ефіопією. Тобто, перед дефіцитом води певною мірою рівні й бідні малонаселені країни, й багаті розвинені економіки. До речі, й Україну фахівці Інституту віднесли до країн, що наближаються до стану фізичного дефіциту води. Фізичний дефіцит води є результатом недостатніх природних водних ресурсів для задоволення попиту регіону, а економічна нестача води є результатом поганого управління достатніми доступними водними ресурсами.

Рис. 1. Зони дефіциту води

Сьогодні безпечно організованого доступу до питної води в усьому світі все ще не мають 2,2 млрд людей, включаючи 785 млн осіб, які не мають змоги користуватися навіть базовими послугами питного водопостачання. І це при тому, що частка населення світу, яке користується послугами питного водопостачання, організованими з дотриманням усіх вимог безпеки, зростає з 61% у 2000 р. до 71% у 2017 р. До 2030 р. дефіцит води може призвести до вимушеного переміщення 700 млн осіб².

За прогнозами, до середини XXI ст. в умовах водного дефіциту буде жити 40% населення Землі, тобто 4-5 млрд людей. Якщо ситуація буде розвиватися за таким сценарієм, то, за розрахунками фахівців, у 2025-2040 рр. настане світова криза водокористування. Вона неминуче спричинить крах економіки та сформованої геополітичної системи.

Серед головних причин водної кризи, що насувається, у глобальному масштабі можна зазначити такі:

- значний антропогенний тиск, який відчувають водні ресурси від зростаючої конкуренції за них, щорічного збільшення чисельності населення й активізації економічної діяльності. Грубо кажучи, на Землі сьогодні мешкають 7,7 млрд людей, яким тільки для підтримки своїх життєвих сил потрібно щодня приблизно 15,4 млрд літрів води. Крім їжі й пиття, вода потрібна ще для побутових потреб, підтримання промислових процесів і поливу земель у сільському господарстві, що збільшує потреби людства у воді приблизно ще на два порядки. Тобто загальне світове споживання прісної води в 1 000 разів більше, ніж споживання всіх інших видів промислової сировини: щодоби у світі витрачається обсяг води, рівний річному видобутку всіх видів корисних копалин³;

² The Sustainable Development Goals Report 2020. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2020.pdf> (accessed: 01.06.2021).

³ Грибова Е.В. Экологически устойчивое управление водными ресурсами. Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2015. № 2 (287). С. 23.

- різке зростання водовідведення. За цим показником безумовним лідером залишається сільське господарство, особливо в слаборозвинених країнах. Близько 70% всієї наявної у світі прісної води використовується для поливу в сільському господарстві, при цьому з 1960 р. забір води для поливу збільшився більш ніж на 60%. До речі, імпорт 1 т зерна еквівалентний імпорту 1000 м³ води. За водоемності виробництва ввезені продукти харчування у Північну Африку і на Близький Схід еквівалентні річному стоку річки Ніл. Необхідний другий Ніл - у певному сенсі віртуальний, щоб нагодувати населення цього регіону при нинішніх технологіях виробництва продуктів харчування⁴;

- систематичне збільшення водозабору. За цим показником світовий лідер - це електроенергетика. Тільки гідроенергетика, де великі обсяги водозабору очевидні, забезпечує до 20% всієї енергії, що генерується. Крім ГЕС, вода потрібна й на всіх інших електрогенеруючих станціях (крім вітряних і сонячних), головним чином, для охолодження, причому ці станції генерують 75% світової електроенергії. Теплоелектростанція потужністю 1 млн. кВт споживає понад 1 км³ води на рік, АЕС тієї ж потужності - не менше 1,5 км³ води на рік⁵. У промисловості ситуація варіюється залежно від галузі: найбільш водоемними залишаються нафтохімія, металургія та деревообробна промисловість. Що більше води потрібно на виробництві для охолодження, то вище буде показник водозабору на виробництві. Середня витрата води на виробництво 1 т сталі становить близько 20 м³, 1 т паперу - 200 м³, 1 т хімічного волокна - більше 4000 м³. Після виробничого циклу значна частка використаної води повертається в наземні шари ґрунту. Відповідно, при високому рівні водозабору й, особливо, різкому його прирості, гостро постає питання очищення води;

- забруднення водних ресурсів. Щорічно у світі забруднюється від 12 до 17 тис. км³ поверхневих вод⁶, тобто близько половини доступної прісної води, а це

⁴ Данилов-Данильян В.И. Глобальная проблема дефицита пресной воды. *Век глобализации*. 2008. № 1. С. 51.

⁵ Там само.

⁶ Там само. С. 50.

посилює водний дефіцит внаслідок скорочення можливості використання річкової й озерної води, зростання числа критично забруднених водойм;

- нераціональне управління водними ресурсами, у тому числі концентрація на створенні та розвитку нових джерел води замість регенерації наявних;
- мінливість клімату та стану навколишнього середовища, які викликають необхідність удосконалення механізмів управління водними ресурсами для протистояння інтенсивним повеням, посусі та іншим природним лихам у майбутньому.

Таким чином, загроза водного дефіциту виникла через екстенсивний розвиток водного господарства, якому притаманні постійне зростання водоспоживання, формування планетарного сектора забруднених поверхневих і підземних вод та скорочення водності річок. Обмеженість водних ресурсів для багатьох країн світу є найважливішою проблемою, що вимагає практичних рішень. Висновки експертів неоптимістичні: глобальне зростання населення, урбанізація та внутрішня міграція будуть супроводжуватися загостренням водного дефіциту, виснаженням запасів води, доступних для використання за рахунок зниження санітарно-гігієнічних показників, високою дитячою смертністю. Для подолання водної кризи необхідні нові сценарії світових, державних і регіональних водогосподарських інфраструктур та інноваційних рішень в управлінні водними ресурсами.

Грибова Е.В. Экологически устойчивое управление водными ресурсами. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2015. № 2 (287). С. 22-35.

Данилов-Данильян В.И. Глобальная проблема дефицита пресной воды. *Век глобализации*. 2008. № 1. С. 45-56.

The Sustainable Development Goals Report 2020. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2020.pdf> (accessed: 01.06.2021).

Water for Food, Water for Life: A Comprehensive Assessment of Water Management in Agriculture / Edited by David Molden. London: Earthscan, 2007. viii, 40 p.

ПРОЕКТ ЭКОТУРИСТИЧЕСКОГО КАРКАСА ДЛЯ ГОРОДА ИВАЦЕВИЧИ (БЕЛАРУСЬ)

Полюхович Андрей Николаевич

студент УО «Брестский государственный университет
имени А.С. Пушкина»,
Беларусь

Маметвелиева Ольга Николаевна

преподаватель географии и экономики УО
«Ивацевичский государственный профессиональный лицей
сельскохозяйственного производства»,
Беларусь

Город Ивацевичи является административным центром Ивацевичского района, расположен в Брестской области в 142 км от областного центра и в 256 км от г. Минска. Расстояние до границы с Республикой Польша составляет 129 км, до границы с Украиной – 120 км. Он расположен примерно на одной долготе с Хельсинки и на одной широте с Бирмингемом на правом берегу р. Гривда – правом притоке Щары. Ивацевичи занимают выгодное географическое положение. Через город проходят важнейшие железнодорожная и автомобильная магистрали европейского значения М1 (Москва – Орша – Минск – Брест – Варшава), через город проходят дороги республиканского значения Р44 (Ивацевичи – Гродно), Р2 (Ивацевич – Кобрин), Р6 (Ивацевичи – Пинск).

Цель настоящего исследования создать проект экотуристического каркаса для города Ивацевичи. При этом использовались сравнительно-географический, картографический, математический и геоинформационные методы.

На территории Ивацевичского района первые поселения людей, по данным археологических раскопок, появились еще 10–9 тыс. лет назад. В X–XI вв. территория Ивацевичского района входила в состав раннефеодального государства – Киевской Руси, а также в состав Пинского и Туровского княжеств. С XIV века – в составе Великого княжества Литовского. Первое упоминание об

Ивацевичах датируется 1519 г. в связи с упоминанием поселения в Литовской метрике. Считается, что название города произошло от имени Иван.

Магнат и политический деятель Лев Сапега становится владельцем города Ивацевичи в 1594 г. Со второй половины XVI в. Ивацевичи входят в Слонимский повет Новогрудского воеводства и принадлежат помещикам рода Юндила. После третьего раздела Речи Посполитой в 1795 г. город входит в состав Российской империи. Во время восстания Кастуся Калиновского 1863–1864 гг. активные действия проходили неподалеку от Ивацевич. После завершения строительства железной дороги Москва-Брест в 1871 г. город получил новый импульс для развития.

Во время Первой мировой войны с 1915 по 1918 гг. Ивацевичи были оккупированы немецкими войсками. По результатам Рижского мирного договора 1921 г. Ивацевичи вошли в состав Польши, в которой находились до 1939 г. С этого момента город как часть Западной Беларуси вошел в состав БССР. После начала Великой Отечественной войны Ивацевичи были оккупированы немецко-фашистскими войсками уже к 26 июня 1941 г. Город был освобожден 12 июля 1944 г. в ходе операции «Багратион».

В послевоенное время город активно восстанавливался. 20 сентября 1947 г. по решению Совета Министров БССР рабочий поселок Ивацевичи был переименован в городской поселок. В это же время Ивацевичам был присвоен статус районного центра. 25 декабря 1962 г. Ивацевичский район был упразднен, а его территория присоединена к Березовскому району. В 1965 г. Ивацевичский район был вновь восстановлен как административная единица и Ивацевичам был присвоен статус города.

Территория города Ивацевичи находится в пределах Полесской низменности на высоте 160–170 м над уровнем моря. В тектоническом отношении данная территория приурочена к Ивацевичскому погребенному выступу Белорусской антеклизы, которая находится в западной части Рукой плиты на Восточно-Европейской платформе. Дочетвертичные отложения в основном представлены туронским ярусом меловой системы: мел и

мелоподобный мергель. Четвертичные отложения – надморенными флювиогляциальными отложениями сожской стадии припятского ледника (пески, песчано-гравийные отложения), а на северо-востоке Ивацевич в пойме р. Гривда – аллювиальные отложения пойм (пески, супеси, суглинки, песчано-гравийный материал). В геоморфологическом отношении основная поверхности представлена волнистой и пологоволнистой флювиогляциальной равниной и низменность сожского возраста, а на северо-востоке аллювиальная низменность и долина реки поозерско-голоценового возраста.

Согласно Агроклиматическому районированию территории Ивацевич относится к центральной теплой неустойчиво влажной области. Среднегодовая температура составляет 8 °С, среднемесячная температура января – -3 °С, июля 19 °С. Среднегодовое количество осадков – более 630 мм.

В гидрологическом отношении рассматриваемая территория относится к бассейну реки Щара. Почвы в основном представлены торфяно-болотными низинными, а на северо-востоке – аллювиальными болотными.

Территории города расположена в пределах водно-ледниковых плосковолнистых ландшафтов. В физико-географическом районировании исследуемая территория находится на границе Полесской провинции и Предполесской провинции.

Таким образом территория города Ивацевичи обладает природно-рекреационным и историко-культурным потенциалом, что может служить основой для создания экотуристического каркаса местного значения, который будет востребован местными жителями и его гостями в рекреационных целях.

Так для территории города предлагается разработать 6 туристических маршрутов 4 экотропы и оборудовать 3 смотровых площадки (Рис. 1). При этом пункты маршрутов и экотроп оборудовать картами экотуристического каркаса города, стоянками для велосипедов и информационными стендами.

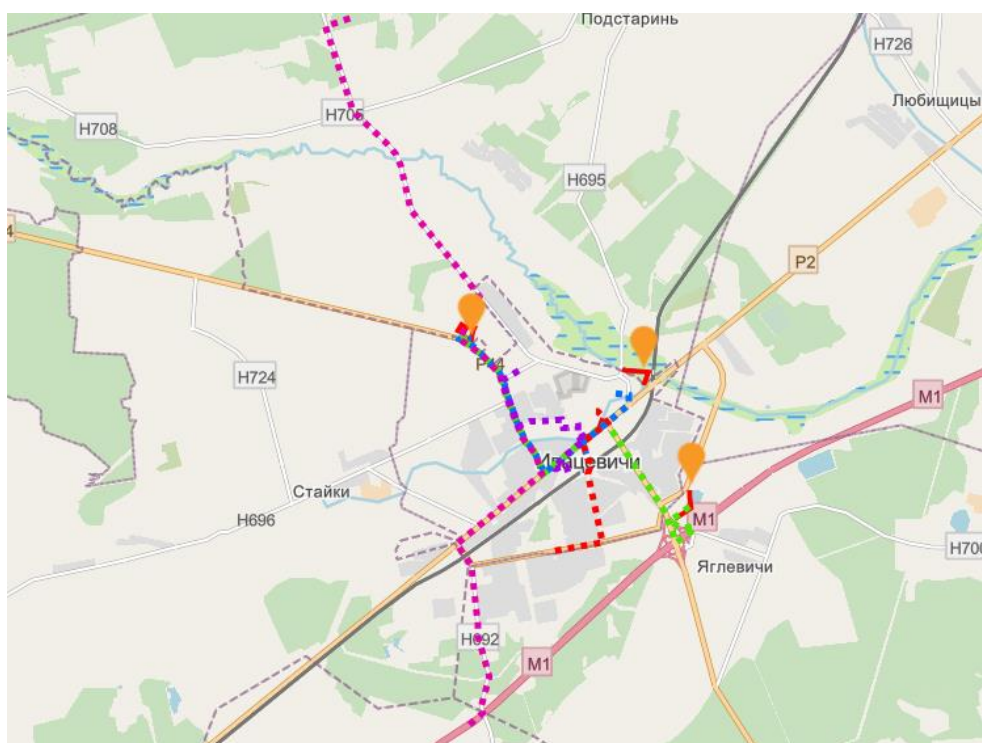

Рис. 1. Проект экотуристического каркаса города Ивацевичи [1]

Туристические маршруты представлены велосипедными маршрутами, которые дадут представление об истории, культуре, промышленности и экологии города. Также два дальних маршрута к памятнику природы республиканского значения чистая дубрава «Борецкая» и к дендропарку «Олимпийски».

Экотропы позволят раскрыть особенности гидрографии Ивацевичского района (экотропа «Водная»), русловые процессы на примере р. Гривда (экотропа «Гривда»), дадут представления об физико-географических условия города и района (экотропа «Клетна»), а также об особенностях орографии, растительного и животного мира (экотропа «Шибельная гора»).

Таким образом, экотуристический каркас города создаст условия для рекреации и вместе с тем будет способствовать экологическому просвещению местного населения.

1. Проект экотуристического каркаса для города Ивацевичи [Электронный ресурс]. – URL.: <https://arcg.is/eL4aD>. – Дата доступа: 06.06.2021.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Тельний Максим Андрійович
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

В основу сучасної парадигми суспільного розвитку в ХХІ столітті покладено Концепцію сталого розвитку, яка передбачає кардинальну зміну взаємозв'язків людини і середовища (природи) на засадах розширення меж економічного зростання з орієнтацією на задоволення потреб нинішніх та майбутніх поколінь. Концептуальні засади парадигми сталого розвитку покладені в основу просторово-територіальної організації національної системи та базуються на гармонізації екологічної, економічної та соціальної складових. Слід зазначити, що сталий розвиток – це процес змін, в якому експлуатація ресурсів, напрям інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку і інституціональні зміни погоджені один з одним і зміцнюють нинішній і майбутній потенціал для задоволення людських потреб і спрямувань.

Саме сталий розвиток, у зазначеному розумінні, згадується як один з основних принципів державної регіональної політики.

Слід зауважити, що вирішення еколого-економічних проблем та стимулювання розвитку регіонів передбачає розробку комплексу правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому.

Зокрема, на основі резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 проголошені глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, що викладені у Національній доповіді «Цілі

сталого розвитку: Україна», було видано указ Президента України щодо забезпечення дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року [1]. Стратегічне бачення сталого розвитку України ґрунтується на забезпеченні національних інтересів та виконанні міжнародних зобов'язань України щодо переходу до сталого розвитку. Такий розвиток передбачає [2]: подолання дисбалансів в економічній, соціальній та екологічній сферах; трансформацію економічної діяльності, перехід на засади «зеленої економіки»; побудову мирного та безпечного, соціально згуртованого суспільства з належним врядуванням та інклюзивними інституціями; забезпечення партнерської взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти та організацій громадянського суспільства; повну зайнятість населення; високий рівень науки, освіти та охорони здоров'я; підтримання довкілля в належному стані, який забезпечуватиме якісне життя та благополуччя теперішнього і майбутніх поколінь; децентралізацію та впровадження регіональної політики, яка передбачає гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів; збереження національних культурних цінностей і традицій. Отже, стратегія сталого розвитку України передбачає таке: 1) у соціальній сфері – здоров'я, освіти, зайнятість, добробут, соціальну справедливість, забезпечення потреб у чистому довкіллі; 2) в економічній сфері – «зелену економіку», підтримку ресурсо- та енергозберігаючого виробництва, інноваційних технологій тощо; 3) в екологічній сфері – боротьбу зі зміною клімату, збереження морських, водних екосистем і екосистем суші тощо. Основою Стратегії сталого розвитку України є орієнтація системи державного управління на децентралізацію і сталий розвиток регіонів у соціальному, економічному та екологічному аспектах як окремих соціально-еколого-економічних систем.

На сучасному етапі розвитку нашої держави результативність механізмів збереження довкілля та регулювання природокористування досить низька, що зумовлює необхідність глибокого теоретичного аналізу, оцінки природно-ресурсного потенціалу регіонів України в контексті екологічних проблем та

формування ефективної системи управління еколого-економічним розвитком. Відносно новим та недостатньо вивченим в сучасній науці, зокрема і в теорії регіональної економіки є дослідження проблем управління економічним розвитком регіону у взаємозв'язку із екологічною складовою, що обумовлює відсутність єдиного теоретикометодологічного підґрунтя еколого-економічного розвитку регіону та визначає необхідність його формування. Потребує переосмислення на наукових засадах аспект екологізації економічного розвитку регіону, процес визначення управлінських регуляторів за заданим напрямом. Особлива актуальність вищезазначених проблем, а також прогалини у науково-методологічному обґрунтуванні еколого-економічного розвитку регіонів України обумовили напрямки дослідження низки вітчизняних вчених.

Основою матеріального виробництва та життєдіяльності населення є природні ресурси та довкілля. Високі сучасні темпи виробництва, на жаль, мають негативні наслідки для стану навколишнього природного середовища, що призводить до якісних порушень еколого-економічної рівноваги і проявляється в виникненні дисгармонії та порушення оптимальності еколого-економічних відносин. В умовах сьогодення проблеми охорони навколишнього середовища актуальні для всіх країн світу і знаходяться в полі постійної уваги всього міжнародного співтовариства. Екологічна ситуація в Україні також залишається тривожною і супроводжується зниженням основних показників здоров'я населення, середньої тривалості життя та зростанням смертності. Тому завдання поліпшення навколишнього середовища та збереження і примноження природних ресурсів наразі є досить актуальним та має велике економічне значення. Основою формування нового типу екологоекономічного зростання повинен стати сталий розвиток.

Нова концепція поєднала три головні компоненти сталого розвитку: економічну, природоохоронну і соціальну, які тісно пов'язані та взаємодіють між собою. Економічна складова концепції сталого розвитку визначає оптимальне використання обмежених ресурсів та застосування природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу. Цей

потік забезпечував би принаймні збереження (не зменшення) сукупного капіталу (фізичного природного, або людського), з використанням якого цей сукупний дохід створюється [3]. Екологічна складова сталого розвитку полягає у забезпеченні цілісності фізичних і біологічних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери.

Економічне зростання для України та її регіонів є надзвичайно важливим. Саме сутність і темпи економічного зростання визначають динаміку економічного розвитку кожної країни, забезпечують поступальний розвиток суспільства. Але не менш важливою є необхідність екологізації розвитку України та зменшення навантаження на природні системи. Для одночасного виконання обох напрямків розвитку необхідно, щоб економічне зростання відбувалося виключно екологічно допустимими методами.

Шляхами забезпечення сталості еколого-економічного розвитку України є [4, с. 343]:

- збалансованість ролей між органами державної влади у виконанні функцій природокористування та охорони природного середовища, управління відносинами у цій сфері;

- чіткість задач та узгодженість цілей, визначених законодавством, економічними, соціальними, територіальними потребами, які спрямовані на вирішення завдань просування сталого розвитку;

- відкритість, прозорість економічної, екологічної, соціальної політики, що призведе до підтримки та довіри з боку суспільства до державної політики “сталого розвитку”;

- розробка необхідних процедур для реалізації політики сталого розвитку;

- регулярний огляд ситуації у екологічній та економічній сферах життя суспільства, вивчення суспільної думки з метою виявлення фактів покращення чи погіршення ситуації;

- заповнення населення країни у важливості сталого розвитку.

Що стосується еколого-економічної ситуації нашої держави, то в даний час вона є досить загостреною, так як ускладнюється низкою серйозних проблем –

політичних, соціальних, фінансових. Зношені основні фонди, невизначеність форм власності на природні ресурси, низька екологічна культ ура - ті фактори, які не дозволяють вирішувати задачу соціального та екологічного управління економікою. Вихід із ситуації, яка склалася в Україні та регіонах слід шукати у практичній реалізації ідей сталого еколого-економічного розвитку. На жаль, в найближчі роки неможливо вплинути на структуру існуючого виробництва та його потужності, але в перспективі, напрями розвитку економіки мають бути спрямовані на збереження довкілля та відновлення природного капіталу, що слід враховувати в подальших дослідженнях.

Нині стан економічної системи характеризується неприпустимо високим рівнем відхилень навантажень на навколишнє середовище. Цей рівень спричиняє кризи, катастрофи. Переведення системи в стан сталого розвитку вимагає урахування екологічних обмежень, що лімітують 33 величину навантаження на екологічну підсистему, і поступового доведення антропогенного впливу до рівня гранично-допустимих відхилень, в якому максимально знижується ризик виникнення критичних і катастрофних явищ. Причини екологічної несталості криються в характері економічних відносин, які через продуктивні сили негативно впливають на природне середовище. Нині склалася така економічна ситуація, при якій для фінансового забезпечення регіони змушені інтенсифікувати експлуатацію природних ресурсів як єдиного, в деяких випадках, джерела формування бюджету. Виникнення соціально-екологічних проблем обумовлено комбінацією двох груп чинників. Перша група чинників «тиску» включає зростання населення, виробничу діяльність людини і бідність. Кожен із цих чинників може стати джерелом виникнення соціально-екологічних проблем за відсутності цілеспрямованого свідомого управління. Через це збільшується роль і значення чинників другої групи, що підсилюють або послаблюють дію чинників першої групи: провали ринку, політичні й інституційні помилки. До таких помилок відносять: множинність і неузгодженість національних, регіональних планів і програм у сфері охорони навколишнього природного середовища; неефективність організаційної системи

управління в цій сфері; політичне лобювання вузьких корпоративних інтересів певних груп; короткострокові горизонти прогнозування і планування. Ключове значення серед них відводиться провалам ринку, пов'язаним з існуванням суспільних благ і зовнішніх ефектів. Аналіз відзначених чинників дає підставу для висновку про те, що економічні відносини, які формуються ринком, спричиняють забруднення навколишнього середовища. Забруднення виникає при використанні природних ресурсів, коли економічні суб'єкти в своїх рішеннях щодо об'єктів і структури виробництва та споживання не враховують повні соціально-економічні та екологічні наслідки рішень, що приймаються. У свою чергу, вони породжуються політичними і економічними помилками уряду в застосуванні адміністративно-правових і ринкових методів та інструментів регулювання якості навколишнього середовища. До чинників другої групи також відносять: ступінь обізнаності населення про екологічні плани і програми; доступність інформації про стан природного середовища і соціально-екологічні рішення, що приймаються представницькими і виконавчими органами; організація і результативність системи екологічної освіти та виховання населення; наявність і ступінь активності діяльності «зелених» громадських організацій [5].

1. Проект Закону України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року». Ліга Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html.

2. Указ Президента України № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». / Президент України. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.

3. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. [Електронний ресурс]. URL: <http://wdc.org.ua/uk/sustainabledevelopment>.

4. Федунь Ю.Б. Показники сталості еколого – економічного розвитку // Вісн. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка В.25. Серія міжнародні відносини. 2008. С. 343.

5. Тарасова В. В. Екологічна статистика. Теоретичні основи та лабораторний практикум на базі комп'ютерних технологій в системі Excel: підручник другий випуск з грифом МОНУ / В. В. Тарасова, Н. О. Парфенцева, І. М. Ковалевська. – К.: Центр навчальної літератури. 2013. 295с.

ПРОБЛЕМИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Велесик Тетяна Анатоліївна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри екології, географії та туризму
Рівненського державного гуманітарного університету

На розвиток світової економіки суттєвий вплив має розвиток сільського господарства. Адже для виробництва сільськогосподарської продукції характерне вирощування різноманітних культур (рослинництво) і утримання свійських тварин (тваринництво). Таким чином сільськогосподарське виробництво виготовляє для населення країни і певних видів промисловості продукти харчування й сировину.

Сільське господарство є однією з головних галузей внутрішньо- та зовнішньоекономічного розвитку нашої держави, оскільки аспекти планування виробничих процесів й підтримки продовольчого забезпечення для кожної країни є завжди актуальними. Ці процеси впливають не лише на розвиток країни, але й на певні напрями життєдіяльності її населення.

Проблемам розвитку агропромислового комплексу України присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, таких як: Д. С. Добряк, В. Я. Месель-Веселяк, Б. Й. Пасхавер, П. Т. Саблук, А. М. Третяк, М. М. Федоров тощо. Однак актуальними та відкритими залишаються питання забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на світових ринках.

В свою чергу, вивченню особливостей сталого розвитку присвячені наукові праці: Е. Андерсона, В. Бекермана, Д. Ламбера, О. Осауленка, В. Савчука, В. Трегобчука, Є. Хлобистова, Т. Хора. Проте мало дослідженими залишаються проблеми еколого-економічного розвитку сільськогосподарського комплексу.

Як вже зазначалось, одним із найголовніших напрямків української економіки є сільське господарство (рис. 1).

Рис. 1. Складові агропромислового комплексу України

З інформації, наведеної на рис. 1 зрозуміло, що до агропромислового комплексу України належить не лише сільське господарство, а й також промисловість, що забезпечує сільськогосподарське виробництво необхідними добривами, машинами, механізмами та ін. Крім того, до агропромислового комплексу України відносяться підприємства, котрі забезпечують зберігання, переробку, логістику та реалізацію сільськогосподарської продукції¹. Тобто сільське господарство надає робочі місця не лише місцевим селянам, але й робітникам інших галузей економіки.

Варто відмітити, що сучасний стан сільського господарства і всього агропромислового комплексу України, екологічна ситуація у цій сфері є значною мірою наслідком довготривалої несприятливої соціально-економічної політики щодо села, нераціональної системи ведення сільськогосподарського виробництва. Вона ґрунтувалась на ігноруванні народних землеробських традицій; безгосподарності і безладдя колгоспного способу господарювання; надмірному використанні природного потенціалу землі; відчуження селянина від

¹Пестушко В. Ю. Підручник з Географії. 9 клас - Нова програма / В. Ю Пестушко та ін. – [Електронний ресурс]. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/pestyshko-geography-9-class-2017/>

землі та виробленої продукції, його збайдужіння до землеробської праці, як непрестижної².

Незважаючи на те, що Україна, успадкувавши багатотисячолітній традиційний досвід землеробської праці, має потужний природно-ресурсний потенціал (23% європейських і 3% світових ресурсів чорноземів), значні конкурентні переваги території щодо її економіко-географічного розташування, транспортні комунікації, розселення населення, потужні ринки збуту сільськогосподарської продукції - дотепер залишається відсталою в аграрному розвитку країною.

Негативно на розвиток сільського господарства впливають наступні фактори: непропорційність сировинної та переробної ланок; незбалансованість між основними сферами АПК; недостатнє інфраструктурне забезпечення; диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, недосконалі інвестиційна, кредитна та інноваційна політика держави; нестабільність аграрного ринку. Значна частина сільськогосподарської продукції має низький рівень конкурентоздатності на зовнішніх ринках; недостатньо реалізується експортний потенціал АПК².

Трансформаційні процеси, зумовлені переходом до ринкової системи господарювання, у багатьох випадках посилили негативні явища в розвитку аграрної сфери, послабили її позиції в економіці країни, спричинили зміни у структурі й територіальній організації виробництва. Спостерігалась стійка тенденція до зниження ефективності виробництва переважної більшості сільськогосподарської продукції (за винятком зерна і соняшнику)².

В результаті низької платоспроможності населення, недосконалого маркетингу в більшості регіонів знизилась конкурентоздатність АПК, відбулась втрата ринків збуту, як всередині держави, так і за її межами. Поглибилося нераціональне співвідношення між рослинництвом і тваринництвом³. Це

²Наукові ідеї Володимира Вернадського. Реферат URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/geograf/23241/>

³Балабанов Г.В. Трансформація територіальної організації господарства України / Г.В. Балабанов, І.Й. Кавецький, Ю.Д. Качаєв, В.П. Нагірна, Г.П. Підгрушний, Т.Є. Яснюк // Укр. геогр. ж-л 2001. № 3. С. 81-90.

свідчить про зниження ефективності використання земельних угідь, посилення ґрунто-виснажливого напрямку землеробства, недостатню конверсію кормових ресурсів у тваринницьку продукцію тощо.

Зростають площі еродованих земель, посилюються процеси підтоплення, засолення, підкислення, ущільнення, забруднення ґрунтів, зменшується вміст гумусу в них. Виснаження земельних і водних ресурсів продовжує загрожувати здоров'ю населення, економічній стабільності держави⁴.

Формування нових землеволодінь відбувається без урахування інженерної та соціальної інфраструктури на них. Нині близько 5 млн. га орних земель (понад 15%) - деградовані та малопродуктивні. Щорічні втрати гумусу становлять 600-700 кг на 1 га. Враховуючи, що рівень використання мінеральних та органічних добрив дуже низький і врожай формується переважно за рахунок природної родючості ґрунтів, посилюється їх деградація. У критичному стані знаходяться меліоровані землі. Продуктивність осушених земель знизилася у 2-3 рази, незважаючи на те, що свого часу держава затратила на меліорацію майже 20 млрд. грн. Неприпустимим є використання сільськогосподарських угідь не за призначенням, втрати земельних ресурсів через нераціональне вилучення площ для забудови, створення різноманітних звалищ та сховищ, гіпертрофоване зростання дачних масивів, масштабна забур'яненість посівів тощо⁵.

Порівнюючи еколого-економічний стан розвитку АПК України, та, враховуючи його можливості виходу на світові продовольчі ринки з конкурентними перевагами території щодо розвитку сільського господарства, насамперед завдяки сприятливому економіко-географічному та геополітичному розташуванню, потужним чорноземам, а також багатовіковими землеробськими традиціями, виникає завдання - визначити стратегічні напрямки розвитку аграрної ланки. Необхідно визначити, яку роль вона має відігравати в економіці країни, чи може бути пріоритетною ця галузь господарської діяльності в

⁴Рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні // Голос України, 18 березня 2003. № 52. С.8.

⁵Нагірна В.П. Про програму комплексного розвитку сільських територій України / В.П. Нагірна, М. І. Фащевський // Розбудова держави. 1997. № 5. С.31-34.

сучасних умовах, враховуючи, що є перспективніші індустріальні високотехнологічні, наукоємні виробництва. Чи може стати Україна потенційним лідером у розвитку АПК, виробництві конкурентоздатної продукції на світових ринках².

Варто відмітити, що протягом значного періоду розвитку сільського господарства були спади і піднесення виробництва, зумовлені соціально-економічними, природними чинниками, кон'юнктурою зовнішніх ринків, а також політичними обставинами. Головними засобами діяльності слугували інтенсивна експлуатація земельних ресурсів і використання низькооплачуваної (а іноді і без оплати) праці селян. В кінцевому результаті сільське господарство України залишилося з подібними проблемами і до тепер.

Все це потребує нових пошуків і розробок науковців; досліджень, спрямованих на реорганізацію галузі, запровадження конструктивних заходів, які б сприяли збереженню природи, підвищенню рівня продовольчої безпеки держави, відродженню села, ефективному ощадливому використанню землі тощо².

Поряд з тим, слід наголосити, що Україна посідає лідируюче місце у світі за обсягами експорту зерна та входить у десятку найбільших країн-експортерів сільськогосподарської продукції. Однак потенціал розвитку вітчизняного АПК не використовується повною мірою. Це спричинено недосконалим інвестиційним забезпеченням, нечесною конкуренцією, технологічним відставанням забезпеченості галузі, законодавчою неврегульованістю відносин на земельному ринку тощо.

Для європейського ринку характерна відносно висока купівельна спроможність населення. Однак до якості продукції він висуває досить високі вимоги. Система квотування значно обмежує присутність вітчизняних виробників на ринку країн ЄС. Це пов'язано також із певними технічними бар'єрами. Натомість зростання азійського ринку дає можливість вітчизняним

виробникам сільськогосподарської продукції продавати її з нижчою якістю, ніж для країн ЄС, а також збільшити продажі за рахунок фізичного обсягу поставок⁶. Широкий асортимент продукції, зростання обсягів поставок, відсутність квот і технічних бар'єрів - повністю компенсують наявність тарифного захисту і вищі витрати на транспортування продукції. Проте на азійських ринках є певні економічні та політичні ризики і рівень конкуренції зростає через присутність китайських, австралійських та північноамериканських виробників сільськогосподарської продукції

Проаналізувавши викладене вище, можемо сказати, що аграрний сектор втрачає свій потенціал під дією багатьох невирішених проблем. Одна з найголовніших - проблема його конкурентоздатності.

На даний час внутрішній сільськогосподарський ринок на 90% забезпечується вітчизняним виробництвом завдяки захисту діючої системи імпорتنих та експортних обмежень.

Конкурентоздатність окремих видів сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва реалізується, переважно, за рахунок демпінгових цін. Такі ж чинники, як характер макроекономічного середовища, ефективність державних інституцій, стан матеріально-технічного забезпечення, технологічний рівень виробництва, відповідність вітчизняної продукції санітарним, фітосанітарним, технічним нормам, оцінюється міжнародними експертними організаціями на досить низькому рівні.

Сільське господарство нині, як ніколи, відчуває гострий дефіцит фінансових ресурсів. Більше половини сільськогосподарських підприємств є збитковими, а особисті селянські господарства не спроможні нагромадити відповідні кошти, необхідні для організації виробництва на сучасній техніко-технологічній основі. Переробна сфера АПК, як і тракторна, сільськогосподарським та продовольчим машинобудуванням, за рівнем

⁶Босак, А. О. Поточний стан та перспективи розвитку АПК України: пошук нових ринків збуту / А. О. Босак, Л. А. Мустафаєва // Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / голов. ред. М.М. Палінчак. Ужгород : Гельветика, 2019. Вип. 24, №Ч.1. С.48-54.

розвиненості технологічних процесів належить до четвертого (з шести) технологічного укладу і, за незначним винятком, відстає від харчової промисловості європейських країн на ціле покоління техніки та технологій.

За таких обставин залишається низькою загальна ефективність використання земельних ресурсів. До інтенсивного обробітку залучаються значні площі малопродуктивних земель, неналежним чином використовуються меліоровані угіддя, недостатня увага приділяється охороні земель від деструктивних впливів природного і антропо-техногенного характеру.

Однак Україна має сприятливі умови для розвитку сфери аграрного виробництва і може забезпечувати внутрішнє споживання якісної та екологічно чистої продукції АПК та нарощувати її постачання на світовий ринок. Але, перш за все, необхідно подолати технічну відсталість вітчизняної сфери АПК. Це можна реалізувати лише за умов переведення сфери АПК на інноваційно-інвестиційну модель розвитку.

Балабанов Г.В. Трансформація територіальної організації господарства України / Г.В. Балабанов, І.Й. Кавецький, Ю.Д. Качаєв, В.П. Нагірна, Г.П. Підгрушний, Т.Є. Яснюк // Укр. геогр. ж-л. 2001. № 3. С. 81 - 90.

Босак, А. О. Поточний стан та перспективи розвитку АПК України: пошук нових ринків збуту / А. О. Босак, Л. А. Мустафаєва // Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / голов. ред. М.М. Палінчак. Ужгород : Гельветика, 2019. Вип. 24, №Ч.1. С.48-54.

Нагірна В.П. Про програму комплексного розвитку сільських територій України / В.П. Нагірна, М. І. Фащевський // Розбудова держави. 1997. № 5. С.31-34.

Наукові ідеї Володимира Вернадського. Реферат URL: доступу: <https://osvita.ua/vnz/reports/geograf/23241/>

Пестушко В. Ю. Підручник з Географії. 9 клас - Нова програма / В. Ю Пестушко та ін. – [Електронний ресурс]. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/pestyshko-geography-9-class-2017/>

Рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні // Голос України, 18 березня 2003. № 52. С.8.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ В УМОВАХ УРБАНІЗАЦІЇ

Клименко Микола Олександрович,
доктор сільськогосподарських наук, професор,
завідувач кафедрою екології, технології захисту навколишнього
середовища та лісового господарства,
Національний університет водного господарства
та природокористування
Прищепя Алла Миколаївна,
кандидат сільськогосподарських наук, професор,
директор ННІ агроекології та землеустрою,
Національний університет водного господарства
та природокористування

У резолюції ООН 2015 року «Перетворення нашого світу: Порядок денний сталого розвитку до 2030» сформовано 17 цілей сталого розвитку які поєднують 169 завдань, що направлені на гармонізацію трьох компонентів сталого розвитку: економічного, екологічного та соціального. Для нашої держави у стратегії сталого розвитку України до 2030 року, Указі Президента України № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року чітко визначені орієнтири сталого розвитку держави, регіонів. Диференціація агросфери та загострення кризових явищ в соціальній, економічній та екологічних підсистемах під дією урбанізації формує певні проблеми у розробці стратегій сталого розвитку на локальних та регіональних рівнях. Значні соціо-економічні, екологічні перетворення, надмірні антропогенні навантаження, специфічні накопичення екологічних проблем, зіткненням економічних і територіальних інтересів урбосистеми та агросфери та виникнення кризових явищ в останній, потребують застосування урбаністичного підходу до вивчення збалансованості агросфери.

Метою роботи є визначення проблем забезпечення сталого розвитку агросфери в умовах урбанізації. Об'єктом дослідження є соціо-економіко-екологічні процеси формування сталого розвитку агросфери, предметом – соціо-

економіко-екологічні показники сталого розвитку. Для вирішення поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових емпіричних, теоретичних і спеціальних методів дослідження.

Соціо-економіко-екологічна оцінка агросфери ЗВУ дозволила сформулювати уявлення про стан прилеглої до урбосистеми агросфери, Аналіз соціо-економічних показників СНП, які розташовані на різних відстанях від урбосистеми (рис.1) встановив, що інтегральний показник соціо-економічного (ІП СЕ стану) СНП агросфери ЗВУ має максимальні значення в межах 25-30 км. Проте слід відмітити, що із віддаленістю від урбосистеми деякі сільські ради (СР) мають теж високі показники ІП СЕ стану, що обумовлено розташуванням СР біля транспортних магістралей.

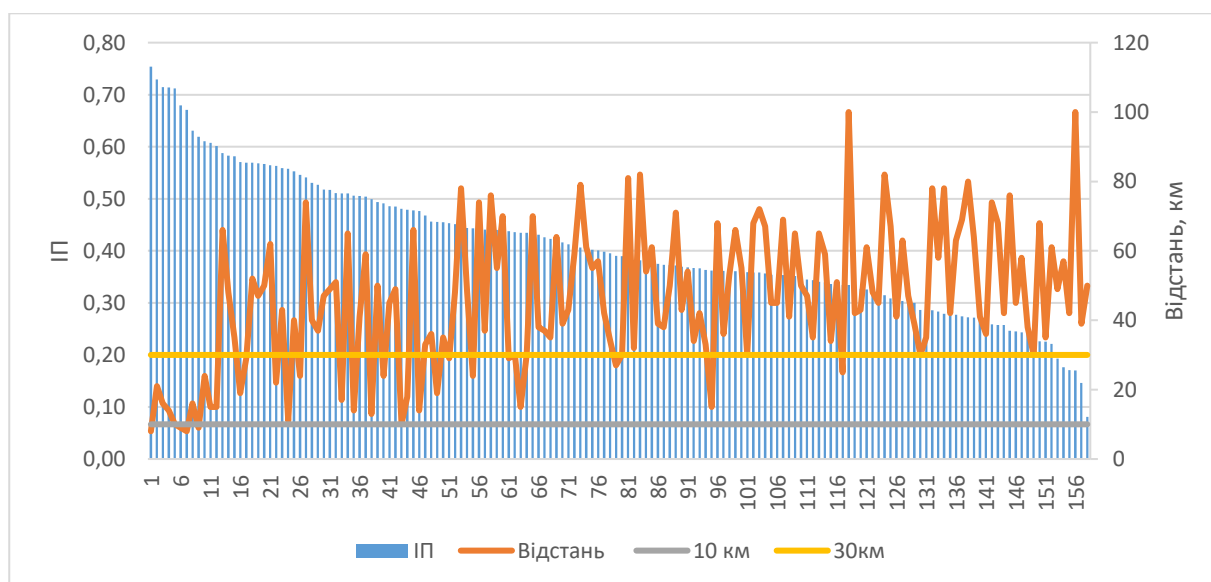

Рис.1. Зміна ІП СЕ СНП агросфери ЗВУ від віддалі від урбосистеми

Із зростанням віддалі від урбосистеми відбувається в основному зниження інтегрованого показника соціо-економічного стану СР, за виключеннями СР, що розміщені біля транспортних магістралей. Нами проведено регресійно-кореляційний аналіз впливу віддалі від міста на формування ІП СЕ стану, та встановлено ступінь тісноти лінійних залежностей середніх агрегованих показників соціо-економічного стану від відстані.

Визначено, що зв'язки є зворотними (від'ємними) та сильними з коефіцієнтом кореляції для демографічного АП ($r=-0,86$), для АП інфраструктури ($r=-0,77$), для АП забезпечення людськими та інтелектуальними ресурсами ($r=-0,86$), для АП безробіття ($r=-0,87$), для інтегрального показника соціо-економічного стану ($r=-0,81$).

Використовуючи побудовані регресійні моделі зміни агрегованих показників із зміною відстані від основного міста встановлено, що зміна демографічного АП, АП інфраструктури, АП забезпечення людськими та інтелектуальними ресурсами та АП безробіття описується параболою, за умови, що X (відстань) коливається в межах від 0 до 100 км. Визначено, що зміна показників АП та ІП відбувається наступним чином: із збільшення відстані, в середньому до 30-40 км, відбувається різке зниження середніх показників, а потім із зростанням показника відстані ці показники урівноважуються і практично є незмінними. Встановлено, що в межах 50 км від міста досліджувані показники можна описати лінійними залежностями з коефіцієнтами детермінації в межах 0,82-0,97.

Досліджено зміну показників екологічного стану СНП агросфери в просторі, дозволило встановити, наступну закономірність: із віддалю від урбоситеми інтегрований показник екологічного СНП стану зростає, за виключенням певних територій, що знаходяться біля транспортних магістралей (рис.2)

Нами проведений кореляційно регресійний аналіз основних агрегованих показників стану СНП з віддалю розташування СНП від урбоситеми, та встановлено сильні прямі зв'язки між віддалю та агрегованим АП потенційного екологічного ризику від забруднення атмосферного повітря ($r=0,96$), АП раціонального використання території ($r=0,91$), та інтегральним показником екологічного стану ($r=0,78$) та середні прямі зв'язки між віддалю та показником екологічної стійкості ґрунту ($r=0,67$), інтегрованим показником якісного стану ґрунтового покриву ($r=0,69$). Загалом тенденція змін агрегованих показників є

наступною: в середньому до 40-60 км показники покращуються, а потім урівноважуються.

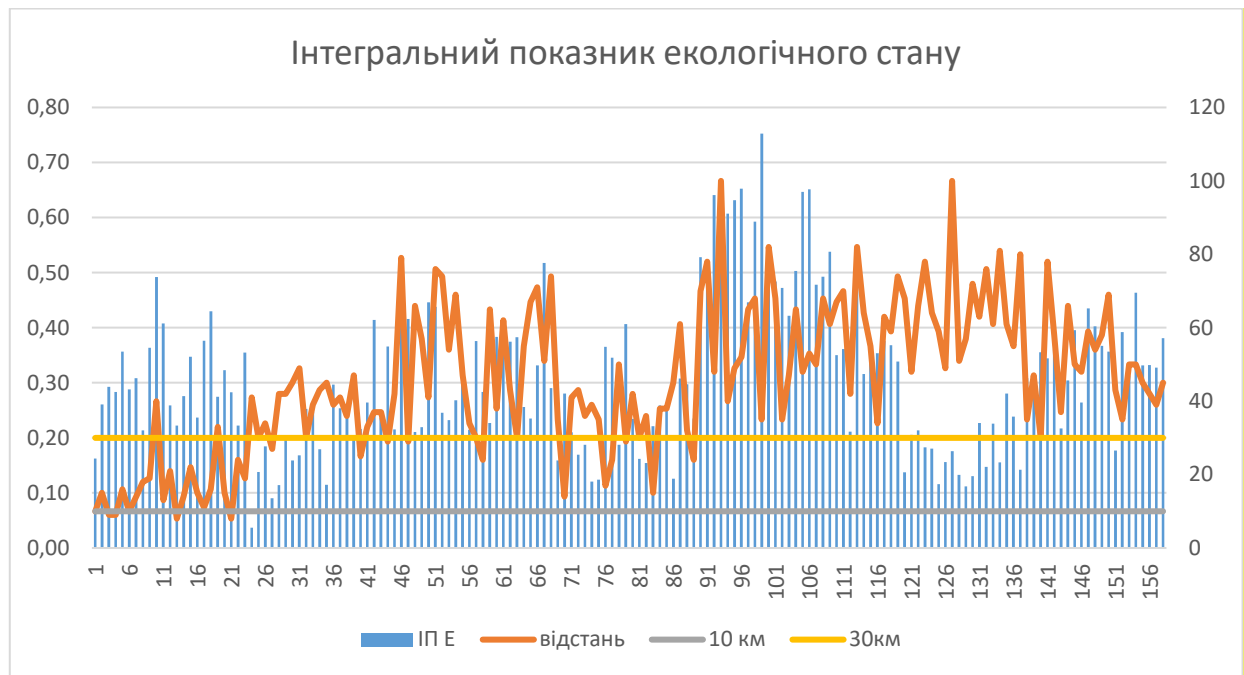

Рис.2 Зміна інтегрального показника екологічного стану СНП агрофери ЗВУ

Отож з віддалю від урбосистеми, екологічний стан СНП покращується. На нашу думку значний вплив на формування екологічного стану території, має не лише віддаленість останньої від урбосистеми та наявність транспортних магістралей, але й метеорологічні умови, а саме формування повторюваності та сили вітрів для даного регіону.

Нами проведено дослідження зміни індексу соціо-економіко-екологічного стану СНП агрофери ЗВУ в просторі, та встановлено, що він коливається в широких межах від 0,05 до 0,65 та зміна його значень ніяким чином не залежить від зміни відстані від центру урбосистеми. Усереднені показники впродовж досліджуваної відстані (0-100км) коливаються в межах 0,36-0,42. Як показали попередні дослідження при однакових показниках індексу СЕЕ стану відслідковується різні екологічні та соціо-економічні стани СНП.

Для оцінювання таких процесів, що характеризують нерівномірні стани екологічного та соціо-економічного стану СНП агросфери зони впливу урбосистеми запропоновано використовувати коефіцієнт пріоритету розвитку території, який розраховуємо як відношення інтегрованих показників екологічного стану до інтегрованих показників соціо-економічного стану.

Таким чином, можна зробити висновок, що прилегла агросфера навколо урбосистеми є зміненою як за соціо-економічними так і за екологічними показниками. Урбосистеми формують нерівномірну зону впливу на агросферу, і при формуванні стратегій сталого розвитку потрібно враховувати ці особливості.

Клименко М. О., Прищепа А. М. Вплив великих міст на розвиток агросфери. Вісник НУВГП. Сер. Сільськогосподарські науки : зб. наук. праць. 2011. Вип. 2(54). С. 3–10.

Клименко М. О., Прищепа А. М. Просторові зміни агросфери під впливом урбанізації. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. 2011. С. 59–62.

Прищепа А. М. Брежицька О. А., Клименко Л. В. Стійкий розвиток та основні засади його досягнення. Вісник НУГВП : зб. наук. праць. 2007. Вип. 2(38). С. 72–78.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року». URL: http://www.sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/SD_resolution_NY_2015.pdf

ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНІ ШЛЯХИ ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ

Кримець Григорій Володимирович,
кандидат технічних наук, старший викладач кафедри ТНР, Вта ЗХТ
ХТФ КПІ ім. Ігоря Сікорського

Малькевич Єлизавета Константинівна,
студент кафедри ТНР, Вта ЗХТ
ХТФ КПІ ім. Ігоря Сікорського

Мельничук Олександр Володимирович
кандидат хімічних наук, науковий співробітник ІБОНХ НАНУ

Однією із глобальних міждержавних проблем у екологічній сфері на сьогоднішній день є зростання вмісту парникових газів в атмосфері, що зумовлене антропогенними чинниками. Це створює передумови прийняття негайних рішень для їх усунення. Найбільшої уваги надається найпроблематичнішому серед них, вуглекислому газу. Він поглинає довгохвильову радіацію і є одним з ключових факторів, що створюють парниковий ефект в атмосфері. Для вирішення проблеми зростання вуглекислого газу в атмосфері та збільшення середньої температури Землі, лідери держав світу, зокрема України, підписали конвенцію на світовому кліматичному саміті 30 листопада 2015 р у місті Ле Бурже, Франція. Тут була досягнута домовленість про заходи, які б дозволили скоротити викиди парникових газів в атмосферу.

Такий стан речей зумовлює необхідність розроблення альтернативних методів знешкодження парникових газів. Одним із таких є використання процесу фотосинтезу хлорофілвмісних мікродоростями у промислових умовах. Переваги хлорофілвмісних мікродоростей над наземними рослинами полягають у їх здатності адаптуватися до несприятливих умов та поглинати у десятки разів більше вуглекислого газу за однаковий проміжок часу. Вони зберігають усі необхідні фотосинтетичні властивості при культивуванні в

закритих системах. Завдяки таким властивостям мікроводоростей можна досягти ефективного очищення промислових газових викидів від вуглекислого газу. Тому вивчення особливостей процесу поглинання вуглекислого газу хлорофілвмісними мікроводоростями, до прикладу *Chlorella* є актуальним завданням, що наблизить Україну до виконання Паризької кліматичної угоди від 12.12.2015 р., ратифікованої Верховною Радою, Закон № 1469-VIII від 14.07.2016 р., а також виконання домовленостей, висвітлених на форумі, 21 січня 2020 року в Давосі (Швейцарія).

Основною перевагою використання, в якості поглинача парникових газів суспензій мікроводоростей є наступне : можливість отримання корисних продуктів та значно більша питома абсорбційна ємність суспензії у порівнянні з класичними лужними поглиначами. Для багатьох культур мікроводоростей збільшення вмісту CO₂ в газовій суміші може призвести до загибелі культури та втрати фотосинтетичної активності клітин. Визначальним фактором є парціальний тиск розчиненого вуглекислого газу в суспензії. Але значно зручніше контролювати вміст вуглекислого газу в повітряній суміші [1-3]. Споживання вуглекислого газу клітиною мікроводорості залежить від швидкості фотосинтезу і складає 0,9 - 1,1 л на 1 г сухої ваги синтезованої біомаси. Але при подачі до суспензії кількості вуглекислого газу, що дорівнює його споживанню, парціальний тиск цього газу в суспензії буде близьким до 0 і цей параметр стане лімітуючим. Певна кількість вуглекислого газу виноситься з суспензії потоком повітряної суміші і для забезпечення високої швидкості приросту мікроводоростей необхідно у 2 - 2,5 рази більше вуглекислого газу. При зниженні інтенсивності світлового спектру поглинання зменшується швидкість фотосинтезу мікроводоростей і концентрація вуглекислого газу потрібна для насичення зменшується. Забезпечити необхідну кількість вуглекислого газу можна подаванням надмірної його кількості або ж на основі експериментальних досліджень швидкості фотосинтезу в залежності від продуктивності фотобіореактора. При цьому концентрацію слід підтримувати у межах плато вуглеводневої кривої фотосинтезу. Застосування фотосинтетичних властивостей

мікроводоростей в промисловості відбувається через наявність промислових газових викидів із високим вмістом вуглекислого газу, який необхідно утилізувати. Вуглекислий газ (CO_2) присутній у димових газах у концентраціях від 3% до 25% в залежності від джерела палива [4]. Такий відсоток вмісту вуглекислого газу може служити основним джерелом живлення для культури мікроводоростей *Chlorella*. Також слід врахувати, що димові гази, після спалювання викопного палива, містять велику кількість оксиду сірки (IV), який практично не впливає на процес життєдіяльності мікроводоростей і тому не потребує попереднього видалення.

Для промислової реалізації процесу очистки від парникових газів за допомогою суспензії мікроводоростей необхідно реалізувати наступні стадії :

- охолодити димові гази до температур 35-45⁰С з реперациєю тепла на власні потреби виробництва(в середньому температура димових газів 150-200⁰С);
- очистити газ від крупно та дрібнодисперсного пилу;
- провести процес абсорбції в тарілчатому абсорбері;
- регенерувати суспензію мікроводоростей;
- вилучити надлишкову біомасу (за необхідності).

Вище перелічені стадії спалювання викопного палива пропонується реалізовувати в технологічній схемі наведеній на рисунку 1. Димові гази збираються з промислової труби 1, вентилятором 2 проходить по трубопроводу в циклони 3, де газ відділяється від твердих частинок – грубодисперсних частинок. Після чого переходить до пластинчатого теплообмінника 4, де поданий газ має температуру 200⁰С, а на виході до холодильної установки має 90⁰С. У холодильній установці за рахунок комплексної дії водного холодильника, вентиляторного холодильника - температура ще зменшується і знову подається в теплообмінник. Щоб досягти більшого ефекту, після теплообмінника охолоджений газ по трубопроводу прямує до рукавних механічних фільтрів, де доочищаються від малодисперсних часток. Після чого газ переходить до тарілчатого абсорбера 11, де промивається суспензією мікроводоростей для вилучення діоксиду вуглецю в біомасу. Потім суспензія мікроводорості

потрапляє до блоку біореактора 14, де відбувається регенерація та збільшення популяції. Надлишкова біомаса відводиться з ємності 17 на подальшу переробку.

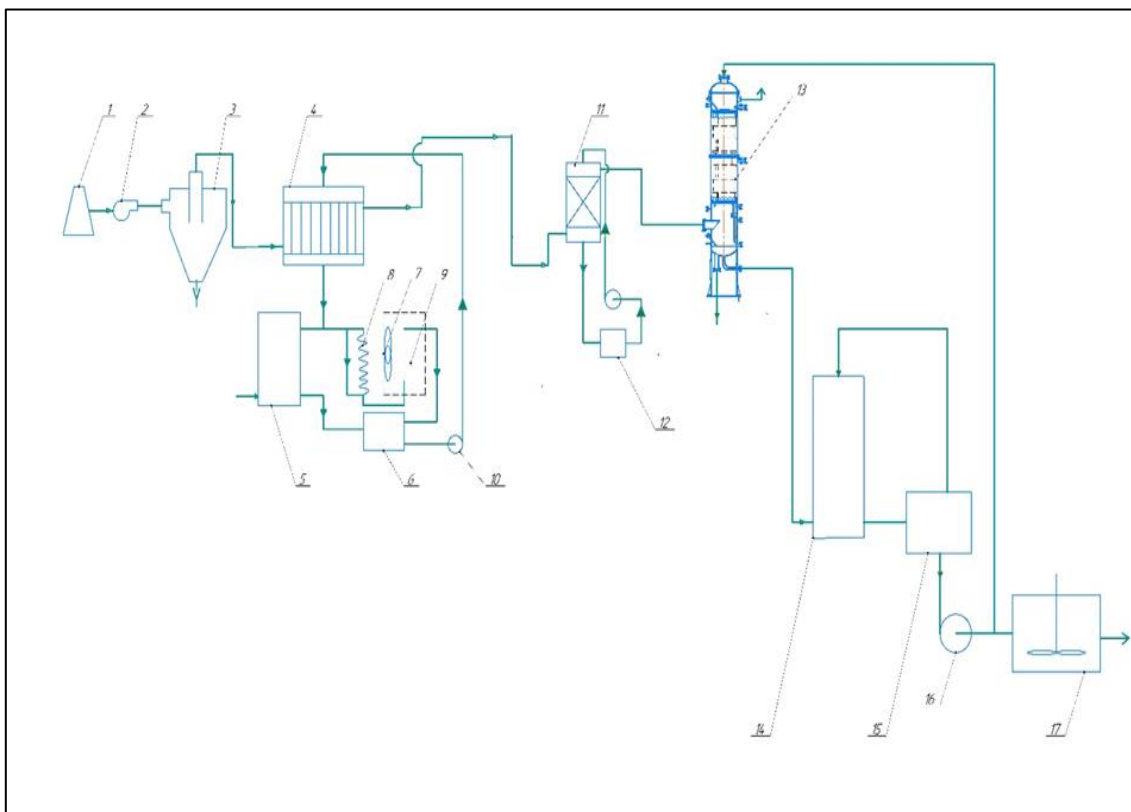

Рис.1. Схема спалювання викопного палива:

1 - димова труба, 2 - вентилятор, 3 - циклон, 4 - пластинчатий теплообмінник, 5, 6, 7, 8, 9, 10 - система рециркуляції тепла, 11, 12 - механічний фільтр, 13 - тарілчатий абсорбер, 14 - біореактор, 15 - бак-змішування, 16 - насос, 17 - бак з мішалкою.

Зауважимо, що дана модель-схема очистки димових газів дозволяє не тільки вилучати з викидів сполуки, що викликають парниковий ефект, але й отримувати суспензію мікробіодоростей яка є непоганим добривом чи технічним кормом.

1. High concentration CO₂ sequestration by using microalgae in staged cultivation. / [Huang, G.H., Li, T., Chen, F.,]//. Environ. Prog. Sustain. 2016. №. 35(6). P. 1862-1867.

2. Kasiri S. Kinetic modeling and optimization of carbon dioxide fixation using microalgae cultivated n oil-sands process water./ Kasiri S., Ulrich A., Prasad V.// Chem. Eng. Sci. 2015. № 137. P.697-711.

3. Mehrabadi A. Effect of CO₂ addition on biomass energy yield in wastewater treatment high rate algal mesocosms. / Mehrabadi A., Farid M.M., Craggs R. // *Algal Res.* 2017. № 22. P. 93-103.
4. Papazi A. Bioenergetic changes in the microalgal photosynthetic apparatus by extremely high CO₂ concentrations induce an intense biomass production. / Papazi A., Makridis P., Divanach P., Kotzabasis K. // *Physiol.Plant.* 2008. №132(3). P. 338-349.
5. Бурцев Г. М, Очищення димових газів від сірчистого газу за допомогою водоростей/ Бурцев Г. М., Кринець Г. В. // Збірка тез доповідей VIII Міжнародної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених з хімії та хімічної технології (22-23 квітня 2020 р., м. Київ), 2020. С. 85

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВУГІЛЬНИХ МОНОМІСТ В УМОВАХ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ТРАСФОРМАЦІЇ

Кірін Роман Станіславович

доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник,
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова НАН України»

Наприкінці літа 2020 р. Україна та Європейська комісія обмінялися листами щодо участі України у Європейському зеленому курсі (далі – ЄЗК), ключовими напрямками якого є: - чиста енергія; - кліматична дія; - будівництво та реновація; - стійка промисловість; - стійка мобільність; - зменшення забруднення довкілля; - біорозмаїття; - стійка аграрна політика. Зокрема, уряд України запропонував: а) встановити структурований і регулярний діалог з Європейським Союзом (далі – ЄС) щодо модальностей раннього залучення української сторони до розробки та реалізації політик у рамках ЄЗК; б) розробити спільну Дорожню карту участі України у ЄЗК; в) визначити перспективні напрямки співробітництва у рамках ЄЗК ¹.

Ратифікувавши Паризьку угоду ² Україна як сторона угоди зобов'язана зробити свій національно-визначений внесок для досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки та підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, зокрема шляхом скорочення обсягу викидів парникових газів (далі – ПГ) ³. В якості окремих з очікуваних результатів передбачається створення умов для: - декарбонізації енергетичного сектору; - активного впровадження технологій енергозбереження та підвищення енергоефективності; - збільшення виробництва енергії за рахунок

¹Європейський Зелений Курс (European Green Deal). URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda> (дата звернення: 01.06.2021)

² Про ратифікацію Паризької угоди : Закон України від 14 липня 2016 р. № 1469-VIII // Офіційний вісник України. 2016, № 61, стор. 12, ст. 2074.

³ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII // Офіційний вісник України. 2019, № 28, стор. 29, ст. 980.

відновлювальних та альтернативних джерел (далі – ВДЕ); - впровадження найкращих наявних низьковуглецевих, ресурсозберігаючих технологій виробництва тощо. Їх досягнення дасть змогу істотно зменшити обсяг викидів ПГ та забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а також скидання забруднюючих речовин у водойми.

Наразі Україна представила ЄС свої пропозиції щодо співпраці та сторони спільно визначили три топ-пріоритети ⁴: 1) енергоефективність; 2) водень; 3) трансформація вугільних регіонів. Якщо країни дотримуватимуться своїх зобов'язань, узятих в рамках підготовки та ратифікації Паризької угоди (національно-визначені внески), то, як зазначає, Міжнародне енергетичне агентство, до 2040 року ⁵: - виробництво електроенергії з ВДЕ досягне 37% у загальній структурі електрогенерації, порівняно з 23% зараз; - майже 60% усіх нових потужностей використовуватимуть ВДЕ і більшість об'єктів ВДЕ будуть конкурентоспроможними без будь-яких субсидій; - на 50% зросте попит на газ, заміщуючи вугілля в глобальному енергетичному балансі тощо. Крім того, схвалена урядом Національна економічна стратегія до 2030 р. враховує важливі наскрізні напрямки, які сьогодні є визначальними для євроінтеграційної політики: - діджиталізацію; - «зелений» курс; - розвиток підприємництва; - збалансований регіональний розвиток ⁶.

Прийняття та ратифікація зазначеної Паризької угоди є знаковим рішенням, яке суттєво вплине на розвиток як світової так і вітчизняної енергетики. Проте для цього необхідно, щоб енергетичний сектор став вуглецево-нейтральним (викиди ПГ не мають перевищувати рівень їх поглинання та/або уловлювання на планеті). Тобто має відбутися «енергетичний

⁴ Конференція у Вільнюсі сприятиме ширшому залученню міжнародних партнерів до реформ в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/konferenciya-u-vilnyusi-spriyatime-shirshomu-zaluchennyu-mizhnarodnih-partneriv-do-reform-v-ukrayini-premyer-ministr> (дата звернення: 01.06.2021)

⁵ World Energy Outlook 2016. Executive summary. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2016> (дата звернення: 01.06.2021)

⁶ Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2021)

перехід» від викопних видів енергетичних ресурсів до ВДЕ, стимулюючи при цьому значне підвищення енергоефективності та раціональності використання енергетичних ресурсів.

Як зазначають науковці Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України», вугільна теплова електрогенерація може зберегти свої обсяги виробництва в Ліберальному сценарії, однак за умови, що відбуватиметься повна її модернізація (в т. ч. нове будівництво) відповідно до сучасних європейських екологічних вимог. Це є досить дорогим заходом і може суттєво вплинути на конкурентоздатність вугільної генерації. Більше того, в цій роботі автори не досліджували питання суттєвого підвищення податку на викиди CO₂, що може ще більше знизити конкурентоздатність вугільної генерації ⁷.

Отже, перед вугільними мономістами, що будуть охоплені програмою енергетичної трансформації, перш за все, ліквідацією та/чи консервацією містоутворюючих вугледобувних підприємств, особливого загострення, окрім безумовно соціально-економічних, набудуть й без того несприятливі екологічні ситуації, вирішення яких має спиратися, у тому числі, і на відповідну нормативно-правову базу.

При цьому, глава уряду заявив про готовність до викликів, які стоять перед Україною в контексті зеленого переходу, декарбонізації економіки та необхідності реформування вугільного сектору та трансформації вугледобувних регіонів. Поступова відмова від використання вугілля передбачає створення Концепції та Державної програми трансформації вугільних регіонів на період до 2030 року ⁸. На сьогодні в Україні є 61 вугільний регіон - мономіста, які прив'язані до єдиного підприємства (вугільної шахти або вугільної теплової станції) маючи вкрай стару інфраструктуру, тому наслідком закриття таких

⁷ Перехід України на відновлювану енергетику до 2050 року / О. Дячук, М. Чепелев, Р. Подолець, Г. Трипольська та ін. ; за заг. ред. Ю. Огаренко та О. Алієвої // Пред-во Фонду ім. Г. Бьолля в Україні. – Київ : Вид-во ТОВ «АРТ КНИГА», 2017. 88 с. С. 56.

⁸ Україна обрала стратегію «Європейського зеленого курсу». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premyer-ministr-ukrayina-obrala-strategiyu-yevropejskogo-zelenogo-kursu> (дата звернення: 01.06.2021)

підприємств може стати суттєва соціальна та екологічна напруга.

Фізична ліквідація гірничого підприємства передбачає виконання робіт з ⁹:

- демонтажу обладнання та устаткування, ліній електропередачі та технологічного зв'язку; - засипання стовбурів, шурфів, свердловин, інших гірничих виробок; - руйнування будівель, споруд; - здійснення заходів, спрямованих на розв'язання проблем водовідливу.

До переліку робіт та послуг з охорони довкілля під час ліквідації гірничого підприємства включаються природоохоронні заходи, спрямовані на: а) розв'язання проблем запобігання виходу на поверхню підземних вод і викидів газу; б) гасіння, перепрофілювання та озеленення відвалів порід; в) проведення робіт з рекультивації. Контроль та нагляд за станом довкілля здійснюється відповідно до Положення про державну систему моніторингу довкілля ¹⁰. До того ж, слід враховувати, що врегулювання екологічних проблем вугільних мономіст передбачено завданнями одразу по двох напрямках Державної стратегії регіонального розвитку ¹¹, пов'язаних із протидією кризам на територіях з особливими проблемами розвитку та соціально-економічною трансформацією територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства.

Європейський Зелений Курс (European Green Deal). URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda> (дата звернення: 01.06.2021)

Конференція у Вільнюсі сприятиме ширшому залученню міжнародних партнерів до реформ в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/konferenciya-u-vilnyusi-spriyatime-shirshomu-zaluchennyu-mizhnarodnih-partneriv-do-reform-v-ukrayini-premyer-ministr> (дата звернення: 01.06.2021)

Перехід України на відновлювану енергетику до 2050 року / О. Дячук, М. Чепелев,

⁹ Про затвердження Порядку ліквідації збиткових вугледобувних та вуглепереробних підприємств : постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1997 р. № 939 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2002 р. № 938). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/939-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2021)

¹⁰ Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2021)

¹¹ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Офіційний вісник України. 2020, № 67, стор. 315, ст. 2155.

Р. Подолець, Г. Трипольська та ін. ; за заг. ред. Ю. Огаренко та О. Алієвої // Пред-во Фонду ім. Г. Бьолля в Україні. – Київ : Вид-во ТОВ «АРТ КНИГА», 2017. – 88 с.

Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Офіційний вісник України. 2020, № 67, стор. 315, ст. 2155.

Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2021)

Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2021)

Про затвердження Порядку ліквідації збиткових вугледобувних та вуглепереробних підприємств : постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1997 р. № 939 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2002 р. № 938). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/939-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.06.2021)

Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII // Офіційний вісник України. 2019, № 28, стор. 29, ст. 980.

Про ратифікацію Паризької угоди : Закон України від 14 липня 2016 р. № 1469-VIII // Офіційний вісник України. 2016, № 61, стор. 12, ст. 2074.

Україна обрала стратегію «Європейського зеленого курсу». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premyer-ministr-ukrayina-obrala-strategiyu-yevropejskogo-zelenogo-kursu> (дата звернення: 01.06.2021)

World Energy Outlook 2016. Executive summary. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2016> (дата звернення: 01.06.2021)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОЛПШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ МІСТ ДОНБАСУ ЯК КЛЮЧОВОЇ СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Тарасевич Олена Вікторівна,
доктор економічних наук, доцент, завідувачка відділу
економіко-правових проблем містознавства
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України»
Градобоєва Єлизавета Сергіївна,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
відділу економіко-правових проблем містознавства
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України»

Однією з передумов та ключовою складовою сталого розвитку країни та її регіонів виступає екологічна безпека і стійкість міст, адже одинадцятою ціллю сталого розвитку України на період до 2030 року, згідно п. 11 ч. 1 відповідного Указу Президента України від 30 вересня 2019 р. №722/2019¹, визначено забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст. Утім, екологічний стан міст Донецької і Луганської областей, на жаль, викликає особливе занепокоєння, адже, навіть за мирних умов до початку воєнного конфлікту на Сході України цей промислово розвинутий регіон посідав одні з перших позицій сумнівного «лідерства» по країні за показниками забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, обсягу утворення небезпечних відходів, виснаження земель тощо. Так, промислово розвинуті міста Донбасу традиційно посідають перші позиції в країні за рівнем забруднення повітря: викиди забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферу від стаціонарних як за показником утворення небезпечних відходів, так і за комплексним індексом джерел забруднення в Донецькій області за 2019 р. становлять 773,2 тис. т., що

¹ Про Цілі Сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. №722/2019. Офіційний вісник України. 2019. № 79. Ст. 2712.

складає майже третину – 31,5 % – від загальних викидів по Україні². При цьому забруднення атмосфери серед міст Донбасу «лідирує» м. Маріуполь, в якому рівень останнього оцінювався як дуже високий³.

З початком воєнного конфлікту на території регіону екологічна ситуація в містах Донбасу значно погіршилась. До традиційних екологічних проблем міст старопромислового регіону додалися постконфліктні екологонебезпечні негативні наслідки, пов'язані, передусім, із стихійним закриттям та неконтрольованим затопленням шахт по обидва боки лінії розмежування (39 шахт Донбасу повністю затоплені та не підлягають експлуатації). Як наслідок – активізувалися вкрай небезпечні процеси, включаючи підтоплення міст і сіл Донецької і Луганської областей, просідання ґрунтів (що, в свою чергу, загрожує безперебійному функціонуванню та взагалі виводом з експлуатації об'єктів міської інфраструктури та промисловості, насамперед, елементів регіональної системи водопостачання) та забруднення вод річкових басейнів, адже порушення водовідливу забруднених шахтних вод призвело до погіршення якості підземних і поверхневих вод як на території, підконтрольній Уряду України, так і на тимчасово окупованій території регіону. В цілому, за оцінками експертів⁴, понад 80% об'єктів, що зазнали порушень на Донбасі за роки озброєного протистояння, мають високий та дуже високий рівень екологічних ризиків. При цьому найвищою екологічною небезпекою в Донецькій області характеризуються м. Маріуполь та

² Про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2019 році: регіональна доповідь. Краматорськ, 2020. 220 с. Донецька обласна державна адміністрація. Департамент екології та природних ресурсів. Офіційний сайт. 2021. URL: <http://ecology.donoda.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/РЕГІОНАЛЬНА-ДОПОВІДЬ-2019.pdf> (дата звернення: 01.06.2021).

³ Огляд стану забруднення навколишнього природного середовища на території України за I півріччя 2020 року. Центральна геофізична обсерваторія (ЦГО) ім. Бориса Срезневського. Офіційний сайт. 2021. URL: http://cgo-sreznevskiy.kyiv.ua/data/ukr-zabrud-viz-1/oglyad-stanu-zabrudnennya--pivrichchya-2020_-na-sayt.pdf (дата звернення: 01.06.2021).

⁴ Аверін Д. П'ять років бойових дій на Сході України. Екологічні проблеми у інфографіці. Київ, 2019. ОБСЄ. Офіційний сайт. 2021. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/0/445369.pdf> (дата звернення: 01.06.2021).

агломерації Донецьк – Макіївка, Торецьк – Горлівка – Єнакієве, а в Луганській – мм. Луганськ, Алчевськ.

Владні органи країни не залишилися осторонь зазначеної проблеми. На критичності екологічної ситуації, яка склалася в містах регіону наголошено в тексті Концепції економічного розвитку Донецької та Луганської областей, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1660-р⁵. Також в Указі Президента України від 23 березня 2021 р. №111/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»»⁶ особливу увагу приділено загостренню екологічних та техногенних проблем у районах, прилеглих до зони конфлікту на Донбасі, для розв'язання яких, а також з метою відновлення та збереження навколишнього природного середовища регіону Радою національної безпеки і оборони України доручено Кабінету Міністрів України розробити та затвердити у тримісячний строк концепцію стабілізації екологічної ситуації та забезпечення екологічної безпеки на території Донецької та Луганської областей і забезпечити вжиття у 2021 році заходів щодо залучення міжнародних організацій до моніторингу стану навколишнього природного середовища і додержання вимог екологічної безпеки на тимчасово окупованих територіях України.

Отже, з урахуванням вищезазначеного, серед заходів, спрямованих на поліпшення екологічного стану міст Донбасу, основними, які доцільно включити у розроблювану наразі Кабінетом Міністрів України концепцію стабілізації екологічної ситуації та забезпечення екологічної безпеки на

⁵ Про схвалення Концепції економічного розвитку Донецької та Луганської областей: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1660-р. *Урядовий кур'єр* від 07.01.2021. № 4.

⁶ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»: Указ Президента України від 23 березня 2021 р. №111/2021. *Офіційний вісник України*. 2021 р. № 26. Ст. 1249.

території Донецької та Луганської областей, є:

1. відновлення та екомодернізація значно зношених, пошкоджених, а в деяких непоодиноких випадках й повністю зруйнованих інфраструктурних об'єктів і мереж як містообслуговуючих підгалузей сфери життєдіяльності міст регіону (газо-, електро-, тепло-, водопостачання і водовідведення тощо), так і промислових підприємств (в першу чергу, вугільної та гірничо-металургійної галузей, що залишатимуться джерелами особливої небезпеки для навколишнього природного середовища міст як Донецької і Луганської областей, так і сусідніх прилеглих міст і регіонів) шляхом впровадження інноваційних енергозберігаючих технологій; встановлення енергоефективного обладнання (що створює передумови зменшення ресурсо- й енергоспоживання виробництва) та сучасних потужних очисних споруд (що сприятиме скороченню шкідливих викидів, як в атмосферне повітря, так і водні ресурси), а також відновлення та модернізація системи поводження з промисловими і комунальними відходами з урахуванням та адаптацією відповідного зарубіжного досвіду;
2. досконалення системи екологічних податків і механізмів фінансування природоохоронних заходів у напрямі стимулювання екомодернізації міських підприємств, а також впровадження широко використовуваної в країнах ЄС системи відшкодування, яка сприяє конкуренції за досягнення визначених індикаторів певних показників поліпшення екологічних характеристик (зокрема, найнижчих викидів на одиницю виробленої продукції), що створюватиме передумови зменшення обсягів забруднення довкілля суб'єктами господарювання міської економіки, завдяки забезпеченню екологічної безпеки та екологічної сталості їх діяльності, дозволивши таким чином досягти скорочення техногенного навантаження на навколишнє середовище міст Донбасу;
3. сприяння розвитку екологічного підприємництва в містах регіону як на державному, так і на місцевому рівні;

4. об'єднання зусиль державного регулятора, місцевої влади та менеджменту міських підприємств в напрямі сприяння досягненню останніми відповідності засадам циркулярної економіки, зокрема, шляхом створення передумов активізації використання відходів виробництв одних галузей у якості ресурсів у виробничих процесах інших галузей і сфер міської економіки, що в умовах поступової трансформації економіки України від лінійної до циркулярної моделі виступає наразі особливо актуальним завданням.

На кшталт, певний потенціал застосування зазначеного симбіотичного механізму одночасного вирішення екологічних проблем міст та відносно дешевого, а іноді і взагалі безкоштовного ресурсного забезпечення виробників має залучення ресурсів міських теплоелектростанцій (ТЕС), зокрема золиннос сухої, у виробництві малоцементних бетонів при підготовці основи автодоріг, а також в шлакосілікатних бетонах, які застосовуються при ремонтах міських доріг і мостів (створюватиме передумови утилізації золівідвалів в містах регіону, де розташовані ТЕС, включаючи мм. Слов'янськ, Краматорськ, Курахове, Світлодарськ тощо) або використання шлаку при виробництві чавуну (що дозволить з часом позбавитися шлакових гір при металургійних комбінатах м. Маріуполь) тощо.

Отже, досягнення позитивного *екологічного ефекту* шляхом створення передумов підвищення екологічної сталості та безпеки діяльності як підприємств міського господарства сфери життєдіяльності, так і промислових підприємств та, завдяки цьому, значного скорочення ними шкідливого впливу на довкілля міст Донбасу, в цілому сприятиме сталому розвитку регіону, завдяки підвищенню рівня показників *економічної ефективності* діяльності зазначених містообслуговуючих і містоутворюючих суб'єктів господарювання (екомодернізація, відновлення об'єктів і мереж виробничої інфраструктури, впровадження сучасних енерго- та ресурсозберігаючих і енергоефективних технологій дозволить досягти значної економії витрат виробництва продукції і послуг, а, отже, і відповідного зменшення їх собівартості). Соціальний ефект таких змін може бути реалізований за рахунок поліпшення якості та

комфортності життя мешканців міст Донбасу, завдяки поліпшенню якості питної води, атмосферного повітря, скорочення обсягів промислових та побутових відходів.

Аверін Д. П'ять років бойових дій на Сході України. Екологічні проблеми у інфографіці. Київ, 2019. ОБСЄ. Офіційний сайт. 2021. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/0/445369.pdf> (дата звернення: 01.06.2021).

Огляд стану забруднення навколишнього природного середовища на території України за I півріччя 2020 року. Центральна геофізична обсерваторія (ЦГО) ім. Бориса Срезневського. Офіційний сайт. 2021. URL: http://cgo-sreznevskiy.kyiv.ua/data/ukr-zabrud-viz-1/oglyad-stanu-zabrudnennya--rivnichcha-2020_-na-sayt.pdf (дата звернення: 01.06.2021).

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»: Указ Президента України від 23 березня 2021 р. №111/2021. Офіційний вісник України. 2021 р. № 26. Ст. 1249.

Про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2019 році: регіональна доповідь. Краматорськ, 2020. 220 с. Донецька обласна державна адміністрація. Департамент екології та природних ресурсів. Офіційний сайт. 2021. URL: <http://ecology.donoda.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/РЕГІОНАЛЬНА-ДОПОВІДЬ-2019.pdf> (дата звернення: 01.06.2021).

Про схвалення Концепції економічного розвитку Донецької та Луганської областей: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1660-р. Урядовий кур'єр від 07.01.2021. № 4.

Про Цілі Сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. №722/2019. Офіційний вісник України. 2019. № 79. Ст. 2712.

ПІДБІР КОМПОНЕНТІВ СУМІШЕВИХ БІОПАЛИВ НА ОСНОВІ БАГАТОПАРАМЕТРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ РАМКОВИХ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Кофанова Олена Вікторівна,

Доктор педагогічних наук, кандидат хімічних наук, професор,
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

Кофанов Олексій Євгенійович,

кандидат технічних наук, кандидат економічних наук, старший викладач,
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

Однією з рамоквих цілей сталого розвитку суспільства є перехід економіки країн світу на альтернативні джерела енергії, зокрема, на біопаливо і сумішеві біопаливні композиції (СБК). Це стосується й автотранспортного комплексу, який посідає значне місце в економіці майже всіх світових держав. На сучасному етапі, в основному, як моторне паливо (МП) застосовують нафтові бензин, дизельне пальне, мазут тощо, а також сумішеві біопалива, наприклад, на основі біоетанолу (Е5...Е100) та біобутанолу – для бензинових двигунів, біодизелю (В2...В100) – для дизелів. Отже, забезпечення енергетичної безпеки України заміною нафтового пального на біопаливо (чисте чи сумішеве) є актуальним завданням, яке сприятиме не тільки зменшенню екологічного навантаження автотранспорту на природне середовище, а й збереженню цінних нафтових ресурсів.

У зв'язку з цим у [1] продемонстрована частка очікуваного внеску від кожного з джерел відновлюваної енергії (рис. 1). У нашому дослідженні було проаналізовано доцільність використання як МП СБК з об'ємною часткою біодизелю $\phi_{БДП} \leq 30\%$, а також чистий біодизель, отриманий за вдосконаленою авторами технологією з частковим використанням відходів виробництва й споживання.

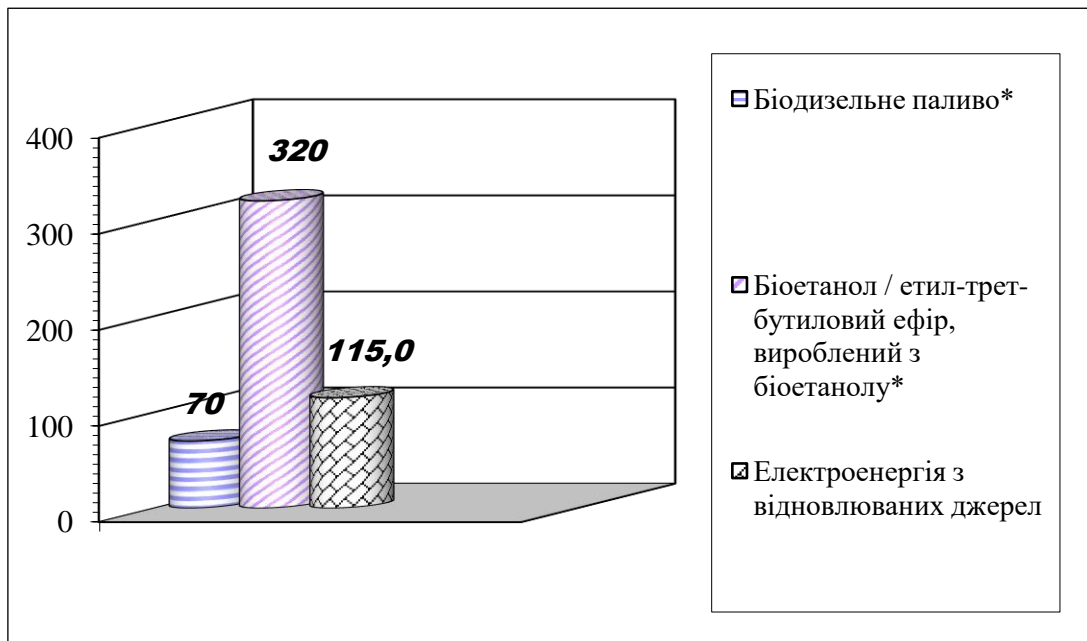

Рис. 1. Очікуваний внесок від кожного з джерел відновлюваної енергії (тис. т. нафтового еквіваленту; * обсяги споживання палив розраховано за Директивою 2009/28/ЄС, ст. 21(2) [1].

СБК готували перед початком експерименту перемішуванням компонентів до досягнення гомогенності суміші. Випробування проводили на колісному автотракторному дизелі Кірог KM2V80 (чотиритактний двоциліндровий дизель водяного охолодження) (табл. 1).

Отже, під час випробувань при роботі двигуна на СБК було зафіксоване зниження показника димності вихлопів двигуна, що можна пояснити тим, що в молекулах біодизелю міститься приблизно 10 % Оксигену, а в сумішевих біопаливних композиціях – 3–7 %. Це, на нашу думку і на думку фахівців, забезпечує більш сприятливі умови для окиснення МП і зменшення таким чином у вихлопах шкідливих речовин, зокрема, продуктів неповного окиснення МП. А підвищений вміст Оксигену в СБК сприяє збільшенню температури у камері згоряння двигуна, а, отже, й підвищенню вмісту оксидів Нітрогену у вихлопних газах. Це зумовлено інтенсифікацією за таких умов взаємодії Оксигену й азоту повітря, ініціалізації та активації перетворень за вільно-радикальним механізмом.

Таблиця 1. Деякі експлуатаційні характеристики дизеля Kipor KM2V80

Показник	Значення
Робочий об'єм двигуна, см ³	794 ± 10
Номінальна потужність, не менше, кВт (к. с.)	12,5 (17)
Частота обертання колінчастого валу при номінальній потужності, об./хв.	3600 ± 100
Питома витрата палива при номінальній потужності, г/(кВтгод.) г/(к. с.год.)	297 (219)
Тип охолодження двигуна – водяне, верхньоклапанне	

Випробування також показали, що при зростанні у СБК частки біодизелю відбувається не тільки зниження димності двигуна, а й скорочення викидів СО, незгорілих вуглеводнів, сполук Сульфуру та вуглекислого газу. Останнє є особливо важливим з огляду на рамкову мету – зменшення викидів парникових газів у повітряне середовище. Інші показники двигуна при роботі на СБК не сильно відрізнялись, а питомі витрати СБК були дещо більшими за витрату вуглеводневого дизельного пального. Також іноді незначно знижувалась потужність двигуна через меншу теплотворну здатність СБК.

Таким чином, заміна вуглеводневого МП на СБК є перспективним у екологічному сенсі, оскільки дає змогу суттєво поліпшити екологічні та експлуатаційні характеристики дизельних моторів і сприятиме зменшенню тиску на навколишнє природне середовище. Однак в умовах експлуатації автомобіля виникає проблема приготування СБК, оскільки точне дозування інгредієнтів є доволі складною задачею. А крім цього, потрібно мати можливість прогнозувати характеристики сумішевих МП.

Отже, у дослідженні на основі емпіричних даних і з використанням розробленого у співавторстві ІТ-комплексу "STC-DV-Modeler" версії 1.3 побудовано математичні моделі, які надають змогу спрогнозувати як екологічні, так і деякі експлуатаційні характеристики СБК. Перевірку коректності зазначених моделей здійснювали за коефіцієнтами детермінації R^2 , значимістю коефіцієнтів кореляції r , порівнянням розрахункових й експериментальних значень функцій відклику. Напрямок зв'язку між досліджуваними параметрами встановлювали і за співвідношенням значень змінних, і за знаком r . При оцінюванні тісноти зв'язку між ознаками використовували шкалу Чеддока з урахуванням середньої похибки апроксимації [2, 3].

Для кінематичної в'язкості ($20\text{ }^\circ\text{C}$) у напівлогарифмічних координатах регресійна модель її залежності від густини СБК має вигляд:

$$\lg v_{20}(d_{20}) = 0,002504d_{20} - 1,3095 \quad , \quad R^2 = 0,996 \quad (1)$$

а для поверхневого натягу та інших характеристик системи ці залежності подано у табл. 2.

Отже, за допомогою моделей встановлено, що фізико-хімічні, експлуатаційні, екологічні (крім вмісту NO_x) показники СБК мають сильний зв'язок з густиною паливної системи ($R^2 > 0,70$). Тобто, вимірювання густини СБК надасть змогу спрогнозувати її в'язкісні характеристики, поверхневий натяг, цетанове число і навіть димність та обсяги викидів шкідливих речовин при роботі двигуна на СБК.

При побудові двопараметричних моделей прогнозування експлуатаційних й екологічних характеристик СБК отримуємо такі регресійні рівняння:

$$\text{ЦЧ}(d_{20}; \lg v_{20}) = -0,6286d_{20} + 396,011\lg v_{20} + 261,34, \quad R^2 = 0,987, \quad (2)$$

$$\text{N}(d_{20}; \lg v_{20}) = -17416d_{20} + 624,471\lg v_{20} + 984,92, \quad R^2 = 0,932 \quad , \quad (3)$$

$$\lg \text{N}(d_{20}; \lg v_{20}) = -0,05285d_{20} + 18,8772\lg v_{20} + 28,6610, \quad R^2 = 0,939 \quad . \quad (4)$$

Таблиця 2.

Математичні моделі залежностей зміни поверхневого натягу та деяких екологічних і експлуатаційних характеристик двигуна від густини СБК (d_{20} , кг/м³)

Показник, характеристика	Математична модель	R ²	r
Поверхневий натяг, мН/м	$\sigma_{20}(d_{20}) = -0,002945d_{20}^2 + 5,2277d_{20} - 2287,7$	0,998	–
Цетанове число, од.	$ЦЧ(d_{20}) = 0,008119d_{20}^2 - 13,7012d_{20} + 5831,8$	0,997	–
Димність, %	$N(d_{20}) = -0,1777d_{20} + 167,21$	0,711	-0,843
Вміст СО, чнм	$w_{CO}(d_{20}) = -2,1719d_{20} + 2099,81$	0,710	-0,842
Вміст NO _x , чнм	$w_{NO_x}(d_{20}) = 0,001206d_{20}^2 - 0,3721d_{20} - 0,000860$	0,412	–

Таким чином, аналіз моделей надає можливість, по-перше, спрогнозувати екологічні та експлуатаційні властивості СБК, підібрати склад їх інгредієнтів, а також передбачити принципову можливість розширити вміст біодизелю у композиції до 20–25 % об. і досягти при цьому максимальний екологічний ефект завдяки зменшенню викидів твердих частинок, чадного газу, сполук Сульфуру й оксидів Нітрогену. Це не тільки сприятиме екологічності дизельного автотранспорту, а й забезпечить раціональне використання цінних нафтових ресурсів, виконання рамкових цілей сталого розвитку.

Розпорядження КМУ від 1.10.2014 р. № 902-р "Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року". URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/902-2014-%D1%80>.

Кофанов О. Є. Багатопараметричні моделі прогнозування складу і властивостей модифікованих біокомпонентом паливних систем. Енергетика: економіка, технології, екологія. 2017. № 4 (50) С. 176–183. DOI: <https://doi.org/10.20535/1813-5420.4.2017.128483>.

Кофанов О. Є. Моделювання розсіювання і локального концентрування поллютантів у придорожньому повітряному просторі. Вісник НТУ "ХП", Сер.: Нові рішення в сучасних технологіях. Харків: НТУ "ХП". 2018. № 9 (1285). С. 190–197. DOI: 10.20998/2413-4295.2018.09.28.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАЛОГО ВИРОЩУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РОСЛИН

Трегуб Олександр Андрійович,
кандидат юридичних наук, в.о. наукового співробітника,
Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова НАН України, м. Київ, Україна

Важливим напрямом трансформації відносин в енергетичному секторі України є збільшення виробництва енергії з біомаси, до якої належать спеціально вирощувані з енергетичною метою рослини. Загалом цей напрям відповідає сьомій глобальній цілі сталого розвитку (а саме «забезпечення доступної та чистої енергії»), схваленій на саміті ООН у 2015 р. та підтверженій Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року».

Поряд із відходами, які розкладаються біологічним шляхом, енергетичні рослини є сировиною для виробництва біопалива, на основі якого й функціонує біоенергетична галузь. На державному рівні за допомогою біоенергетики планується розв'язати такі завдання: зменшити залежність України від імпорту викопного палива (насамперед, шляхом заміщення природного газу); поступово досягти стану кліматичної нейтральності; знизити техногенне навантаження енергетичного комплексу на всі компоненти довкілля і здоров'я людини; зміцнити економіку регіонів та створити нові робочі місця.

У зв'язку з цим останнім часом з'являється усе більше ініціатив щодо стимулювання діяльності з вирощування енергетичних рослин. Зокрема, у Верховній Раді України зареєстровано два проєкти законів України, що були підготовлені Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України (далі – Держенергоефективності) спільно з партнерами.

Проєкт закону України від 12.03.2021 р. № 5227 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку сфери вирощування енергетичних рослин» пропонує закріпити поняття «енергетичні рослини» у

Законі України «Про альтернативні джерела енергії» та розуміти під ними багаторічні рослини, коренева система яких залишається у ґрунті після збору врожаю та продовжує процес вегетації, що вирощуються у плантаційний спосіб з періодичністю збору врожаю від 1 до 5 років з метою отримання біомаси (у вигляді продуктів рослинництва) для подальшого виробництва з неї енергії. Проте основною метою цього проекту закону є врегулювання відносин у сфері оренди землі для створення плантацій таких рослин. Так, мінімальний строк оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, які надаються для вирощування енергетичних рослин, має складати 20 років. При цьому передбачається, що надання в оренду малопродуктивних та деградованих земельних ділянок сільськогосподарського призначення для заліснення, залуження або вирощування енергетичних рослин здійснюється у позаконкурентний спосіб, тобто без проведення земельних торгів¹.

Своєю чергою, проект закону України від 12.03.2021 р. № 5228 «Про внесення змін до статті 288 Податкового кодексу України щодо орендної плати для земельних ділянок, на яких вирощуються енергетичні рослини» додатково пропонує встановити пільговий розмір цієї плати. Для малопродуктивних та деградованих земельних ділянок, на яких вирощуються енергетичні рослини, орендна плата не може перевищувати 5 % нормативної грошової оцінки протягом усього строку дії договору оренди².

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку сфери вирощування енергетичних рослин: проект закону України від 12.03.2021 р. № 5227. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71384 (дата звернення: 04.06.2021).

² Про внесення змін до статті 288 Податкового кодексу України щодо орендної плати для земельних ділянок, на яких вирощуються енергетичні рослини: проект закону України від 12.03.2021 р. № 5228. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71385 (дата звернення: 04.06.2021).

Держенергоефективності також розробляє п'ятирічну програму, у рамках якої планується компенсувати частину відсотків за кредитами на закладання плантацій енергетичних рослин (офіційне повідомлення від 1 червня 2021 р.)³.

Наведені ініціативи спрямовані на широке залучення інвестицій у проекти з виробництва рослинної біомаси, формування стійкого ринку біопалива та зростання потужності біоенергетики. Водночас дослідження показують, що, незважаючи на очевидні переваги, *нераціональне* вирощування енергетичних культур може завдавати значної шкоди біорізноманіттю, водним ресурсам, клімату, продовольчій безпеці та сільському господарству. А це суперечить іншим визнаним Україною цілям сталого розвитку, зокрема цілі 2 «Подолання голоду, розвиток сільського господарства», цілі 12 «Відповідальне споживання та виробництво», цілі 13 «Пом'якшення наслідків зміни клімату», цілі 15 «Захист та відновлення екосистем суші» та ін.

На сьогоднішній день про екологічно стале виробництво і використання біомаси для потреб теплової та електричної енергії прямо йдеться у Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 року, прийнятій у 2018 р.⁴ Однак концептуальне бачення, закладене в цьому документі, практично не знаходить підтримки в інших стратегіях, планах і програмах, а також у законодавчих актах. Наприклад, це можна відзначити стосовно Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року, законів України «Про альтернативні джерела енергії», «Про альтернативні види палива», «Про енергозбереження», інших стратегічних і нормативно-правових документів.

Як наголошує М.М. Лук'янова, зародження біоенергетики в Україні було стихійним та мало наслідком підвищення екологічних і соціальних ризиків. У

³ Держенергоефективності: «Зелені» кредити – на вирощування енергетичних рослин. Урядовий портал. 01.06.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhenergoefektivnosti-zeleni-krediti-na-viroshchuvannya-energetichnih-roslin> (дата звернення: 04.06.2021).

⁴ Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. Київ, 2018. С. 10, 46. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Proekt/LEDS_ua_last.pdf (дата звернення: 04.06.2021).

Бразилії, яка пройшла цю фазу раніше, довелося докласти великих зусиль щодо обґрунтування та реалізації принципів сталого розвитку біоенергетичної галузі⁵. Найявний зарубіжний та вітчизняний досвід виробництва різних видів рослинної біомаси вказує на доцільність виваженого підходу до таких проєктів.

Так, потрібно враховувати, що біопаливо не є цілком нейтральним щодо клімату. Н.Г. Гізбуллін зазначає, що викиди парникових газів мають місце на окремих стадіях його виробництва (наприклад, при інтенсивному застосуванні добрив для вирощування біомаси)⁶. Такий висновок знаходить підтвердження у Директиві (ЄС) 2018/2001 про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел, яка передбачає оцінку повного вуглецевого ефекту від застосування біопалива⁷. З іншого боку, відведення під плантації енергетичних культур земель колишніх водно-болотних угідь чи боліт загрожує втратами для біорізноманіття⁸.

Підтримуючи нарощування біоенергетичного потенціалу, Європейський Союз (далі – ЄС) одночасно посилює законодавчі вимоги до сталого виробництва та споживання біомаси. У цьому контексті показовою є згадувана вище Директива (ЄС) 2018/2001, яка встановлює низку критеріїв сталості та критеріїв скорочення викидів парникових газів для різних видів біопалива (дотримання цих критеріїв дає право країнам-членам ЄС враховувати отриману енергію при виконанні зобов'язань щодо частки енергії, яка видобувається з відновлюваних джерел). Відповідно до критеріїв сталості, наприклад, плантації енергетичних рослин не повинні розміщуватися на землях з великими запасами вуглецю та землях з високою цінністю для збереження біорізноманіття.

⁵ Лук'янова М.М. Біоенергетика для сільського розвитку. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес.* 2015. Вип. 211 (1). С. 118–119.

⁶ Гізбуллін Н.Г. Біопаливо – користь чи шкода. *Біоенергетика.* 2013. № 1. С. 23.

⁷ Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast). *Official Journal of the European Union.* 21.12.2018. L 328.

⁸ Болтянська Н.І., Комар А.С. Визначення ризиків для екологічної безпеки при вирощуванні біопаливних культур. *Енергетична незалежність сільських територій як пріоритетна модель розвитку: міжнародний та вітчизняний досвід:* матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 20 травня 2020 р.). Полтава, 2020. С. 133.

З огляду на викладене, правове регулювання у сфері вирощування енергетичних рослин потребує узгодження з цілями та пріоритетами сталого розвитку у їх взаємозв'язку і залежності. Суто енергетичні та економічні цілі не можуть визначати зміст і спрямованість такого регулювання. Правовий режим енергетичних рослин буде ефективним лише за умови розумного поєднання стимулів та обмежень для задоволення екологічних, соціальних, енергетичних та інших інтересів суспільства.

Сьогодні Україна ще не готова вийти на той рівень адаптації до вимог сталого розвитку, який мають передові європейські країни. Але процес такої адаптації має розпочатися разом із формуванням правових засад вирощування енергетичних рослин. У цьому контексті особливої уваги заслуговують заходи державної підтримки, визначені в розглянутих вище проєктах законів.

Болтянська Н.І., Комар А.С. Визначення ризиків для екологічної безпеки при вирощуванні біопаливних культур. *Енергетична незалежність сільських територій як пріоритетна модель розвитку: міжнародний та вітчизняний досвід*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 20 травня 2020 р.). Полтава, 2020. С. 132–135.

Гізбуллін Н.Г. Біопаливо – користь чи шкода. *Біоенергетика*. 2013. № 1. С. 22–25.

Держенергоефективності: «Зелені» кредити – на вирощування енергетичних рослин. Урядовий портал. 01.06.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhenergoefektivnosti-zeleni-kredit-na-viroshchuvannya-energetichnih-roslin> (дата звернення: 04.06.2021).

Лук'янова М.М. Біоенергетика для сільського розвитку. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2015. Вип. 211 (1). С. 114–122.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку сфери вирощування енергетичних рослин: проєкт закону України від 12.03.2021 р. № 5227. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71384 (дата звернення: 04.06.2021).

Про внесення змін до статті 288 Податкового кодексу України щодо орендної плати для земельних ділянок, на яких вирощуються енергетичні рослини: проєкт закону України від 12.03.2021 р. № 5228. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71385 (дата звернення: 04.06.2021).

Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. Київ, 2018. С. 10, 46. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Proekt/LEDS_ua_last.pdf (дата звернення: 04.06.2021).

Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast). *Official Journal of the European Union*. 21.12.2018. L 328.

РИЗИКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ GREEN DEAL ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Киризиук Сергій Вікторович

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
м. Київ, Україна,

Проголошений європейський зелений курс (Green Deal) покликаний знизити негативний вплив на навколишнє середовище та уповільнити зміну клімату. Велика роль у ньому відводиться з-поміж іншого аграрному сектору. Запропоновані напрями змін прописані в європейській стратегії, що дослівно перекладається з англійської мови «від ферми до виделки» або «від лану до столу» в україномовній інтерпретації, й зводяться до:

- скорочення використання небезпечних пестицидів на 50%;
- скорочення використання антибіотиків у тваринництві на 50%;
- збільшення частки органічного виробництва до 25% від загального виробництва;
- зменшення використання добрив на 20% і винесення поживних речовин з ґрунту на 50%¹.

Безперечно, очікувані наслідки впровадження запропонованих заходів для навколишнього середовища матимуть позитивний характер. Проте навіть вони не гарантують досягнення визначеного Паризькою угодою граничного рівня підвищення температури повітря й призупинення вектору зміни клімату на Планеті. Разом з тим, очевидно, що бездіяльність може коштувати людству значно більше.

Зелений курс ЄС одні експерти розглядають як загрозу внутрішній економіці України через можливі обмежувальні заходи, натомість інші – як шанс для модернізації й отримання більших прибутків.

¹ From Farm to Fork. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/farm-fork_en

Проте поза увагою як науковців так і політиків й експертів залишається важливий аспект – забезпечення продовольчої безпеки. У світі, незважаючи на достатність фізичного обсягу продовольства, нараховується близько 800 млн осіб, які недоїдають або голодують. Тому цю проблему винесено в список найважливіших 17-ти Цілей сталого розвитку, що зафіксовано резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у 2015 році.

Україна на фоні інших країн (наприклад, Африканських чи Південно-Азійських) дійсно виглядає цілком продовольчо незалежною. Виключення становлять ті продовольчі товари, що не виробляються або виробляються в недостатній кількості всередині країни з об'єктивних причин як, наприклад, цитрусові, морепродукти. Проте фізичний обсяг виробленого агропродовольства не гарантує його економічну доступність, особливо в умовах вільної глобальної економіки та зростаючої ролі зовнішньої торгівлі, що актуально для України з її величезним аграрним експортним вкладом.

У листопаді 2020 року Департамент сільського господарства США опублікував результати досліджень щодо економічних та продовольчих наслідків впровадження політики зеленого курсу ЄС², що викликають небезпідставні занепокоєння у питанні забезпечення продовольчої безпеки в Україні.

Моделювання впливу зеленого курсу здійснювалось згідно трьох сценаріїв: «лише ЄС» – політика поширюється лише на країни ЄС й не впливає на зовнішньоторговельних партнерів ЄС; «ЄС+» – прийняті обмеження в ЄС поширюються й на країни – основних зовнішньоторговельних партнерів ЄС, а також передбачає скорочення на 50% імпорту з тих країн, що не дотримуються принципів зеленого курсу; «глобальне поширення» – глобальний перехід до політики зеленого курсу та впровадження всіх обмежень.

² Beckman, Jayson, Maros Ivanic, Jeremy L. Jelliffe, Felix G. Baquedano, and Sara G. Scott. November 2020. *Economic and Food Security Impacts of Agricultural Input Reduction Under the European Union Green Deal's Farm to Fork and Biodiversity Strategies*, EB-30, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service. URL: <https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/99741/eb-30.pdf?v=649>

Зауважимо, що до 2030 року можливість реалізації глобального сценарію («глобальне поширення») виглядає мало ймовірним. Це ж можна сказати й про перший сценарій з огляду на відкритість європейського ринку й залежність від імпорту сільськогосподарської продукції. Тому найбільш імовірним виглядає сценарій «ЄС+».

Впровадження запропонованих зеленим курсом обмежень матиме негативний вплив на обсяг виробництва сільськогосподарської продукції. У глобальному вимірі сукупна пропозиція продовольства може скоротитися від 1% за сценарію «лише ЄС» до 4 й 11% за сценаріїв «ЄС+» та «глобальне поширення» відповідно³. В самому ЄС виробництво може скоротитися на 12%, 11% й 7% відповідно. Україна через близькість та високий рівень зовнішньоторговельної взаємодії з ЄС може зазнати більш відчутних змін: за сценарію «лише ЄС» скорочення очікується незначне, але натомість за сценарію «ЄС+» воно може досягти 33% й 31% за сценарію «глобального поширення». Разом з Україною найбільших втрат обсягу агровиробництва зазнають Аргентина й Бразилія, головним чином, через суттєве скорочення виробництва олійних культур й яловичини (останнє стосується лише Аргентини).

Зростаючий попит на агропродовольство внаслідок росту населення Землі в умовах скорочення пропозиції згідно дії ринкових законів очікувано призведе до росту цін. Залежно від сценарію зростання глобальних цін на продовольство оцінюється на рівні 9% за умов сценарію «лише ЄС», 21% – «ЄС+», 89% – «глобальне поширення». В самому ЄС зростання цін на агропродовольство співставно з цифрами на глобальному рівні 17%, 60% й 53% відповідно до сценаріїв.

Натомість для України наслідки будуть більш шокуючі за сценаріїв «ЄС+» та «глобального поширення»: зростання у 2,8 та 2,3 рази відповідно. При цьому, за деякими важливими агропродовольчими продуктами ціни згідно модельних

³ Всі зміни, виражені у %, показують сукупний вплив по відношенню до базового сценарію «без змін у політиці», що очікуються через 8-10 років з моменту запровадження зеленого курсу.

оцінок виростуть до понад 4 рази, зокрема, на молоко: 4,5 рази – за сценарію «ЄС+», 3,9 рази – за сценарію «глобальне поширення» (рис. 1).

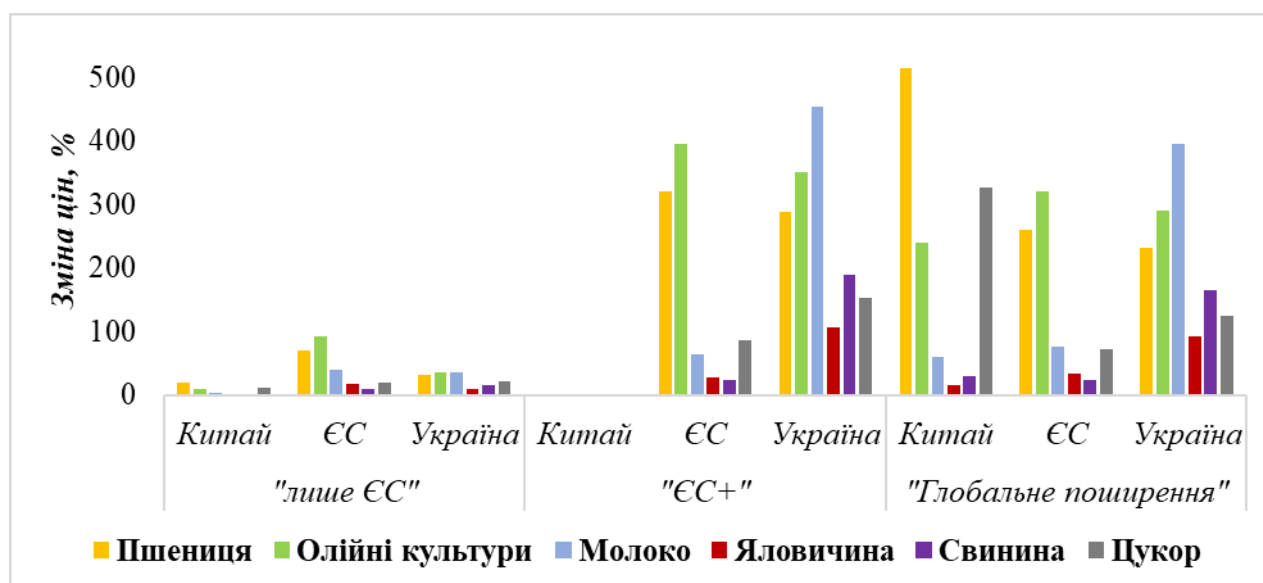

Рис. 1. Зміна цін на деякі агропродовольчі товари в Україні, ЄС та Китаї за різних сценаріїв імплементації зеленого курсу ЄС (у % порівняно з базовим сценарієм «без змін у політиці»)

Джерело: побудовано автором за даними⁴

Вітчизняні виробники сільськогосподарської продукції у підсумку все ж виграють від впровадження зеленого курсу: валовий дохід зростає на 9%, 14% і 6% залежно від сценарію. Проте варто розуміти, що загальне зростання в секторі не обійдеться без втрат окремих секторальних груп виробників.

Натомість вітчизняні споживачі понесуть додаткові витрати для забезпечення продовольчих потреб. При цьому, різниця додаткових витрат на продовольство за сценарію «лише ЄС» й двох інших досить значна – 7-8 разів. Крім того, навіть на фоні загально світових показників зростання споживчих витрат й окремих розвинених країн й Китаю оцінки для України виглядають загрозливо з точки зору економічної доступності продовольства (рис. 2).

⁴ Becker J. Названа праця. – С. 37-39.

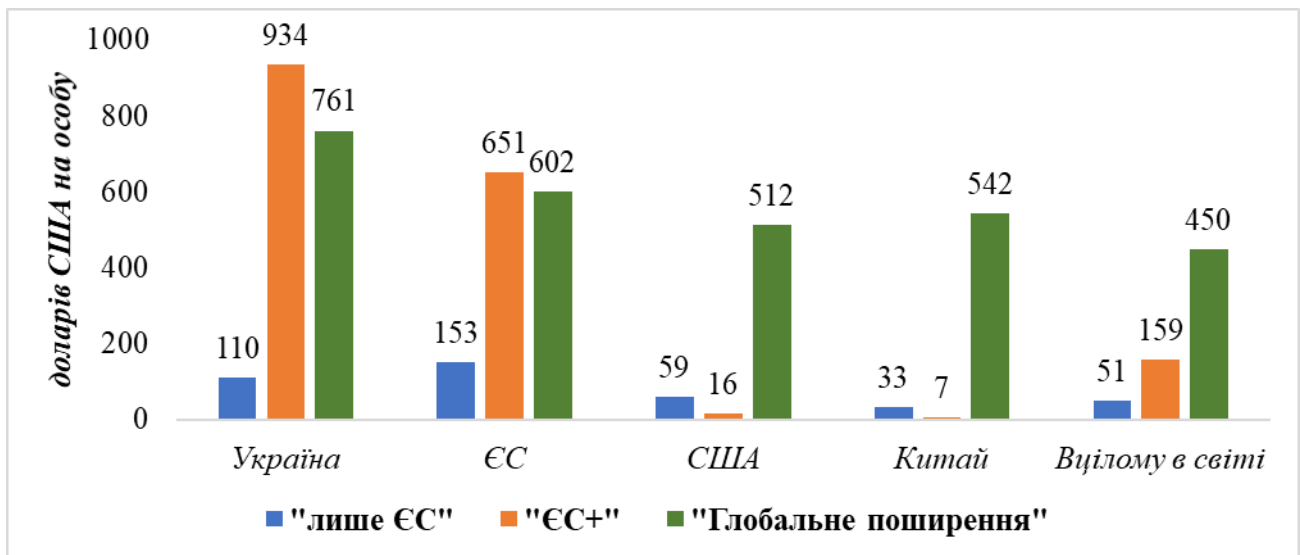

Рис. 2. Зміна середньорічних витрат споживачів на продовольчі цілі за різних сценаріїв імплементації зеленого курсу ЄС

(у порівнянні з базовим сценарієм «без змін у політиці»)

Джерело: побудовано автором за даними⁵

За нашими оцінками (розраховано на основі даних⁶), у підсумку різниця у сумі споживчих витрат на продовольство між Україною та ЄС з нинішніх -35% зменшиться до -18% та -23% за сценаріїв «ЄС+» та «глобальне поширення» відповідно.

На фоні прогнозу щодо скорочення ВВП України (за виключенням сценарію «лише ЄС») від імплементації зеленого курсу це загрожує збільшенню нерівності в суспільстві й підвищенню продовольчої вразливості бідних категорій населення.

Запуск ринку землі в Україні (у 2021 році – перший етап, 2025 році – другий етап) також здійснюватиме певний тиск на зростання цін на агропродовольство через збільшення витрат виробників на оренду / купівлю земельних ресурсів.

Таким чином, зміни політики в окремо взятому, але важливому з точки зору глобальної агропродовольчої системи, регіоні такому як ЄС суттєво

⁵ Там же. – С. 24

⁶ Food Prices. NUMBEO. URL: <https://www.numbeo.com/food-prices/>

впливають на розміщення продуктивних сил, формування пропозиції та цінові коливання на аграрну продукцію. Ті суспільні ефекти, що впливають на продовольчу безпеку, в процесі реалізації зеленого курсу ЄС для України матимуть за оцінками виражений негативний характер. Потенційні загрози економічній доступності продовольства в Україні вимагають відповідних політичних рішень, орієнтованих на розвиток надійних й самодостатніх національної й локальних агропродовольчих систем. Хоча представлені модельні оцінки не враховують потенційних (майбутніх) технологічних зрушень, що можуть пом'якшити негативні ефекти, впровадження робастних⁷ рішень, що узгоджують всі можливі сценарії та впливи, зокрема, соціально-економічні, екологічні) сприятиме збереженню національної безпеки. Зрештою, нехтування проблемою кліматичних змін у майбутньому може призвести до ще більших регіональних і глобальних втрат, що актуалізує пошуки та дослідження цієї тематики.

From Farm to Fork. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/farm-fork_en (дата звернення: 18.05.2021).

Beckman Jayson, Maros Ivanic, Jeremy L. Jelliffe, Felix G. Baquedano, and Sara G. Scott. November 2020. Economic and Food Security Impacts of Agricultural Input Reduction Under the European Union Green Deal's Farm to Fork and Biodiversity Strategies, EB-30, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service. URL: <https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/99741/eb-30.pdf?v=649> (дата звернення: 15.05.2021).

Food Prices. NUMBEO. URL: <https://www.numbeo.com/food-prices/> (дата звернення: 04.06.2021).

⁷ Найбільш оптимальні заходи за всіх можливих сценаріїв подій

ПОВТОРНЕ ВИКОРИСТАННЯ СТІЧНИХ ВОД ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ПОДОЛАННЯ ВОДНОЇ НЕСТАЧІ

Молчан Юлія Миколаївна,
студентка Хіміко-технологічного факультету
КПІ ім. Ігоря Сікорського
Донцова Тетяна Анатоліївна
доцент кафедри технологія неорганічних речовин,
водоочищення та загальної хімічної технології
КПІ ім. Ігоря Сікорського

Вода це те, без чого не може людина прожити більше тижня. Однак через нераціональне користування водними ресурсами людство опинилося на межі боротьби за них. Зростання населення, а отже і попиту на такий цінний ресурс змушує задуматися людей про шляхи вирішення проблем із водою, що підтверджують слова Бенджаміна Франкліна: “Ми пізнаємо цінність води лише коли колодязь пересихає”.

В Україні станом на сьогодні виникла ситуація, що підтверджує порушення питання щодо використання водних ресурсів. Центральне водопостачання досягло таких показників, які є найнижчими з-поміж інших європейських країн (370 дм³/добу)¹. Це пояснюється тим, що країна має малий відсоток забезпечення водними ресурсами, хоча витрати на промислові потреби перевищують показники інших держав.

На прикладі Києва та Київської області як регіону, буде досліджено рух води до населення та промисловості.

Київський регіон має 1523 річок, 750 озер, 58 водосховищ, 2389 ставків. Найбільшими річками, а отже і цінними як водний ресурс є Дніпро, Десна і Прип'ять. Непридатними для використання із вище переліченого є 17 водойм. Вони мають погану екологію. Стік усіх річок розподілений нерівномірно, що спричиняє деякі проблеми у водопостачанні.

¹ Вода і водні ресурси в технологічних процесах підприємств АПК. Навчальний посібник / С.І. Мовчан, Н.І. Болтянська. Мелітополь. ВПЦ “Люкс”, 2019. 192 с., іл.

Підземні води зосереджені в області Дніпровсько-Донецькому артезіанському басейні. Напрямок розподілення підземних вод такий, що північна частина Київського регіону більш забезпечена, ніж південна. Дніпровсько-Донецький артезіанський басейн стає глибшим там, де відбувається поглиблення кристалічних порід, тобто у північно-східну сторону. Незвичайним стає факт прогнозування підземних вод та саме зосередження для цього регіону. Там де найбільша частка передбаченості, то найменша – зосередженості.

Київський регіон є забезпеченим поверхневими та підземними водами. Подача води на територію та населення майже у 6 – 11 разів вищі за середні показники по всій Україні, а місцеві ресурси мають низькі – у 1,2 – 2,2 рази².

Основа сталого розвитку для водних ресурсів в Україні є забезпечення кожного регіону водою. Україна підтримує сталий розвиток з 1992 року, а у 2015 році Президент видав указ “Україна – 2020”, у якому розглянуто напрямки та досягнення такого процесу. Це є важливим економічним та екологічним фактором для держави. Для цього було поставлено питання про вирішення питань пов'язаних із водокористуванням у фіксовані терміни.

Для київського регіону як і для всієї України основними проблемами залишаються нераціональне водокористування, недостатність екологічних нормативів, погане будівництво та використання водогосподарських систем, потреба у заміні водних труб.

Сталий розвиток спрямований на вирішення цих питань. Ця процедура повинна відбуватися таким чином, що зосередженість буде не на усунення забрудненості водойм, а на його попередньому виникненні та видаленні на виробництвах, що вплине на екологічний та економічний фактор держави. Також у концепції сталого розвитку розглянуто способи покращення санітарних норм питної води, які останнім часом підвищили свої показники на вміст забруднюючих речовин, що вплине на покращення здоров'я людей споживачів.

² Вода – властивості, проблеми та методи очищення: Монографія. Дніпропетровськ: Проги, 2006. 520 с.

Одним із напрямків раціонального користування водними ресурсами є повторне використання стічних вод у промисловості, яка має найбільший відсоток у водопостачанню. Стічні води – це забруднені води, які утворилися на території населення і промислових підприємств та потребують знешкодження. За своїм походженням та вмістом речовин стічні води поділяються на побутові, промислові та атмосферні.

Побутові води утворюються від процесів пов'язаних із життєдіяльністю людини таких як миття посуду, прибирання, приймання ванни чи бані, використання санітарних вузлів. Ці води містять забруднення органічного або рослинного, тваринного походження та є епідеміологічно небезпечними для людей і тварин, тому що мають патогенні організми. Формування промислових відбувається на фабриках і заводах, коли було використано воду в технологічному процесі або при промиванні обладнання та виробничих апаратів. Сюди також можна віднести води, які утворюються при добуванні корисних копалин. Стічні води мають дуже різний склад, що додає складності в очищенні. На склад утворених вод має вплив сировина, що переробляється, технологія процесу виробництва, реагенти, що використовуються, побічні продукти, місцеві умови і т.д.³

Очищення стічних вод розподіляється на такі методи як механічні, хімічні, фізико-хімічні та біологічні. Методи застосовуються у залежності від виду та потреб для мети використання води.

За 2019 рік у київській області було вжито 512 млн м³/рік, з яких на виробничі потреби – 465,1 млн м³/рік. У цьому ж році об'єм скинутих стічних вод становить 473,3 млн м³/рік, забруднених складало – 287, 4 млн м³/рік⁴. Як бачимо, кількість забруднення стічних вод, які були скинуті у поверхневі води,

³ Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні у 2019 році [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/proekt-nacz.-dop.-za-2019.pdf>

⁴ Повторне використання води перетворює стічні води в ресурс [Електронний ресурс] – URL: до ресурсу: <https://www.grundfos.com/ua/learn/cases/water-reuse-turns-wastewater-into-resource-at-surface-treatment>

майже половина. Ця проблема потребує вирішення, оскільки стічні води можуть бути використані або мати цінний ресурс. В останнього є можливість добування та застосування.

Повторне використання стічних вод потребує ретельного очищення від забруднених речовин. Одним із найкращих способів очищення є мембранна технологія або інша назва – мембранне розділення. Для очищення стічних вод використовується ультрафільтрація, нанофільтрація та мікрофільтрація, електродіаліз, зворотній осмос та плівкова мембрана.

Було проведено ряд досліджень, що довели ефективність мембранної технології в очищенні води від органічних речовин, а саме її найвищий показник у видаленні ХПК, що складає 80%, кольоровості – близько 95%, відсутність осаду. Цей метод очищення має низький вклад інвестицій у процес та малу площу обладнання, яке має простоту та зручність у використанні. Стічні води при обробці не мають запаху, так як процес замкнутий. Споживання електроенергії мале і виконується лише при перекачуванні рідини. Основним недоліком такого методу є забруднення мембран, для очищення яких приділяється багато уваги та часу. Наразі розробляються технології, які б могли б пришвидшити процес такий процес⁵.

Одна із датських технологій, яка привертає увагу щодо повторного використання стічних вод, є катодне електроосадження. Суть методу полягає в тому, що стічна вода направляється на трифільтраційну систему, яка потім іде на систему зворотнього осмосу і після цього її можна знову використовувати знову у промисловості. Ефективність використання такого способу оцінюється у майбутньому на 50%, оскільки навіть зараз йде в половину зменшення кількості води від водозабору⁶.

⁵ Територіальні особливості водно-ресурсного потенціалу Київської області [Електронний ресурс]. – URL.: <https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/15086>

⁶ Xiang, J., Liu, T., Hua, X., Cheng, P., Zhang, L., Wang, S., & Du, W. (2020). The future prospect of China's independent R&D technology (ITK) in water resources utilization and wastewater treatment. *Water Conservation and Wastewater Treatment in BRICS Nations*, 329–351. doi:10.1016/b978-0-12-818339-7.00017-5

Для київського регіону для сталого розвитку необхідні технології, які б зменшили б використання води і привели б у застосування стічні води, яких налічується велика кількість і які забруднюють навколишнє середовище.

Вода і водні ресурси в технологічних процесах підприємств АПК. Навчальний посібник / С.І. Мовчан, Н.І. Болтянська. Мелітополь. ВПЦ “Люкс”, 2019. 192 с., іл.

Вода – властивості, проблеми та методи очищення: Монографія. Дніпропетровськ: Проги, 2006. 520 с.

Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні у 2019 році. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/proekt-nacz.-dop.-za-2019.pdf>

Повторне використання води перетворює стічні води в ресурс. URL: <https://www.grundfos.com/ua/learn/cases/water-reuse-turns-wastewater-into-resource-at-surface-treatment>

Територіальні особливості водно-ресурсного потенціалу Київської області. URL : <https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/15086>

Xiang, J., Liu, T., Hua, X., Cheng, P., Zhang, L., Wang, S., & Du, W. (2020). The future prospect of China’s independent R&D technology (ITK) in water resources utilization and wastewater treatment. *Water Conservation and Wastewater Treatment in BRICS Nations*, 329–351. doi:10.1016/b978-0-12-818339-7.00017-5

ПОШУК НОВИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ДЕЗИНФЕКЦІЇ ПРИ ОРГАНІЧНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Лисиця Андрій Валерійович,
доктор біологічних наук,
професор кафедри екології, географії та туризму
Рівненського державного гуманітарного університету

В контексті подальших перспектив стійкого поступального розвитку агровиробництва в Україні актуальним є підсилення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Найважливішим економічним партнером країни останніми роками став Євросоюз, де посилюється тренд на виробництво і споживання органічної продукції.

Органічна продукція – це продукція сільськогосподарського виробництва і харчової промисловості, яка виробляється, вирощується у відповідності до затверджених стандартів, які передбачають відмову від використання пестицидів, синтетичних мінеральних добрив, регуляторів росту, штучних харчових домішок, генетично-модифікованих продуктів, а також мінімізацію застосування антибіотиків та інших засобів захисту або лікувально-профілактичних препаратів при виробництві продукції тваринництва, птахівництва, бджолярства, рибництва тощо.

За визначенням Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (International Federation of Organic Agriculture Movements – IFOAM) органічне виробництво об'єднує всі сільськогосподарські системи, які підтримують екологічно-, соціально- та економічно доцільне виробництво. Такі системи використовують природний потенціал рослин, тварин, ґрунтів та спрямовані на гармонізацію сільськогосподарського виробництва й навколишнього середовища (IFOAM).

Враховуючи те, що останніми роками більше 80 % експорту української органічної продукції здійснюється в країни Європейського Союзу та Європейської Економічної Зони важливим є врахування політики та тенденцій розвитку ЄС (Галабурда, Білик, 2020 р.). Де, зокрема серед основних цілей сталого розвитку до 2050 року зазначається: скорочення синтетичних хімічних пестицидів (на 80% до 2030 року та вилучення до 2050 року); нарощування органічного виробництва, шляхом стимулювання попиту на органічні продукти; запобігання ожирінню; відстеження застосування протимікробних препаратів та стійкості до них; скорочення використання добрив. В Україні прийнято закон щодо органічної продукції (Закон України 2019 р. № 2740-VIII).

В органічному виробництві не дозволяється запобіжне застосування хімічно синтезованих традиційних лікарських препаратів, наприклад антибіотиків та дезінфектантів. Разом з тим, зрозуміло, що при вирощуванні тварин, птиці, розведенні риби або бджіл не можливо уникнути застосування тих чи інших засобів захисту і лікування тварин. Також актуальним є пошук нових дезінфікуючих і мийних засобів для харчової промисловості. Наприклад, у трубопровідних системах та установках питної води завжди міститься залишковий шар біоплівки, який був накопичений мікроорганізмами, і навіть якщо очищення проводиться регулярно та ретельно, ця біоплівка швидко повертається. Мікроорганізми можуть становити 5–35% біоплівки, решта – матрикс, слизовий біополімер, що виробляється мікроорганізмами одразу після їх прикріплення до субстрату.

Однією з альтернатив застосування екологічно небезпечних дезінфектантів-ксенобіотиків, на нашу думку, може бути ширше впровадження в якості дезінфікуючих засобів електрохімічно активованої (ЕХА) води, зокрема аноліту (Лисиця, 2020). За електрохімічної активації вода, яка накопичується біля катоду носить назву катодної (або католіт), біля аноду – анодної (аноліт). Під час електрохімічної активації 0,5-1,0 % розчину NaCl відбувається його розділення на дві фракції: в анодній зоні утворюється хлорноватиста кислота, гіпохлорид, хлорат і перхлорат натрію, перекис водню та інші сполуки, що

спричинює бактерицидну, фунгіцидну і вірусцидну активність аноліту; у катодній зоні виділяється газоподібний водень, утворюються багато гідроксил-іонів, які є стимуляторами росту і розвитку тварин і рослин. В аноліті є окиснювачі, аналогічні тим, що постійно утворюються в еукаріотичних організмах. Тому клітини тіла вищих організмів є досить стійкими до агресивної дії аноліту. Інша справа мікроорганізми, у них зазвичай відсутня така резистентність. Після застосування аноліту для дезінфекції він порівняно швидко розпадається до H_2O і залишків $NaCl$. Тому не потрібна дезактивація препарату, а у бактерій не формується стійкість до нього як у випадку використання низки антибіотиків (антибіотикорезистентність), або дезінфектантів виготовлених на основі четвертинних амонієвих сполук, або інших (Мандигра та ін., 2020).

Для анолітів останнього покоління характерна низька мінералізація (менше 1 г/дм^3) і здатність до тривалого збереження антимікробної активності (до кількох місяців). Редокс-потенціал зазвичай становить $Eh = 800 - 1\ 200 \text{ мВ}$.

Отже вода, яка за звичайних умов може бути джерелом різних патогенів, під дією електричного струму не лише стає стерильною, але й набуває дезінфікуючих властивостей щодо широкого спектру мікроорганізмів. За ступенем дії на організм людини засіб відноситься до 4-го класу небезпечних речовин, не спричинює мутагенної, ембріотоксичної і тератогенної дії, не подразнює шкіру, відсутні кумуляція, алергічні реакції, не накопичується у довкіллі, може зливатися у каналізацію без попередньої нейтралізації, на усіх технологічних етапах отримання та застосування не утворює токсичних речовин, як концентрований так і розведений засіб абсолютно безпечний для людей, тварин та довкілля.

Є підстави вважати, що аноліт може замінити більшість існуючих дезінфікуючих засобів. Він у 5-10 разів дешевший за традиційні препарати. Адже для отримання одного літру антимікробного розчину потрібно $0,5-1,0 \text{ г NaCl}$, звичайна вода і використання $\approx 3-10 \text{ Вт}$ електроенергії.

Після проведення дезінфекції анолітами першого-другого поколінь можлива поява слабкого запаху хлору, який зникає через декілька хвилин. А аноліти отримані за новітніми технологіями слабо мінералізовані, вони фактично не містять гіпохлориту натрію і вільного хлору, їх корозійна активність мінімальна.

Першими установками масового виробництва для отримання ЕХА води стали «СТЕЛ». Цю назву запровадив один з головних їх розробників – Вітольд Бахир (Прилуцкий, Бахир, 1997), вона означає скорочення двох слів «СТерильність» і «ЕЛектрохімія». Установки СТЕЛ першого покоління типу СТЕЛ-10Н-120-01 почали випускати ще в 1990-х роках. Вони забезпечують отримання аноліту з загальною мінералізацією в межах від 3 до 5 г/л при вмісті оксидантів 500 мг/л. Проте, ці розчини через високу мінералізацію дуже швидко (протягом декількох десятків хвилин) втрачають активність і перетворюються просто в солоний розчин гіпохлориту і хлорноватистої кислоти. Звичайно, такий розчин володіє антимікробними властивостями, але не діє на спори бактерій, крім того, він має характерний запах хлору і при використанні, наприклад для дезінфекції води, утворює побічні продукти хлорування, зокрема, хлороформ. Співвідношення витрат солі до концентрації оксидантів становить $5,0 : 0,5 = 10$. Вміст баластних речовин приблизно в десять разів більше, ніж активно діючих речовин (АДР).

Аноліт отриманий в установках другого покоління типу «СТЕЛ-АНК-ПРО» має значно меншу загальну мінералізація при високій питомій концентрації оксидантів. Це обумовлює високу стійкість існуючих в розчині молекулярних комплексів з водневим зв'язком, компонентами яких можуть бути не тільки молекули в основному стані, але й іони, вільні радикали, молекули в збудженому стані (ексіплекси), які в свою чергу гідратують (явище далекої гідратації), перетворюючись в електронейтральні аквакомплекси. Подібні установки використовують в різних країнах. Але й такий аноліт не може вважатися ідеальним, для нього також характерні окремі недоліки анолітів першого покоління. Зокрема, наявність хлоридів призводить до хімічної корозії

металів, зокрема, металевого обладнання в агровиробництві, переробній, харчовій та медичній промисловості, так само як і металевих трубопроводів, що застосовуються для транспортування води до споживача. Збільшення концентрації солі в ЕХА аноліті теж сприяє зсуву рівноваги в бік утворення молекулярного хлору, збільшуючи тим самим корозійну активність розчину та його руйнівний вплив на метали і полімерні матеріали, крім того, розчин препарату набуває характерного хлорного запаху. Через досить високу мінералізацією розчинів термін придатності (зберігання) отриманого аноліту зазвичай не перевищує кількох діб. Співвідношення витрат солі до концентрації оксидантів $1,0 : 0,5 = 2$, баластних речовин приблизно стільки ж, скільки АДР.

Близько десяти років тому з'явилися установки третього покоління типу «СТЕЛ-АНК-СУПЕР». Співвідношення витрат солі до концентрації оксидантів: $0,6 : 0,5 \approx 1$. Вміст баластних іонів (хлору, натрію та ін.) в такому аноліті мінімальний (Прилуцкий и др., 2013). Ця обставина надає препарату ряд нових властивостей, які не притаманні анолітам перших двох поколінь. Зокрема, його корозійна здатність виражена набагато слабше, ніж аноліту другого покоління, отриманого в установці СТЕЛ-АНК-ПРО, не кажучи вже про аноліти першого покоління з установок типу СТЕЛ-10Н-120-01. Крім того, час перебування біологічно активних сполук в метастабільному стані суттєво подовжується. Отже термін зберігання препарату без втрати ним бактерицидних властивостей зростає до шести і більше місяців. Аноліт АНК СУПЕР володіє також добре вираженою миючою здатністю, має дуже слабкий запах хлор-кисневих оксидантів, активно реагує з етиловим спиртом, перетворюючи його в надоцтову кислоту (дуже потужний дезінфектант), не залишає слідів на гладкій поверхні після висихання.

Таким чином, при органічному, як і будь-якому іншому, виробництві важко обійтися без спеціальних заходів із знезараження і дезінфекції. Особливо це стосується продукції тваринництва, птахівництва, а також зберігання вже виробленої продукції. Екологічно і економічно виправданою альтернативою використанню традиційних дезінфектантів, які зазвичай містять токсичні ксенобіотики, можуть бути електрохімічно-активовані водні розчини, зокрема

аноліт. Перспективним напрямком застосування анолітів також є знезараження обладнання та трубопроводів для напування тварин і птиці, при виробництві молока, пива та інших продуктів.

Галабурда М.А., Білик Р.І. Перспективи та пріоритети ЄС в органічній галузі / Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові дослідження для органічного бізнесу. Тваринництво заради ґрунту» в рамках IV Міжнародного Конгресу Органічна Україна м. Київ, 4 квітня 2020 р. Київ : видавництво «Органічна Україна». 2020 С. 57-60.

Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 6 червня 2019 року, № 2740-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19>

Лисиця А.В. Перспективи використання електроактивованих водних розчинів в агровиробництві / Регіональні геоecологічні проблеми в умовах сталого розвитку. Зб. наук. праць IV Міжнар. наук.-практ. конференції (Рівне, 22-24 вересня 2020 р.) / Голова редкол. проф. Д.В. Лико [та ін.]. Рівне: видавець О. Зень, 2020. С. 121-124.

Мандигра М.С. Використання електрохімічно активованих (ЕХА) розчинів у ветеринарній медицині і органічному виробництві: (науково-практичні рекомендації) / Мандигра М.С., Лисиця А.В., Гнатюк Д.М. та ін. – Київ: «ПП Іванюк В.П.», 2020. 48 с.

Прилуцкий В.И. Электрохимически активированная вода: аномальные свойства, механизмы биологического действия / В.И. Прилуцкий, В.М. Бахир. Москва: ВНИИИМТ, 1997. 228 с.

Прилуцкий В.И. Анолиты на рынке дезсредств: не ошибитесь в выборе! / В.И. Прилуцкий, В.И. Долгополов, Т.Б. Барабаш // Медицинский алфавит. Эпидемиология и гигиена, 2013. №3. С. 52-61.

International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM). URL: http://www.ifoam.org/about_ifoam/principles/index.html

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА МЕЖІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОСИСТЕМ РІЧКОВИХ БАСЕЙНІВ

Гриб Йосип Васильович

доктор біологічних наук, професор,
Національний університет водного господарства
та природокористування

Михальчук Микола Андрійович,

старший викладач,
Національний університет водного господарства
та природокористування

Войтишина Д. Й.,

пошуковець
Національний університет водного господарства
та природокористування

Проблеми сталого розвитку тісно пов'язані з прийнятною ємністю довкілля та економічним спадком господарювання у ХІХ ст.

Під екологічною ємністю розуміють максимальну кількість енергії і речовини, яка за певний проміжок часу може бути включена екосистемою в колообіг і яка істотно не порушує її структуру та функціонування.

Першою ознакою невідповідності навантаження на водні екосистеми є деградація верхової ланки трофічного ланцюга фонові іхтіофауни. Основною причиною такої деградації є недостатньо ефективне очищення комунальних стічних і зливових вод, які постачають у водне середовище до 60-70 % забруднень. Сільськогосподарський поверхневий стік постачає біля 20-30 % домішок, однак більш небезпечний із-за присутності отрутохімікатів. Природний стік формують біля 10% нетрансформованих територій.

Доведено, що скидання таких забруднених вод викликає несприятливу санітарно-епідеміологічну ситуацію – вода «цвіте» за рахунок розвитку синьо-зелених водоростей, що, в свою чергу, викликає дефіцит розчиненого кисню, отруєння риб продуктами розкладу, спричиняє виникнення гнилісного запаху і

неможливість водокористування. У людей в таких ситуаціях спостерігаються випадки онкозахворювань, кишкових інфекцій та вірусних уражень.

У водному середовищі такі чутливі до якості води і кисневого режиму риби: форель, головань, в'язь, вусач, підуст. Через нищення заплавних нерестовищ при спрямленні малих річок і регулювання їх стоку зникають щука, щітка, сазан, лящ, синець. Поширюються так звані стійні риби з коротким циклом розвитку: дрібна плітка, карась, ротан. У цих екземплярах риб спостерігається накопичення йонів важких металів, гельмінтів, інвазії, що викликає загрозу для населення.

Це все добре спостерігається у водному середовищі після великих міст та урбанізованих територій, хоча б на прикладі р. Устя в межах міста та нижче за течією.

Необхідно враховувати економічний спадок господарювання XIX ст. в умовах сталого розвитку:

1. якість води – не придатна для пиття, рекреацій, є загрозою для здоров'я – бактеріологічні, вірусами, гельмінтами;

2. Не вирішенні проблеми очищення комунальних стоків і зливових вод з урбанізованих територій;

3. Врегулювання і спрямлення малих річок, включення їх у меліоративні системи як магістральні канали. Зокрема, у басейні р. Горині трансформовані всі притоки.

4. Спрацювання і розбалансування меліоративних систем.

5. Деградація умов відтворення аборигенної іхтіофауни.

6. Надлишкова розораність басейнів річок – при допущенні 30% маємо до 60%, а по окремих басейнах – до 90%.

7. Природний якісний стік складає лише 10%, останній сформувався на трансформованих притоках.

8. Слабка екологічно-правова освіта населення.

9. Відсутній державний контроль за станом природокористування.

Поряд з цим важливо і необхідно:

- відновити болота, заплавні луки, пасовища;
- відновлювати природні локальні відтворення аборигенної іхтіофауни;
- на місці застарілих меліоративних систем відновлювати рибоводні господарства, впроваджувати заліснення, залуження;
- знизити розораність, заборонити вирощування суцільної монокультури в межах, прилягаючих до населених пунктів;
- заборонити розорювати малі заболочені території, неугіддя;
- заборонити зводити міста вздовж берегів річок;
- необхідно структурувати систему природокористування, так як при існуючій ситуації водні екосистеми перейшли межу самовідновлення.

Можливі зв'язки між органами, які відповідають за процес реабілітації екосистеми малих річок урбанізованих територій на базі р. Устя нижче м. Рівного представлені у схемі (Рис. 1.)

В плані реалізації політики сталого розвитку (можливо, гармонійного розвитку) орієнтуватись на наступні напрями: екологічні, економічні, соціальні.

Розроблення програми-максимум (залучення значних інвестицій) та програми-мінімум (використання природних складових: заболочених територій, ветлендів, залуження, заборона розорювання прилягаючих до водних об'єктів схилів, спричинення скидання забруднених вод, твердого стоку з полів).

При екологічній перебудові структури народного господарства передбачалось, що за рахунок розвитку фермерства розораність земель знизиться до 30-40%, фактично вона не змінилась, а зросла. Також зросла забрудненість хімікатами водного середовища.

Отже, екосистеми річкових басейнів потребують комплексних заходів щодо їх не тільки збереження, а й очищення та подальшого захисту від забруднення відходами виробництва і споживання міст та сіл, які знаходяться у їх просторі.

**Схема 1. Структура органів
з реабілітації екосистеми малих річок урбанізованих територій
(на базі р. Устя нижче м. Рівного)**

1. Войтишина Д. Й. Прибережні смуги річкової мережі в умовах приватної власності на землю. Вісник НУВГП. Вип. 4 (28). Рівне, 2009. С. 10-19.
2. Войтишина Д. Й. Вибір оптимальних стратегій оздоровлення річкових басейнів на основі множинно-критеріальних рішень Борде. Вісник НУВГП. Рівне, 2006. С. 3-9.
3. Поліщук В., Багнюк В., Юрив О. До концепції охорони та екологічної реабілітації басейну Дніпра. Український екологічний вісник, 1992. С. 22-41.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОНБАСУ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Ляшенко В'ячеслав Іванович,

доктор економічних наук, професор
завідувач відділу проблем регуляторної політики та розвитку
підприємництва, Інститут економіки промисловості НАН України

Толмачова Ганна Федорівна,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу проблем регуляторної політики та
розвитку підприємництва, Інститут економіки промисловості НАН України

Сьогодні стає усе більш очевидним, що основною екологічною проблемою розвитку в ХХІ ст. є загроза втрати природній стійкості тобто здібності біосфери і складових її екосистем асимілювати наслідки різноманітних антропогенних дій на природне середовище.

Сучасний стан довкілля та динаміка розвитку екологічної ситуації на території Донбасу є дуже критичними. Для регіону характерний високий рівень розвитку промисловості та сільськогосподарського освоєння території. Донецька область є одним з найбільш індустріально-розвинених регіонів України. На території області створена потужна техносфера, що включає значні промислові підприємства гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості, енергетики, важкого машинобудування та будівельних матеріалів, родовища корисних копалин. Висока концентрація промислового, сільськогосподарського виробництва, транспортної інфраструктури в поєднанні із значною щільністю населення створили величезне навантаження на біосферу – найбільшу в Україні та Європі.

Сьогодні на території Донецької області, яка становить лише 4,4 відсотка від загальної площі України, зосереджена п'ята частина промислового потенціалу держави, 78 відсотків якого припадає на екологічно небезпечні

виробництва металургійної та видобувної галузей, виробництво електроенергії й виробництво коксу¹.

За даними Головного управління статистики у Донецькій області, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення за 2019 рік становлять 773,51 тис. т (31,5 % від загальних викидів по Україні) та на 2,1 % менше, ніж за 2018 рік².

Основними забруднювачами атмосферного повітря в області залишаються підприємства вугільної промисловості, металургії та підприємства-виробники електроенергії. Отже, найбільше забруднення атмосферного повітря спостерігається саме в тих містах та районах, де розташовані підприємства цих видів діяльності. Зокрема у 2019 році, у м. Маріуполь всього викинуто 330,0 тис. т; м.; м. Покровськ – 53,8 тис. т; м. Добропілля – 28,9 тис. т; м. Вугледар – 28,6 тис. т, Бахмутський район – 82,3 тис. т, Мар'їнський район – 132,2 тис. т, Слов'янський район – 61,6 тис. т³.

Актуальною екологічною проблемою Донбасу залишається забруднення поверхневих вод. Кількість підприємств, які здійснюють скид зворотних вод в поверхневі водні об'єкти Донецької області у 2019 році складала 113 (17% від загальної кількості водокористувачів).

Обсяг скиду становить 1145,0 млн.м³, у тому числі по категоріях якості:

- без очистки – 0,119 млн.м³ (0,01%),
- недостатньо очищені – 45,21 млн.м³ (4%),
- нормативно чистих без очистки – 832,1 млн.м³ (73%),
- нормативно очищені на очисних спорудах – 207,4 млн.м³ (18%).

Таких, що не мають категорії (шахтно-кар'єрні, колекторно-дренежні) – 60,58 млн.м³ (5%)⁴.

¹ Звіт про стратегічну екологічну оцінку. Додаток до Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року. URL: <https://dn.gov.ua/ua>

² Звіт про стратегічну екологічну оцінку до внесення змін до Програми економічного і соціального розвитку Донецької області на 2020 рік. URL: <https://dn.gov.ua/ua>

³ Там само.

⁴ Там само.

Актуальною і гострою проблемою для Донецької області залишається негативний вплив на навколишнє природне середовище наслідків багаторічного інтенсивного видобутку вугілля і закриття у стислі терміни десятків глибоких нерентабельних шахт, діяльність яких призвела до незворотних змін у геологічному середовищі на великій території. Виробнича діяльність гірничодобувних підприємств призводить до погіршення екологічної ситуації в області.

На території Донецької області знаходиться половина вугільних підприємств України, які ліквідуються, це 37 шахт і 1 збагачувальна фабрика. На теперішній час переважна більшість цих підприємств (33 шахти та 1 збагачувальна фабрика) знаходяться на частині території Донецької області, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження.

Донецька область характеризується наявністю гірничодобувної, металургійної, енергетичної та інших галузей промисловості, діяльність яких призводить до накопичення великих обсягів промислових відходів. Динаміка утворення відходів від промислових підприємств області представлена на рисунку 1.

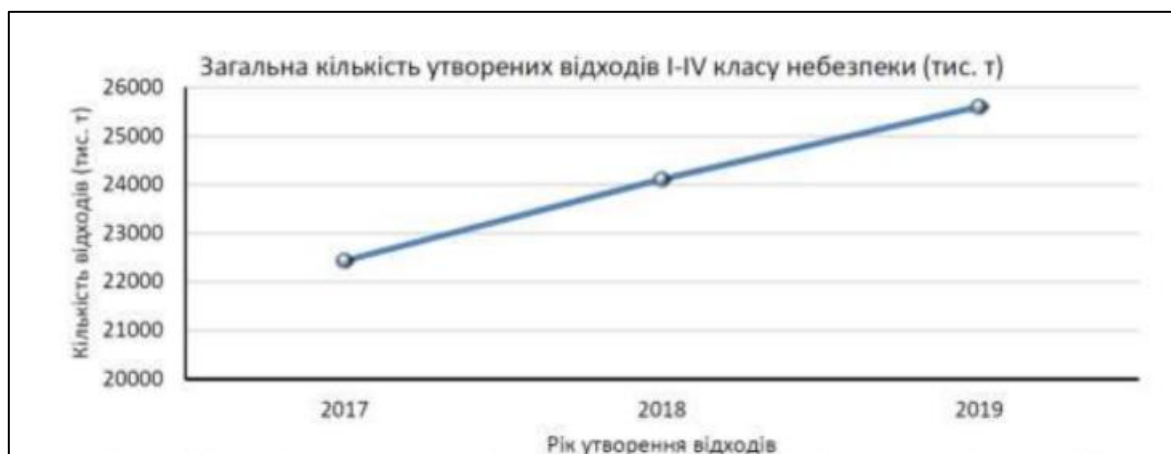

Рис.1 Динаміка утворення відходів від промислових підприємств
Донецької області

В області утворилося 24110,0 тис. т відходів I-IV класів небезпеки. Відходів I-III класів небезпеки – 152,6 тис. т. Відносно загальноукраїнських обсягів в Донецькій області утворено 6,8 % відходів I-IV класів небезпеки та 21,6% відходів I-III класів небезпеки. Відходів I класу небезпеки (надзвичайно небезпечні) утворилось 0,1 тис. т, II класу небезпеки (високо-небезпечні) – 17,3 тис. т, III класу небезпеки (помірно небезпечні) – 135,2 тис. т та IV класу небезпеки (мало небезпечні) – 23957,4 тис. т⁵.

Рівень утилізації відходів за 2019 рік складає 21,1 % від утворених. Для збільшення зазначеного показника, що буде свідчити про використання більш досконалих технологій, необхідне створення регіональних потужностей з утилізації промислових відходів.

Найважливішу роль у справі охорони довкілля в розвинених країнах грає соціально відповідальний бізнес. Передові компанії в останні роки займають усе більш активну природоохоронну позицію і не лише дотримуються екологічного законодавства, але і самі виступають з ініціативами, спрямованими на посилення природоохоронних норм у своїх корпораціях, які нерідко бувають жорсткішими, ніж навіть прописані в законодавстві. Звичайно ж, що високі стандарти природоохоронної діяльності вимагають від бізнесу серйозних інвестицій в цю сферу, і він добровільно їх робить. Проте цей відповідальний підхід до охорони природи бізнес здійснює не з альтруїстичних мотивів або боязні якої-небудь кари, а, передусім, на підставі ділового розрахунку.

Екологічно відповідальна поведінка компанії враховується міжнародними фінансовими інститутами (Європейський банк реконструкції та розвитку, Всесвітній банк) при наданні кредитів. Крім того, у ряді найбільших міжнародних банків прийняті так звані «принципи екватора», що враховують екологічні аспекти при кредитуванні бізнесу.

Також екологічно відповідальна поведінка компанії може серйозно сприяти розширенню її партнерської і клієнтської бази, круга споживачів товарів

⁵ Звіт про стратегічну екологічну оцінку до внесення змін до Програми економічного і соціального розвитку Донецької області на 2020 рік. URL: <https://dn.gov.ua/ua>

і послуг, сприяти отриманню держзамовлення, тобто безпосередньо допомагати розвитку бізнесу, оскільки і влада, і фірми, і громадяни в розвинених країнах вважають за краще мати справу з компаніями, що піклуються про охорону природи і виробляють екологічно чисту продукцію.

І нарешті, екологічно відповідальна поведінка компанії сприяє нарощуванню її репутаційного капіталу, який, у свою чергу, безпосередньо пов'язаний з зростанням капіталізації компанії. Але, забезпечення дотримання екологічних вимог суб'єктами малого і середнього бізнесу (МСБ) є серйозною проблемою для природоохоронних органів у всьому світі, не в останню чергу тому, що для цієї категорії підприємств характерні особливості, що утрудняють застосування традиційних методів дотримання виконання вимог. У країнах з ринковою економікою, що формується, сектор МСБ знаходиться на етапі становлення, але можна чекати, що кількість таких підприємств і, як наслідок, їх дії на довкілля збільшуватиметься, зокрема, в результаті реалізації комплексних політик і стратегій, спрямованих на підтримку цього сектору.

Кількісне визначення дії на довкілля, пов'язаної з діяльністю МСБ, є важливою передумовою для вироблення адекватної екологічної політики відносно цих компаній, а також стратегій і програм щодо забезпечення дотримання ними нормативно-правових вимог. Залежно від масштабу і характеру дії МСБ на довкілля, можливі різні підходи у сфері політики.

Сукупний ефект від діяльності великої кількості суб'єктів МСБ може призводити до серйозних екологічних проблем. Дії суб'єктів МСБ промислового сектора в цілому приділяється достатня увага, оскільки в процесі виробництва вони споживають енергію і природні ресурси, одночасно створюючи відходи, забруднюючи довкілля. В той же час не слід нехтувати і дією компаній, працюючих в сільському господарстві і сфері послуг. Суб'єкти МСБ усіх галузей можуть впливати негативно на біорізноманітність внаслідок свого впливу на місця життя, особливо на територіях, уразливих з екологічного погляду.

Згідно з оцінками доповіді про дію МСБ на довкілля, підготовленого компанією ECOTEC Research and Consulting за замовленням Європейської

Комісії, на МСБ доводяться до 60% відходів виробництва і 80% випадків забруднення довкілля в Англії і Уельсі. За оцінками Екологічного центру Уельсу, на МСБ, складові 97% компаній в сільських областях Уельсу, доводяться близько 91% відходів, вироблених в цій місцевості.

У дослідженні, виконаному в Нідерландах організацією TNO1, відзначається, що невеликі промислові об'єкти приводять до істотного збільшення навантаження на довкілля (близько 50%) по ряду забруднюючих речовин, передусім, по азоту, фосфору, важким металам, деяким пестицидам, озоноруйнуючим речовинам, а також летким органічним сполукам (ЛОС). Вони вносять вклад в процеси закислення довкілля і є істотним джерелом відходів, як небезпечних, так і безпечних. Дія МСБ особливо істотно в таких галузях, як: сільське господарство, зокрема, інтенсивні методи тваринництва, будівництво, видалення і вторинна переробка відходів, харчова промисловість, виробництво будматеріалів, виробництво металевої і електротехнічної продукції⁶.

В той же час, суб'єкти МСБ здатні внести вклад в забезпечення екологічно стійкого розвитку, оскільки деякі з них активно беруть участь у виробництві екологічно значимої продукції і послуг. Компанії, працюючі у сфері екологічного консалтингу (наприклад, в області екологічного менеджменту, чистішого виробництва, управління відходами і т. п.) часто належать до категорії МСП. Деякі МСП пропонують послуги з ландшафтного планування, дослідження забруднених майданчиків, рекультивації і відновлення порушених земель. МСП також часто служать центрами продажів чистіших технологій і середовищно захисного устаткування.

В процесі дослідження були виявлені екологічні проблеми Донецької області, що стосуються розвитку малого і середнього бізнесу: низький рівень екологічної обізнаності представників бізнесу та населення, недостатня активність та самоорганізація суспільства з питань охорони довкілля, недостатне

⁶ Commission of the European Communities (2000). Report on SMEs and the Environment. Produced by Ecotec Research and Consulting.

використання сучасних технологій для зменшення впливів на довкілля на промислових підприємствах, відсутність економічних механізмів стимулювання розвитку екологічно безпечних технологій та природоохоронних систем.

У напрямі підвищення екологічної результативності суб'єктів малого і середнього підприємництва можуть бути використані наступні способи:

1) державні органи можуть використати поєднання різних інструментів регулювання, включаючи видачу екологічних дозволів, платежі за забруднення довкілля, механізми закупівель для державних потреб і т. д., для стимулювання підвищення екологічної результативності і встановлення відповідних цілей. Підвищенню ефективності інструментів регулювання може сприяти їх адаптація з урахуванням специфіки МСП (наприклад, загальне навантаження на МСП, пов'язане з державним регулюванням, може бути менше, ніж у разі великих підприємств);

2) інвестори і банки можуть оцінювати можливу екологічну відповідальність підприємств і враховувати екологічні ризики при наданні фінансування;

3) екологічні і інші інвестиційні фонди, у тому числі створені за участю організацій-донорів, можуть надавати фінансування для певних проектів, зокрема, по розвитку чистішого виробництва;

4) громадські організації можуть посилювати тиск на підприємства у напрямі реалізації заходів для зниження дії на довкілля;

5) малі і середні фірми, що знаходяться в аналогічному положенні можуть розвивати мережеву горизонтальну взаємодію один з одним.

Звіт про стратегічну екологічну оцінку. Додаток до Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року. URL: <https://dn.gov.ua/ua>

Звіт про стратегічну екологічну оцінку до внесення змін до Програми економічного і соціального розвитку Донецької області на 2020 рік. URL: <https://dn.gov.ua/ua>

Commission of the European Communities (2000). Report on SMEs and the Environment. Produced by Ecotec Research and Consulting.

ПРОБЛЕМАТИКА ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТУ І ЛОГІСТИКИ

Волинчук Юлія Вікторівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики
Луцького національного технічного університету
Оксенюк Катерина Ігорівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики
Луцького національного технічного університету

Питання сталого розвитку в сфері транспорту та логістики є вагомим частиною економічного та суспільно-політичного діалогу в усьому світі. Основні проблеми включають необхідність підвищення енергоефективності транспортних засобів, зростання їх мобільності, скорочення викидів при їх використанні і зменшення заторів, особливо в великих містах. Безумовно, оптимізації транспортних потоків та максимально ефективного їх використання на засадах взаємозв'язку соціальної, економічної та екологічної складових можна досягнути завдяки використанню логістичного інструментарію.

В рамках Організації Об'єднаних Націй міжнародне співтовариство схвалило 17 цілей сталого розвитку та Порядок денний для сталого розвитку до 2030 року ще у вересні 2015 року¹. Серед зазначених цілей немає окремо визначеної мети розвитку сталого транспорту та логістики, але питання транспорту пов'язане з кількома цілями, що стосуються безпеки, охорони здоров'я людей, енергетики, інфраструктури, розвитку міст та населених пунктів тощо.

¹ United Nations. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (Accessed 16 May 2021)

Зокрема, сталий транспорт прямо згадується в двох цілях:

➤ *Ціль 3.* Забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку. Завдання 3.6: «До 2020 р. в усьому світі вдвічі скоротити кількість смертей і травм унаслідок дорожньо-транспортних пригод»;

➤ *Ціль 11.* Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів. Завдання 11.2: «До 2030 року забезпечити всім людям можливість користуватися безпечними, недорогими, доступними та сталими транспортними системами, підвищити безпеку дорожнього руху, зокрема шляхом розвитку громадського транспорту, приділяючи особливу увагу потребам тих, хто перебуває в уразливому становищі, жінок, дітей, осіб з інвалідністю та літніх людей»².

Багатосторонній тиск також посилюється в межах Європейського Союзу, де щорічне зростання вантажних та пасажирських перевезень збільшує ризики забруднення навколишнього середовища та транспортних заторів. Європейська Комісія працює над створенням такої форми «мобільності, яка є стійкою, енергоефективною та нешкідливою для навколишнього середовища, тим самим зменшуючи несприятливі наслідки, пов'язані з мобільністю. Це означає просування практики «співмодальності», тобто оптимального поєднання різних видів транспорту в межах одного транспортного ланцюга при перевезенні вантажів. Технічні інновації та перехід до найменш забруднювальних і найбільш енергоефективних видів транспорту також сприятимуть більш сталій мобільності».³

Розглядаючи питання політики сталого розвитку транспорту і логістики з позицій макрорівня, слід відзначити необхідність значних

² United Nations. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (Accessed 16 May 2021)

³ Волинчук Ю.В., Дмитрук А.О. Досвід м. Луцька у впровадженні е-квитка в міському електротранспорті. Стан та перспективи розвитку міського електричного транспорту: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 14–16 квітня 2021 р. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. С. 19-22.

фінансових ресурсів для їх вирішення, а також застосування регуляторних та / або фіскальних заходів на рівні державних інституцій.

До основних тем політики сталого розвитку транспорту і логістики, на яких варто зосередитись, можна віднести:

- *аналіз та мінімізація зовнішніх впливів в транспортній сфері*, що може передбачати: заходи контролю за викидами та технічні норми для різних видів транспорту, особливо, вантажного; схеми оподаткування транспортних засобів і використання палива, зокрема, схеми торгівлі шкідливими викидами в навколишнє середовище; оплату за користування транспортно-логістичною інфраструктурою та інші суміжні фінансові питання; звернення до проблем соціальної відчуженості внаслідок транспортної недоступності, демографії та міграції населення на регіональному, загальнодержавному та міжнародному рівнях, що значно ускладнилось внаслідок пандемії Covid-19;

- *проблематику безпеки з метою мінімізації смертельних випадків і ризиків* стосовно всіх видів транспорту, що включатиме заходи із: покращення активного і пасивного захисту для усіх задіяних сторін; більш жорсткі правила безпеки руху, режиму праці та відпочинку, яких мають дотримуватися транспортні перевізники та водії; більш жорсткі норми стосовно операцій та управління даними з міркувань безпеки, особливо в мультимодальних та міжнародних перевезеннях;

- *підвищення мобільності, доступності і сполучуваності для всіх користувачів*, що базуватиметься на: кращому просторовому плануванні транспортних потоків; належному забезпеченні пасажирським транспортом через механізм суспільних зобов'язань щодо надання послуг (так зване Public Service Obligation); активації недостатньо задіяного транспортного потенціалу в окремих регіонах та розбудову інфраструктури, наприклад, внутрішніх водних шляхів та будівництво новітніх логістичних центрів;

- *технологічні проблеми*, вирішення яких стосуватиметься: пошуку ефективних технологій альтернативних та/або відновлюваних джерел енергії на транспорті; стимулювання розвитку вело- та електротранспорту, зокрема, у

великих містах; широке використання ІТ і Big Data у плануванні та управлінні транспортними потоками; використання сучасних рішень у сфері ІТ стосовно операцій з логістики і ланцюгів поставок. До прикладу, одним із таких рішень може розглядатися впровадження електронного квитка в міському транспорті, що на прикладі міста Луцька довело свою економічну ефективність, соціальну направленість та екологічні вигоди.⁴

Таким чином, транспортно-логістична складова є важливою у досягненні цілей сталого розвитку суспільства, насамперед, зважаючи на екологічні та соціальні виклики сьогодення, які повинні бути збалансовані з економічними цілями транспортної сфери.

United Nations. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (Accessed 16 May 2021)

Волинчук Ю.В., Дмитрук А.О. Досвід м. Луцька у впровадженні е-квитка в міському електротранспорті. Стан та перспективи розвитку міського електричного транспорту: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 14–16 квітня 2021 р. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. С. 19–22.

Стратегія сталої логістики та План дій для України Проект для розгляду: Міністерство інфраструктури України та Світовий банк. URL: <https://mtu.gov.ua/files/Logistics.pdf> (дата звернення 20.05.2021 р.)

⁴ Волинчук Ю.В., Дмитрук А.О. Досвід м. Луцька у впровадженні е-квитка в міському електротранспорті. Стан та перспективи розвитку міського електричного транспорту: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 14–16 квітня 2021 р. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. С. 19–22.

ОСОБЛИВОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Ковбатюк Георгій Олександрович,
аспірант,
Державний університет інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна

Міжнародна торгівля є важливим стимулом економічного розвитку, особливо в умовах глобалізації. За певних умов торгівля може сприяти сталому розвитку держав, покращенню добробуту людей та стану довкілля. Посилення руху товарів та послуг між країнами може мати значний вплив на довкілля таких країн, що пов'язано як з самими товарами (послугами), так і процесом їх виробництва. Актуальність цього питання визнається також у рамках системи Світової організації торгівлі.

Питання довкілля та сталого розвитку є важливим елементом торговельної політики, і такий підхід закріплений у відповідних стратегічних документах Європейського Союзу. Торговельні відносини України з іншими державами також повинні супроводжуватись реалізацією принципів сталого розвитку, що має бути чітко закріплено в торговельній політиці України¹.

Багатосторонні угоди з навколишнього середовища є важливим інструментом в забезпеченні реалізації екологічної складової торговельної політики. Близько 20 міжнародних екологічних угод є на порядку денному Світової організації торгівлі, а Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить зобов'язання щодо ефективної імплементації міжнародних екологічних угод. Тому питання підвищення ефективності застосування багатосторонніх угод з навколишнього середовища є найважливішим на сьогоднішній день, зокрема актуальним є їх взаємозв'язок з питаннями торгівлі.

Питання збільшення експорту України на ринок ЄС тісно пов'язане із питанням встановлення високих європейських стандартів з охорони довкілля.

¹ Екологічні питання у торговельній політиці ЄС та України: шлях до сталого розвитку. Аналітичний документ. Ресурсно-аналітичний центр "Суспільство і довкілля". 2017. 38 с.

Тому Україна повинна пришвидшити темпи апроксимації свого законодавства до норм та стандартів ЄС відповідно до вимог, закріплених Угодою про асоціацію.²

ЄС докладає зусиль, щоб торговельна політика сприяла сталому розвитку через торговельні угоди з ЄС, спеціальні ініціативи для країн, що розвиваються, торговельну політику та політику розвитку. Тому, торговельні угоди ЄС містять спеціальні положення щодо торгівлі і сталого розвитку, відповідно до яких ЄС та їх торговельні партнери повинні:

- дотримуватись міжнародних трудових та екологічних стандартів й угод;
- ефективно застосовувати своє екологічне і трудове законодавство;
- не відступати від екологічних і трудових законів для заохочення торгівлі;
- забезпечувати сталу торгівлю природними ресурсами, такими як деревина та рибні ресурси;
- боротися з незаконною торгівлею видами флори та фауни, які є під загрозою знищення;
- заохочувати торгівлю, яка підтримує боротьбу зі зміною клімату;
- сприяти практикам, таким як корпоративна соціальна відповідальність.

ЄС також використовує свої торговельні угоди для сприяння сталим публічним закупівлям та з метою усунення бар'єрів для торгівлі та інвестицій у відновлювальній енергетиці.

ЄС та його торговельні партнери імплементують глави щодо торгівлі і сталого розвитку відносно з недавнього часу. Головний наголос у контексті імплементатії цих положень робиться на створенні інституційних структур і моніторингових практик.

² Екологічні питання у торговельній політиці ЄС та України: шлях до сталого розвитку. Аналітичний документ. Ресурсно-аналітичний центр "Суспільство і довкілля". 2017. 38 с.

Тим не менше, в ЄС обговорюється питання про те, що положення глав з торгівлі і сталого розвитку не дають достатньо відповідей на існуючі виклики, зокрема в контексті міжнародних трудових стандартів; що необхідно використовувати санкції за порушення цих положень; що більше уваги потрібно приділяти застосуванню на практиці. Наразі Європейська Комісія обговорює два можливих шляхи для досягнення цілей сталого розвитку в контексті торгівлі.

Перший шлях передбачає більш рішуче партнерство з торгівлі і сталого розвитку. Він включає просунуте партнерство для посилення співпраці та спільних дій з державами-членами, Європейським Парламентом, міжнародними організаціями і торговельними партнерами. Це також може включати більш наполегливе використання механізму вирішення спорів щодо торгівлі і сталого розвитку.

Другий шлях - модель з санкціями передбачає впровадження механізму вирішення спорів, включаючи консультації “уряд-уряд”, процедуру обговорення, публікацію публічного звіту, можливість встановлювати санкції у випадку недотримання. Ідея цієї моделі полягає в тому, що впровадження санкцій заохочує партнерів повністю виконувати положення угод. Партнери будуть зацікавлені в посиленні законодавства чи покращенні ефективної імплементації трудових та екологічних стандартів, якщо існуватимуть ризики економічних наслідків.

Наявність екологічної складової у низці торговельних угод є важливим елементом забезпечення охорони довкілля, особливо в контексті неможливості зниження рівнів захисту навколишнього середовища, сталого управління лісовими та рибними ресурсами, заохочення до покращення екологічного законодавства та ефективного виконання міжнародних угод у сфері довкілля.

Угода про вільну торгівлю між Україною та державами Європейської асоціації вільної торгівлі, Угода про вільну торгівлю між Канадою та Україною, Угода про асоціацію між Україною та ЄС містять спеціальні розширені положення, які стосуються питань охорони довкілля чи сталого розвитку. Такі

положення є результатом вимог та практики з боку відповідних країн або об'єднань, з якими укладена угода, а не з боку України.

Питання довкілля та сталого розвитку є важливим елементом торговельної політики. В Європейському Союзі такий підхід закріплений у відповідних стратегічних документах та є частиною переговорного процесу при підписанні торговельних угод з партнерами. В Україні екологічні питання та питання сталого розвитку належним чином не інтегровані в процес формування та імплементації державної політики, включаючи торговельну політику.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС у главі 13 «Торгівля та сталий розвиток» містить зобов'язання щодо ефективної імплементації багатосторонніх угод з охорони навколишнього середовища, а Угода про вільну торгівлю між Канадою та Україною передбачає зв'язок Угоди з низкою конкретних угод про охорону довкілля.⁴

Питання підвищення ефективності застосування міжнародних екологічних угод має стати одним з питань порядку денного, зокрема, їх взаємозв'язку з питаннями торгівлі. За аналогією зі Світовою організацією торгівлі має бути визначено перелік релевантних конвенцій, протоколів, угод, де стоїть питання взаємозв'язку “торгівля – довкілля”, основні проблемні питання, враховуючи структуру торговельних відносин. Доцільно вивчити досвід СОТ з цього питання, звернутися до секретаріатів відповідних конвенцій з метою розпочати процес консультування та тісної співпраці.

Україна повинна пришвидшити темпи апроксимації свого законодавства до норм та стандартів ЄС відповідно до вимог, закріплених Угодою про асоціацію. Законодавство, що приймається на виконання Угоди, повинно враховувати національні особливості та застосовувати такі механізми, які працюватимуть в Україні на практиці, а не лише слугуватимуть для підтвердження виконання зобов'язань.

³ Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Розділ IV. Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею

⁴ Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою.

Це підтверджується висновками Дорадчої групи, яка створюється з метою сприяння імплементації положень Глави 13 «Торгівля та сталий розвиток» Угоди про асоціацію створюються на виконання вимог статті 299 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Відповідно до звіту за листопад 2019 року Україною ще не вжиті необхідні заходи для належного регулювання ситуації відповідно до міжнародних та європейських стандартів⁵.

Також Уряду України необхідно провести оцінку доцільності приєднання України до переговорного процесу щодо Угоди з екологічних товарів. Її мета – усунути торговельні бар'єри для товарів, які є важливими для охорони довкілля та боротьби зі зміною клімату. Це дасть можливість Україні запропонувати свій перелік товарів, як з метою експорту, так і з метою залучення інвестицій у відповідні сектори в Україні.

Екологічні питання у торговельній політиці ЄС та України: шлях до сталого розвитку. Аналітичний документ. Ресурсно-аналітичний центр "Суспільство і довкілля". 2017. 38 с. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/analytics/ekologichni-pytannya-u-torgovelnij-politytsi-yes-ta-ukrayiny-shlyah-do-stalogo-rozvytku/>

Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Розділ IV. Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/tekst-uhody-pro-asotsiatsiiu/rozdil-iv-torhivlia-pytannia-poviazani-z-torhivleiu>

Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_052-16#Text

Оцінка прогресу імплементації Угоди про асоціацію Україна – ЄС «Торгівля і сталий розвиток». URL: <https://bureau.in.ua/index.php/bureau->

⁵ Оцінка прогресу імплементації Угоди про асоціацію Україна – ЄС «Торгівля і сталий розвиток».

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ

Бабікова Катерина Олександрівна,
кандидат сільськогосподарських наук,
Інститут агроєкології і природокористування НААН,
м. Київ, Україна

Формування збалансованого розвитку рекреаційного туризму та його інтеграція у світовий ринок туристичних послуг пов'язані з необхідністю вирішення гострих соціально-економічних та екологічних проблем у період трансформації суспільно-економічних відносин та залученням міжнародного досвіду. На сьогоднішній день в умовах євроінтеграції для українського туризму відкриваються нові перспективи розвитку, відкриваються нові можливості налагодження співпраці з країнами - учасницями ЄС, ВТО. Україна бере участь у перспективних програмах кооперації у сфері туризму, залучається до впровадження новітніх туристичних технологій, передових методів підготовки та підвищення кваліфікації кадрів відповідно до світових стандартів, використовує глобальну інформаційну мережу тощо. Для України, що має вагомий потенціал у туристичній сфері, напрям розвитку туризму повинен бути одним із пріоритетних [1]. Тому важливим є визначення та залучення основних еколого-економічних механізмів для досягнення високих результатів у розвитку збалансованого рекреаційного туризму спираючись на досвід Європейських країн.

За оцінкою Всесвітньої туристичної організації при ООН Україна займає 9-те місце в Європі за кількістю туристів, що її відвідують. Тому основною метою національної державної політики є збільшення кількості туристів, що відвідають країну до 2020 року до 50 млн осіб на рік, а також приділення особливої уваги розвитку внутрішнього туризму. Важливою складовою розвитку туризму в Україні є взаємодія з іншими країнами. Наприклад, розвиток круїзного туризму в акваторії Чорного моря, організація авіасполучення, організація спільних туристичних маршрутів у прикордонних територіях. Вже

сьогодні Україною сусіднім державам запропоновано концепцію партнерства щодо розвитку туристичної галузі. Туристична галузь постійно розвивається. І основні завдання органів державного управління в цій сфері — встановлення правового поля на ринку послуг, здійснення контролю щодо їх виконання, надання всебічної допомоги тим підприємствам, що розвивають внутрішній та в'їзний туризм, просування інформації про туристичний продукт у світі [2].

Для забезпечення соціально орієнтованого характеру розвитку сфери рекреації та туризму насамперед необхідна трансформація механізмів державного регулювання в напрямі посилення їх соціальної та екологічної складової. Разом з тим державне регулювання економіки загалом і досліджуваної сфери зокрема повинно орієнтуватися на охоплення більшої чисельності населення рекреаційно-туристичними послугами та оздоровленням, покращення показників його здоров'я і тривалості життя, людського розвитку загалом. Саме тому вкрай важливою та необхідною визначено екологічну складову державної політики, мета якої полягає в подоланні негативних наслідків туристичної діяльності, досягненні екологічної безпеки, сталого розвитку територій України [3].

Екологія набула принципово нового змісту з часу проголошення у 1969 році тодішнім Генеральним секретарем ООН У. Таном відомої доповіді, у якій вперше пов'язані між собою явища демографічної лавини, вичерпності природних ресурсів і забруднення довкілля кваліфікувалися як наближення глобальної екологічної катастрофи. В економічно розвинених і освічених країнах, усвідомивши екологічні проблеми, змушені були швидко сприйняти цей імператив і розпочали адаптацію економіки до екології [4, 91]. Для України, яка взяла курс до євроінтеграції, надзвичайно важливим та нагальним є формування механізмів збалансованого розвитку рекреаційних територій, що направлені на екологічну, соціальну спрямованості та економічну ефективність, для досягнення рівня високорозвинених Європейських країн, галузь туризму яких є одним з головних секторів економіки.

В управлінні рекреаційними територіями соціально-економічний розвиток та охорона навколишнього середовища не можуть розглядатися як протилежні сфери. Уряд має відігравати важливу роль у формуванні системи стимулюючих важелів щодо забезпечення сталого розвитку рекреаційних територій, створюючи агентства розвитку туризму, здійснюючи підтримку неурядових організацій і приватного сектору тощо. У свою чергу, місцеве самоврядування передбачає розширення прав і можливостей місцевих громад у процесі планування та прийняття рішень в управлінні розвитком туризму. Надання громадськості відповідальності за розвиток територій та забезпечення внутрішнього контролю над життєдіяльністю громад — це фундаментальний принцип сталого розвитку. Розширення прав і можливостей громад дає можливість впливати на прийняття рішень і звертати увагу на позицію корінних та традиційних локальних груп. У цьому аспекті основною функцією держави є нормативне забезпечення стійкого розвитку, тобто створення умов для максимального використання переваг і мінімізації негативного впливу туризму на навколишнє середовище рекреаційної території [5].

Необхідним для збалансованого розвитку рекреаційного туризму в нашій країні є вивчення механізмів функціонування природних основ життя і скеровувати їх у бік збалансованого еколого-економічного розвитку. Головною методологічною передумовою сталого розвитку слід вважати – пріоритети соціально-економічного прогресу та якості навколишнього середовища. Тільки на такій інтегруючій основі можна забезпечити адекватність інтересів екології та економіки при домінуванні екологічних критеріїв, вимог і показників. Належна якість навколишнього середовища в процесі сталого еколого-економічного розвитку має стати не тільки його необхідною передумовою, а й кінцевим результатом. Це можливо лише в процесі комплексного підходу до вирішення цієї проблеми [6].

Отже, для формування еколого-економічного механізму збалансованого розвитку рекреаційного туризму слід: запровадити ефективну систему використання природних ресурсів; уряд повинен сприяти розвитку

рекреаційного туризму та дозволити приймати важливі управлінські рішення місцевим громадам; сформувати економічну систему, яка буде сприяти та забезпечуватиме збереженню природно – ресурсного потенціалу та буде направлена на екологізацію рекреаційно-туристичної сфери.

Еколого-економічні механізми збалансованого розвитку рекреаційного туризму повинні формуватися в балансі і бути взаємопов'язані та взаємодоповнюючі один з одним, такі які в комплексі досліджують проблеми, що виникають у даній галузі.

1. Мельник А.О., Чапліч І.А. Перспективи розвитку вітчизняного туризму в умовах євроатлантичної інтеграції. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. №. 1. С. 76-80.

2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010—2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів / Г.О. Андрошук, І.Б. Жилияєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. Київ: Парламентське видво, 2009.632 с.

3. Котенко Т.М. Соціальний вимір розвитку рекреації та туризму. автореферат дис. канд. економ. наук: 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. URL: https://idss.org.ua/avtoref/2016_Kotenko_ref.pdf

4. Одум О. Основы экологии. Москва: Мир. 1975. 740 с.

5. Ступень, Н. М., & Мазур, Г. Ф. Формування моделі збалансованого розвитку рекреаційних територій. Збалансоване природокористування. 2019. № 2, С. 97-106.

6. Химинець В.В. Закарпаття сьогодні. Ужгород: Патент, 1994. 73 с.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНІ, ДЕМОГРАФІЧНІ, ГЕНДЕРНІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Черненко Світлана Миколаївна,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
відділу інноваційної політики, економіки
та організації високих технологій
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Зміни практики менеджменту наприкінці ХХ століття можна охарактеризувати як процес соціалізації управління: успішні суспільні модернізації характеризувалися найвищою ефективністю в тих країнах, де завдання економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання вирішувалися у сполученні з подоланням низки соціальних проблем, забезпеченням якості трудового життя та сталого соціального розвитку в цілому. Одним з найбільших значимих генераторів модернізації суспільного розвитку можуть і мають стати соціальні інновації: саме вони формують сприятливе для науково-технічних, технологічних та інформаційних нововведень середовище, забезпечують їхнє прискорення, підвищення ефективності використання нової техніки й технологій, скорочення інноваційних витрат¹.

¹ Терон І.В. Соціальні інновації у процесах модернізації соціально-трудоких відносин / І.В. Терон // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 20. – ч. II. – С.57-66.

Сталий розвиток обумовлюється станом науково-технологічної сфери національної безпеки, яка безпосередньо впливає і на екологічну, і на економічну сфери та побічно – на соціальну. В Стратегії національної безпеки визначається, що консервація низького науково-технологічного рівня розвитку країни обумовлена нерозвиненістю національної інноваційної системи, скороченням науково-технологічного потенціалу, відпливом наукових кадрів за кордон, втратою наукових шкіл на ключових напрямках економічного розвитку, а також зростанням технологічної залежності від інших країн².

Беззаперечним є той факт, що євроінтеграційний курс України став основним зовнішньоекономічним пріоритетом розвитку нашої держави. Важливим складником євроінтеграційного курсу України має стати посилення співробітництва в інноваційній сфері, що дасть змогу країні отримати: досвід технологічної модернізації вітчизняного виробництва за рахунок оволодіння новітніми наукомісткими технологіями; додаткові переваги спільної науково-технічної діяльності з країнами членами ЄС – рівні умови для реалізації інноваційних проєктів, використання інституційних, інформаційних та фінансових можливостей країн-членів ЄС. Одним із мотиваційних чинників євроінтеграційного вектора розвитку України є високий інноваційний потенціал ЄС. Нині ЄС займає провідні світові позиції у розробці та впровадженні багатьох новітніх технологій та високотехнологічних товарів і послуг. Саме інтеграція з ЄС дасть можливість Україні наростити інноваційний потенціал і забезпечить вихід її інноваційної продукції на зовнішні ринки³.

На жаль, наразі в Україні пріоритетними є інноваційні стратегії перенесення та запозичення, які становлять загрозу трансферту до країн застарілих технологій. Щоб досягнути рівня інноваційного розвитку країн-членів ЄС, Україні потрібно орієнтуватися на стратегію нарощення інноваційного

² Новікова О, Дейч М. Глобальні стратегії сталого розвитку та соціальна відповідальність України за їхню реалізацію / Новікова О., Дейч М. // Вісник ТНЕУ. – 2011. – №5-2. С297-303.

³ Шульц С.Л., Луцків О.М. Інноваційний вектор євроінтеграції України: проблеми та перспективи / С.Л. Шульц, О.М. Луцків // Стратегічні пріоритети . – 2014. – №3 (32). – С. 157-165.

потенціалу, яка може забезпечити високий технологічний рівень розвитку країни на основі ефективного використання власних науково-технологічних ресурсів.

В умовах складної соціально-економічної ситуації та суперечливого перебігу суспільно-політичних процесів в Україні особливої актуальності набувають питання пошуку нових засобів, здатних забезпечити вихід із кризового стану та сприяти досягненню суспільного прогресу. Соціальні інновації мають стати відправною точкою для оновлення нашого суспільства. Сьогоднішні проблеми України полягають не лише у короткострокових руйнівних ефектах військових подій на Сході, а й у більш глибоких зрушеннях, викликаних пандемією Covid-19.

На сьогодні в Україні стосовно соціальної сфери сформувалися достатньо чіткі погляди, згідно з якими вона визнається як беззаперечний тягар економічних реформ, малоефективне та інертне поле діяльності, яким повинен опікуватися виключно інститут держави, і ця сфера більшою мірою потребує, ніж віддає. Наголосимо на кількох ключових аспектах, що є поширеними у сприйнятті соціальної сфери в Україні⁴:

- низька ефективність та надмірна витратність соціальної сфери (ігнорування ролі людського та соціального капіталів), що обумовлює потребу в масштабному залученні ресурсів для задоволення соціальних потреб;
- фінансування соціальної сфери переважно із державного та місцевих бюджетів за нерозвинутої системи формування інших джерел фінансування соціальних послуг із залученням корпоративного та некомерційного секторів економіки;
- отримання бізнесовими структурами конкурентних переваг за рахунок нехтування соціальною відповідальністю, що проявляється у повільному збільшенні офіційної заробітної плати, використанні системи

⁴ Соціальна ринкова економіка: орієнтири для євроінтеграційних трансформацій України / [С. Ніколаєв, О. Длугопольський, І. Єгорченко та ін.] ; за ред. С. Б. Ніколаєва. – Київ : Фонд Конрада Аденауера, 2015. 57 с.

«зарплат у конвертах», нехтуванні несприятливими та екологонебезпечними умовами праці;

- відсутність реально функціонуючого ринку праці, що зумовлює неадекватність механізмів регулювання попиту і пропозиції працівників на вітчизняному ринку, низьку внутрішню мобільність, зниження ефективності використання робочої сили;

- відсутність належної динаміки продуктивності праці, за якої зростання заробітної плати (а відтак, і соціальних відрахувань) обумовило прогресуюче вилучення потенційних інвестиційних ресурсів підприємств на потреби поточного споживання;

- нерозвиненість механізмів трансформування доходів населення у заощадження.

Резюмуючи, зазначимо, що глобальна економіка змушує сьогодні по-новому дивитися на безліч соціально-економічних викликів, переосмислювати і часто «ламати» усталені десятиліттями стереотипи. Ми спостерігаємо кризу державних фінансів, зростаючі вимоги населення до кількості та якості суспільних благ, тотальне марнотратство в державному секторі, відсутність мотивів до економії бюджетних коштів. За цих умов досвід країн, в яких соціальний захист забезпечується усіма зацікавленими сторонами, а не лише інститутом держави, корисний не тільки для країн пострадянського простору, а й для високо розвинутих країн ЄС, які часто потрапляють у пастку «соціальної держави». Підміна економічних цілей розвитку соціальними, острах політиків втратити популярність у виборців часто стають на заваді прогресивним, хоча і болючим, соціально-економічним реформам з метою розвитку в багатьох розвинутих країнах.

Соціально-економічний прогрес України, подолання масової бідності і підвищення добробуту народу неможливі без переходу до інноваційного науково-промислового розвитку. Інноваційний розвиток економіки в свою чергу вимагає певних умов. Серед них накопичення наукоємного високотехнологічного промислового капіталу, підвищення продуктивності праці

та зниження витрат виробництва, створення високотехнологічних автоматизованих робочих місць, відповідного підвищення рівня освіти та кваліфікації громадян України. Тільки в соціально-економічній системі, що здатна інтегрувати науку, освіту і промисловість, організовувати їх взаємодію, масово створюються інновації та суспільна потреба в них.

Соціальна ринкова економіка: орієнтири для євроінтеграційних трансформацій України / [Є. Ніколаєв, О. Длугопольський, І. Єгорченко та ін.] ; за ред. Є. Б. Ніколаєва. – Київ : Фонд Конрада Аденауера, 2015. 57 с.

Новікова О, Дейч М. Глобальні стратегії сталого розвитку та соціальна відповідальність України за їхню реалізацію // Вісник ТНЕУ. – 2011. – №5-2. С297-303.

Терон І.В. Соціальні інновації у процесах модернізації соціально-трудових відносин / І.В. Терон // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 20. – ч. II. – С.57-66.

Шульц С.Л., Луцків О.М. Інноваційний вектор євроінтеграції України: проблеми та перспективи / С.Л. Шульц, О.М. Луцків // Стратегічні пріоритети . – 2014. – №3 (32). – С. 157-165.

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Лико Дарія Василівна,
доктор сільськогосподарських наук, професор,
завідувач кафедри екології, географії та туризму,
Мартинюк Віталій Олексійович,
кандидат географічних наук,
професор кафедри екології, географії та туризму,
Лико Сергій Михайлович,
кандидат сільськогосподарських наук,
проф. кафедри екології, географії та туризму,
Портухай Оксана Іванівна,
кандидат сільськогосподарських наук,
проф. кафедри екології, географії та туризму,
Зубкович Іван Васильович,
аспірант кафедри екології, географії та туризму
Рівненського державного гуманітарного університету

Концепція сталого розвитку, яка офіційно була задекларована у 1992 році на конференції під егідою ООН в Ріо-де-Жанейро й відображена у «Порядку денному на XXI століття» передбачає такий «розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби»¹. Методологія концепції сталого розвитку ґрунтується на синергетичній тріаді економічної, соціальної та екологічної складових. Лише збалансованість параметрів (індикаторів) цих складових країни, регіону, територіальної громади локального рівня дозволить започаткувати поступальний розвиток.

У 2015 році на Саміті ООН зі сталого розвитку стратегія тисячоліття була конкретизована у «Цілі сталого розвитку» (ЦСР, або Глобальні цілі). ЦСР ухвалені на період до 2030 року і налічують 17 Глобальних цілей зі 169

¹ Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): Пер. з англ. 2-ге вид. К.: Інтелсфера, 2000. 360 с.

завданнями². Указ Президента України від 30.09.2019 р. за №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»³ є тим керівним документом, що зобов'язує органи державної влади та місцевого самоврядування втілювати засадничі положення цього документу. ЦСР інтегровані у державну політику України на засадах «нікого не залишити осторонь». У процесі адаптації ЦСР для України із урахуванням специфіки національного розвитку було виокремлено 86 завдань зі 183 показниками для їхнього моніторингу⁴.

Важливе місце у ЦСР посідає соціальна складова, де проблеми подолання бідності, голоду, питання охорони здоров'я, якісної освіти, гендерної рівності тощо посідають пріоритетне значення. Власне, Глобальні цілі тисячоліття й спрямовані заради людини й прийдешніх поколінь.

Сучасний стан й тенденції розвитку демографічних процесів в Україні та її регіонах вказує на загрозливий, а подекуди катастрофічний стан. Негативні тенденції проявляються у старінні населення, перевищенні смертності над народжуваністю, високому міграційному відтоку молоді з сільської місцевості, навіть зникненні в окремих регіонах сільських поселень. Подальший розвиток таких тенденцій буде призводити лише до поглиблення соціальних проблем.

З огляду на вище означене актуальною проблемою є дослідження демографічних процесів регіонів України та Рівненської області зокрема. Результати таких пошуків дозволять виробити консолідовану соціально-демографічну політику як для окремих регіонів, так і для усієї держави.

Мета дослідження – розкрити особливості демографічних проблем Рівненської області та локальних територій для реалізації цілей сталого розвитку.

² Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>

³ Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

⁴ Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a0fc2a99-ada3-4a6d-b65b-cb542c3d5b77&title=DobrovolniiNatsionalniiOgliadSchodoTsileiStalogoRozvitkuVUkraini>

Головними завданнями пошуків були такі:

– проаналізувати особливості динаміки демографічних процесів регіону протягом 1991-2020 рр.;

– здійснити картографічне моделювання кількості, густоти та природного приросту населення області;

розкрити сучасний стан демографічної ситуації локальних територій Рівненської області;

– запропонувати шляхи стабілізації демографічної ситуації регіону для потреб сталого розвитку.

Результати дослідження. Чисельність населення Рівненської області за даними Головного управління статистики (ГУС) в Рівненській області на 01.04.2021 р. складала 1147124 осіб (наявне населення) або 1146064 (постійне населення) осіб, що складає 2,76% від загальної кількості населення України. Із цієї кількості (станом на 01.01.2021) 602,7 тис. чол. (52,48%) проживає у сільській місцевості, а 545,8 тис. чол. (47,52%) – в містах і селах міського типу.

Динаміка чисельності населення області протягом 1991-2021 рр. показала, що за 30 років кількість населення скоротилася на 28,3 тис. чоловік. Середньорічні темпи скорочення населення протягом цього періоду становили 943,3 чол. за рік. Максимальний показник кількості населення за цей період становив у 1995 р. – 1194,5 тис. чол., а мінімальний на 01 січня 2021 року (1148,5 тис. чол.). З рис. 1 можна чітко виділити чотири періоди у динаміці чисельності населення області.

Перший період (1991-1995 рр.) – позитивна динаміка зростання кількості населення області (середньорічні темпи – +3,54 тис. чол. у рік), другий період (1996-2009 рр.) – демографічна криза (середньорічні темпи – -3,02 тис. чол.), третій період (2010-2017 рр.) – демографічне пожвавлення (середньорічні темпи – +1,4 тис. чол.), четвертий період (2018-2021 рр.) – демографічний спад (середньорічні темпи – -3,03 тис. чол. у рік).

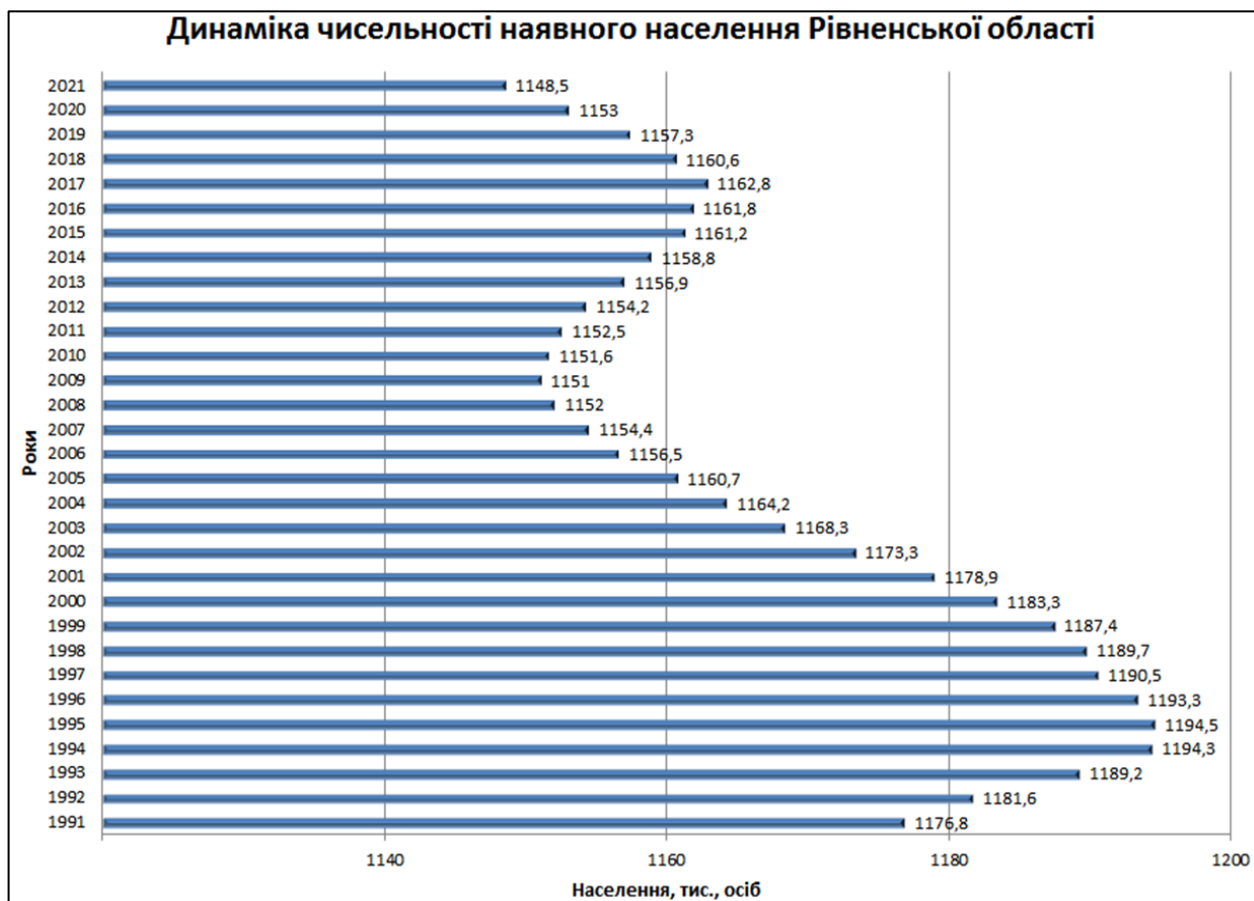

Рис. 1. Динаміка чисельності населення Рівненської області (1991-2021)
(побудовано за матеріалами ГУС в Рівненській області)

Судячи за високими темпами скорочення населення в останній період можна з впевненістю заявити про початок другої хвилі демографічної кризи. Населення області розподілене нерівномірно (рис. 2). За територіальним ранжуванням кількості населення в області можна виокремити два райони (Рівненський і Сарненський) з чисельністю жителів понад 80 тис. чол., три райони (Березнівський, Володимирецький і Костопільський) – до 80 тис. чол., чотири райони (Дубенський, Дубровицький, Здолбунівський і Рокитнівський) – до 60 тис. чол., шість районів (Гоцанський, Зарічненський, Корецький, Млинівський, Острозький і Радивилівський) – до 40 тис. чол. і Демидівський – до 20 тис. чол.

Середня густина населення в області – 44,1 чол. на 1 км². Велика частка населення зосереджена на півдні області, де проживає 60% жителів. Тут мешкає й основна маса (понад 75%) міського населення. Найбільш густозаселеними є

Здолбунівський та Рівненський райони області (понад 60 чол. на 1 км²). Цьому сприяло формування за останні 50 років Рівненсько-Здолбунівської промислової агломерації з одного боку, а з іншого – обласний центр і сам Рівненський район виступають полюсом притягання населення з прилеглих до Рівного населених пунктів. Від 50 до 60 чол. на 1 км² проживає в Гощанському та Сарненському районах. Дуже низька густина населення (до 30 чол. на 1 км²) в прикордонних з Білоруссю районах (Дубровицький, Зарічненський та Рокитнівський).

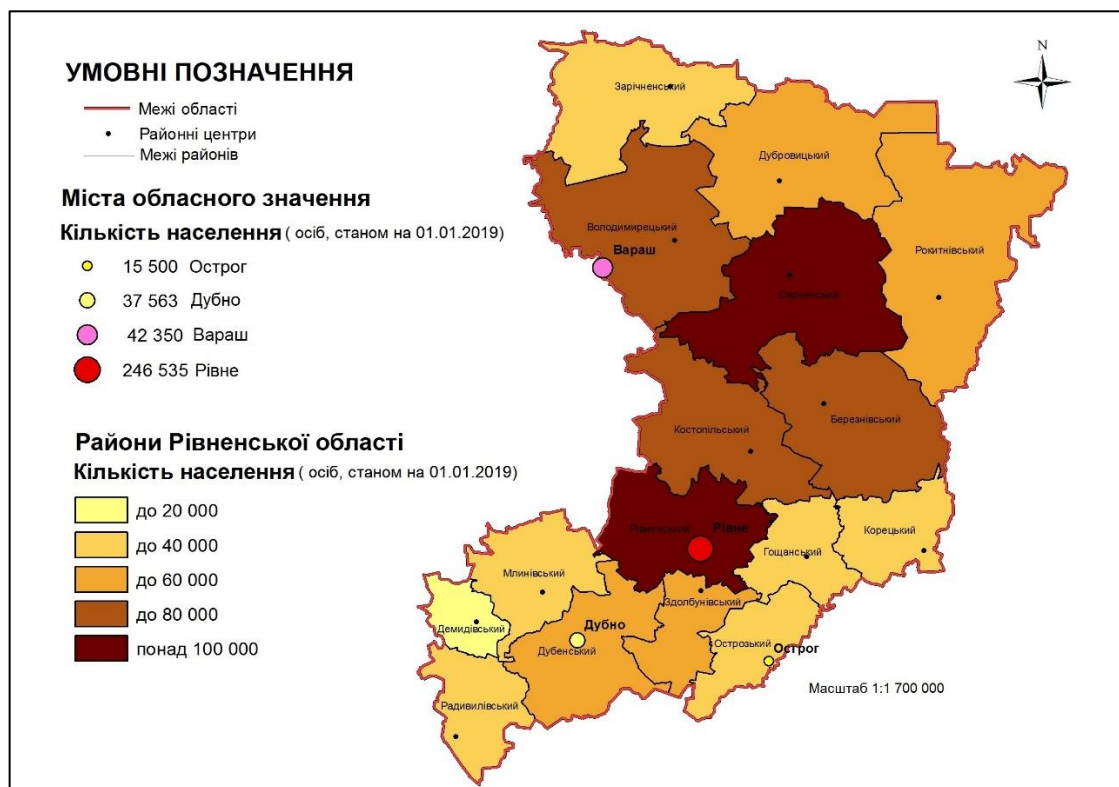

Рис. 2. Територіальне ранжування населення Рівненської області

За показниками природного приросту населення Рівненської області можна також відзначити чотири хвилі (рис. 3): перша (1990-1998 рр.) – позитивний природний приріст (коефіцієнт природного приросту від + 5,2/1000 осіб в 1990 році до + 0,4/1000 осіб в 1998 р), друга (1999-2007 рр.) – «депопуляційна яма» пік якої припадає на 2002 р (-1,8/1000 осіб.), третя (2008-2016 рр.) – позитивний природний приріст населення з висхідним піком в 2012 р (+ 3,5/1000 осіб.), четверта (від 2017 р. й по сьогодні) – негативна динаміка природного приросту населення (2020 р. – -2,9/1000 осіб.).

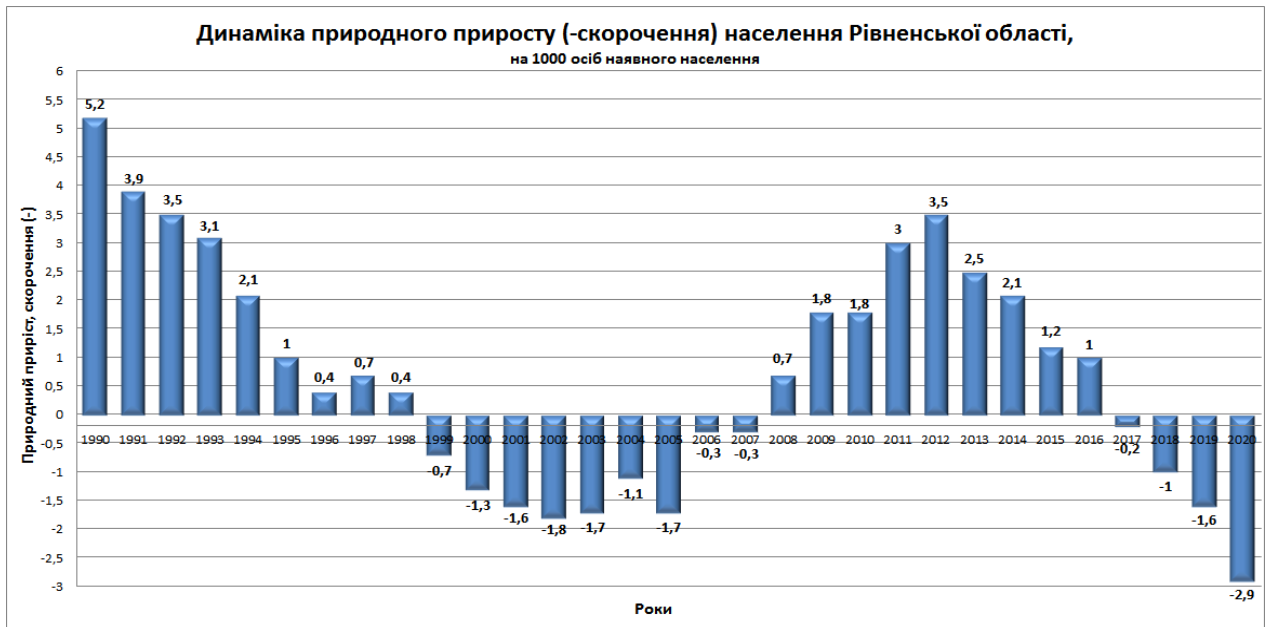

Рис. 3. Динаміка природного приросту (-скорочення) населення Рівненської області (побудовано за матеріалами ГУС в Рівненській області)

Висновки та пропозиції. Оцінка кількісних показників населення Рівненської області протягом 1991-2021 рр. показала негативні темпи динаміки чисельності населення. Демографічна криза припала на період 1996-2009 рр., а демографічний підйом – на 2010-2017 рр. Починаючи з 2018 року спостерігається демографічний спад населення області. Тільки за останній рік населення Рівненської області скоротилося на 4,5 тис. осіб. (середньомісячні темпи скорочення становили 375,0 чол.). За винятком Рокитнівського та Сарненського районів у всіх адміністративних утвореннях спостерігався негативний абсолютний показник приросту населення.

Коефіцієнт народжуваності (на/1000 осіб.) в області варіює від 15,9 чол. (2012 р.) до 10,7 чол. (2019 р.), а коефіцієнт смертності (на/1000 осіб.) – від 11,3 чол. (1991 р.) до 14,2 чол. (2005 р.). На загальний приріст населення істотно впливає міграційний відтік жителів області. У порівнянні з загальнонаціональним рівнем темпи скорочення населення області більш оптимістичні, а Рокитнівський район виступає навіть лідером в Україні за темпами народжуваності та загальними показниками приросту населення.

Розв'язання демографічної кризи в Рівненській області та територіальних громадах зокрема лежить в соціально-економічній площині.

З огляду на зазначене пропонуємо:

- започаткування демографічного моніторингу на рівні територіальних громад, адміністративних районів та цілого регіону;
- створення робочих місць на селі шляхом пільгового кредитування малого бізнесу;
- облаштування житла для молодих спеціалістів в сільських територіальних громадах;
- формування освітньо-виховних кластерів на рівні територіальних громад;
- модернізація закладів та підвищення якості послуг соціального та медичного обслуговування;
- створення сприятливого середовища для впровадження інвестиційних програм та проектів;
- розробка економіко-господарських моделей кластерів (зернових, плодоовочевих, м'ясо-молочних тощо);
- популяризація інвестиційної привабливості територіальних громад;
- надання підтримки суб'єктам господарювання у впровадженні нових технологій та розробці інноваційних ідей;
- стимулювання розвитку індивідуальних господарств, а також переробки власної сільськогосподарської продукції для продажу її на території громад;
- створення ринку для реалізації місцевої сільськогосподарської продукції;
- підтримка розвитку сільськогосподарських кооперативів серед населення громад;
- виділення на території громад спеціальних зон для ведення органічного землеробства;

- будівництво та реконструкція (у т.ч. модернізація) дитячих майданчиків сучасного типу в сільських територіальних громадах;
- розвиток культури (в т.ч. закладів культури) у сільських територіальних громадах;
- формування модельних пілотних проектів розвитку локальних територій під патронатом облдержадміністрацій та громадських організацій.

Втілення основних напрямів соціального-економічного розвитку територіальних громад допоможе стабілізувати демографічну ситуацію у цілому регіону й сприятиме реальному виконанню цілей сталого розвитку України до 2030 року.

Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): Пер. з англ. 2-ге вид. К.: Інтелсфера, 2000. 360 с.

Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>

Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a0fc2a99-ada3-4a6d-b65b-cb542c3d5b77&title=DobrovolniiNatsionalniiOgliadSchodoTsileiStalogoRozvitkuVUkraini>

ОЦІНЮВАННЯ РЕАЛЬНОЇ ЧИСЕЛЬНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Позняк Олексій Володимирович

Кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
зав. сектору міграційних досліджень
Інституту демографії та соціальних
досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, м. Київ

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) є особливим міграційним контингентом населення України, який сформувався після анексії Криму та початку інтервенції на Донбасі. За даними Мінсоцполітики України станом на 24.05.2021 р., структурними підрозділами з питань соціального захисту населення взято на облік 1467,7 тис. переселенців, які звернулися з питань виплати належної їм пенсії або соціальної допомоги за новим місцем проживання¹.

За станом на 4.06.2021 р. найбільше ВПО зареєстровано у Донецькій (35,0%), Луганській (19,3%), Харківській (9,3%) областях, а також м. Києві (11,2%). Загалом частка ВПО в загальній чисельності населення регіонів їх розміщення стабільно зменшується із збільшенням віддалі від зони Операції об'єднаних сил². В останні роки зростає питома вага ВПО, зареєстрованих у м. Києві та на підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей.

До травня 2017 р. облік ВПО здійснював також Міжвідомчий координаційний штаб з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції та тимчасово окупованої території (МКШ) при Державній службі України з питань надзвичайних ситуацій (ДСНС України), який фіксував осіб, що переміщуються

¹ Сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – URL:: <https://www.msp.gov.ua/news/20092.html>

² Смалъ В., Позняк О. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах [Електронний ресурс]. – URL:: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/IDP_REPORT_by_V.Smal_09.06.2016_Ukr.pdf

з тимчасово окупованої території та районів проведення АТО і звернулися за допомогою в переселенні та розміщенні. Згідно з постановою Кабінету міністрів України від 11 травня 2017 р. №322³ з ДСНС України знято завдання щодо забезпечення роботи МКШ. За даними МКШ напередодні припинення обліку станом на 23.05.2017 р. загальна кількість громадян України, які виїхали з Криму та частини Донбасу до інших регіонів, сягнула 1198,9 тис. осіб⁴, що значно менше, ніж за даними обліку Мінсоцполітики.

З березня 2016 р. під егідою Представництва Міжнародної організації з міграцій (МОМ) в Україні здійснюється моніторинг становища внутрішньо переміщених осіб (далі – моніторинг МОМ). Однак, попри наявність низки джерел інформації щодо контингенту ВПО, наразі важко оцінити їх реальну кількість. З одного боку, особи, які не потребують допомоги у розміщенні або грошової допомоги, не зареєстровані в органах соціального захисту. Разом з тим, серед зареєстрованих ВПО є фактичні «пенсійні туристи» – особи, які фактично живуть на непідконтрольній території і періодично приїзять для отримання пенсії чи соціальної допомоги на контрольовані Українською владою території. Про це зокрема свідчить порівняння вікової структури ВПО за даними обліку Мінсоцполітики та за даними моніторингу МОМ. Так, згідно з першим джерелом інформації, особи пенсійного віку становили на середину 2020 р. 50% усіх ВПО, тоді як згідно з другим джерелом – 20% (табл. 1). При цьому співвідношення між чисельностями осіб працездатного віку та дітей за цими двома джерелами інформації є близьким (1,9:1 за даними обліку Мінсоцполітики та 2,2:1 за даними моніторингу МОМ, на середину 2020 р.). Вочевидь таку різницю у віковій структурі формують «пенсійні туристи», які моніторингом МОМ не охоплюються. Вказане припущення підтверджується тим фактом, що переважна більшість ВПО-пенсіонерів зареєстрована на підконтрольній Уряду України

³ Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України та визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 червня 2014 р. № 588. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 р. №322 [Електронний ресурс]. – URL:: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-2017-%D0%BF>

⁴ Сайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс]. – URL:: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Mizhvidomchiy-koordinaciyinyi-shtab.html>

території Донецької та Луганської областей, до якої можна швидко дістатися з непідконтрольних територій, тут же спостерігається найбільша частка цієї соціально-демографічної групи в загальній чисельності ВПО (табл. 1).

Таблиця 1 – Вікова структура ВПО за різними даними, середина 2020 р.

	діти	особи працездатного віку	особи пенсійного віку
облік Мінсоцполітики, кінець липня 2020 р.	14	36	50
моніторинг МОМ, червень 2020 р.	25	55	20

Джерело: розраховано за даними Мінсоцполітики та моніторингу МОМ⁵

Станом на кінець липня 2020 р. серед ВПО, зареєстрованих у Луганській області, частка осіб пенсійного віку складала 72,3%, у Донецькій області – 61,6%, у Запорізькій області – 52,2%, причому в останній спостерігалися значні внутрішньорегіональні відмінності показника: від 58-76% у східних районах, прилеглих до Донецької області, до 27-56% на інших територіях. В інших областях України дана питома вага не перевищувала 40% (причому підвищені значення показника спостерігалися у східних районах Харківської та Дніпропетровської областей).

Припустимо, що увесь «надлишок» частки осіб пенсійного віку серед ВПО, зареєстрованих в органах Мінсоцполітики, порівняно з ВПО, охоплених моніторингом МОМ, обумовлений саме «пенсійним туризмом» і без них вікова структура зареєстрованих ВПО відповідала б даним, отриманим в ході згаданого моніторингу. Тоді чисельність реальних ВПО з числа зареєстрованих в середньому за 2020 р. становитиме близько 780 тис. осіб. Що стосується

⁵ Звіт національної системи моніторингу: ситуації з ВПО (червень 2020 року) [Електронний ресурс]. – URL.: https://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_17_ukr_web.pdf

незареєстрованих реальних ВПО, то ключові інформанти, опитані в ході моніторингу МОМ, зазвичай оцінювали їх кількість на рівні 5-10% від загалу. За умови правильності відповідних припущень і справедливості вищезазначеної оцінки кількості зареєстрованих реальних ВПО з врахуванням похибки розрахунків, загальну чисельність контингенту внутрішньо переміщених осіб, які постійно проживають на контрольованій Урядом України території, можна оцінити у 0,8-0,9 млн. осіб.

Така оцінка кореспондується з оцінкою чисельності ВПО, які мешкають в Україні поза областями Донбасу (711 тис. осіб на початок 2015 р.), здійсненою Київським міжнародним інститутом соціології та представленою на конференції «100-річчя НАН України: внесок у дослідження міграційних процесів на зламі тисячоліть»⁶.

Отже, близько третини зареєстрованих ВПО фактично є «пенсійними туристами». Відповідно урядовим структурам України слід враховувати цей факт при формуванні політики підтримки та інтеграції ВПО.

Звіт національної системи моніторингу: ситуації з ВПО (червень 2020 року) [Електронний ресурс]. – URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_17_ukr_web.pdf

Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України та визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 червня 2014 р. № 588. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 р. №322 [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-2017-%D0%BF>

Сайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс]. URL: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Mizhvidomchiy-koordinaciyuy-shtab.html>

Сайт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи Національної академії наук України) [Електронний ресурс]. URL: https://idss.org.ua/arhiv/Paniotto_migration.pptx

Сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/20092.html>

Смаль В., Позняк О. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах [Електронний ресурс]. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/IDP_REPORT_by_V.Smal_09.06.2016_Ukr.pdf

⁶ Сайт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи Національної академії наук України) [Електронний ресурс]. – URL.: https://idss.org.ua/arhiv/Paniotto_migration.pptx

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ І МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Юськів Богдан Миколайович,
доктор політичних наук,
професор кафедри економіки та управління бізнесом
Рівненського державного гуманітарного університету

Концепція сталого розвитку означає підвищення справедливості суспільств з одночасним збереження й розвитком екосистем і природних ресурсів. Тобто в основі цього підходу лежить одночасним розгляд трьох елементів: суспільства, економіки й довкілля. При цьому суспільство є центральною точкою відліку для прийняття рішень на всіх рівнях, а головна мета – поліпшення економічного та соціального добробуту людей у всьому світі.

Концепція так и інакше передбачає перетини різного роду кордонів – географічних, політичних, інституційних. Оскільки проблеми, які розглядаються як складники концепції сталого розвитку, зокрема охорона довкілля, міграція чи енергетична безпека, далеко виходять за межі однієї країни, одного регіону і стосуються всієї міжнародної спільноти. Серед важливих міжнародних чинників сталого розвитку є міграція населення.

Напередодні прийняття Порядку денного сталого розвитку 2030 європейський комісар із питань внутрішніх справ Сесілія Мальмстрем заявляла: «Міграція й мобільність є ключовими чинниками сталого розвитку, і міжнародна співпраця в цій сфері має набрати обертів. Діалог на високому рівні ООН... стане унікальною можливістю представити глобальний порядок денний із питань міграції та розвитку і просувати конкретні заходи, які можуть значно поліпшити умови життя мігрантів». А комісар ЄС із питань розвитку Андріс Пієбалгс наголошував, що «міграція повинна бути визнана важливим чинником для всеохоплюючого економічного, соціального та екологічного розвитку і, отже, пріоритетом у порядку денному розвитку ООН після 2015 року»¹.

¹ Making migration a driver for development. Press release 22 May 2013. URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_13_450

У 2015 р. в Нью-Йорку відбувся Саміт зі сталого розвитку, на якому міжнародне співтовариство – держави-члени ООН – прийняло новий світовий план розвитку до 2030 року: «Порядок денний сталого розвитку 2030». Це – бачення побудови кращого світу на благо всіх людей, план відновлення й порятунку світу.

Порядок денний на 2030 рік – універсальний, горизонтальний та дуже амбіційний. Він включає 17 стратегічних цілей сталого розвитку та 169 пов'язаних із ними завдань, що відображають три виміри сталого розвитку – економічний, соціальний та екологічний. Вони стосуються дій у п'яти ключових сферах (так званий 5 × Р): люди, планета, процвітання, мир та партнерство. Ці цілі й завдання людство повинно реалізувати до 2030 року, мобілізуючи ресурси урядів, міжнародних організацій, неурядових організацій, сектору науки, бізнесу й кожного громадянина

Розвиток мусить відповідати потребам людей, які живуть сьогодні, не обмежуючи можливості майбутніх поколінь задовольняти їхні потреби.

На цьому шляху можуть бути втратою досягнень останніх десятиліть низка серйозних проблемами, серед яких:

- зростання нерівності людей на глобальному, так і на національному рівні;
- існування глибоких розбіжностей у перспективах, матеріальних обставинах і можливостях людей у всьому світі;
- гендерна нерівність, яка і далі існує в кожному суспільстві;
- глобальні загрози здоров'ю, зростаючі стихійні лиха, збройні конфлікти, загрози насильства, тероризм, гуманітарні катастрофи та пов'язане з цим примусове переміщення.

Серед вказаних проблем вагоме місце займають проблеми, пов'язані з міграцією та мобільністю населення.

За даними доповіді ООН від 17 вересня 2019 р.², кількість міжнародних мігрантів у світі досягла позначки у 272 млн осіб у 2019 р., що на 51 млн більше за рівень 2010 р., або 3,5% населення світу (у 2000 р. було 2,8%).

Європа утримує лідерство як пункт призначення мігрантів (82 млн осіб), далі – Північна Америка (59 млн) і Західна Азія (49 млн). Майже половина всіх мігрантів мешкають лише в 10 країнах: США – 51 млн (19%), Німеччина й Саудівській Аравія – по 13 млн, Росія – 12 млн, Велика Британія – 10 млн, ОАЕ – 9 млн, Франції, Канаді й Австралії – по 8 млн, Італія – 6 млн. Третина всіх мігрантів походить теж лише з 10 країн, зокрема: Індія – за кордоном мешкає 18 млн, Мексики – 12 млн, Китай – 11 млн, РФ – 10 млн, Сирія – 8 млн. осіб.

Однак у світі й далі зростає вимушене переселення внаслідок воєн та інших подібних обставин. У період 2010-2017 рр. кількість біженців і шукачів притулку зросла на 13 млн, що становить чверть додаткових мігрантів за цей час. Північна Африка та Західна Азія прийняли майже 46% біженців.

Стрімкі зміни чисельності населення в країнах зумовлені збройними конфліктами, бідністю і, у деяких випадках, зміною клімату. Значна частина мобільності зумовлена також потребами людини: пошук кращої роботи, навчання, розширення комунікацій і сімейних контактів тощо.

Питання міграції не треба розглядати поза межами сталого розвитку.

Насамперед проблеми сталого розвитку стосуються країн прийому мігрантів. Наскільки успішно суспільство прийому інтегрує (асимілює) іммігрантів, наскільки прибуття іноземців впливає на мережу місцевих соціальних зв'язків, на накопичений соціальний капітал. Іммігранти не лише «розладнують давніші системи домінування», а і трансформують соціальні, економічні, управлінські інститути країни перебування, завдяки чому формується «капітал розмаїтості» (diversity capital), тобто здатність соціальної системи до відкритості, інкорпорації багатьох нових груп, зокрема, іммігрантів,

² Кількість мігрантів у світі перевищила 270 мільйонів / Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2782330-kilkist-migrantiv-u-sviti-perevisila-270-miljoniv.html>

що є запорукою її сталого розвитку в умовах глобалізації, надзвичайно цінним інноваційним ресурсом³.

З іншого боку, чим більше людей шукає своє місце в регіонах, тим більшою стає загроза місцям, яке мігранти залишили. Ця зросла регіональна та глобальна мобільність створює можливості, які сприяють зменшенню бідності та розвитку інновацій. Однак ефективне управління міграцією також необхідне для вирішення таких завдань, як «відтік мізків» (еміграція освічених людей), експлуатація мігрантів та вплив міграції на урбанізацію.

Як зазначається в доповіді ООН⁴, у випадку впорядкованої, безпечної і прогнозованої міграції та мобільності людей таке переміщення може мати позитивні результати, зокрема, сприяти економічному розвитку й досягненню Цілей сталого розвитку ООН. «Мігранти та жінки-мігранти можуть сприяти економічному розвитку та збільшенню інвестицій у країнах походження та заповнювати прогалини на ринку праці в країнах призначення. Це багатогранне явище, яке може допомогти в боротьбі з бідністю – не тільки самих мігрантів, але й їхніх сімей і середовища, з якого вони походять»⁵.

У Порядку денному 2030 р. є чимало цілей і завдань, які безпосередньо пов'язані міграцією або які визначають економічний потенціал зростання завдяки мігрантам. Насамперед вони стосуються цілей:

- 8 (економічне зростання та гідна праці);
- 16 (питання, пов'язані з торгівлею людьми);
- 10 (завдання щодо грошових переказів, сприяння «безпечній, регулярній та відповідальній міграції» й реалізація «добре керованої міграційної політики»).

Однак, на нашу думку, опосередковано це стосується завдань інших цілей.

³ Рубл Б. Капітал розмаїтості: транснаціональні мігранти в Монреалі, Вашингтоні та Києві. К.:Критика, 2007.

⁴ Кількість мігрантів у світі перевищила 270 мільйонів / Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2782330-kilkist-migrantiv-u-sviti-perevisila-270-miljoniv.html>

⁵ Pomocnik dydaktyczny o migracjach, prawach człowieka i zrównoważonym rozwoju / Gontarska M., Grzemny D., Zielińska H. S.31. URL : <https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2019/03/POMOCNIK-DYDAKTYCZNY-o-migracjach-prawach-czlowieka-i-zrownowazonym-rozwoju.pdf>

Як пише О.Малиновська⁶, у Порядку денному 2030 р. зазначено, що мігранти, біженці, внутрішні переміщені особи належать до найменш захищених категорій населення, вони мають бути захищені від торгівлі людьми, примусової праці, мати належний доступ до освіти, отримувати допомогу під час повернення на батьківщину. Значна частина сформованих у Декларації цілей і завдань безпосередньо стосуються міграційної сфери. Вони передбачають сприяння впорядкованій, безпечній, законній і відповідальній міграції, у т. ч. за допомогою добре спланованої та продуманої міграційної політики; запобігання насиллю, торгівлі людьми, примусовій праці; забезпечення людей незалежно від міграційного статусу документами, що посвідчують особу; забезпечення трудових прав і належних умов праці для працівників-мігрантів; зменшення операційних витрат, пов'язаних із міжнародними переказами до щонайбільше 3% та ліквідації каналів переказів, де ці витрати перевищують 5%; збільшення кількості стипендій, які надаються вихідцям із країн, що розвиваються, для навчання в розвинених країнах⁷. Не менш важливі в контексті міжнародної міграції цілі, які стосуються подолання злиденності та соціального виключення, забезпечення гендерної рівності, протидії дискримінації тощо.

На виконання сформульованого в Порядку денному сталого розвитку завдання щодо забезпечення впорядкованої та безпечної міграції у вересні 2016 р. У Нью-Йорку керівники 193 країн ООН ухвалили Нью-Йоркську декларацію щодо біженців та мігрантів, де підтвердили свій намір забезпечувати безпеку та права мігрантів, надавати підтримку країнам, які приймають значну кількість біженців, сприяти інтеграції мігрантів в інтересах і прибулих, і приймаючих громад, протидіяти расизму, дискримінації та ксенофобії; посилити глобальну співпрацю в управлінні міграціями⁸.

⁶ Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії. Київ: НІСД, 2018. 472 с. 117 с.

⁷ Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/285/75/PDF/N1528575.pdf?OpenElement>

⁸ Нью-Йоркская декларация о беженцах и мигрантах. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/283/52/PDF/N1628352.pdf?OpenElement>

Пандемія COVID-19 вплинула на багато глобальних явищ і процесів. Однією з них є політика розвитку. Західні дослідники прогнозують, що пандемія, яка ще не завершилася, має й матиме значний і негативний вплив на реалізацію цілей сталого розвитку. Прогнози її впливу регулярно оновлюються і стають дедалі більш тривожними.

Ф. Качмарек пише⁹, що в контексті впливу пандемії такі чотири можна вважати найважливішими стратегічними цілями:

- ціль 1 (викорінення бідності у всіх її формах у всьому світі);
- ціль 2 (ліквідація голоду, досягнення продовольчої безпеки та кращого харчування, сприяння сталому сільському господарству);
- ціль 3 (забезпечення здорового життя всіх людей будь-якого віку та сприяння добробуту);
- ціль 8 (сприяння стабільному, стійкому та інклюзивному економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх людей).

Останній звіт ООН за 2019 р.¹⁰, опублікований до пандемії й так не був надто оптимістичний. Оскільки навіть за відсутності пандемії у 2020 р. було б надзвичайно важко або просто неможливо досягти цих цілей до 2030 року. У звіті ООН за 2019 р. вказувалося, що якщо зберегти поточні тенденції у 2030 р., частка людей, які живуть в умовах крайньої бідності, становитиме 6% світового населення. Що стосується другої мети, то ситуація була ще гіршою, оскільки кількість недоїдаючих зросла із 784 млн у 2015 р. до 821 млн у 2017 р. За ціллю 8 передбачалося, що економічне зростання в найменш розвинених країнах (НРС) має становити 7% на рік проти 4,8% у 2010-2017 рр. Глобальний порядок денний розвитку повинен виконуватися всіма країнами світу, але через рівень поточного розвитку та обсяг проблем він має найбільше значення для найбідніших країн.

Вплив пандемії на економіку та масштаби бідності ООН передбачає, що наслідки пандемії та наслідки глобальної рецесії будуть негативними для

⁹ Kaczmarek F. Pandemia Covid-19 a Cele Zrównowazonego Rozwoju. 2021. URL :https://www.researchgate.net/publication/348922534_Pandemia_Covid-19_a_Cele_Zrownowazonego_Rozwoju

¹⁰ Sustainable Development Goals Report 2019, New York. URL

:<https://www.economist.com/leaders/2020/03/26/the-coronavirus-could-devastate-poor-countries>

багатьох країн, однак катастрофічними вони будуть для країн, що розвиваються, і заважатимуть їхньому прогресу в досягненні ЦСР. Рецесія COVID-19 є першою з 1870 р., що була спровокована виключно пандемією. За прогнозами Світового банку, які це буде найглибша рецесія за 80 років ¹¹.

На думку Ф. Качмарека ¹², потенційні загрози реалізації ЦСР, що виникають унаслідок пандемії, включають:

- фокусування урядів на власній національній державі та її цілях та завданнях;
- зменшення офіційної допомоги розвитку та інших джерел фінансування розвитку;
- послаблення глобальної системи співпраці;
- зміна політичних пріоритетів з огляду на важливість економічного розвитку;
- повторне встановлення пріоритетів на фінансування досліджень, зменшення стимулів для фінансування досліджень для розв'язання проблем країн, що розвиваються;
- підрив вільного ринку та пошук нової парадигми світової економіки.

Навіть побіжний погляд на перелічені причини свідчить, що вони так, чи інакше стосується міграції.

Щодо України, то тут ситуація досить складна. Інформацію про досягнення можна знайти в національному звіті за 2020 р. ¹³ З 2015 р. в Україні розпочато реформи, спрямовані на здійснення соціально-економічних перетворень у плані ЦСР, інтегровані в її державну політику. Результатом інклюзивного процесу адаптації ЦСР для України з урахуванням специфіки національного розвитку стала власна система ЦСР, яка включає 86 завдань із 183

¹¹ Global Economic Prospects, June 2020 (2020), World Bank, Washington DC, P.20. DOI: 10.1596/978-1-4648-1553-9.

¹² Kaczmarek F. Pandemia Covid-19 a Cele Zrównowazonego Rozwoju. 2021. URL :https://www.researchgate.net/publication/348922534_Pandemia_Covid-19_a_Cele_Zrownowazonego_Rozwoju

¹³ Добровільний національний огляд щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку (ЦСР). <https://bit.ly/2VM67Vf>

показниками для моніторингу. Уряд створив Міжвідомчу робочу групу з питань ЦСР для координації роботи, спрямованої на досягнення цілей, встановлено відповідальність міністерств за завданнями ЦСР, прийнято Указ Президента України, який визначає ЦСР як орієнтир для розроблення програмних та прогнозних документів, розроблено систему моніторингу, здійснено аналіз стану інкорпорації ЦСР у чинні державні стратегії та програми (у 162 нормативно-правові акти та 4,3 тис. заходів).

Як вказується у звіті, за підсумком 2019 року Україна загалом досягла прогресу за 15-ма з 17-ти цілей. Основним здобутком уряд вважає скорочення масштабів бідності: з 58,3% у 2015 р. до 43,2% у 2018 р. Виклики, пов'язані з COVID-19, ускладнили ситуацію¹⁴.

Станом на червень 2020 р. за оцінками різних відомств і установ так оцінювався вплив COVID-19 на мігрантів і мобільне населення в Україні так¹⁵:

– за оцінками Національного банку України (НБУ), 10% трудових мігрантів повернулися в Україну й ще 10% сезонних трудових мігрантів залишилися вдома, не маючи можливості виїхати через обмеження пересування. За прогнозами НБУ, COVID-19 може призвести до зменшення сукупних обсягів грошових переказів на 20% проти минулого року. Очікується, що обсяг грошових переказів у другому кварталі зменшиться на 61% проти аналогічного періоду 2019 р. Польська асоціація роботодавців будівельної галузі повідомила, що наприкінці березня 2020 р. 20% українських працівників, які були залучені у сфері будівництва, покинули Польщу. У березні-квітні 2020 р. Національна безплатна гаряча лінія з питань протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів, яку підтримує МОМ, мала понад 2 тис. дзвінків, пов'язаних із COVID-19, від мігрантів та їхніх сімей. За даними Міністерства закордонних справ, майже 17 тис. українців у всьому світі зареєструвалися в програмі захисту МЗС;

¹⁴ Добровільний національний огляд щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку (ЦСР). URL :<https://bit.ly/2BM67Vf>

¹⁵ Подолання наслідків впливу COVID-19 на мобільність населення / МОМ. URL : https://iom.org.ua/sites/default/files/iom_ukraine_covid-19_migration_messages_ukr.pdf

– COVID-19 зумовив закриття бізнесів і уповільнення економіки. Це, ймовірно, стало причиною повернення в Україну трудових мігрантів. Таке незаплановане повернення ще більше загострило масштабний соціально-економічний вплив пандемії на рівні домогосподарств, місцевої та національної економік. Мігрантам, що повернулися, доводиться шукати нові джерела доходів у межах економіки, яка потерпає внаслідок COVID-19. Тільки на початку квітня 2020 р. Державна служба зайнятості України заявила, що реєструє в середньому по 7 тис. безробітних на день, тоді як на ринку праці майже не з'являються нові вакансії. За таких обставин пошук роботи для мігрантів, що повернулися, є складним, особливо для тих, чиї навички не відповідають потребам вітчизняного ринку праці;

– мігранти є основою економіки України: грошові перекази в Україну становлять більше за 10% до ВВП. Сім'ї трудових мігрантів в Україні використовують відправлені гроші для забезпечення своїх основних потреб, зокрема харчування, оренда, освіта та медицина. Як наслідок, COVID-19 і пов'язані з ним обмеження пересування ставлять під загрозу домогосподарства, основним джерелом доходу яких є грошові перекази. Зменшення обсягів грошових переказів може мати значні побічні наслідки для місцевих економік і громад загалом, що призведе до скорочення обсягів продуктивних інвестицій, споживчих витрат і доступу до освітніх і медичних послуг. Оскільки обмеження пересування все ще діють, уряди розглядають можливість приймати мігрантів, роблячи для них винятки для усунення дефіциту, який виник у регіонах, що залежать від сезонної праці. До України як до однієї з основних країн походження трудових мігрантів звертаються іноземні уряди, щоби посприяти пересуванню сезонних робітників і в такий спосіб задовольнити потреби своїх ринків праці. Уряд України дотримується обережного підходу задля збалансування потреб своїх громадян, які шукають роботу за кордоном, та відповідних аспектів переміщення на глобальному рівні, пов'язаних із громадським здоров'ям.

Винесені уроки в рамках відповіді на COVID-19 свідчать, що для України важливим є: реформування системи охорони здоров'я; посилення координації та професіоналізація влади, відновлення повного циклу виробництва окремих товарів (хімічна, фармацевтична промисловості); реформа системи соціальної допомоги, осучаснення підтримки найбільш вразливих груп населення, насамперед дітей, у поєднанні з інтегрованими соціальними послугами, цифровізація процесів адміністрування; осучаснення підходів до дистанційного навчання¹⁶.

Щодо міграції, то в аналітичній довідці ООН¹⁷ зафіксовано, що міграція має вирішальне значення для соціально-економічного розвитку України; вона також є ключовою сферою співпраці країни з ЄС. Безпечна, впорядкована та врегульована міграція з повною повагою до прав людини має вирішальне значення для досягнення широкого кола цілей сталого розвитку в Україні. COVID-19 загострив потребу в комплексній системі управління міграцією. Ефективна відповідь вимагає погодженого підходу уряду та всього суспільства, який приносить користь мігрантам, суспільству загалом та передбачає повне дотримання прав людини. З цією метою треба пришвидшити українську Стратегію державної міграційної політики, розширити потенціал зацікавлених сторін, а механізми координації інституціоналізувати та зробити всеохопними. Саме в цьому контексті група установ ООН в Україні підготувала цей документ, щоби висвітлити кілька політичних рекомендацій для уряду України та інших зацікавлених сторін у галузі міграції, які потребують подальшого вивчення та трансформації в конкретні дії задля отримання переваг міграції за мінімізації витрат.

Global Economic Prospects, June 2020 (2020), World Bank, Washington DC, P.20. DOI: 10.1596/978-1-4648-1553-9.

¹⁶ Добровільний національний огляд щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку (ЦСР). <https://bit.ly/2BM67Vf>

¹⁷ Аналітична довідка ООН: Міграція до та з України. <https://ukraine.un.org/uk/114942-analitichna-dovidka-oon-migraciya-do-ta-z-ukraini>

Kaczmarek F. Pandemia Covid-19 a Cele Zrównoważonego Rozwoju. 2021. URL :https://www.researchgate.net/publication/348922534_Pandemia_Covid-19_a_Cele_Zrownowazonego_Rozwoju

Making migration a driver for development. Press release 22 May 2013. URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_13_450

Pomocnik dydaktyczny o migracjach, prawach człowieka i zrównoważonym rozwoju / Gontarska M., Grzemny D., Zielińska H. S.31. URL : <https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2019/03/POMOCNIK-DYDAKTYCZNY-o-migracjach-prawach-czlowieka-i-zrownowazonym-rozwoju.pdf>

Sustainable Development Goals Report 2019, New York. URL :<https://www.economist.com/leaders/2020/03/26/the-coronavirus-could-devastate-poor-countries>

Аналітична довідка ООН: Міграція до та з України. <https://ukraine.un.org/uk/114942-analitichna-dovidka-oon-migraciya-do-ta-z-ukraini>

Добровільний національний огляд щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку (ЦСР). <https://bit.ly/2BM67Vf>

Кількість мігрантів у світі перевищила 270 мільйонів / Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2782330-kilkist-migrantiv-u-sviti-perevisila-270-miljoniv.html>

Кількість мігрантів у світі перевищила 270 мільйонів / Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2782330-kilkist-migrantiv-u-sviti-perevisila-270-miljoniv.html>

Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії. Київ: НІСД, 2018. 472 с. 117 с.

Подолання наслідків впливу COVID-19 на мобільність населення / МОМ. URL : https://iom.org.ua/sites/default/files/iom_ukraine_covid-19_migration_messages_ukr.pdf

Рубл Б. Капітал розмаїтості: транснаціональні мігранти в Монреалі, Вашингтоні та Києві. К.:Критика, 2007.

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ І ДИНАМІКИ ДОХОДУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ

Москвіна Оксана Дмитрівна
молодший науковий співробітник
відділу економічного зростання та структурних змін в економіці
ДУ "Інститут економіки та прогнозування" НАН України
м. Київ

Відновленні рівня економічного розвитку і добробуту населення на основі побудови ефективного, наукоємного та ресурсозберігаючого виробництва, збереження людського капіталу України й підвищення його вартості на основі зростання кваліфікаційно-освітнього рівня тривалий час залишається першочерговою проблемою України. Вирішенню цих питань сприятиме виконання цільових показників Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179 (далі – Стратегія).

В контексті досягнення економічної візії місією цієї Стратегії є створення можливості для реалізації наявного географічного, ресурсного та людського потенціалу країни для забезпечення належного рівня добробуту, самореалізації, безпеки, прав та свобод кожного громадянина України через інноваційне випереджальне економічне зростання з урахуванням Цілей сталого розвитку та необхідності досягнення кліматичної нейтральності не пізніше 2060 року.

Цільовими індикаторами, які впливають на добробут населення, на 2030 рік визначено:

- зростання реального ВВП не менше ніж у два рази;
- зростання ВВП на душу населення не менше ніж до 10 тис. доларів США;
- подолання дисбалансів в рівнях економічного розвитку між регіонами України.

У цьому контексті актуальності набуває аналіз структурних змін у формуванні доходів населення України та їхніх регіональних особливостей.

Основним джерелом інформації проведеного дослідження стали дані

Державної служби статистики України щодо доходів і витрат населення, які дозволили виявити тенденції формування доходів населення за регіонами починаючи з 2010 року.

Доходи населення складаються із заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, одержаних доходів від власності, соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів.

До початку фінансової кризи 2008 року основним джерелом доходу була заробітна плата (44,8% – у 2007 році), після чого її внесок скоротився і тривалий час утримувався на рівні близько 40% і лише у 2016 року почав відновлюватися, досягши у 2020 році 45,9% доходу населення. Зростання внеску заробітної плати спостерігалось у більшості регіонів України за винятком м. Києва та Одеської області.

Поступово збільшувалась частка змішаного доходу, який у 2020 році досяг 17,9% доходу населення, що обумовлено активною участю населення у виробничій діяльності у сферах інформатизації, мистецтва й спорту, професійної діяльності та адміністрування. Варто відзначити більш активну самостійну зайнятість населення у тих областях, де залишався відносно низький рівень заробітної плати.

Натомість доходи від власності протягом розглянутого періоду скоротилися удвічі, з 6,2% у 2010 році до 2,9% у 2020 році, і практично втратили значення як джерело доходу.

Різке зниження соціальних допомог з 21,5% у 2010 році до 16,4% – у 2020 році, особливо прискорилося після 2016 року, що насамперед було обумовлено скороченням рівня пенсійного забезпечення та інших соціальних виплат населенню. Зокрема, з 2014 до 2016 року була припинена індексація пенсій, а відрахування до Пенсійного фонду зменшились удвічі. Зростання пенсій відставало від збільшення зарплат, внаслідок чого коефіцієнт заміщення впав з 52% до 29%. У 2017 році була проведена пенсійна реформа, внесені зміни до пенсійного законодавства, збільшено пенсійний вік та вимоги до стажу, змінено формулу обчислення пенсій, із закону вилучено дату щорічної індексації,

припинена індексація майже мільйону осіб, пенсії яких призначено за іншими законами: військових, науковців, держслужбовців та інших. Результатом реформи стало скорочення питомої ваги видатків на пенсії у ВВП з 18% до 9%. Заходи, здійснені у 2020 році, а саме, підвищення пенсій людям вікової категорії понад 80 років, індексація пенсій на 11%, виплати за програмою Президента щодо підтримки на час пандемії, суттєво не змінили ситуацію. Як повідомила пресслужба Міністерства соціальної політики, міністр М. В. Лазебна заявила 12.02.2021, що Україна повинна вирішити питання запровадження накопичувальної пенсійної системи, яка буде існувати паралельно з нинішньою. В іншому випадку пенсія через 30 років зменшиться в півтора рази і становитиме всього 18% від зарплати.

Соціальні трансферти в натурі в Україні у 2020 році становили 11,5% доходу населення і мають тривалу тенденцію до зниження. Причиною цього став перехід від оплати державою частини вартості житлово-комунальних послуг відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 409 «Про встановлення державних соціальних стандартів у сфері житлово-комунального обслуговування» до надання житлових субсидій населенню у грошовій формі з початку 2019 року.

Узагальнюючим показником, який характеризує ту частку доходів, яка може бути використана на споживання і заощадження після сплати внесків та обов'язкових платежів, є наявний дохід населення.

Реальний наявний дохід, після різкого падіння у 2014-2015 роках знов почав зростати, перевищивши у 2020 році рівень 2010 року на 29%. Навіть за 2020 рік, на тлі скорочення валового внутрішнього продукту (ВВП) України на 4%, обумовленого карантинними заходами, реальний наявний дохід населення зріс на 2,6%. Проте, варто також зазначити, що навіть у 2020 році, відносно ВВП, рівень наявного доходу становить 73%, що на 10 в.п. нижче, ніж у 2013 році, коли він становив 83%.

Розподіл доходів за регіонами України достатньо рівномірний і коливається в межах 126-70% від середнього значення для України. Винятком,

як і в інших країнах світу є столиця, де наявний дохід на одну особу перевищує середні значення у 2,4 рази, а також Луганська (36%) та Донецька (57%) області, де значна чисельність населення лишилася на окупованій території. У більшості областей, крім Донецької та Луганської, протягом останнього десятиліття відбувалося вирівнювання доходів відносно середнього для України рівня, проте у м. Києві, Одеській та Дніпропетровській областях доходи зростали вищими темпами.

Перервана російською агресією тенденція постійного зростання реального наявного доходу відновилася з 2016 року, а у Дніпропетровській області та найбільш постраждалих Луганській і Донецькій областях – з 2017 року.

У 2019 році, порівняно з 2010 роком, найвищим було зростання реального наявного доходу у м. Києві – 66%, Вінницькій – 64%, Одеській – 58%, Чернівецькій – 49%, Київській – 47%, Дніпропетровській – 45% областях. Найнижче зростання спостерігалось у Харківській (26%), Чернігівській (17%) областях. Вагоме падіння відбулося в охоплених війною Луганській – 52% та Донецькій – 43% областях, проте, порівняно з 2016 роком, коли наявний дохід цих територій досяг мінімальних значень, він також зріс майже на третину.

Не в останню чергу зростання реального наявного доходу було обумовлено зростанням обсягу приватних грошових переказів з-за кордону, які здійснюють переважно трудові мігранти. За даними Національного банку України, приватні грошові перекази з-за кордону почали зростати відносно ВВП починаючи з 2013 року, коли з'явилися перші ознаки нової економічної кризи в Україні. Протягом 2014-2015 років їхній номінальний обсяг знизився через скорочення працюючих у Російській Федерації, проте їхня частка у ВВП продовжувала зростати і до 2019 року сягнула 7,7%. У 2020 році їхня частка у ВВП України лишилася незмінною, хоча номінальний обсяг дещо знизився, склавши – 11,9 млрд. доларів США, що за обмінним курсом склало 320 млрд. грн, тобто 10,5% наявного доходу населення. Заробітна плата, отримана з-за кордону у 2020 році склала 8,4 млрд. доларів США – 228 млрд. грн, тобто становила 12,8% загальної заробітної плати,

одержаної населенням України.

Попри позитивний внесок до доходів населення, зовнішня трудова міграція призводить до низки проблем, серед яких втрата прав на пенсійне забезпечення, субсидії, можливість оформити кредит у банку. Погіршується якість життя, сімейні зв'язки, виникають психологічні проблеми. Однією із загроз такої міграції є втрата Україною працездатного населення, адже лише у Польщі зараз проживає 1,3 млн. українців, складаючи найбільшу національну групу в країні, і вже понад 500 тис. з них сплачують там податки.

За результатами проведеного огляду структурних особливостей зміни доходів домогосподарств можна зробити такі висновки.

Починаючи з 2016 року, доходи населення України зростають і, хоча цей процес був уповільнений, проте не перерваний навіть скороченням ВВП у 2020 році внаслідок світових карантинних заходів, пов'язаних з пандемією COVID-2019. Цьому сприяли трансформація економічної політики у напрямку формування нової моделі розвитку на засадах макрофінансової стабільності, реалізація структурних реформ, запуск масштабних інвестиційних проєктів, високі темпи зростання реальної заробітної плати та грошових переказів, отриманих з-за кордону, підвищення мінімальної заробітної плати та розміру пенсійних виплат.

З іншого боку, спостерігається тривала тенденція до скорочення частки наявного доходу у складі валового внутрішнього продукту та валового регіонального продукту, зниження значимості соціальних допомог, як джерела доходів населення. За умов відсутності довіри населення до фінансових інституцій через нещодавнє закриття майже половини банківських установ, та попередні систематичні банкрутства різного роду банків, трастів та інших фінансових установ, починаючи з втрати громадянами України заощаджень в Ощадбанку, пропонується перехід до накопичувальної пенсійної системи, яка вже зазнала краху у Російській Федерації. Варто згадати прийняття Верховною Радою за основу законопроєкту №5153 щодо добровільного декларування активів фізичних осіб, згідно з яким громадяни повинні сплатити одноразовий

збір з валютних цінностей і активів, а також новий «Порядок автоматизованого арешту коштів боржників на рахунках у банках», затверджений наказом Мініюсту від 23.03.2021 № 1061/5.

Таким чином, статистичні дані щодо скорочення частки наявного доходу у складі валового регіонального продукту, зниження значимості соціальних допомог, як джерела доходів населення, пропозиції щодо законодавчого запровадження накопичувальної пенсійної системи і так званої «податкової амністії» свідчать про зниження інклюзивності розподілу доходів і зростання екстрактивності економіки України.

Доходи та витрати населення по регіонах у 2020 році. Експрес-випуск. Київ: Державна служба статистики України, 28.04.2021. URL: <http://ukrstat.gov.ua/express/expr2021/04/50.pdf>.

Доходи та витрати населення у 2019 році. Статистичний збірник / за ред. І. М. Нікітіної. Київ : Державна служба статистики України, 2021. 96 с.

Національні рахунки України за 2019 рік. Статистичний збірник / за ред. І. М. Нікітіної. Київ : Державна служба статистики України, 2021. 225 с.

ОЦІНЮВАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ХАРЧУВАННЯМ ТА ЗДОРОВ'ЯМ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

Безтелесна Людмила Іванівна

доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту,
Національний університет водного господарства та природокористування

Пляшко Ольга Степанівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління бізнесом,
Рівненський державний гуманітарний університет

Генеральною Асамблеєю ООН у Порядку денному галузі сталого розвитку на період до 2030 року¹ визначено 17 Глобальних цілей та 169 завдань сталого розвитку суспільства. Парадигма сталого розвитку спрямована на підвищення рівня життя населення шляхом зрівноваження трьох вимірів розвитку: економічного, соціального та екологічного. Соціальної складовій відводиться чільна роль, оскільки кінцевою метою сталого розвитку є забезпечення безпечного розвитку людини, а механізмами її досягнення – трансформація середовища життєдіяльності людини. На суспільному рівні саме нація формує потенціал для соціального та економічного розвитку держави. Але, як доводить Д. Блум², цей зв'язок є взаємним, бо здоров'я населення країн з більш високими доходами, як правило, є кращим, що традиційно вважається результатом кращого харчування і доступу до безпечного водопостачання, каналізації та охорони здоров'я, що, в свою чергу, забезпечується більш високими доходами.

Серед інших, Глобальними цілями сталого розвитку визнано забезпечення здорового способу життя та добробуту людей (ціль 3), продовольчої безпеки та покращення харчування (ціль 2). Задачі та статистичні показники досягнення цілей сталого розвитку формуються у площині кожної окремої цілі і

¹ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 № 70/1

² Блум И. Дейвид. Состояние здравоохранения в мировом масштабе. Финансы и развитие. Ежеквартальный журнал Международного Валютного Фонда. 2014, Вып. 51, № 4, с.6-10

задекларовані у Резолюції №71/313³, але конкретні кроки забезпечення повинні вибудовуватись з урахуванням комплексності і наявності зв'язків між ними та регіональних особливостей, що і передбачається імплементованими національними програмами⁴ і повинні стосуватись розвитку не лише прямо передбачених Глобальними цілями галузі сільського господарства та медицини, а й компліментарного до них харчового бізнесу.

Експертами Всесвітньої організації охорони здоров'я встановлено, що фізичне здоров'я людини на 50% залежить від способу її життя (першочергово – від характеру харчування, шкідливих звичок, умов професійної діяльності), на 20% від стану довкілля, ще на 20% від спадковості та лише на 10% від медичного забезпечення. У зв'язку з цим, ООН виділяє проблему неякісного харчування, яке породжує дві проблеми: або голод, обумовлений нестачею продуктів харчування (африканські країни), або надмірну вагу і ожиріння, обумовлені дефіцитом поживних мікроелементів⁵. Дослідженнями⁶ встановлено, що кожна п'ята смерть у світі трапляється саме через те, що люди не їдять здорово їжу. Окрім смертності, неправильне харчування впливає на показник DALY (Disability-Adjusted Life Year) – кількість років здорового життя, втрачених в результаті хвороби або смерті. Зокрема, внаслідок поганого харчування втрачено 255 мільйонів років здорового життя — це становить 16% від DALY серед дорослих усього світу.

Значними є і прямі економічні втрати від хвороб. За даними Всесвітнього економічного форуму та Гарвардського університету⁷, смертність населення через основні види неінфекційних захворювань призводить до сукупних збитків

³ Work of the Statistical Commission pertaining to the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 6 July 2017 № 71/313.

⁴ Указ Президента України від 30.09.2019 № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року».

⁵ The state of food security and nutrition in the world 2017. (Sofi) Report. <https://www.wfp.org/publications/2017-state-food-security-and-nutrition-world-sofi-report>.

⁶ Health effects of dietary risks in 195 countries, 1990–2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017. The Lancet. Vol 393, 2019.

⁷⁷ The Global Economic Burden of Non-communicable Diseases. The World Economic Forum and the Harvard School of Public Health (2011). Available through: <http://www.weforum.org/EconomicsOfNCD>

в 5 % від річного глобального ВВП. Крім того, через високу захворюваність зайнятого населення, особливо через недотримання здорового способу життя, сукупні втрати продуктивності в 2010—2015 роках становили в Китаї 5,4 %, в США — 8 % ВВП. І це не враховуючи наслідки коронавірусної пандемії, яка, за оцінкою Організації економічного співробітництва і розвитку, може обумовити падіння глобального ВВП на 4,5%.

Ряд дослідників, зокрема М. Мармот⁸, Дж. Морісон⁹, Д. Шушпанов¹⁰ позиціонують харчування як соціально-економічну детермінанту здоров'я, акцентуючи на наявності зв'язку між харчуванням та доходами домогосподарств. Однак, такий зв'язок не можна вважати причинно-наслідковим. Е. Гербі¹¹ визначає ряд факторів, серед яких зміна способу життя, зростання доходів, диверсифікація зайнятості населення і зменшення вільного часу, які сприяють відходу від традиційної моделі спільного вживання їжі вдома і дають поштовх для розвитку харчового бізнесу, зокрема сектору громадського харчування та компліментарних до нього послуг з приготування і доставки їжі, які теж можуть різнитися за якістю і ціною.

Саме цю тенденцію і спостерігаємо в останні роки в Україні. Зі збільшенням якості життя і зростанням доходів домогосподарств традиційне домашнє приготування і споживання їжі у колі сім'ї дедалі частіше почало замінюватись приготуванням їжі та харчуванням поза домом – у закладах громадського харчування. Так за останні 20 років (2000-2019рр.) за даними Державної служби статистики¹² витрати на харчування поза домом зросли з 5 грн до 251 грн (з 1% від сукупних витрат домогосподарств у 2000 р. до 2,6 % у 2019

⁸ Marmot, M., Wilkinson, R. (2006). *Social Determinants of Health*. 2nd ed. Oxford University Press. 376 p.

⁹ Morrison, G., Hark, L. (eds.) (2009). *Medical nutrition and disease: a case-based approach*. Oxford: Wiley-Blackwell. 556 p.

¹⁰ Шушпанов Д. Соціально-економічні особливості споживання продуктів харчування та їх вплив на стан здоров'я населення України / Дмитро Шушпанов // *Актуальні проблеми економіки*. – 2016. – С. 334–356.

¹¹ Gheribi Edyta. *Perspektywy rozwoju przedsiębiorstw gastronomicznych na polskim rynku*. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach* Nr 255. · 2016, pp. 102-112

¹² Державна служба статистики України -<http://www.ukrstat.gov.ua>

р.) і відносно доходів становили відповідно 1,2% та 2,1%. Збільшилось також і споживання домогосподарствами продуктів харчування. У 2019 р. порівняно з 2000 р. суттєво зросло споживання м'яса і м'ясопродуктів (+1,8 кг / місяць на одну особу), молока і молочних продуктів (+1,9 кг), фруктів (+1,5 кг) незначно – яєць (+2 шт) та риби (+0,2кг). Зменшилось споживання картоплі (-4,2 кг) та хліба і хлібобулочних виробів (-2,6 кг), цукру (-0,9 кг) та овочів (-0,7 кг). При цьому калорійність харчування в Україні є достатньою і показник глибини дефіциту харчування ВООЗ для нашої країни не розраховує.

Кореляційно-регресійний аналіз, проведений на основі даних Державної служби статистики та ВООЗ¹³ за 2005 – 2015 рр., засвідчив, що витрати домогосподарств на харчування в домашніх умовах та харчування поза домом не чинять суттєвого впливу на захворюваність населення. Незначні причинно-наслідкові зв'язки виявлено лише між видатками домогосподарств на харчування поза домом та поширенням ожиріння. Так збільшення видатків домогосподарств на харчування поза домом на 1% може обумовлювати збільшення поширення ожиріння на 0,07%.

Споживання населенням продуктів харчування та виявлені випадки захворюваності теж є мало пов'язаними. Серед причин можуть бути як об'єктивна відсутність статистично значущого зв'язку, так і недостатньо великий період дослідження (11 років) та невраховані факти захворюваності через незвернення населення до лікарів. Відчутні ($r \geq 0,75$) та сильні кореляційні зв'язки ($r \geq 0,85$) встановлено між споживанням населенням риби та рибних продуктів і поширенням ожиріння, хворобами органів травлення, психічними та поведінковими розладами, травмами і отруєннями; споживанням м'яса і фруктів, ягід, горіхів, винограду та цереброваскулярними захворюваннями та ішемічною хворобою серця; картоплі і хліба та хлібопродуктів та поширенням ожиріння, хворобами органів травлення, травмами і отруєннями, психічними і поведінковими розладами. Причинно-наслідковий зв'язок встановлено між

¹³ Європейський офіс ВООЗ - <https://gateway.euro.who.int/en/>

поширенням ожиріння та споживанням населенням риби і рибних продуктів, цукру та картоплі та споживанням риби і картоплі та зростанням психічних і поведінкових розладів. Так збільшення споживання риби та картоплі на 1% може призвести до зменшення поширення ожиріння відповідно на 0,1 та 0,56%, а збільшення споживання цукру – до збільшення поширення ожиріння на 0,38%. При незмінності споживання інших продуктів харчування збільшення споживання риби і рибних продуктів на 1 % може призводити до зростання психічних і поведінкових розладів на 0,76%, а картоплі – на 1,8%. Наявність суперечливих, з точки зору дієтології, зв'язків (в т.ч. і причинно-наслідкових) між споживанням в Україні риби та рибопродуктів і зростанням захворюваності може свідчити про неналежну якість цих продуктів, пов'язану не лише з якістю сировини, а й подальшим процесом її обробки, транспортування і зберігання.

Вплив тих же показників на показники смертності населення є більш відчутним. Так збільшення видатків домогосподарств на харчування в домашніх умовах може сприяти зменшенню смертності від хвороб дихальної системи на 0,65%. Збільшення ж видатків на харчування поза домом на 1 % може сприяти зменшенню смертності населення від злоякісних новоутворень (0,15%), ішемічної хвороби серця (0,17%), діабету (0,45%) та психічних розладів, захворювань нервової системи та органів чуття (0,77%). Сильні кореляційні зв'язки (коефіцієнт кореляції $r \geq 0,85$) також виявлено між споживанням цукру, картоплі, хліба і хлібобулочних виробів та смертністю населення від захворювань органів дихальної та ендокринної систем, системи кровообігу та цереброваскулярних хвороб і діабету, ішемічної хвороби серця, інфекційних і паразитарних захворювань та психічних розладів і захворювань нервової системи та органів чуття. Проте сила впливу споживання цих продуктів на смертність показує, що більш істотними є інші фактори, які не враховані у даному дослідженні. Зокрема встановлено, що збільшення споживання населенням картоплі на 1 % може призводити до збільшення смертності від захворювань системи кровообігу на 2,9%, ендокринних захворювань – на 1,41%, інфекційних і паразитарних захворювань – на 1,7%. Причинно-наслідковими є

також залежності між споживанням молока та смертністю від зовнішніх травм і отруєнь та психічних і поведінкових розладів, згідно з якими збільшення споживання молока на 1% може призводити до збільшення смертності відповідно на 1,77% від зовнішніх травм і отруєнь та на 2,94% - від психічних і поведінкових розладів.

Проведене дослідження засвідчило, що досягнення цілей сталого розвитку вимагає створення безпечних суспільних умов життєдіяльності людських ресурсів. Задоволення первинної фізіологічної потреби людини в їжі відбувається шляхом використання різних моделей організації харчування. На основі аналізу харчової поведінки домогосподарств встановлено скорочення витрат на харчування в домашніх умовах (витрати на продукти харчування) у структурі загальних витрат та зростання частки видатків на харчування поза домом, що не чинить суттєвого впливу на поширення захворюваності і виявлено групи продуктів харчування, споживання яких пов'язане зі збільшення смертності. Врахування цих особливостей може бути використано при розробці стратегій та дорожніх карт розв'язання соціально-демографічних проблем сталого розвитку українського суспільства.

Gheribi Edyta. Perspektywy rozwoju przedsiębiorstw gastronomicznych na polskim rynku. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach* Nr 255. · 2016, pp. 102-112

Health effects of dietary risks in 195 countries, 1990–2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017. *The Lancet*. Vol 393, 2019.

Marmot, M., Wilkinson, R. (2006). *Social Determinants of Health*. 2nd ed. Oxford University Press. 376 p.

Morrison, G., Hark, L. (eds.) (2009). *Medical nutrition and disease: a case-based approach*. Oxford: Wiley-Blackwell. 556 p.

The state of food security and nutrition in the world 2017. (Sofi) Report. URL: <https://www.wfp.org/publications/2017-state-food-security-and-nutrition-world-sofi-report>

The Global Economic Burden of Non-communicable Diseases. The World Economic Forum and the Harvard School of Public Health (2011). URL: <http://www.weforum.org/EconomicsOfNCD>

Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 № 70/1

Work of the Statistical Commission pertaining to the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 6 July 2017 № 71/313.

Блум И. Дейвид. Состояние здравоохранения в мировом масштабе. Финансы и развитие. Ежеквартальный журнал Международного Валютного Фонда. 2014, Вып. 51, № 4, с.6-10.

Указ Президента України від 30.09.2019 № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року».

Шушпанов Д. Соціально-економічні особливості споживання продуктів харчування та їх вплив на стан здоров'я населення України / Дмитро Шушпанов // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – С. 334–356.

Gheribi Edyta. Perspektywy rozwoju przedsiębiorstw gastronomicznych na polskim rynku. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach* Nr 255. · 2016, pp. 102-112

Health effects of dietary risks in 195 countries, 1990–2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017. *The Lancet*. Vol 393, 2019.

Marmot, M., Wilkinson, R. (2006). *Social Determinants of Health*. 2nd ed. Oxford University Press. 376 p.

Morrison, G., Hark, L. (eds.) (2009). *Medical nutrition and disease: a case-based approach*. Oxford: Wiley-Blackwell. 556 p.

The state of food security and nutrition in the world 2017. (Sofi) Report. URL: <https://www.wfp.org/publications/2017-state-food-security-and-nutrition-world-sofi-report>

The Global Economic Burden of Non-communicable Diseases. The World Economic Forum and the Harvard School of Public Health (2011). URL: <http://www.weforum.org/EconomicsOfNCD>

Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 № 70/1

Work of the Statistical Commission pertaining to the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 6 July 2017 № 71/313.

Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Європейський офіс ВООЗ. URL: <https://gateway.euro.who.int/en/>

ВПЛИВ ТЮТЮНОПАЛІННЯ НА ПРОЯВИ АГРЕСІЇ У ПІДЛІТКІВ

Луценко О. Г.

кандидат медичних наук,
старший науковий співробітник відділення медичних та
психо-соціальних проблем здоров'я сім'ї,
ДУ «Інститут педіатрії, акушерства і гінекології
імені академіка О.М. Лук'янової НАМН України»

Бондаренко Н. Ю.,

ДУ «Інститут педіатрії, акушерства і гінекології
імені академіка О.М. Лук'янової НАМН України»

Слепакурова І. В.

ДУ «Інститут педіатрії, акушерства і гінекології
імені академіка О.М. Лук'янової НАМН України»

Україна, як член Організації Об'єднаних Націй, долучилася до глобальних Цілей сталого розвитку на 2015-2030 роки, де, зокрема, визначено ряд питань пов'язаних із забезпеченням здорового способу життя та сприянню благополуччю для всіх в будь-якому віці. Стратегічно важливим та пріоритетним завданням держави в галузі охорони здоров'я є збереження життя та здоров'я дітей, що вимагає відповідної зміни ставлення соціуму та влади до медицини дитинства і медичного персоналу, який обслуговує дітей.

Проблема тютюнопаління вже багато років є актуальною, незважаючи на постійну пропаганду здорового способу життя та поінформованість людей щодо негативних наслідків такої звички. На сьогодні зберігається критична ситуація поширеності куріння серед дітей і молоді. Згідно з Глобальним опитуванням молоді щодо вживання тютюну (GYTS) 2017 р., в Україні 14,9 % підлітків віком 13-15 років (17,8 % хлопців і 12,1 % дівчат) є теперішніми споживачами тютюну (кожна сьома дитина). Законодавчі ініціативи, зокрема, проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну» покликані регулювати сферу охорони здоров'я з метою захисту населення, особливо дітей та молоді, від шкідливого впливу тютюнових виробів.

Відмова від тютюнопаління є проблематичною внаслідок аддиктивних властивостей нікотину. Тютюнова залежність починає проявлятися дуже швидко

з появою регулярності куріння. Підлітковий вік – ключовий період ризику для початку паління. У дітей і підлітків звикання до нікотину відбувається у 2–3 рази швидше, ніж у дорослих.

Тютюнопаління пов'язано з порушеннями психічного здоров'я і розладами сну. У структурі інвалідності дитячого населення України віком від 0 до 17 років включно розлади психіки та поведінки складають 14,4 %, займаючи 3-тє місце. Дослідження показують, що одними з основних наслідків тютюнопаління серед підлітків є антисоціальні відхилення, що включають в себе такі форми поведінки, як агресія, ризик і порушення правил. Однак, можливий вплив пасивного паління на емоційні характеристики підлітків раніше не вивчався.

Мета роботи – дослідити можливий вплив тютюнового диму (у тому числі пасивного куріння – перебування дитини у приміщенні, де палять) на схильність до проявів агресії у підлітків.

Матеріали та методи дослідження. Проаналізовано дані з 1075 «Анкет підлітка 15-18 років» та сформовано 2 групи: I група – 425 агресивних підлітків, II група - 439 неагресивних підлітків; 211 анкет не увійшли у дослідження, зважаючи на відсутність відповідей. Під час аналізу враховувалась різниця в розподілі між агресивною та неагресивною групами під впливом певних чинників.

Результати дослідження та їх обговорення. Згідно результатів, 59 % опитаних підлітків вказали на факти перебування в оточенні тютюнового диму. Звертає увагу, що тривалість перебування у приміщенні, де палять становила у 6,0 % випадків менше 1 години, у 22,3 % – 1-2 години, у 11,2 % – 3-5 годин, у 17,7 % – більше 5 годин.

Нами відзначено, що підлітки, котрі не перебувають в оточенні тютюнового диму, значно рідше проявляють агресію (39,7 %), ніж їхні однолітки, котрі мають досвід пасивного паління (56,0 %). Взаємозв'язок виражений слабо, проте його статистична значимість максимально можлива.

Слід відзначити, що поширеність агресії зростає відповідно до кількості годин, проведених підлітком в оточенні тютюнового диму. Зі значним

збільшенням тривалості перебування в оточенні тютюнового диму рівень агресії починає поводитися менш передбачувано, що може бути викликано малою кількістю відповідних випадків, проте рівень статистичної значимості є високим ($p=0,001$) (рисунок 1).

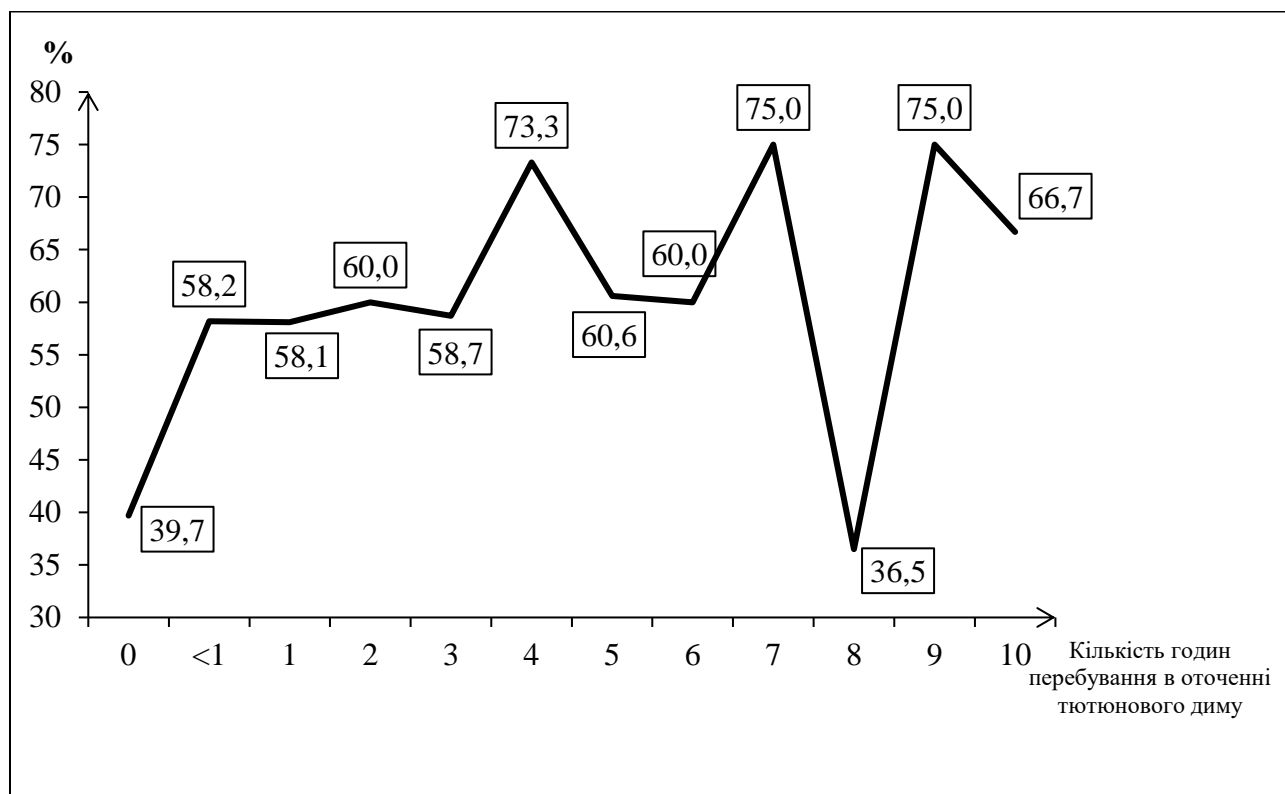

Рисунок 1. Залежність між наявністю проявів агресії у підлітків та тривалістю перебування в оточенні тютюнового диму, %

Встановлено, що у дослідженні близько половини респондентів мали досвід паління. Згідно опитування 16,4 % підлітків палили 1-2 цигарки, 7,3 % – 3-5 цигарок, 4,6 % – 6-9 цигарок, 2,8 % – 10-19 цигарок, 2,0 % – 20-39 цигарок, 13,5 % – 40 і більше цигарок. У віці 9 років і молодше вперше палили 7,3 % підлітків, у віці 10 років – 3,0 %, у віці 11 років – 3,1 %, у віці 12 років – 4,5 %, у віці 13 років – 8,0 %, у віці 14 років – 11,2 %, у віці 15 років – 10,0 %, у віці 16 років – 2,3 % осіб.

Результати обчислень показують, що підлітки, котрі не мають досвіду паління, значно рідше проявляють агресію (41,2 %), ніж їхні однолітки, котрі мають такий досвід (56,7 %). При цьому саме тютюнопаління використовується

в середовищі підлітків в якості символу незалежності, приводячи до загострення проявів безпричинної агресії. Взаємозв'язок виражений слабо, проте його статистична значимість максимально можлива ($p=0,000$).

Слід відзначити, що рівень агресії зростає одночасно зі збільшенням частоти паління цигарок (рисунок 2). Помітно, що незначна кількість випадків паління (до трьох разів) не демонструє відчутного впливу на рівень агресії, проте далі він росте у прямій залежності від кількості разів паління.

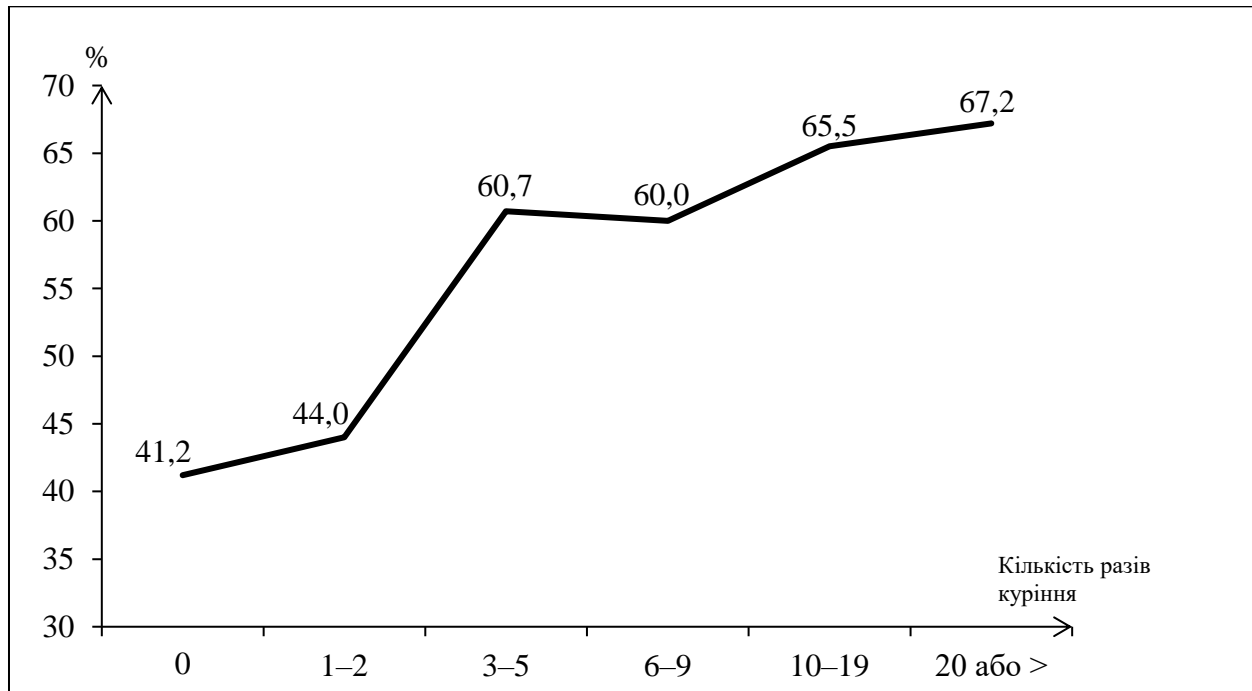

Рисунок 2. Частота залежності наявності проявів агресії у підлітків від кількості разів тютюнопаління, %

Висновки. Таким чином, отримані дані свідчать про статистично значимий зв'язок між впливом тютюнового диму та проявами агресії у підлітків. Сила цього зв'язку зростає разом з віком, у якому діти зазнавали впливу тютюнового диму, та є більшою для випадків активного паління, ніж для пасивного. У підлітків-курців спостерігається підвищений рівень загальної тривожності та підвищений індекс агресивності.

Оскільки тютюнопаління є складним поведінковим фактором, у виникненні і розвитку якого беруть участь не тільки фізіологічні особливості, але

й цілий комплекс соціальних і психологічних умов, зусиль одних лише лікарів в зниженні частоти паління серед підлітків явно недостатньо. Необхідне знання психологічних аспектів виникнення і поширення звички тютюнопаління, а також широкомасштабне впровадження профілактичних заходів.

Антипкін ЮГ, Волосовець ОП, Майданник ВГ, Березенко ВС, Моїсеєнко РО, Виговська ОВ, Кривоустов СП, та ін. Стан здоров'я дитячого населення – майбутнє країни (частина 1). *Zdorov'e Rebenka*. 2018;13(1):1-11. doi: 10.22141/2224-0551.13.1.2018.127059.

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну» URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70397

Табачников СІ, Риткіс ІС, Васильєва АЮ, Гуркова ОВ. Поширеність тютюнопаління та тютюнової залежності у різних країнах світу. Нові підходи до профілактики, психотерапії та корекції. *Мистецтво лікування*. 2013;7(103):35–41.

Цілі сталого розвитку 2015-2030. URL:

<https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>

Шафранський В.В., ред. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2015 рік / За ред. Шафранського В. В.; МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – Київ, 2016. – 452 с.

Khorasanchi Z, Bahrami A, Avan A, Jaberi N, Rezaey M, Bahrami-Taghanaki H, Ferns GA, et al. Passive smoking is associated with cognitive and emotional impairment in adolescent girls. *J Gen Psychol*. 2019 Jan-Mar;146(1):68-78. doi: 10.1080/00221309.2018.1535485.

Wang MP, Ho SY, Lo WS, Lam TH. Smoking family, secondhand smoke exposure at home, and nicotine addiction among adolescent smokers. *Addict Behav*. 2012 Jun;37(6):743-6. doi: 10.1016/j.addbeh.2012.02.016. Epub 2012 Feb 24. PMID: 22406053.

Weiss B, Nguyen T, Trung L, Ngo V, Lau A. Tobacco Smoking and Antisocial Deviance among Vietnamese, Vietnamese-American, and European-American Adolescents. *J Abnorm Child Psychol*. 2019 Jan;47(1):59-69. doi: 10.1007/s10802-018-0416-8.

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ «ЗЛОЧИННА ОСОБИСТІТЬ» В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Малахівська І.В.
студентка ПРАВО-17-1
Хмельницький національний університет

Сутність сталого розвитку проявляється у якісних змінах тих територій, які розвиваються на засадах/принципах ефективного демократичного управління на місцевому рівні, що надає змогу переходити на новий, якісний рівень. У наукових колах домінує справедлива думка відносно того, що стійкому розвитку властивий багатоаспектний, багатокомпонентний, багатовимірний (власне, мова йде про людський, духовно-етичний, соціальний, економічний, екологічний, правовий, політичний, культурний виміри) характер¹. Цілі сталого розвитку - це ключові напрямки розвитку країн, що були ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку і нараховують 17 пунктів Глобальних цілей, яким відповідають 169 завдань. Одна із таких глобальних цілей зазначена у пункті 16 «Мир, справедливість та сильні інститути», а отже, основним завданням людства є сприяння розбудові миролюбного і всеохоплюючого суспільства задля сталого розвитку та забезпечення всім доступу до правосуддя і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях.

На сьогодні, високий рівень збройного насильства і нестабільності справляють руйнівний вплив на розвиток будь-якої країни. В умовах конфлікту чи за відсутності верховенства права також поширені сексуальне насильство, злочинність, експлуатація і тортури, а країни повинні вживати заходи для захисту тих, кому загрожують найбільші ризики. Саме цілі сталого розвитку

¹ Стрільчук В.А. Теоретичні підходи до визначення концепту «сталий розвиток» у праві: критичний аналіз[Електронний ресурс]/Стрільчук В.А//Юридичний науковий електронний журнал. – URL:: http://lsej.org.ua/2_2017/9.pdf

спрямовані на значне скорочення всіх форм насильства та злочинної поведінки. Сталий соціальний розвиток неможливо забезпечити без значного скорочення всіх форм насилля та злочинної поведінки.

В контексті реалізації цього завдання важливого значення набуває дослідження феномену «злочинна особистість». Поняття особистості злочинця, на думку багатьох учених, включає в себе комплекс соціально-демографічних, соціально-рольових або функціональних, психологічних ознак, що певною мірою пов'язані зі злочинними діями, характеризують його суспільну небезпеку, пояснюють причини скоєння злочину. Як наголошують І. М. Даньшин та А. П. Закалюк, особа злочинця – це сукупність суттєвих та усталених соціальних властивостей та ознак, соціально значущих біопсихічних особливостей індивіду, які об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпеки, а винному – властивість суспільної небезпечності, у зв'язку з чим особа притягається до кримінальної відповідальності, передбаченої кримінальним законом².

Як вважають деякі кримінологи (Ю. Ф. Іванов, О. М. Джужа), варто розрізняти суспільну небезпечність типів осіб злочинців і конкретних злочинців. На їх думку, з якою варто погодитися, суспільна небезпечність особи визначається не лише характером вчиненого, але й місцем, що обіймає злочинна поведінка та його мотивація в усій системі особливих рис і поведінки суб'єкта загалом, співвідношенням між соціально значущими негативними та позитивними характеристиками особистості. Так, вчені визначають поняття "злочинна особистість" як сукупність соціально значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку. Стосовно ж "особи, що

² Даньшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии : монография. Харьков : Прапор, 2005. С. 107; Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. С. 240.

вчинила злочин", то вона не має системи негативних ознак³. Варто визнати умовність пропонованого розподілу на злочинців і осіб, які вчинили злочини. Він логічно небездоганний, оскільки злочинна діяльність нерідко кваліфікується як один злочин і, отже, злочинці – це різновид людей, винних у злочинах.

Крім того, В.О. Меркулова стверджує, що особистість злочинця є кримінологічним поняттям, яке окрім ознак суб'єкту злочину має і інші, які характеризують особу, що вчиняє злочин. Воно є поняттям більш широким ніж суб'єкт злочину і включає і інші ознаки, якості особи, внутрішню структуру особистості тощо⁴.

Отже, враховуючи вище зазначене, можна сформулювати визначення поняття «злочинна особистість». Злочинна особистість – сукупність стійких соціально значущих характеристик, ознак і властивостей індивіда, які характеризують винну у порушенні кримінального закону особу та, об'єктивно реалізуючись у конкретно вчиненому злочині, надають особі та вчиненому нею діянню характеру суспільної небезпечності, у зв'язку з чим дана особа притягається до кримінальної відповідальності.

Вітчизняні кримінологи визначають структуру особи злочинця, що поділяється на такі основні елементи:

1) соціально-демографічні ознаки, які охоплюють відомості про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, рід занять, наявність постійної роботи, її тривалість, частоту зміни місця роботи, інші джерела матеріального доходу, національність, громадянство, місце проживання тощо;

2) особистісно-рольові властивості, оскільки кожна людина у різні періоди свого життя виконує певні соціальні «ролі»; наявна соціальна структура пропонує особистості, яка формується, велику кількість соціальних ролей, що породжуються сучасним потенціалом розвитку економіки, управління та

³ Кримінологія : навч. посібник / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джужа. К. : Вид-во Паливода А. В., 2006. 264с.

⁴ Меркулова В.О. Кримінальна відповідальність і окремі теоретичні та соціально-правові аспекти. Одеса: ХНУВС, 2007. С. 59-60.

соціального середовища, а усвідомлення своєї соціальної ролі дає особі змогу краще пристосовуватися до суспільного життя;

3) морально-психологічні якості, а саме її внутрішній світ, переживання та почуття – ця група ознак структури особистості охоплює широке коло найрізноманітніших проявів внутрішнього «Я», потрібнісно-мотиваційні й інтелектуальні властивості, широту світогляду, ціннісні орієнтації і суспільно значущі риси характеру, емоційно-вольові якості тощо;

4) риси правової та моральної свідомості відіграють важливу роль у становленні особистості, оскільки життя в соціумі зумовлює необхідність дотримання певних правил поведінки та законів;

5) психічні відхилення, спричиненні черепно-мозковими травмами, психічними захворюваннями (олігофренія, психопатія тощо) або іншим хворобливим станом, установленим під час проведення судовопсихіатричних експертиз;

б) кримінально-правові ознаки – суд під час призначення покарання має враховувати характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, особу винного, його ставлення до вчиненого й обставин справи, які пом'якшують або обтяжують відповідальність, зокрема до таких ознак можна віднести характеристику вчиненого злочину, те, чи був він вчинений одноособово чи групою осіб, вчинення злочину сталось вперше чи неодноразово, інформацію про попередній антисуспільний спосіб життя особи; вид і строк призначеного покарання, визнання вини у вчиненому злочині тощо; обставинами, що пом'якшують або обтяжують покарання, визнаються встановлені судом за конкретною справою (провадженням) об'єктивні та суб'єктивні чинники, що не є ознаками конкретного складу злочину і не впливають на його кваліфікацію, проте свідчать про зниження чи підвищення суспільної небезпечності вчиненого діяння та/або особи винного, а отже, вважаються підставами для пом'якшення чи посилення покарання;

7) загальнозначущі позитивні людські якості мають не обмежувальний характер і знаходять свій вияв у прагненні до позитивної діяльності, творчості

тощо, що може відвернути особу від вчинення злочину або суттєво підвищити шанси на повернення її до соціуму і в майбутньому приносити користь суспільству⁵.

Ознаки, що характеризують особу злочинця, перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Так, соціально-демографічні ознаки особи значною мірою визначають її соціальні ролі й поряд з останніми є вирішальним фактором у формуванні моральних і психологічних характеристик особи. Особливості особи, які обумовлюють антисуспільну поведінку, є результатом певних умов життя, виховання, впливу, зв'язків та ін.; вони призводять до вчинення злочину не автоматично й фатально, а під впливом зовнішніх умов і обставин, конкретної ситуації, при участі свідомості і волі особи, яка має можливість вибрати різні варіанти поведінки.

Таким чином, особистість злочинця знаходиться в полі зору юридичної, психологічної та соціальної наук. Вчені дійшли висновку, що успішна боротьба із злочинністю є неможливою без урахування особистісного фактора. Так як у процесі розкриття злочинів та їх профілактики фахівці мають враховувати усі чинники: індивідуально-особистісні поведінкові прояви, соціальні та біологічні аспекти. Без визначення специфічних рис злочинця, шляхів формування кримінальних нахилів не можливо протидіяти тим чи іншим видам злочинів та злочинності загалом, що, в свою чергу, негативно впливатиме на сталий розвиток суспільства.

Даньшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии : монография/Даньшин И.Н. Харьков : Прапор, 2005. С. 107.

Денисов С.Ф. Особа злочинця в криминологічній теорії України/Денисов С.Ф.// Вісник криминологічної асоціації України. 2020. № 1(22), С. 152-159.

Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн./ Закалюк А. П. - Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. С. 240.

Криминологія : навч. посібник / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джу́жа. К. : Вид-во Паливода А. В., 2006. 264 с.

⁵ Денисов С.Ф. Особа злочинця в криминологічній теорії України/Денисов С.Ф.// Вісник криминологічної асоціації України. -2020. -№ 1(22), - С. 152-159.

Меркулова В.О. Кримінальна відповідальність і окремі теоретичні та соціально-правові аспекти. Одеса: ХНУВС, 2007. С. 59-60

Стрільчук В.А. Теоретичні підходи до визначення концепту «сталий розвиток» у праві: критичний аналіз[Електронний ресурс]/Стрільчук В.А//Юридичний науковий електронний журнал. URL: http://lsej.org.ua/2_2017/9.pdf

ОБМАН ЯК НЕГАТИВНИЙ ФАКТОР ВПЛИВУ НА ВЕКТОР РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ

Пономаренко Яна Сергіївна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціології та психології
факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

Добробут населення є пріоритетним завданням кожної розвинутої країни. Одним із ключових завдань органів державної влади є забезпечити гідні та безпечні умови для життя своїх громадян. На сторожі захисту прав та свобод людей стоять правоохоронні органи. Стрімкий розвиток суспільства, випереджальний розвиток технологій провокує ускладнення взаєморозуміння, поведінки, звичок, стилю побудови комунікацій людей, наголошує В. Ревенко. Згідно з уявленнями дослідниці, визначальним фактором подібних явищ є обман або неправда (далі - брехня як розмовний синонім обману), розпізнати яку можливо при аналізі невербальних проявів людини. Дослідниця встановила, що люди вдаються до брехні від 2 до 200 разів на день¹. Ми погоджуємося з даною думкою, що чим ретельніше ховається неправда, тим яскравіше вона виявляється, адже це можна пояснити ще й тим, що брехню важко продумати до дрібниць, часто вона має ланцюговий характер – одна породжує іншу.

У сучасній психології феномен неправди розглядається з погляду моральності, як результат соціальних стосунків, як прояв особистісних якостей. Науковцями розроблені теорії щодо формування і розвитку брехливості, з яких провідними вважаються концептуальні ідеї окремих дослідників проблеми брехні та брехливості (А. Акименко, В. Знакова, А. Ленец, Н. Майорчак, Ф. Савельєва,

¹ Ревенко В.С. Невербальне спілкування: як розпізнати ознаки брехні. Науково-технічна конференція Інституту соціально-гуманітарних наук: матеріали XLV конференції. Секція етичних і психологічних проблем ділових відносин та менеджменту (м. Вінниця, 22 – 44 березня 2016 р.). Вінниця: ВНТУ, 2016. С.4-8.

Л. Філонова, П. Екман та ін.). Разом з цим, концептуальні підходи ґрунтуються більше на теоретичних узагальненнях, ніж емпіричних даних.

«Брехня - це не просто маніпуляція інформацією, - вважає О. Віхман, - адже це є обов'язково усвідомлений, навмисний акт порушення базових принципів спілкування»². Вчений впевнений, що брехун вдається до маніпуляції і використовує її як головний інструмент для досягнення особистої вигоди. Несвідома, патологічна або безконтрольна брехня є вимушеним актом і навіть в юридичній практиці не кваліфікується як лжесвідчення, резюмує автор.

На думку С. Поварніна, вдаються до брехні люди, котрі прагнуть досягнути мети за будь-яку ціну. Автор надає власне визначення поняттю брехні, вважаючи її специфічною формою поведінки, яка базується на цілеспрямованому бажанні спотворити дійсність заради корисної вигоди. Якщо часто вдаватися до брехні, то дана стратегія поведінки стає особистісною рисою особистості, яку дослідник назвав, брехливість³.

На думку Н. Єфімкіної, проблема спотворення інформації завжди цікавила дослідників і залишалася актуальною упродовж усього розвитку людства, адже розв'язанням проблеми спотворення інформації займалися філософи, психологи, юристи, представники точних наук, діячі культури і мистецтва⁴.

З найдавнішої історії, люди демонстрували сильну схильність до обману чи брехні. Для більшості людей обман є навиком, необхідним для виживання. Психологія розуміння феномену брехні, обману та прихованої інформації, багато років ґрунтовно розроблялася саме західними науковцями, вітчизняні праці вчених мають деякі прогалини у вивченні даного поняття.

На підставі аналізу літератури з окресленої проблематики І Муртазін⁵ дійшов висновку, що існує значна кількість факторів, починаючи від

² Вихман А.А. Лживость как информационно-манипулятивная активность. Вестник Забайкальского государственного университета. 2010. № 7. С. 68.

³ Поварнин С.И. Искусство спора. О теории и практике спора, 2-е изд., испр. и доп. М.: Концептуал, 2019. 116 с.

⁴ Ефимкина Н.В. К вопросу об искажении информации в деятельности сотрудников органов внутренних дел. Психопедагогика в правоохранительных органах. 2013. №4. С. 16-18.

⁵ Муртазин И.С. К вопросу об индивидуально-психологических особенностях склонной к лжи личности. Инновационная наука: прошлое, настоящее, будущее. 2016. С. 170-172.

особливостей сімейних стосунків і закінчуючи соціальними структурами, котрі напряму впливають на формування у людини схильності до брехні і маніпулювання в різноманітних життєвих ситуаціях.

Так, Л. Лешкович говорив, що ще в дані часи керівники держав намагалися виявити брехунів і заради цього шукали найкращі способи детекції брехні. Вчений на підставі вивчення історичних хронік та літературних пам'яток, дізнався, що вже тоді були розповсюджені надскладні звичаї та ритуали, так звані ордалії чи «суди Божі». Тобто, при викритті брехунів покладалися на Бога, який вирішить чи бреше людина чи вона не винна. Однак ХІХ ст. ознаменувалося початком виникнення періоду, коли почали застосовувати інструментальні методи детекції брехні, в основі яких лежали вже не забобони чи вірування, а наукові факти⁶.

Велика когорта вчених О. Філенко, Ю. Браїлко, М. Хаселтон, А. Врій, М. Яковлєва, Б. ДеПауло, Н. Майорчак, С. Поварнін та ін. вважають, що брехня є частиною повсякденного життя людини і є скоріше фактом соціального життя, ніж надзвичайна подія. Мається на увазі, що оманлива поведінка властива виживанню і впливає на результати еволюції шляхом диференціального відтворення, але люди брешуть з багатьох причин, крім виживання. Досить часто в психології можна спостерігати дослідження, котрі говорять, що значний обсяг населення не довіряє поліції, тому досить часто сприймає їх як корумповані та брехливі органи.

Особливого значення в даному питанні набуває якісне наповнення поліцейських кадрів країни, адже рівень професійних здібностей та компетенцій який є запорукою успіху, процвітання та сталого розвитку суспільства в цілому. Правоохоронна система постійно вдосконалюється, а проведенні поліцейські реформи орієнтовані на ефективні міжнародні стандарти, котрі ввібрали в себе кращий досвід та передові технології розвинутих країн.

⁶ Лешкович Л. Поліграф: історичний аспект. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2012. № 56. С. 444–450.

На думку А. Бистрової та М. Сильвестрос, існує безліч форм (проявів) корупції: хабарництво, фаворитизм, непотизм (кумівство), протекціонізм, лобізм, незаконний розподіл і перерозподіл суспільних ресурсів і фондів, незаконне привласнення суспільних ресурсів в особистих цілях, вимагання, надання пільгових кредитів, замовлень і ін.⁷

Як справедливо зазначають дослідники хабарництва В. Квашис і С. Цагікян мотивами хабарництва є в першу чергу бажання корисливої наживи, негативне ставлення до закону, зневага до моральних і етичних норм, свідоме культивування аморальних колізій і ігнорування таких негативних наслідків, як дискредитація діяльності державного апарату, підрич принципів соціальної справедливості тощо⁸.

Важливо підкреслити, що будь-які корупційні прояви та їх мотиви засновані на брехні і приховуванні істини. Корупціонер робить ставку на приховування правди за допомогою брехні. Досить майстерна брехня обумовлює його впевненість (надію) в безкарності, яка є найважливішою психологічною умовою корупційних діянь. Спіймати хабарника на гарячому дуже непросто, тим більше, що і хабародавець в цьому не зацікавлений, тому що за законом теж несе відповідальність.

Ефективність антикорупційної діяльності найбезпосереднішим чином пов'язана з виявленням справжніх діянь і справжніх мотивів людей підозрюваних в корупції, вважає Ю. Цагареллі. У зв'язку з цим важко переоцінити важливість соціальної та правоохоронної ролі апаратної детекції брехні як найважливішого інструменту протидії корупції, наголошує вчений⁹.

Таким чином, пошук правди завжди хвилювало людство. Брехня панувала в різні часи, однак активне її використання призводило до негативних наслідків,

⁷ Быстрова А.С., Сильвестрос М.В. Феномен коррупции: некоторые исследовательские подходы. Журнал социологии и социальной антропологии. 2000. Т. 3. №1. С. 83-101.

⁸ Квашис В.Е., Цагикян С.Ш. Личность взяточников и некоторые особенности их преступной деятельности. Личность преступников и индивидуальное воздействие на них. 1989. № 3. С.32-38.

⁹ Цагарелли Ю.А. Системная детекция лжи как эффективное средство борьбы с коррупцией. Карельский научный журнал. 2013. № 4. С.111–115.

що в подальшому актуалізувало необхідність пошуку науковцями інструментів, які дозволили виявляти та інтерпретувати ознаки брехні. Порядність та чесність є одними з важливих факторів, які стимулюють розвиток суспільства.

Быстрова А.С., Сильвестрос М.В. Феномен коррупции: некоторые исследовательские подходы. Журнал социологии и социальной антропологии. 2000. Т.3. №1. С. 83-101.

Вихман А.А. Лживость как информационно-манипулятивная активность. Вестник Забайкальского государственного университета. 2010. № 7. С. 68 – 72.

Ефимкина Н.В. К вопросу об искажении информации в деятельности сотрудников органов внутренних дел. Психопедагогика в правоохранительных органах. 2013. №4. С. 16-18.

Квашис В.Е., Цагикян С.Ш. Личность взяточников и некоторые особенности их преступной деятельности. Личность преступников и индивидуальное воздействие на них. 1989. № 3. С.32-38.

Лешкович Л. Поліграф: історичний аспект. Вісник Львівського університету. Серія Юридична. 2012. № 56. С. 444 – 450.

Муртазин И.С. К вопросу об индивидуально-психологических особенностях склонной к лжи личности. Инновационная наука: прошлое, настоящее, будущее. 2016. С. 170-172.

Поварнин С.И. Искусство спора. О теории и практике спора, 2-е изд., испр. и доп. М.: Концептуал, 2019. 116 с.

Ревенко В.С. Невербальне спілкування: як розпізнати ознаки брехні. Науково-технічна конференція Інституту соціально-гуманітарних наук: матеріали XLV конференції. Секція етичних і психологічних проблем ділових відносин та менеджменту (м. Вінниця, 22 - 44 березня 2016 р.). Вінниця: ВНТУ, 2016. С.4-8.

Цагарелли Ю.А. Системная детекция лжи как эффективное средство борьбы с коррупцией. Карельский научный журнал. 2013. № 4. С.111-115.

РОЗВИТОК ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ¹

В. П. Антонюк,
доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ,

У 80-90-і роки ХХ століття в земній біосфері стали наростати кризові явища, обумовлені надмірним демографічним і техногенним навантаженням на істотним зниженням її відновлювальних можливостей. Така ситуація поставила перед людством необхідність формування нового світогляду і морально-етичних установок для подолання кризи світового розвитку. Тому у 1992 році в Ріо-де-Жанейро на Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, було проголошено та прийнято в якості домінантної ідеології розвитку людської цивілізації ХХІ століття *Концепцію сталого розвитку*, спрямовану на досягнення взаємопов'язаного, взаємообумовленого та збалансованого між поколіннями матеріального, соціального і духовного прогресу суспільства. Для її реалізації у 2000 році на Саміті ООН було затверджено Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ), як низку конкретних завдань в економічній, соціальній та політичній сферах.

Динамічне поширення і збагачення Концепції сталого розвитку призвело до розширення ЦРТ у відповідності до нових викликів і завдань. У вересні 2015 року на Нью-Йоркському Саміті ООН зі сталого розвитку прийнято підсумковий документ “Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року”, в якому затверджено 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), серед яких Ціль 4 спрямована на забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх.

¹ Підготовлено у рамках науково-дослідного проекту “Стратегічні напрями інтеграції України до науково-освітнього та інноваційного просторів ЄС: науково-інституційний супровід” (№ держреєстрації 0120U100988).

Україна ще на початку 2000-х років приєдналася до «Декларації тисячоліття» ООН і взяла на себе зобов'язання щодо ЦРТ до 2015 року. У сфері освіти ставилося завдання забезпечення якісної освіти впродовж життя. Для його виконання були зроблені певні кроки у напрямі реформування та розвитку системи освіти, що дало змогу охопити загальною середньою освітою більше 98% дітей шкільного віку, а вищою освітою - 40,9% молоді віком 17–24 роки². В той же час у сфері освіти залишилося багато невирішених проблем: невисока якість освіти та її суттєва розбіжність у місті й сільській місцевості, недостатня відповідність освітньої підготовки у професійно-технічних та вищих навчальних закладах вимогам ринку праці, слабка модернізація навчального процесу та переходу до моделі навчання упродовж життя та інші.

У 2015 році Україна приєдналася до порядку денного у сфері Сталого розвитку 2030, протягом 2016–2017 роках було адаптовано глобальні ЦСР з урахуванням українського контексту, визначено систему 17 національних цілей, які складаються із 86 завдань. Національні завдання, індикатори для моніторингу виконання завдань та цільові орієнтири для досягнення до 2030 року відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна»³. В ній Ціль 4 «Якісна освіта», включає такі завдання: забезпечити доступність якісної шкільної освіти для всіх дітей та підлітків; забезпечити доступність якісного дошкільного розвитку для всіх дітей; забезпечити доступність професійної освіти; підвищити якість вищої освіти та забезпечити її тісний зв'язок з наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки; збільшити поширеність серед населення знань і навичок, необхідних для отримання гідної роботи та підприємницької діяльності; ліквідувати гендерну нерівність серед шкільних учителів; створити у школах сучасні умови навчання, включаючи інклюзивне, на основі інноваційних підходів. Правовою основою реалізації визначених Цілей є

² Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. 176 с.

³ Там само.

Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»⁴.

Слід відзначити, що в реалізації ЦСР важливою є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом з іншої сторони, яка закріпила євроінтеграційний напрямок розвитку України, спрямований на підвищення економічних і соціальних параметрів у відповідності до європейських стандартів, що відповідає Цілям сталого розвитку, в тому числі в освіті. Глава 23 Угоди⁵ « Освіта, навчання та молодь» містить зобов'язання сторін щодо розвитку співпраці в галузі вищої, професійно-технічної і середньої освіти та молодіжної політики. В ній визначено курс на активізацію співпраці в галузі освіти, спрямованої на її реформування та модернізації, підвищення її якості та інклюзивності, зближення систем вищої освіти в рамках Болонського процесу. З підписанням Угоди відбувається поступова модернізація українського законодавства у сфері освіти та системи освіти.

У вересні 2017 року було ухвалено новий Закон “Про освіту”, який регулює основні засади нової освітньої системи. Закон забезпечив правові засади формування Нової української школи – ключової реформи Міністерства освіти і науки. Мета реформи - кожен учень має рівний доступ до якісної шкільної освіти в безпечному, комфортному, інклюзивному та сучасному освітньому середовищі; випускники школи мають ґрунтовні знання та володіють компетентностями, що потрібні для сучасного життя, є самодостатніми, творчими та креативними особистостями.⁶ В системі початкової і середньої освіти почали відбуватися прогресивні зміни у відповідності до завдань ЦСР. Важливим також було прийняття Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), який спрямований на якісну підготовку конкурентоспроможного людського

⁴ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

⁵ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

⁶ Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни⁷. Прийняті у 2020 році зміни до цього закону спрямовані на підвищення якості освіти у відповідності до європейської практики, оскільки запроваджують обов'язкову акредитацію навчальних програм, зменшують ліцензування освітньої діяльності у СВО, посилюють відповідальність за недотримання академічної доброчесності та передбачають застосування технологій ЗНО для вимірювання результатів навчання, здобутих на бакалаврському рівні, сприяють впровадженню дуальної освіти. Згідно Закону створено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти за моделлю європейських незалежних агенцій забезпечення якості.

Аналіз процесів у сфері освіти свідчить про те, що відбувається системна трансформація освітньої сфери для забезпечення нової якості освіти на всіх рівнях: від дошкільної освіти до вищої освіти та освіти дорослих. Інформація з порталу Кабінету Міністрів України свідчить, що в освітній сфері мають місце позитивні зрушення⁸. Відкрито нові заклади дошкільної освіти (ЗДО), створено додаткові місця для дітей дошкільного віку у діючих закладах. Протягом 2017 – 2019 років в Україні було створено 71 675 додаткових місць для дітей дошкільного віку, що скоротило чергу до ЗДО у 3,5 рази; зросла в 2,1 рази кількість вихованців, які здобувають освіту в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти. У початковій школі визначено новий зміст освіти, затверджено Державний стандарт початкової освіти, запроваджено компетентнісний підхід та інтеграцію освітніх галузей. Запроваджено цільові субвенції для покращення матеріально-технічного стану шкіл. Протягом останніх трьох років діють програми із закупівлі меблів, цифрового обладнання, дидактики для початкової школи, програма закупівлі автобусів, у 2020 році додалась субвенція "Спроможна школа" та субвенція на STEM освіту. Сформовано мережу опорних шкіл, яка у червні 2020 року мала 912 закладів, сформовано мережу з 610 інклюзивно-ресурсних центрів та 25 ресурсних

⁷ Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#>

⁸ Реформа освіти та науки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>

центрів підтримки інклюзивної освіти в усіх областях України. Забезпечено розвиток та підтримку педагогічних працівників, підвищення їх кваліфікації, а також запроваджено процедуру сертифікації педагогічних працівників.

Не дивлячись на звуження сфери вищої освіти, тут також відбуваються прогресивні трансформації, спрямовані на підвищення якості професійної підготовки та її відповідності потребам ринку. Значну роль у цьому відіграють євроінтеграційні процеси. Нині університети України є активними учасниками Програми Європейського Союзу Еразмус+ у сфері вищої освіти з міжнародної академічної мобільності, співпраці між університетами і Європейських студій та інших напрямів і сфер освітньої діяльності.

В той же час реалізація ЦСР потребує подальших зусиль, спрямованих на забезпечення рівних можливостей доступу до якісної освіти, підвищення якості професійної освіти та залучення дорослого населення до безперервної освіти.

Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#>

Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи.

Міністерство освіти і науки. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

Реформа освіти та науки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>

Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. 176 с.

Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Литовченко Олена Віталіївна

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти
Інституту проблем виховання НАПН України

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку (англ. *sustainable development*). Відтак, сприймає і реалізує 17 Цілей сталого розвитку, що затверджені Підсумковим документом Саміту ООН зі сталого розвитку (2015) – «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року»¹.

Протягом 2016-2017 років тривав широкомасштабний процес адаптації Цілей сталого розвитку з урахуванням українського контексту. Національні завдання, індикатори для моніторингу виконання завдань та цільові орієнтири для досягнення до 2030 року відображено в *Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна»*.² Зокрема, на основі принципу «нікого не залишити осторонь» та з використанням широкого кола інформаційних, статистичних та аналітичних матеріалів національна система ЦСР містить 86 завдань національного розвитку та 172 показники для їх моніторингу, що забезпечить основу для подальшого планування розвитку України.

Цілі сталого розвитку, проголошені на Саміті ООН зі сталого розвитку (2015), охоплюють найбільш важливі сфери та визначають необхідність встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом

¹ 17 Goals to Transform Our World. URL <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

² Цілі сталого розвитку та Україна. URL <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Серед усіх сфер, які мають значення у межах реалізації Цілей сталого розвитку, однією з пріоритетних є *освітня сфера*, яка визначає можливість впливати на світогляд і цінності молодого покоління, усвідомлення дітьми та учнівською молоддю значимості глобального процесу забезпечення сталого розвитку, прийняття ідей і цілей сталого розвитку, а також компетентностей, необхідних для їх втілення.

Метою цієї публікації є коротке представлення аспектів реалізації ідей сталого розвитку в освітній сфері України, зокрема у соціально-педагогічному контексті. Соціально-педагогічна практика передбачає створення найбільш сприятливих умов для соціального становлення, позитивної соціалізації, соціальної інклюзії дітей, молоді та дорослих різних соціальних груп засобами освіти, виховання, просвіти.

Отже, у *соціально-педагогічному контексті* важливим є усі 17 Цілей сталого розвитку, утім особливо значущими видаються:

Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці;

Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх;

Ціль 16. Сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку...

Розроблена *Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна»³* містить *Ціль 4. Якісна освіта* та відповідні завдання, серед яких: 4.1. Забезпечити доступність якісної шкільної освіти для всіх дітей та підлітків; 4.5. Збільшити

³ Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». URL https://mepr.gov.ua/files/docs/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%20%D0%A6%D0%A1%D0%A0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202017%20ukr.pdf

поширеність серед населення знань і навичок, необхідних для отримання гідної роботи та підприємницької діяльності; 4.7. Створити у школах сучасні умови навчання, включаючи інклюзивне, на основі інноваційних підходів та інші. А також відповідні рекомендації щодо досягнення цілі: реформування освітньої галузі, що передбачає оновлення стандартів освіти; забезпечення рівного доступу до освіти та професійно-технічної підготовки для уразливих груп населення, насамперед людей з інвалідністю й осіб, які перебувають в уразливому становищі; оновлення змісту навчання шляхом упровадження навчальних програм з питань сталого розвитку, раціонального споживання, прав людини, гендерної рівності, культури, соціальної єдності, миру та ненасильства тощо; забезпечення принципу відповідності освіти потребам суспільного розвитку.

Відтак, основні Цілі сталого розвитку (зокрема, щодо якісної освіти та можливості навчання впродовж усього життя, збереження та раціональне використання природних ресурсів) знайшли певне втілення у Концепції «Нова українська школа» (2016)⁴, якою визначено *10 ключових компетентностей НУШ*, що набуватимуть учні, з урахуванням Рекомендацій 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя». Зокрема:

Соціальна та громадянська компетентності. Усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття.

Екологічна грамотність і здорове життя. Уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

⁴ Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. (2016). URL <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/>

Уміння вчитися впродовж життя. Здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.

Саме на вирішення відповідних задач щодо формування системи цінностей та соціальних компетентностей дітей та учнівської молоді, а також профілактику негативних соціальних явищ, значною мірою спрямована *соціально-педагогічна діяльність*, яка здійснюється закладах освіти (загальної середньої, позашкільної, фахової передвищої тощо), соціальних службах, інших установах та організаціях (системи охорони здоров'я, пенітенціарної системи тощо).

У межах різноманітних освітніх, соціально-педагогічних програм реалізуються акції, форуми, проєкти, спрямовані на формування в учнів та студентів свідомого ставлення до ідей і цілей сталого розвитку у національному і світовому вимірі. Значним у такому контексті є досвід закладів позашкільної освіти. Прикладом є один із проєктів *Рівненського міського Палацу дітей та молоді – «Освіта для змін»*, що має на меті підвищення громадської активності школярів у попередженні подальшої зміни клімату через створення шкільного освітнього середовища.⁵

У межах проєкту планується проведення наступних заходів: 1. Презентація проєкту на рівні управління освіти Рівненського міськвиконкому, визначення закладів ЗСО – учасників проєкту, формування робочих груп проєкту (вчителів та учнів старшої шкільної ланки). 2. Проведення тренінгу «Збереження клімату і цінності: як зробити діяльність особистісно значущою» для робочих груп. ...7. Проведення тренінгу «Школа як освітнє середовище». Розробка «дорожньої карти» створення шкільного освітнього середовища задля збереження клімату із використанням інтерактивних форм. 8. Впровадження «дорожньої карти» освіти

⁵ Проєкт «Освіта для змін». URL <http://www.pdm.org.ua/osvita-dlya-zmin-0>

задля збереження клімату робочими групами на базі трьох шкіл міста та Палаці дітей та молоді.

Таким чином, у реалізації ідей та Цілей сталого розвитку вагомою є значимість і потенціал освітніх і соціально-педагогічних програм, спрямованих на становлення світогляду та системи цінностей дітей та молоді, формування компетентностей із питань сталого розвитку, раціонального споживання, прав людини, гендерної рівності, культури, соціальної єдності, миру та ненасильства.

17 Goals to Transform Our World. URL <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

Цілі сталого розвитку та Україна. URL <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». URL <https://mepr.gov.ua/files/docs/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%20%D0%A6%D0%A1%D0%A0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202017%20ukr.pdf>

Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. (2016). URL <http://mon.gov.ua/activity/education/>

Проект «Освіта для змін». URL <http://www.pdm.org.ua/osvita-dlya-zmin-0>

ПАРТНЕРСТВО В ОСВІТІ ДОРΟΣЛИХ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Аніщенко Олена Валеріївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу андрагогіки
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України

Людина є джерелом і водночас головним рушієм розвитку суспільства. Ціннісне ставлення до людини, створення умов для реалізації її інтелектуального, творчого потенціалу, особистісно-професійного зростання є основою сталого розвитку суспільства. 17 глобальних цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) унаочнено у підсумковому документі «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» Саміту ООН зі сталого розвитку (вересень 2015 р., Нью-Йорк)¹. Вони сфокусовані на трьох вимірах сталого розвитку: економічному, соціальному та екологічному.

Як відомо, шляхом адаптації ЦСР для України з урахуванням специфіки національного розвитку унормовано систему ЦСР, яка складається із 86 завдань із 183 показниками для моніторингу. Зокрема, ЦСР 4 уособлює два основні напрями – забезпечення всеохопної, якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх² (завдання 4.3: забезпечити доступність професійної освіти; завдання 4.4: підвищити якість вищої освіти та забезпечити її тісний зв'язок з наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки; завдання 4.5: збільшити поширеність серед населення знань і навичок, необхідних для отримання гідної роботи та підприємницької діяльності (серед індикаторів – рівень участі населення у формальних і неформальних видах навчання та професійної підготовки).

Отже, викладене вище свідчить про те, що у ЦСР зокрема йдеться освіту

¹ Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

² Цілі сталого розвитку. Україна. Добровільний національний огляд. 2020. Б. м. б. в., 2020. С. 36. URL: <https://cutt.ly/onvPa40>

дорослих, що підтверджує важливість розвитку цієї сфери. Адже, як відомо, «освіта суттєво розширює можливості людини, оскільки позитивно впливає на різні сторони її життєдіяльності, стан здоров'я, суспільну та політичну активність, доступ до знань та вміння ними користуватися ...», а власне «освічена людина більш ефективно використовує свої здібності, фізичний та природний капітал, завдяки чому він стає більш продуктивним»³.

На нашу думку, однією з важливих умов успішності розвитку освіти дорослих в Україні відповідно до викликів сучасності, вимог ринку праці, є партнерство закладів освіти, наукових установ, громадських організацій, бізнесу, органів місцевої влади тощо. Особливого значення набуває зокрема партнерство закладів вищої, післядипломної освіти і наукових установ НАПН України. Змістовим полем співпраці є теорія і практика освіти різних категорій дорослих. Серед актуальних напрямів співпраці доцільно виокремити такі: *фундаментальний* (виконання фундаментальних науково-дослідних проєктів; видання збірників наукових праць; візуалізація публікацій тощо), який передбачає соціокультурну зорієнтованість науки і спрямований на розв'язання практичних завдань в освіті⁴; *прикладний* (виконання прикладних досліджень щодо освіти різних категорій дорослих, у т. ч. і моніторингових); *організаційний* (створення на базі ЗВО та ППО центрів освіти дорослих⁵, кафедр андрагогіки, центрів андрагогічної майстерності педагогічних і науково-педагогічних працівників, майбутніх педагогів тощо); *навчально-методичний, просвітницький* (розроблення та впровадження освітньо-професійних програм з освіти дорослих, підготовки андрагогів; апробація андрагогічно орієнтованих навчальних програм, удосконалення технологій роботи з дорослими; організація та

³ Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / Авт.: А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серeda, Т. Тимочко. Вид. 2-е. К., 2011. С. 167-168.

⁴ Аніщенко О.В., Прийма С.М. Співпраця науково-дослідного інституту і педагогічного університету: нові можливості для розвитку освіти дорослих у регіоні // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. 2016. Вип. 1 (12). С. 6-17.

⁵ Центри освіти дорослих у контексті реалізації Концепції освіти впродовж життя (з досвіду співпраці відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України і Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького). 2016. URL: <http://ipood.com.ua/novini/centri-osviti-doroslih-u-konteksti-realizaci-koncepcii--osviti-vprodovj-jittya/>

проведення заходів з популяризації освіти впродовж життя⁶ тощо).

Слід наголосити, що в освіті дорослих важливу роль відіграють програмні документи (зокрема, стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад тощо), що визначають пріоритети та напрями розвитку громад і регіонів на найближчі роки. Такі документи розробляються громадами за безпосередньої участі представників органів місцевого самоврядування, місцевих закладів освіти, науки, культури, соціальної допомоги, охорони здоров'я, бізнес-середовища, громадського сектору, громадських організацій (загальнонаціональних, регіональних), комунальних підприємств – агентств (агенцій) розвитку міських рад. Підкреслимо, що останнім часом у них виокремлюються розділи, сфокусовані на людському, трудовому потенціалі, а діяльність за визначеними напрямками здійснюється на основі залучення широкого кола різних партнерів із державного, комерційного, громадського секторів суспільства.

Уважаємо за доцільне зазначити, що особливої уваги заслуговують регіональні документи стратегічного розвитку, в яких унаочнено різні аспекти освіти дорослих як складової освіти впродовж життя. Серед перших таких документів, розроблених у нашій державі, доцільно назвати оприлюднені й затверджені 2014 р. на сесіях *районних рад* стратегії розвитку освіти дорослих у двох районах Львівської області – Сколівському та Яворівському. Зокрема, «Стратегію розвитку навчання дорослих у Яворівському районі на 2014 – 2020 рр.» було розроблено та впроваджено у рамках проєкту «Освіта дорослих для розвитку: Створення мережі центрів Освіти Дорослих у Яворівському районі Львівської області на базі бібліотек і будинків культури», зреалізованого ГО ТКЯ «Гостинець» в партнерстві із Західноукраїнським ресурсним центром, відділом культури Яворівської райдержадміністрації, районної ради за фінансової підтримки Представництва німецької неурядової організації «Німецьке

⁶ Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В., Котун К.В. Науково-практичні заходи у сфері освіти дорослих – 2020 (ініціативи та співініціативи науковців відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України) // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 2 (18). С. 129-138. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(18\).2020.184-191](https://doi.org/10.35387/od.2(18).2020.184-191).

об'єднання народних університетів» (DVV International) в Україні⁷. Дещо пізніше з'явилися *міські програми* «Освіта дорослих в м. Нікополі на 2019-2021 роки» (2018, м. Нікополь), «Вінниця – громада відкритих можливостей для людей похилого віку» Вінницької міської ОТГ на 2021-2023 рр. (м. Вінниця, 2020 р.), «Комплексна міська програма «Розвиток освіти дорослих в м. Мелітополі Запорізької області на 2021-2025 роки» (2021 р., м. Мелітополь)⁸, «Програма неформальної освіти дорослих на базі Централізованої бібліотечної системи для дорослих м. Львова» (2020), *сільська програма* «План дій із удосконалення послуг щодо освіти дорослих на території Галицинівської сільської ради (ОТГ) на 2020-2026 роки» (2020)⁹ тощо.

На наше переконання, визнання на регіональному рівні важливості ціложиттєвого навчання, а також узгодженню та координації зусиль стейкхолдерів у цій сфері сприяє укладання меморандумів про взаєморозуміння, партнерство у сфері освіти дорослих (м. Мелітополь (2018), м. Суми (2018), м. Вінниця (2020)). Ці документи інформаційно-довідкового спрямування, зокрема, засвідчують партнерство міських рад, Представництва DVV International в Україні та громадських організацій, що здійснюють діяльність у сфері освіти дорослих.

Без перебільшення можна стверджувати, у досліджуваному контексті справою державної ваги має стати ухвалення Закону України «Про освіту дорослих». У законопроекті 2020 р. виокремлено статтю 30 «Державно-приватне партнерство у сфері освіти дорослих», згідно якою передбачається «співзасновництво та/або спільне фінансування провайдерів освіти дорослих; спільне фінансування проектів та програм у сфері освіти дорослих; спільне

⁷ Косик Н. «Стратегія розвитку навчання дорослих у Яворівському районі на 2014 – 2020 рр.»: пріоритети реалізації. Територія успіху. 2017. №1 (4). С. 6-9.

⁸ Комплексна міська програма «Розвиток освіти дорослих в місті Мелітополі на 2021-2025 роки»: Додаток до рішення 3 сесії Мелітопольської міської ради Запорізької області VIII скликання від 29.01.2021 № 5/1. URL: http://mlt.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=18521&Itemid=265

⁹ План дій із удосконалення послуг щодо освіти дорослих на території Галицинівської сільської ради (ОТГ) на 2020-2026 роки. 2020. URL: <https://galucynivska.dosvit.org.ua/storage/documents/attachments/373c30dce8abcf1c3bb97baebcc4e347.pdf>.

фінансування програм післядипломної освіти; ... здійснення заходів щодо забезпечення територіальної доступності освіти дорослих для здобувачів; державно-громадського управління у сфері освіти дорослих»¹⁰.

Отже, у сфері реалізації цілей сталого розвитку (зокрема, у сфері освіти дорослих) винятково важливу роль відіграє партнерство органів державної влади, науки, освіти, бізнесу, інститутів громадянського суспільства тощо. Таке партнерство сприяє: розвитку громад і регіонів, що навчаються; професіоналізації як освіти дорослих у цілому, так і педагогічного персоналу у цій сфері; розвитку мережевої взаємодії закладів освіти, наукових, освітніх, громадських та інших організацій, підприємств тощо для розвитку в дорослого населення культури навчання впродовж життя; мотивуванню різних категорій дорослих до особистісного й професійного зростання; забезпеченню реалізації індивідуальних освітніх траєкторій (маршрутів) дорослих впродовж усього життя; актуалізації, розробленню гнучких навчальних програм відповідно до освітньо-культурних запитів різних цільових категорій дорослих та їх упровадженню в умовах традиційного, дистанційного та змішаного навчання; розробленню механізмів незалежної оцінки й визнання результатів навчання, здобутих в умовах неформальної та інформальної освіти; створенню умов для розвитку корпоративного (внутрішньофірмового) навчання, соціального підприємництва в освіті дорослих.

Аніщенко О.В., Прийма С.М. Співпраця науково-дослідного інституту і педагогічного університету: нові можливості для розвитку освіти дорослих у регіоні // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. 2016. Вип. 1 (12). С. 6-17.

Закон України «Про освіту дорослих». Проект / МОН пропонує для громадського обговорення проект Закону України «Про освіту дорослих». 2020. <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-zakonu-ukrayini-pro-osvitu-doroslih>

Комплексна міська програма «Розвиток освіти дорослих в місті Мелітополі на 2021-2025 роки»: Додаток до рішення 3 сесії Мелітопольської міської ради Запорізької області VIII скликання від 29.01.2021 № 5/1. URL: http://mlt.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=18521&Itemid=265

Косик Н. «Стратегія розвитку навчання дорослих у Яворівському районі на 2014 – 2020

¹⁰ Закон України «Про освіту дорослих». Проект / МОН пропонує для громадського обговорення проект Закону України «Про освіту дорослих». 2020. <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-zakonu-ukrayini-pro-osvitu-doroslih>

рр.»: пріоритети реалізації. Територія успіху. 2017. №1 (4). С. 6-9.

Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В., Котун К.В. Науково-практичні заходи у сфері освіти дорослих – 2020 (ініціативи та співініціативи науковців відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України) // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. 2020. Вип. 2 (18). С. 129-138. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.2\(18\).2020.184-191](https://doi.org/10.35387/od.2(18).2020.184-191)

План дій із удосконалення послуг щодо освіти дорослих на території Галицинівської сільської ради (ОТГ) на 2020-2026 роки. 2020. URL: <https://galycynivska.dosvit.org.ua/storage/documents/attachments/373c30dce8abcf1c3bb97baebcc4e347.pdf>.

Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / Авт.: А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. Вид. 2-е. К., 2011. 392 с.

Центри освіти дорослих у контексті реалізації Концепції освіти впродовж життя (з досвіду співпраці відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України і Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького). 2016. URL: <http://ipood.com.ua/novini/centri-osviti-doroslih-u-konteksti-realizaci-konceptsi--osviti-vprodovj-jittya/>

Цілі сталого розвитку. Україна. Добровільний національний огляд. 2020. Б. м. б. в., 2020. С. 36. URL: <https://cutt.ly/onvPa40>

ПРОСВІТНИЦЬКА ЕКОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Лико Дарія Василівна,
доктор сільськогосподарських наук, професор,
завідувач кафедри екології, географії та туризму
Рівненського державного гуманітарного університету

Войтович Оксана Петрівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри екології, географії та туризму
Рівненського державного гуманітарного університету

Костолович Марія Ігорівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри екології, географії та туризму
Рівненського державного гуманітарного університету,

Якута Ольга Олексіївна,
старший викладач кафедри екології, географії та туризму
Рівненського державного гуманітарного університету

Нами проаналізовано навчально-методичну літературу, психолого-педагогічні дослідження, сучасні навчальні програми для закладів освіти в аспекті реалізації екологічної освіти та встановлено, що вона представлена переважно фрагментарно, найчастіше розглядаються питання негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище та пропонуються шляхи його вирішення, але поза увагою залишаються причини такого негативного впливу. Багато поколінь вирости на засадах прагматичного ставлення до природи і це сформувало, на жаль, екологічну свідомість антропоцентричного типу.

Відповідно, вважаємо, що більшість екологічних проблем регіону, в першу чергу, пов'язані із низьким рівнем екологічної свідомості громадян. Тому актуальним є питання формування екологічних знань та виховання населення. Усвідомлюючи необхідність популяризації екологічних знань, викладачами кафедри екології, географії та туризму Рівненського державного гуманітарного університету створено громадську організацію «Регіональний центр екологічної освіти та інформації», діяльність якої спрямована на розвиток екологічної культури і свідомості кожної особистості, підвищення поінформованості

громадян про стан навколишнього природного середовища в світі, регіоні, на місцях проживання, сприяння обміном досвіду та інформацією з екологічних питань.

Діяльність організації сконцентрована в таких напрямках [1]:

- участь та підтримка заходів, що проводяться у сфері екологічної освіти та виховання населення;
- пошук екологічної інформації та створення умов для її поширення;
- підготовка та проведення відповідних конференцій, круглих столів, семінарів, виставок, презентацій, інших заходів з метою розвитку екологічної освіти;
- навчальна, науково-дослідна та методична робота з учнівською та студентською молоддю шляхом формування та виконання спільних екологічних проектів;
- видання інформаційних буклетів, листівок, календарів, плакатів, рекламних проспектів, путівників та іншої інформаційної продукції;
- розробка методичних рекомендацій з метою вдосконалення екологічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах;
- виступи в засобах масової інформації з екологічних питань;
- співпраця з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, приватними установами, організаціями з питань, що відповідають меті та завданням громадської організації;
- підтримка громадських, місцевих та інших ініціатив, спрямованих на розв'язання конкретних екологічних проблем.

Значну увагу члени громадської організації приділяють співпраці з закладами загальної середньої освіти з метою формування в учнівської молоді основ активної громадської позиції щодо захисту своїх прав на сприятливе навколишнє середовище, усвідомлення діяльності людини на довкілля, розвитку критичного мислення щодо вичерпності природних ресурсів та необхідності

розроблення природоохоронних технологій, важливості кожної особистості для забезпечення чистоти довкілля та виховання любові до рідного краю.

В рамках співпраці із закладами освіти організуються зустрічі, методичні семінари, де створюються можливості для обміну досвідом з питань підвищення якості екологічної освіти, поінформованості з проблематики сталого розвитку суспільства.

Наразі дана просвітницька робота в закладах загальної середньої освіти є періодичною, але щоб досягти бажаного результату, варто працювати систематично. Відповідно, членами громадської організації активно розробляється комплекс просвітницьких навчально-методичних матеріалів для закладів освіти.

Визначальним показником роботи громадської організації є залучення студентської молоді до активної участі в різноманітних екологічних заходах – проведення тренінгових виховних занять, рольових та імітаційних ігор, виставок, круглих столів, конкурсів, екскурсій. Такі форми роботи показують важливість екологічних знань для безпеки життя людини, популяризують екоетичні правила, навички поведінки щодо ощадливого використання природних ресурсів тощо.

У процесі формування екологічної культури особистості та активної позиції у збереженні довкілля найбільш дієвими формами роботи є активні. Однією з таких форм є подорожі екологічними стежками, які прокладаються, як правило, на територіях, що мають природну цінність, передусім на об'єктах природно-заповідного фонду. Під час екскурсій можна побачити унікальність природного середовища, особисто спостерігати й аналізувати зв'язки між його компонентами, тим самим забезпечується пізнавально-інформаційна функція, завдяки якій людина дізнається про навколишній світ, поглиблює свої знання про довкілля. Участь у екскурсіях дозволяє формувати правильні поведінкові навички у місцях відпочинку, природному середовищі, відповідальності за стан довкілля.

Просвітницька екологічна діяльність, що ґрунтується на співпраці з природоохоронними установами, передбачає залучення студентів до участі у реалізації екологічних проєктів, що розробляються та впроваджуються даними установами. В цьому контексті завданням громадської організації є сформулювати в молоді уявлення про цінність заповідних територій, її унікальну природу, важливість непорушеної екосистеми та розкрити позитивний приклад взаємодії людини і природи. Також працюємо зі студентами в напрямку розгляду питань, що зосереджені на дослідженні негативних наслідків діяльності людини. Залучення студентів до проєктної діяльності є важливою складовою екологічної освіти, адже така діяльність передбачає втілення результатів дослідження екологічної проблеми регіону чи конкретної території в практику, що безумовно сприяє поліпшенню екологічної ситуації на локальному, а можливо, й на регіональному рівнях. Разом з тим у студентів формується розуміння причин сучасних екологічних проблем, усвідомлення їх важливості, вміння аналізувати та прогнозувати, критично мислити, відчувати відповідальність за недбале ставлення до природи.

Враховуючи зазначені вище аспекти діяльності громадської організації вважаємо, що просвітницька екологічна діяльність для реалізації засад сталого розвитку повинна спрямовуватися на дотримання природозберігаючих правил поведінки дітей та дорослих у довкіллі, розуміння важливості раціонального використання природних ресурсів, формування еколого-економічного підходу до ведення господарства. Таким чином, ми зорієнтовані на виховання покоління, що забезпечуватиме розвиток суспільства без виснаження природних ресурсів та попереджаючи забруднення довкілля.

1. Статут громадської організації «Регіональний центр екологічної освіти та інформації». Рівне, 2015, 8 с.

ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ» НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ І ЕКОЛОГІЇ В 11 КЛАСІ

Грицай Наталія Богданівна
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри природничих наук з методиками навчання
Рівненського державного гуманітарного університету

Реформування шкільної природничої освіти, реалізація завдань сталого розвитку суспільства значною мірою стосується викладання природничих предметів у старших класах.

В окремих 10–11 класах переважно гуманітарного спрямування учням пропонують вивчення інтегрованого курсу «Природничі науки», проте більшість школярів опановують природничі предмети окремо на рівні стандарту або на профільному рівні. З-поміж цих предметів необхідно вирізнити предмет «Біологія та екологія», який спрямований на «формування в учнів природничо-наукової компетентності шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про закономірності функціонування живих систем, їх розвиток і взаємодію, взаємозв'язок із довкіллям; розуміння біологічної картини світу та цінності таких категорій, як життя, природа, здоров'я; свідомого ставлення до природи як універсальної, унікальної цінності; застосування знань з біології та екології у повсякденному житті, оцінювання їх ролі для сталого (збалансованого) розвитку людства, науки та технологій»¹.

У Концепції Нової української школи однією з ключових компетентностей визначено «екологічну грамотність і здорове життя», що передбачає раціональне використання природних ресурсів у межах сталого розвитку, усвідомлення

¹Біологія і екологія. 10-11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (2017). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

значення довкілля для життя і здоров'я людини, прагнення дотримуватися здорового способу життя².

Проблеми освіти для сталого розвитку були предметом вивчення В. Боголюбова, Ю. Бойчука, І. Кореневої, С. Рудишина, Ю. Скиби та ін.

Окремі аспекти методики навчання біології та екології в старшій школі вивчали О. Комарова, Т. Коршевнюк, В. Оніпко, Л. Рибалко, М. Сидорович, А. Степанюк та ін.

Мета пропонованого дослідження – проаналізувати особливості вивчення теми «Сталий розвиток та раціональне природокористування» на уроках з предмету «Біологія і екологія» в 11 класі.

За попередніми навчальними програмами з біології для старшої школи традиційно в 10–11 класах вивчали різні розділи загальної біології, зокрема екологію. Тема «Сталий розвиток та раціональне природокористування» з'явилася в навчальній програмі 2017 року вперше. На неї передбачено 13 годин за рівнем стандарт і 20 годин за профільним рівнем.

Зміст теми охоплює такі питання, як:

- «Сучасні екологічні проблеми у світі та в Україні.
- Види забруднення, їхні наслідки для природних і штучних екосистем та людини. Поняття про якість довкілля. Критерії забруднення довкілля.
- Антропічний вплив на атмосферу. Наслідки забруднення атмосферного повітря та його охорона.
- Антропічний вплив на гідросферу. Причини порушення якості природних вод, дефіцит водних ресурсів, принципи оцінки екологічного стану водойм. Охорона водойм.
- Основні джерела антропічного забруднення ґрунтів, їхні наслідки. Необхідність охорони ґрунтів.

²Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи (2016). URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia>

- Антропічний вплив на біорізноманіття. Проблеми акліматизації та реакліматизації видів. Збереження біорізноманіття як необхідна умова стабільності біосфери.
- Екологічна політика в Україні: природоохоронне законодавство України, міждержавні угоди. Червона книга та чорні списки видів тварин. Зелена книга України. Концепція сталого розвитку та її значення. Природокористування в контексті сталого розвитку. Поняття про екологічне мислення. Необхідність міжнародної взаємодії у справі охорони довкілля.
- Практична робота. Оцінка екологічного стану свого регіону»³.

Для учнів профільних класів тематика уроків значно ширша і запропоновано 2–3 практичні роботи на вибір з таких тем: «Розрахунок екосистемних послуг за наданими умовами. Проведення їх порівняльного аналізу», «Критичний аналіз існуючих класифікацій природних ресурсів», «Порівняльна характеристика наслідків «м'якого» і «жорсткого» управління природними системами», «Укладання плану заходів щодо екологізації окремої форми антропогенної діяльності (на прикладі виробництва, транспорту, рекреаційно-туристичної діяльності тощо)», «Аналіз власної повсякденної діяльності відповідно принципів сталого розвитку», «Розрахунок екологічних збитків через забруднення довкілля, знищення мисливських видів та видів, занесених до Червоної книги України»⁴.

Методика проведення таких уроків має певні відмінності порівняно з методикою проведення уроків біології і екології іншого спрямування. Віднесемо уроки з аналізованої теми до уроків екологічного змісту і розглянемо їх методичні особливості детальніше.

³Біологія і екологія. 10-11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (2017). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

⁴Біологія і екологія. 10-11 класи. Профільний рівень. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (2017). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

Уроки з теми «Сталий розвиток та раціональне природокористування» доцільно проводити у формі уроків-лекцій, уроків-семінарів та уроків-конференцій. Крім того, доцільним буде використання інтерактивних технологій, зокрема проведення диспутів та дискусій, ток-шоу і ділових ігор з актуальних екологічних проблем. Поглибити знання з досліджуваної проблеми школярі зможуть у процесі виконання різноманітних навчальних проєктів міжпредметного змісту. Доцільними є методи і прийоми розвитку критичного мислення учнів, зокрема метод шести капелюхів мислення Едварда де Боно.

Отже, тема «Сталий розвиток та раціональне природокористування» є новою і водночас надзвичайно актуальною у вивченні біології і екології в 11 класі. Вона передбачає вивчення низки питань щодо антропогенного впливу на різні оболонки Землі, природоохоронного законодавства України, природокористування в контексті сталого розвитку.

Уроки з цієї теми спрямовані на формування екологічного мислення учнів, вироблення в них умінь дискутувати та відстоювати свою думку, аналізувати проблему з різних боків.

Перспективним вважаємо розроблення відповідних методичних рекомендацій для ефективного опанування цієї актуальної теми.

Біологія і екологія. 10-11 класи. Профільний рівень. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (2017). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 30.05.2021).

Біологія і екологія. 10-11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (2017). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 30.05.2021).

Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи (2016). URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia> (дата звернення: 30.05.2021).

ОЦІНКА ОРГАНІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКИХ ОЛІМПІАД В ІНТЕРЕСАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Юдіна Світлана Павлівна

кандидат економічних наук, с.н.с., завідувач сектору
ДНУ «Інститут модернізації змісту
освіти» Міністерства освіти і науки України,

Рябич Наталія Іванівна

методист вищої категорії
ДНУ «Інститут модернізації змісту
освіти» Міністерства освіти і науки України,

Тривале формування глобалізму в економіці світу, який був спрямований тільки на отримання максимального прибутку і не мав інших фундаментальних засад, призвело до деградації природного, соціального і духовного середовища. Екологічні проблеми, серйозні зміни клімату, соціальна нерівність – це тільки частина системних криз і глобальних викликів, з якими відбулося зіткнення країн і людей наприкінці ХХ – початку ХХІ сторіччя. Це зіткнення призвело до перегляду глобального погляду на світ та усвідомлення важливості сталого розвитку.

Сталий розвиток обговорюється на міжнародному рівні під егідою ООН вже не одне десятиліття, але в останні роки він став особливо актуальним для державного управління будь-якої країни. Найбільш точним вважається визначення сталого розвитку сформульоване Г.Х.Брундтланд, яке лаконічно передає основні цілі сталого розвитку – задовольняти потреби сучасних поколінь, не ставлячи під загрозу потреби майбутніх поколінь. Сталий розвиток досягається за рахунок взаємодії трьох взаємопов'язаних напрямків: економічного розвитку, соціальної відповідальності і екологічного балансу.

Однак втілити в життя вищезазначене не можливо тільки за допомогою технологій, політичного регулювання або фінансових механізмів. Людству необхідно змінити образ мислення і поведінки. Це можна зробити забезпечивши якісну освіту і навчання в інтересах сталого розвитку на всіх рівнях. Саме освіта

в інтересах сталого розвитку здатна знайти конструктивні й творчі рішення для теперішніх і майбутніх проблем та забезпечити стабільність і життєздатність суспільства.

У резолюції Генеральної Асамблеї ООН під назвою «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», проголошеної на Саміті ООН зі сталого розвитку в 2015 році, визначено 17 Цілей сталого розвитку. Серед цих Цілей і «Якісна освіта».

Освіта, особливо вища, є однією із найбільш значущих цінностей сучасного світу, оскільки забезпечує реалізацію основного права людини щодо розширення її можливостей. Освіта здатна прискорити досягнення усіх Цілей сталого розвитку і тому повинна стати елементом стратегій щодо досягнення кожної з них.

Україна є одним з лідерів щодо головних показників з освіти. У 2020 році наша країна зайняла 45 місце у рейтингу «Глобальний інноваційний індекс 2020» отримавши 36,3 бали, покращивши показники 2019 року на 2 позиції; з розвитку вищої школи – 32 бали. Що стосується онлайн-креативності, то країна зайняла 39 місце, у дослідженні і розвитку – 44. Загалом Україна в 2020 році отримала +20 балів в освіті.

Призначення вищої школи полягає у забезпеченні країни кадрами висококваліфікованих фахівців у необхідній кількості і якості. Суверенна та економічно розвинута країна – це країна самодостатня у своєму кадровому потенціалі.

Всесвітнє посилення в останні роки процесів інформатизації суспільства передбачає перехід до інноваційної вищої освіти - освіти, що щільно інтегрує навчальний процес і науковий пошук. Слід враховувати і вплив на зміни в українській вищій школі інтеграцію нашої держави до Європейського співтовариства. У найближчі роки Україна має узгодити та наблизити свої соціально-економічні інституції, в тому числі у вищій освіті, до стандартів країн ЄС і зробити їх відповідними загальноєвропейським вимогам. Обов'язковим стає не тільки використання у навчальному процесі нових наукових знань, але й

включення творчого пошуку в освітню діяльність. На перший план висувається підготовка кваліфікованих фахівців, здатних займатися науковою роботою, створювати інноваційні продукти, ефективно впроваджувати досягнення науки на практиці в світі, що швидко змінюється.

Реалізація цього тісно пов'язана з вирішенням проблем мотивації студентської молоді до творчої роботи, інтенсивного розвитку її інтелектуальних здібностей, творчого ставлення до отриманих знань і спеціальностей. Одне з головних місць тут займає проведення закладами вищої освіти різноманітних інтелектуальних студентських заходів, де студенти мають можливість заявити про себе, виявити свої креативні здібності, які у сучасному світі стають необхідною складовою успішної людини.

В останні роки відмічається зростання ролі студентських олімпіад у процесі підготовки висококваліфікованих фахівців. Для кожного закладу вищої освіти участь їх студентів в олімпіадах - це:

- інструмент виявлення та відбору обдарованої студентської молоді;
- збільшення шансів збереження талановитих кадрів з високим науковим потенціалом у своєму академічному середовищі і залучення їх зовні;
- виконання науково-дослідних робіт і проєктів, до яких можуть бути запрошені «сьогоднішні» учасники інтелектуальних змагань;
- формування іміджу закладу вищої освіти як освітнього та наукового центру, спрямованого на досягнення;
- інструмент об'єктивного порівняння конкурентоспроможності студентів різних університетів;
- створення конкурентної переваги в боротьбі за майбутніх кращих студентів.

Найбільш популярною у вищій школі України сьогодні є Всеукраїнська студентська олімпіада, яка складається з переліку олімпіад з дисциплін і олімпіад з спеціальностей. Якщо у 2009 році в Україні проводилось 155 олімпіад з дисциплін та спеціальностей, то у 2019 році вже 224 олімпіади. Також за цей час зросла кількість переможців цієї олімпіади з 1044 в 2009 р. до

1649 в 2019 р. Найбільш активно олімпіади проводились університетами Харківської, Львівської, Одеської, Сумської областей та в м.Києві.

За період 2009-2019 рр. нами було проаналізовано форми її проведення, методичний рівень організації, форми оцінки рівня знань. Це дозволило виявити, що більшість олімпіад (95%) проводиться у перших турах у формі комп'ютерного тестування. На другому турі студенти вирішують певні практичні завдання, до розробки яких останнім часом стали досить часто залучатися представники профільних організацій, підприємств, корпорацій.

Однак пандемія стала потужним каталізатором змін в системі вищої школи в усьому світі. В Україні у березні 2020 року університети у режимі форс-мажору були вимушені перейти на дистанційну освіту. Заклади вищої освіти у своїй більшості вже використовували у навчальному процесі цифрові технології, але нова освітня реальність стала поштовхом до прискореного залучення усіма університетами необхідних ресурсів і впровадження онлайн-освіти. Що стосується інтелектуальних студентських заходів, то на час пандемії Всеукраїнську студентську олімпіаду Міністерством освіти і науки України було відмінено.

Це дало можливість для пошуку нових форм у проведенні цього заходу. Зокрема, якщо раніше олімпіада проводилась при безпосередній участі студента, то на теперішній час найбільш прийнятною формою стає змішаний формат, а саме проведення олімпіади спочатку в режимі онлайн, на фінал - запрошуються переможці попереднього етапу. Університети можуть проводити олімпіаду у вигляді самостійного вирішення студентом реальної задачі або проблеми. Можна тільки припустити, що університети, які до пандемії запроваджували якісні програми навчання, зможуть впровадити нові методи і алгоритми проведення студентських інтелектуальних змагань, що будуть використовуватись і після закінчення карантину.

Одним з принципових питань, яке виникало у закладах вищої освіти, щодо проведення олімпіад в режимі онлайн - це вирішення питання доброчесності. Не усі університети на початку введення протиепідеміологічних заходів мали

можливість забезпечення проведення олімпіади засобами контролю, які б відображали робоче місце і самих учасників. Зараз вже більша частина університетів визначилась, за допомогою яких програм можна здійснити контроль за проведенням олімпіади.

Дієвим інструментом об'єктивного порівняння конкурентоспроможності студентів закладів вищої освіти на світовому рівні є міжнародні студентські олімпіади, які при умові рівного доступу до них учасників із різних країн, дають унікальну можливість порівняти якість підготовки студентів у межах свого фаху на глобальному рівні.

У вищій школі України здійснюється цілеспрямована робота щодо участі студентів у міжнародних змаганнях. З 2004 по 2020 роки українські студенти взяли участь у 75 міжнародних олімпіадах і вибороли 448 нагород, серед яких 8 Гран-прі, 128 золотих, 147 срібних та 176 бронзових медалей. Кількість перемог за цей час зросла більше ніж на 40 %. Найбільш результативно студенти виступали у міжнародних студентських олімпіадах з математики, хімії, астрономії та астрофізики, статистики, безпеки життєдіяльності та ін. Особливо треба відзначити виступи студентів на командному Чемпіонаті світу з програмування, де протягом останніх 10 років команда студентів-програмістів з України входить в десятку найсильніших серед більше ніж 120 країн-учасниць цього заходу.

Сьогодні вважається, що за свою кар'єру нинішні студенти змінять близько п'яти професій. Нове покоління студентів живе в динамічному середовищі, де інформація легко отримується, з'являються якісно нові комунікації. Тут на перший план виходять універсальні навички, в тому числі ті, що будуть запитувані в майбутньому і необхідні для сприяння сталому розвитку. Освоєння їх дозволить молодим фахівцям підвищувати ефективність професійної діяльності в своїй галузі, а також переміщатися між галузями, зберігаючи їхній попит. Серед них: аналітичне мислення, креативність, цифрова грамотність, вміння швидко опанувати нові технології, багатомовність, фінансова грамотність та ін.

Для формування таких навичок свій внесок можуть зробити й інтелектуальні студентські змагання. Перед університетами постає складна задача навчитися формувати, розвивати ці навички у студентів і паралельно давати їм професійні знання з обраної спеціальності, що сприятиме розвитку людського потенціалу країни і виграти конкуренцію за таланти.

Людський капітал 2030. Глобальні навички майбутнього - <https://nqa.gov.ua/news/ludskij-kapital-2030-globalni-navicki-majbutnogo/>

Резолюція Генеральної асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» - <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>

Урядовий портал. Україна покращила свою позицію в рейтингу «Глобальний інноваційний індекс 2020» - <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-pokrashchila-svoyu-poziciyu-v-rejtingu-globalnij-innovacijnij-indeks-2020>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГЕЙМІФІКАЦІЇ НАВЧАННЯ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Письменний Віталій Валерійович

доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнського національного університету

Сучасні тенденції в освіті, обумовлені розширенням і динамічністю освітніх послуг, їх відповідністю запитам цілей сталого розвитку, створюють передумови для застосування нових підходів до навчання в закладах загальної середньої освіти. На практиці це досягається шляхом вдосконалення методики викладання, реалізації педагогічних ініціатив і гейміфікації освітньої діяльності. Особливу увагу необхідно звернути саме на гейміфікацію, яка передбачає використання настільних ігор для залучення учнів до розв'язання проблем задоволення постійно зростаючих потреб людства та захисту інтересів майбутніх поколінь, включаючи потребу в забезпеченні безпечного і здорового довкілля.

З-поміж широкого спектра методів навчання, використання настільних ігор орієнтується на інноваційний спосіб викладання у закладах загальної середньої освіти, спрямований на оптимальну побудову освітнього процесу та реалізацію його завдань. Вони дають змогу активізувати мислення, якісно поліпшити результати навчання, закріпити отримані знання та вміння, збільшити зацікавленість учнів у вивченні проблем сталого розвитку й здійснити оперативний зворотній зв'язок. Важливим також є механізм варіативності та можливості ігрового моделювання, у результаті чого відбувається корекція структури особистості, переорієнтація набутих знань і вмінь із зовнішньої сфери у внутрішню сферу.

На уроках вчителі, пояснюючи матеріал з природознавства й інших предметів, навчають жити у злагоді з навколишнім світом, адже кожна наша дія так чи інакше впливає на нього. Здавалося, що один раз не закривши кран, коли чистимо зуби, або викинувши сміття в непризначеному місці, нічого поганого не станеться. Але так само може вчинити решта 7,8 мільярда людей і наслідки

будуть катастрофічні. Щоб показати вплив кожного з нас на життя планети, розвинути компетентності раціонального використання природних ресурсів й обмеження негативного впливу людської діяльності на довкілля, було розроблено настільну гру «Жива економіка». Перемогти в грі – означає засадити поле деревами, які учні вибирають перед її проведенням (рис. 1).

Рис. 1. Картки-дерева до настільної фінансової гри «Жива економіка»*

* Розробка автора.

Для кожного гравця за годинниковою стрілкою вчитель зачитує по одному запитанню і вони повинні сказати, чи цей факт правдивий (рис. 2). Якщо правдивий, то шестикутник в центрі картки зелений, якщо ні – червоний. У нижній частині картки написано пояснення з фактами і статистичними даними, яке зачитується після відповіді гравця. Усі картки поділені на чотири категорії: «Земля», «Вода», «Повітря», «Загальні» і відображають, до якої сфери відноситься запитання. На ігровий процес це не впливає, але може бути хорошою підказкою. Якщо гравець відповів правильно, то він може вибрати, де посадити своє дерево. Зрештою, дерева можна садити всюди, крім місця зверху карти (рис. 3).

Рис. 2. Картки запитань до настільної фінансової гри «Жива економіка»*

* Розробка автора.

Після того, як загальне поле засаджене деревами, підраховується, чиїх дерев є найбільше. Може виникнути ситуація, коли найбільше дерев є у декількох гравців, тоді проводиться «бліц». Кожному з цих гравців вчитель зачитує по запитанню. Якщо під час одного кола один або декілька гравців відповіли неправильно, то вони покидають гру (якщо всі відповіли правильно або неправильно, то грають далі). Переможець має право посадити дерево у верхній частині поля. Відтак задовольняючи допитливість і залучаючи до активного пізнання навколишнього природного середовища, у грі можна оволодіти способами пізнання зв'язків між предметами та явищами, закласти підґрунтя для екологічного виховання дітей.

Після того, як загальне поле засаджене деревами, підраховується, чиїх дерев є найбільше. Може виникнути ситуація, коли найбільше дерев є у декількох гравців, тоді проводиться «бліц». Кожному з цих гравців вчитель зачитує по запитанню. Якщо під час одного кола один або декілька гравців відповіли неправильно, то вони покидають гру (якщо всі відповіли правильно або неправильно, то грають далі). Переможець має право посадити дерево у верхній частині поля. Відтак задовольняючи допитливість і залучаючи до активного пізнання навколишнього природного середовища, у грі можна оволодіти способами пізнання зв'язків між предметами та явищами, закласти підґрунтя для екологічного виховання дітей.

Рис. 3. Ігрова карта до настільної фінансової гри «Жива економіка»*

* Розробка автора.

Таким чином, на прикладі настільної гри «Жива економіка» можна зробити висновок, що ігровий компонент навчання має стати органічним і суттєвим доповненням класичних методів навчання у закладах загальної середньої освіти. Використання цієї й інших настільних ігор дасть змогу оптимізувати та вдосконалити освітній процес, оскільки вони сприяють активізації мислення, закріпленню отриманих знань і вмінь, досягненню високих результатів у навчанні. Поєднання в ігрових практиках і механізмах інтелектуальної та пізнавальної діяльності, забезпечить корекцію розвитку компетентностей учнів і стане важливим фактором у реалізації цілей сталого розвитку.

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

ГЛУШКОВА ДАР'Я ВАЛЕНТИНІВНА ,
викладач кафедри правоохоронної діяльності та поліціїсти
факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

Уявлення про гендер у суспільстві не є сталою категорією, а залежить від культурно-соціальних традицій, та може змінюватись зі зміною середовища. Зазвичай коли говорять про гендер, насамперед, мають на увазі очікування суспільства по відношенню до чоловіків та жінок, які соціальні ролі вони мають виконувати. Але гендер – це не лише про відмінність за біологічними ознаками між чоловіками та жінками.

У 90-х роках Україна вступила в новий етап свого розвитку. Почалась істотна трансформація всього суспільства. Це стосувалось і гендерних стосунків та гендерної системи, бо саме гендерна рівність – це складова принципу рівності як принципу демократичного суспільства. На сьогодні активізувалася діяльність сучасних міжнародних організацій у сфері забезпечення гендерної рівності. Так, найбільш вагомими здобутками на цьому шляху можна відзначити на рівні ООН, НАТО, Ради Європи та ОБСЄ. Протягом тривалого часу держави співпрацюють у напрямі створення міжнародно-правових стандартів і забезпечення механізмів їх реалізації. Міжнародний досвід становлення і розвитку гендерних досліджень та формування гендерної політики узагальнений у найважливіших міжнародних документах. У Порядку денному XXI століття необхідною умовою переходу до сталого розвитку передбачено, щоб всі програми, проекти, законодавство щодо соціального розвитку та охорони навколишнього середовища враховували чинник гендерної рівності. На IV Пекінській конференції із становища жінок у 1995 році було сформульовано концепцію гендерної рівності та гендерної демократії у суспільстві. На Саміті Тисячоліття ООН в Нью-Йорку однією з восьми глобальних цілей розвитку третього тисячоліття названо досягнення

гендерної рівності в суспільстві. На Всесвітньому саміті зі сталого розвитку у Йоганнесбурзі (2002) пріоритетними напрямками розвитку людини було названо освіту, професійне навчання, працевзабезпечення, вирішення гендерних проблем і розвиток молоді. Все це підтверджує, що для людської спільноти характерний процес гендерної інтеграції, тобто впровадження гендерної складової в усі сфери життєдіяльності населення.

За останні 10 років Україною зроблено багато кроків щодо реалізації принципу гендерної рівності. Наша держава має достатньо розвинену нормативну базу, однак, її практична реалізація залишається ще й досі недосконалою. Принцип гендерної рівності закріплений в нормативно – правовому акті вищого рівня – це Конституція України 1996 року. Стаття 3 Конституції закріплює рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя. Окрім даної норми, гендерної рівності торкаються ст. 21, 24, 51. Частина третя ст. 24 Конституції України безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» гендерна рівність — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 року державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних

обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Гендерні стереотипи говорять нам про те, що політика – це не жіноча справа. Але опитування показують, що респонденти позитивно сприймають жінок на посадах політичних та держаних лідерів. Зараз ще рано говорити про тенденції масової появи жінок – лідерів, але в міру зростання у жінок вільного часу, їх освіченості та збільшення питомої ваги їх участі в політичному житті, буде рости ймовірність появи їх більшої кількості. У нас є гендерні квоти. Ну і що? Неоднозначне ставлення до цих питань. Звичайно, це ні для кого не є секретом, що жінки на рівні прийняття рішень у вищих ешелонах представлені відносно слабкіше. Коли ми розглядаємо рейтинг України в індексі гендерної рівності, то можна побачити, що Україна займає, скажімо так, проміжні позиції. Вона не в кінці, але вона і не на топових місцях. У зв'язку з цим це прикро, тому що жінки у нас мають дуже високий рівень освіти. У нас в порівнянні з чоловіками більше жінок мають вищу освіту, кандидатські і докторські ступені. Жінки широко представлені на ринку праці. Має місце певна сегрегація. Є галузі, де в більшій мірі працюють чоловіки, галузі, де в більшій мірі працюють жінки. Але тим не менш, рівень жіночого безробіття у нас нижче, ніж в європейських країнах. Тобто - високий рівень зайнятості і освіти, але за показником політичної участі ми серйозно відстаємо від європейських країн, не кажучи вже про скандинавські.

Якщо подивитися на становище чоловіків в Україні, то вони більш дискримінованими. Наприклад, Конституція говорить про те, що кожна людина має право на життя. Але при цьому обов'язкова служба в армії тільки для чоловіків. Чоловік, по суті, зобов'язаний розлучитися з життям за першим покликом держави. Жінка з життям розлучається з доброї волі. Це питання спірне, але тим не менше. Тут де-юре закладено, що одна половина нашого населення захищена абсолютно, а у другої половини право на життя залишається під питанням за умови військових конфліктів.

Станом на 1 грудня 2019 серед населення України кількість жінок майже на 3 млн. більше, ніж чоловіків (17 млн. 28 тис. чоловіків і 20 млн. 9 тис. жінок), що породжує серйозні демографічні проблеми, які закладають підґрунтя для гендерної нерівності, як щодо жінок, так і щодо чоловіків.

Про щ ж говорить нам Нова Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки? Основу нової Стратегії становить значний нормативно-правовий доробок Ради Європи стосовно гендерної рівності, а також результати першої Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2014-2017 роки. Документ враховує як нинішню економічну ситуацію, так і політичний вплив Ради Європи, зокрема основні пріоритети організації. У новій стратегії наголошено на цілях та пріоритетах Ради Європи з питань гендерної рівності на 2018-2023 роки, визначено методи роботи та головних партнерів, а також заходи, необхідні для досягнення кращих результатів. У новій стратегії також розглядають наслідки, пов'язані з рівністю між жінками та чоловіками в питаннях гідності, а також у правах у суспільному, приватному та сімейному житті.

Незважаючи на те, що прогрес помітний, до реального досягнення рівноправ'я жінок та чоловіків на практиці ще далеко.

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що сьогодні впровадження принципу гендерної рівності є одним з пріоритетів держави. Адже імплементація таких офіційних актів, як Резолюція ООН 1325 - це не лише про жінок, а й про прозоре суспільство та рівні можливості для кожного. Робота із вдосконалення нормативно-правового забезпечення державної гендерної політики має бути спрямована на вирішення зазначених проблем, а також на подальший розвиток принципу гендерної інтеграції в усіх сферах та галузях публічного адміністрування. Обраний Україною євроінтеграційний вектор розвитку вимагає дотримання принципів сталого розвитку та досягнення рівності жінок та чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення 28.05.2021)

Конституція України від 1996, № 30, ст. 141 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 28.05.2021)

Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» // URL: <http://dazv.gov.ua/dostup-do-publichnoji-informatsiji/prava-zhinok/rezolyutsiya-radi-bezpeki-onn-1325-zhinki-mir-bezpeka.html> (дата звернення 29.05.2021)

Стратегія Гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки // URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4> (дата звернення 29.05.2021)

РЕЗОЛЮЦІЯ

I Міжнародної науково-практичної конференції
«Сталий розвиток суспільства:
концептуальні та практичні аспекти»
(11 червня 2021 року, м. Рівне, Україна)

Беручи до уваги, що реалізація Цілей в області сталого розвитку є надзвичайно актуальною для розвитку всіх країн світу та України і передбачає реалізацію принципів збалансованого розвитку соціальної та екологічної систем учасники конференції пропонують:

1. Створити Всеукраїнську асоціацію досліджень сталого розвитку з метою співпраці науковців та експертів з органами державної влади та місцевого самоврядування, політичними партіями, громадськими організаціями, закладами освіти та культури, ЗМІ груп щодо реалізації Цілей сталого розвитку ООН в Україні;
2. Підтримати процеси подальшої імплементації Цілей сталого розвитку у нормативно-правові документи і програми розвитку українського суспільства на національному та місцевому рівнях, інтеграцію цілей та принципів сталого розвитку в стратегічне планування та управління територіальними громадами;
3. Підтримати проекти розвитку зеленої (циркулярної) економіки;
4. Підтримати введення дисциплін з вивчення проблем сталого розвитку в навчальні програми освітніх закладів всіх рівнів з метою по формуванню компетентностей зі сталого розвитку;
5. Підтримати включення заходів по формуванню культури сталого розвитку у програми виховання дітей та молоді;
6. Підтримати розвиток пропаганди та соціальної реклами з питань сталого розвитку у всіх засобах масової інформації;
7. Підтримати популяризацію Глобальних фестивалів ООН щодо дій по реалізації Цілей сталого розвитку та Міжнародного дня дій зі сталого розвитку 25 вересня;
8. Підтримати проведення Українського Фестивалю проектів зі сталого розвитку;
9. Підтримати всі форми співпраці в області сталого розвитку на міжнародному, національному та субнаціональному рівнях.

Resolution

I International Scientific and Practical Conference
"Sustainable development of society:
Conceptual and practical aspects "
(June 11, 2021, Rivne, Ukraine)

Taking into account that the implementation of sustainable development goals is extremely relevant to the development of all countries of the world and Ukraine and provides for the implementation of the principles of balanced development.

social and environmental systems

Conference participants offer:

1. To create a All-Ukrainian Association of Sustainable Development Studies in order to cooperate scientists and experts with state authorities and local self-government, political parties, public organizations, educational institutions and culture, media groups on the implementation of the objectives of sustainable development of the UN in Ukraine;
2. Support the processes to further implement the goals of sustainable development into regulatory documents and development programs of Ukrainian society at the national and local levels, the integration of the goals and principles of sustainable development in strategic planning and management of territorial communities;
3. Support the development projects of the green (circular) economy;
4. Support the introduction of disciplines to study the problems of sustainable development into educational institutions of educational institutions of all levels in order to form competencies on sustainable development;
5. Support the inclusion of activities for the formation of a sustainable development culture in the education of children and young people;
6. Support the development of propaganda and social advertising on sustainable development in all media;
7. Support the popularization of the UN global festivals on actions to implement sustainable development goals and the International Day for Sustainable Development on September 25;
8. Support the Ukrainian festival of projects on sustainable development;
9. Support all forms of cooperation in the field of sustainable development at the international, national and subnational levels.